

ATATURK
UNIVERSITY
PUBLICATIONS

Eastern Geographical Review

Doğu Coğrafya Dergisi

*Official journal of Atatürk University, Kâzım Karabekir Faculty of Education,
Geography Education Department*

Cilt / Volume: 28 • Sayı / Issue: 50 • Aralık / December 2023

EISSN: 2717-834X
eastgeography-ataunipress.org

Eastern Geographical Review

Doğu Coğrafya Dergisi

Official journal of Atatürk University, Kâzım Karabekir Faculty of Education,
Geography Education Department

Editor

İbrahim Fevzi Şahin

Department of Social Studies Education, Atatürk University, Faculty of Kazım Karabekir Education, Erzurum, Turkey

Field Editors

Yılmaz Arı

Department of Geography, Bandırma Onyedli Eylül University, Faculty of Science and Literature, Bandırma, Turkey

Elif Meral

Department of Social Studies Education, Atatürk University, Faculty of Kazım Karabekir Education, Erzurum, Turkey

Editorial Board

Halil Koca

Department of Geography Education, Atatürk University, Faculty of Kazım Karabekir Education, Erzurum, Turkey

Ünal Özdemir

Department of Geography, Karabük University, Faculty of Literature, Karabük, Turkey

Adem Başbüyük

Department of Geography, Atatürk University, Faculty of Arts and Sciences, Erzurum, Turkey

Ünsal Bekdemir

Department of Geography, Giresun University, Faculty of Science and Literature, Giresun, Turkey

Hakkı Yazıcı

Department of Social Studies Education, Afyon Kocatepe University, Faculty of Education, Afyon, Turkey

Mike Kohout

Department of Geography and Environmental Studies California State University, San Bernardino, USA

Aliakbar Rasuly

Department of Climatology, University of Tabriz, Faculty of Planning and Environmental Sciences, Tabriz, Iran

Founder

İbrahim Kara

General Manager

Ali Şahin

Finance Coordinator

Sinem Fehime İlhan

Journal Managers

Deniz Kaya

İrmak Berberoğlu

Arzu Arı

Publications Coordinators

Alara Ergin

İrem Özmen

Derya Azer

Beril Tekay

Nisanur Atıcı

Şeref Mert Gücün

Simge Akkaş

Web Specialists

Erdem Ercivan

Doğan Oruç

Project Assistant

Batuhan Kara

Contact

Publisher: Atatürk University
Address: Atatürk University, Yakutiye,
Erzurum, Turkey

Publishing Service: AVES
Address: Büyükdere Cad., 199/6,
34394 Şişli, İstanbul, Turkey
Phone: +90 212 217 17 00
E-mail: info@avesyayincilik.com
Webpage: www.avesyayincilik.com

Eastern Geographical Review

Doğu Coğrafya Dergisi

Official journal of Atatürk University, Kâzım Karabekir Faculty of Education,
Geography Education Department

ABOUT the EASTERN GEOGRAPHICAL REVIEW

Eastern Geographical Review is a peer reviewed, open access, online-only journal published by the Atatürk University. The journal is the official publication of Atatürk University, Kâzım Karabekir Faculty of Education, Geography Education Department, and is published biannually in June and December. The publication languages of the journal are Turkish and English.

Abstracting and Indexing

Eastern Geographical Review is covered in the following abstracting and indexing databases;

- DOAJ
- ERIH Plus
- EBSCO
- China National Knowledge Infrastructure (CNKI)

All content published in the journal is permanently archived in Portico.

Aims, Scope, and Audience

Eastern Geographical Review aims to significantly contribute to the field of geography sciences by publishing manuscripts of the highest scientific caliber. The journal publishes original articles that adhere to ethical guidelines. The journal's scope encompasses various areas, including but not limited to radio, physical, human, natural environment, and geographic information systems.

The journal's target audience comprises researchers and specialists who are interested in or work within all branches of physical and human geography.

You can find the current version of the Instructions to Authors at <https://eastgeography-ataunipress.org/en/instructions-to-authors-106>

Editor: İbrahim Fevzi ŞAHİN

Address: Department of Social Studies Education, Atatürk University, Faculty of Kazım Karabekir Education, Erzurum, Turkey

E-mail: ifevzi@atauni.edu.tr

Publisher: Atatürk University

Address: Atatürk University, Yakutiye, Erzurum, Turkey

Publishing Service: AVES

Address: Büyükdere Cad., 105/9 34394 Şişli, İstanbul, Turkey

Phone: +90 212 217 17 00

E-mail: info@avesyayincilik.com

Webpage: www.avesyayincilik.com

Eastern Geographical Review Doğu Coğrafya Dergisi

Official Journal of Atatürk University, Kâzım Karabekir Faculty of Education,
Geography Education Department

DOĞU COĞRAFYA DERGİSİ HAKKINDA

Doğu Coğrafya Dergisi, Atatürk Üniversitesi tarafından yayınlanan, hakemli, açık erişimli, ve sadece çevrimiçi bir dergidir. Dergi, Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı'nın resmi yayın organı olup, Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki kez yayınlanmaktadır. Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir.

Özetleme ve İndeksleme

Doğu Coğrafya Dergisi, aşağıdaki özetleme ve indeksleme veritabanlarında yer almaktadır:

- DOAJ
- ERIH Plus
- EBSCO
- China National Knowledge Infrastructure (CNKI)

Dergide yayınlanan tüm içerikler Portico'da kalıcı olarak arşivlenmektedir.

Amaç, Kapsam ve Hedef Kitle

Doğu Coğrafya Dergisi, yüksek bilimsel kaliteye sahip makaleleri yayınlamak için coğrafya bilimleri alanına önemli ölçüde katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Dergi, etik kurallara uygun özgün makaleler yayınlamaktadır. Derginin kapsamı, radyo, fiziksel, beşeri, doğal çevre ve coğrafi bilgi sistemleri dahil ancak bunlarla sınırlı olmamak üzere çeşitli alanları kapsamaktadır.

Derginin hedef kitle, fiziki ve beşeri coğrafyanın tüm dallarıyla ilgilenen veya bu alanlarda çalışan araştırmacı ve uzmanlardan oluşmaktadır.

Yazarlara Bilgi'nin güncel versiyonuna <https://eastgeography-ataunipress.org/tr/yazim-kurallari-106> adresinden ulaşabilirsiniz.

Editör: İbrahim Fevzi ŞAHİN

Adres: Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Erzurum, Türkiye

Yayıncı: Atatürk Üniversitesi

Adres: Atatürk Üniversitesi, Yakutiye, Erzurum, Türkiye

E-posta: ifevzi@atauni.edu.tr

Yayınevi: AVES

Adres: Büyükdere Caddesi, 105/9 34394 Şişli, İstanbul, Türkiye

Tel: +90 212 217 17 00

E-posta: info@avesyayincilik.com

Web sayfası: www.avesyayincilik.com

Eastern Geographical Review

Doğu Coğrafya Dergisi

Official journal of Atatürk University, Kâzım Karabekir Faculty of Education,
Geography Education Department

CONTENTS / İÇİNDEKİLER

RESEARCH ARTICLES / ARAŞTIRMA MAKALELERİ

- 1** Yıldızeli İlçesi'nde Nüfus ve Yerleşmelerin Yükselti Basamaklarına Göre Dağılışı
Distribution of Settlement and Population According to Elevation Zones in Yıldızeli District
Aykut CAMCI, Mehmet ZAMAN
- 10** Türkiye ve ABD'de İlçe Panayırlarının Sürdürülebilirliğine Etki Eden Faktörlerin Karşılaştırmalı Değerlendirmesi
Comparative Evaluation of the Factors Affecting the Sustainability of County Fairs in Türkiye and the USA
Furkan Taha ÇOBANLI, Vedat ÇALIŞKAN
- 25** Şehrin Ufuk Çizgisine Etkileri Bakımından İstanbul'da Gökdelenler
Skyscrapers as a Factor That Affects the Urban Skyline in Istanbul
Mehmet Akif CEYLAN
- 39** Kilis'te Kentsel Yoksulluk Mekânları
Urban Poverty Spaces in Kilis
Ömer Faruk İNCİLİ
- 57** Bilecik Merkez İlçesinin Dış Ortam Termal Konfor Düzeylerinin İncelenmesi
Examination of Outdoor Thermal Comfort Levels of Bilecik Center District
Serpil MENTEŞE, Seda KOCA
- 64** Kalekaya Mahallesi'nde (Onikişubat/Kahramanmaraş) Fındık Yetiştiriciliği
Hazelnut Cultivation in Kalekaya Neighborhood (Onikişubat/Kahramanmaraş)
Şeyma NACAR TOPCU, Nadire KARADEMİR
- 75** Antropojenik Jeomorfoloji Yaklaşımı ile Marmara Adası'nda Mermer Ocaklarından Kaynaklı Değişimlerin Analizi
Analysis of Changes Caused by Marble Quarries in Marmara Island with Anthropogenic Geomorphology Approach
Murat UZUN

BOOK REVIEW / KİTAP İNCELEMESİ

- 88** Lefebvre Henri. (2022). *On the Rural: Economy, Sociology, Geography*. Minneapolis: University of Minnesota Press. Stuart Elden and Adam David Morton (editors). 304 pp.
Rodrigo Tovar CABAÑAS

ACKNOWLEDGEMENT OF REVIEWERS / HAKEMLERE TEŞEKKÜR

- 90** Acknowledgement of Reviewers

Yıldızeli İlçesi'nde Nüfus ve Yerleşmelerin Yükselti Basamaklarına Göre Dağılışı

Distribution of Settlement and Population According to Elevation Zones in Yıldızeli District

Aykut CAMCI¹
Mehmet ZAMAN²

¹Giresun Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Giresun, Türkiye

²Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Erzurum, Türkiye

Bu çalışma, Aykut CAMCI tarafından hazırlanan ve Prof. Dr. Mehmet ZAMAN danışmanlığında yürütülen Yıldızeli İlçesi'nin Coğrafyası konulu doktora tezinin güncellenmiş ve eklenmiş bir bölümüdür.

This study is an updated and added part of the doctoral dissertation on the Geography of Yıldızeli District prepared by Aykut CAMCI and conducted under the supervision of Prof. Dr. Mehmet ZAMAN.

Geliş Tarihi/Received: 18.10.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 22.11.2023

Yayın Tarihi/Publication Date: 27.12.2023

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Aykut CAMCI
E-mail: aykut.camci@giresun.edu.tr

Cite this article as: Camci, A., & Zaman, M. (2023). Yıldızeli ilçesi'nde nüfus ve yerleşmelerin yükselti basamaklarına göre dağılışı. *Eastern Geographical Review*, 28(50), 1-9.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

ÖZ

İnsanın yeryüzünde yaşamaya başladığı zamanlardan itibaren en temel ihtiyaçlardan birisini de barınma ihtiyacı oluşturmuştur. Bu ihtiyacını gidermek için insanlar çeşitli şekillerde barınacak alanlar kendilerine bulmuşlar veya inşa etmişlerdir. İnsanların barınma alanlarını oluşturan bu faaliyetler nüfusun da artışına bağlı olarak sosyal, kültürel ve ekonomik faaliyetlerin çeşitlenmesine ve bununla birlikte ilk yerleşmelerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Yerleşmeler, nüfusun da artmasına bağlı olarak uzmanlaşma eğilimin yaşanması ile şehir ve kırsal yerleşmeler olarak ayrılmışlardır. Kırsal alanlarda yaşayan nüfusu temsil eden kırsal nüfusun dağılımında etkili olan coğrafi faktörler arasında yükselti büyük bir önem taşımaktadır. Bu çalışmada Sivas iline bağlı bir ilçe olan Yıldızeli'nde nüfus ve yerleşmelerin yükseltiye bağlı olarak dağılışı ele alınmıştır. Çalışmada TÜİK verileri ve Coğrafi Bilgi Sistemleri kullanılarak yerleşmelerin yükselti kademeleri belirlenerek, nüfusun dağılışı analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda yerleşmelerin büyük bir çoğunluğunun ova ve vadi içlerinde yer almakta olduğu, dağlık kesimlerde yer alan kırsal yerleşmelerin nüfusunun ise az olduğu görülmüştür. İlçede yer alan yerleşmeler genel olarak 986 metre ile 2000 metre yükselti arasında görülmekte olup, bu yükseltinin üzerinde daimi yerleşmeler yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yerleşme, yükselti, dağılışı, Yıldızeli

ABSTRACT

One of the most basic needs of human beings since they started living on earth has been the need for shelter. In order to fulfill this need, people have found or built areas to shelter themselves in various ways. These activities, which constitute the shelter areas of people, paved the way for the diversification of social, cultural, and economic activities depending on the increase in population and the emergence of the first settlements. Settlements were divided into urban and rural settlements with a tendency to specialize due to the increase in population. Elevation is of great importance among the geographical factors that are effective in the distribution of the rural population, which represents the population living in rural areas. In this study, the distribution of settlements and population in Yıldızeli, a district of Sivas province, depending on elevation is discussed. In the study, the elevation levels of the settlements were determined, and the distribution of the population was analyzed by using TurkStat data and geographical information systems. As a result of the study, it is seen that most of the settlements are located in plains and valleys, while the population of rural settlements located in mountainous areas is low. The settlements in the district are generally between 986 m and 2000 m in elevation, and there are no permanent settlements above this elevation.

Keywords: Altitude, distribution, settlement, Yıldızeli

Giriş

Yerleşme bir eve sahip olmakla başlar ve çok değişik tiplerde olabilir (Eriç & Öngör, 1979, s. 135). Bu evlerin bir araya gelmesiyle birlikte köy, kasaba ve şehir yerleşmeleri meydana gelmektedir (Tanoğlu, 1954, s. 2). İnsanlar yeme-içme, barınma gibi birincil gereksinimlerini karşılayabildikleri ve kendilerini dış tehditlerden koruyabildikleri alanlara yerleşmişlerdir. İlk yerleşme nüveleri de coğrafi ortam koşullarına göre kurulmuştur (Alkan & Çelebi, 2023, s. 308). Yerleşmeler belirli yerlerde değil, tam tersine relief üzerinde hemen her yere dağılmış olarak bulunurlar (Tunçdilek, 1985, s. 42). Türkiye genel hatlarıyla engebeli bir arazi yapısına sahip olması nedeniyle jeomorfolojik birimler ve süreçler başta

olmak üzere sosyal, kültürel ve ekonomik faaliyetler üzerinde de yükselti faktörü etkili olmaktadır (Denker, 1977, s. 19; Günel, 1993, s. 144; Elibüyük & Yılmaz, 2010, s. 28). Yükselti coğrafi şartların şekillenmesinde önemli bir faktör olmasının yanı sıra yerleşmelerin dağılışı, dokusunda, yer seçiminde ve tipinde belirleyici bir rol oynamaktadır (Çağlıyan, 2005, s. 517; Taş & Yakar, 2009, s. 146; Güngör, 2010, s. 532; Alaeddinoğlu, 2014, s. 263; Avcı, 2017, s. 203; Durmuş, 2018, s. 337).

Yükselti, bir mekânda ana belirleyici faktör olabileceği gibi yerleşme yer seçiminde etkili olan sıcaklık, yağış miktarı, bulutluluk durumu, nem miktarı ve oranı, hidrografik koşullar gibi diğer birçok parametreye de doğrudan veya dolaylı olarak etki edebilmektedir (Türkan, 2016, ss. 415–416). Yükselti, yerleşmeyle birlikte hem nüfusun dağılışı hem de şekillenmesinde de önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Dölek ve ark., 2018, s. 1012). Yeryüzünde nüfusun dağılışı ülkeler arasında büyük farklar görülebildiği gibi aynı ülke içerisinde yer alan belirli bölgeler arasında da değişiklikler olduğu dikkat çekmektedir. Nüfus dağılışı bu çeşitliliğin ortaya çıkmasında yeryüzü şekilleri, iklim koşulları, su kaynaklarına yakınlık ve uzaklık durumu, verimli tarım alanlarının varlığı, tarım alanlarının yüz ölçümü, sanayi ve ticaret merkezlerine olan yakınlık, sosyal yaşama duyulan ihtiyaçlar, sağlık ve ulaşım hizmetlerine yakın olma isteği gibi nedenler etkili olmaktadır (Tanoğlu, 1969, s. 56).

Yükselti faktörü şehir nüfusundan çok kır nüfusunun dağılışı büyük öneme sahiptir (Sergün, 1993, s. 7). Ülkemiz coğrafi yapısı itibarıyla dağlık ve engebeli bir topoğrafyaya sahiptir. Bu durum kırsal yerleşmelerin arazi üzerinde dağınık bir şekilde ortaya çıkmasına neden olmuştur. Tarım ve hayvancılıkla geçinen kırsal nüfusun büyük bir kısmı ise tarıma uygun olmayan alanlarda ekonomik faaliyetlerini gerçekleştirirken, dağlık bölgelerde gıda ihtiyacının karşılanması amacıyla ormanlık alanlar aşırı kullanılarak yakıt ve malzeme ihtiyacı karşılanmış, orman ve otlak alanları ise aşırı otlatma nedeniyle yok olma noktasına gelmiştir. Bununla birlikte nüfusun kırsal alanlardan çok şehir merkezlerinde toplanmasında kırsal alanda görülen güvenlik sorunları, tarımda makineleşme, işsizlik vb. sorunlar ile şehir merkezlerinin çekici güçleri önemli bir rol oynamaktadır. Bu çalışma, Sivas iline bağlı bir ilçe olan Yıldızeli’nde nüfusun ve yerleşmelerin yükselti basamaklarına göre dağılışı ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmada “Yükseltiye bağlı olarak nüfus ve yerleşme sayıları nasıl değişiklik göstermiştir?” sorusuna cevaplar aranmıştır.

Yöntem

Bu çalışmada, Sivas ilinin batısında yer alan Yıldızeli ilçesinde yer alan yerleşmelerin ve nüfusun yükselti basamaklarına göre dağılışı incelenmiştir. Yerleşmelerin ve nüfusun yükselti basamaklarına göre gösterdiği dağılışı paterni, bilhassa yükselti farkının bariz olduğu veya yerleşmelerin ve nüfusun yükseltiye bağlı olarak belirgin kuşaklarla ayrıldığı mekânlarda daha çok önem kazanmaktadır (Özşahin ve ark., 2016, s. 144). Çalışmanın hazırlanmasında Harita Genel Müdürlüğü’ne ait 1/25.000 topoğrafya paftaları ve Sayısal Yükselti Modeli (DEM-Digital Elevation Model / 30 m) verisinden faydalanılarak, ArcGIS 10.4.1 programı ile yerleşmelerin bulunmuş olduğu yükselti belirlenmiştir. İlçede nüfus ve yerleşmelerin dağılışı buldukları yükseltilere göre 4 sınıfa ayrılmış olup, DEM verisi yeniden sınıflandırma (reclassify) yapılarak, sınıflandırılan yükselti alanlarının arazide kapladığı yüzölçümü hesaplanmıştır. Yükselti kuşakları birinci kademe 1000–1200 m arası, ikinci kademe 1201–1400 m arası, üçüncü kademe 1401–1600 m arası ve dördüncü kademe ise 1601 m–1800 m şeklinde belirlenmiştir.

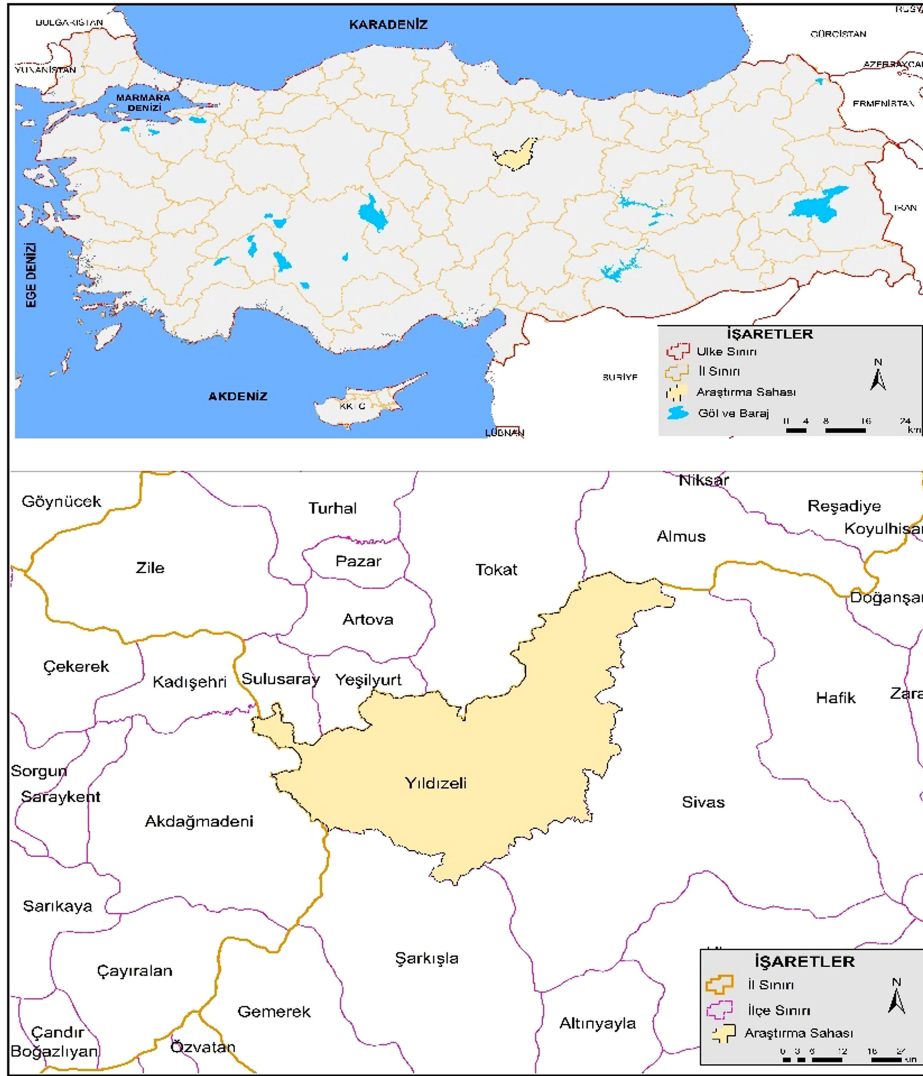
Ayrıca 1800 m üzerinde münferit meskenler nadiren olmasına karşın bu çalışmada yerleşmelerin toplanmış olduğu alanlar dikkate alınmıştır. Yerleşmelerin buldukları yükselti belirlenirken meskenlerin yoğun olarak toplanmış olduğu yerler dikkate alınmıştır. Bunun ardından yerleşmelere ait TÜİK tarafından yayınlanan 2022 yılı nüfus verileri yerleşim yerlerine göre veri tablosuna işlenmiştir. Bu işlemin ardından nüfus miktarının yükselti basamakları üzerinde dağılışı nicelik olarak farklılığı göstermek amacıyla derecelendirme (Graduated symbols) yapılarak nokta (point) veri olarak gösterilmiştir. Çalışmanın bu aşamasından sonra yerleşmelerin yükselti faktörü dikkate alınarak analiz edildiği literatüre ait çalışmalar incelenerek çalışma tamamlanmıştır.

Bulgular

Yıldızeli ilçesi coğrafi bakımdan İç Anadolu Bölgesi’nin Yukarı Kızılırmak Bölümü içerisinde Sivas ili sınırları içerisinde bulunmaktadır. İlçe doğudan Merkez ilçe, güneyden Şarkışla, batıdan Akdağmadeni (Yozgat), kuzeyden Sulusaray (Tokat), Yeşilyurt (Tokat) ilçeleri ve Çamlıbel beldesi (Tokat/Merkez), kuzeydoğudan ise Almus (Tokat) ilçeleri ile sınırlanmaktadır (Harita 1). İlçenin yüzölçümü 2529 km² olup, İlçe sınırları içerisinde ilçe merkezi görevi üstlenen bir kasaba (Yıldızeli) ile biri belediye örgütlü (Güneykaya beldesi) olmak üzere 119 köy yerleşmesi bulunmaktadır. Bunun yanı sıra 72 adet dönemlik (ağıl ve mezra) yerleşme yer almaktadır (Camcı, 2022, s. 1).

Yıldızeli ilçesi, 2022 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçlarına göre 28,972 kişilik nüfusu ile Sivas’ın en kalabalık üçüncü ilçesi durumundadır. İlçe nüfusunun %77,8’i (22552) köylerde, %22,2’si (6420) ise ilçe merkezinde yaşamaktadır. Yerleşmelerin dağılışı etkili olan coğrafi faktörlerin başında yeryüzü şekilleri ve iklim gelmektedir. İlçe kuzeyden ve doğudan dağlar ile çevrili olup, genel olarak engebeli bir araziye sahiptir. En önemli yükselti ilçenin kuzeydoğusunda bulunan ve ilçenin adını aldığı Yıldız Dağı’dır. İlçede karasal iklim hâkim olup, Yıldızeli meteoroloji istasyonu (1965–1991) verilerine göre yıllık sıcaklık 7,5 °C, yıllık yağış miktarı ise 295,5 mm’dir. İlçe merkezinde nüfus ve yerleşmeler Sivas-Ankara karayolunun güneyinde ve bu yol boyunca uzanış göstermektedir. Kasabanın batısında ve kuzeyinde verimli alüvyon düzlüklerden oluşan tarım arazileri yer alırken, güneyden ise Çal Dağı ile çevrili durumdadır. İlçe genelinde yerleşme ve nüfus yoğunlukla ovada ve vadi içlerinde toplanmış olup, dağlık alanlarda yer alan köylerin sayısı ve nüfusu ise azdır. Araştırma sahası 986 m ile 2230 m arasında değişen yükselti arasında yer almakta olup, 2000 metrenin üzerinde daimi yerleşmeler bulunmayışı iklim ve yer şekilleri etkisinden kaynaklanmaktadır. Araştırma sahasında dikey yerleşme sınırı kabaca 1000 m ile 2000 m arasında değişiklik göstermektedir.

İlçede yerleşme ve nüfusun yükselti basamaklarına göre dağılışı baktığımızda nüfusun ve yerleşmenin en fazla olduğu yükselti basamağı 1201–1400 metre aralığıdır. Bu yükselti aralığı ilçe arazisinin %38,1’ini (962,72 km²) oluştururken, toplam nüfusun %64,8’ini (18,779 kişi), toplam yerleşme sayısının ise yaklaşık olarak %60’ını (79 yerleşme) barındırmaktadır ve nüfusun ve yerleşmenin en çok toplanmış olduğu yükselti aralığını oluşturmaktadır. Bu yükseltide yer alan 79 yerleşmenin 65’i köy yerleşmesi, 10’u Yıldızeli Belediyesi mücavir alanı içerisinde ve 4’ü de Güneykaya beldesine bağlı olan toplamda 14 mahalle yerleşmesinden oluşmaktadır. Yerleşme ve nüfusun fazla olduğu ikinci yükselti aralığı ise, 1401–1600 metredir. Bu yükselti aralığı ilçenin en geniş alan kaplayan kesimini oluşturur ve ilçe toplam yüzölçümünün %39,0’ı (987,52 km²) bu yükselti

Harita 1.
Araştırma Sahasının Lokasyon Haritası.

aralığında yer almaktadır. Toplam nüfusun %25,7'si (1448) bu yükselti aralığındaki 36 yerleşmede yaşamaktadır. İlçe yüzölçümünün %18,5'i (467,05 km²) 1600 metrenin üzerinde yer alırken, bu yükselti ve üzerinde 8 (%6,1) yerleşme bulunmakta ve bu yerleşmelerin toplam nüfusu 403 kişiden (%1,4) oluşmaktadır. Buna nazaran düz veya düze yakın ovalık alanlara tekabül eden 1000–1200 metre yükselti aralığında 9 (%6,8) yerleşme (tamamı

köy yerleşmesi) olmasına rağmen toplam nüfusun %8,1'i (2342 kişi) burada yaşamaktadır (Tablo 1; Şekil 1).

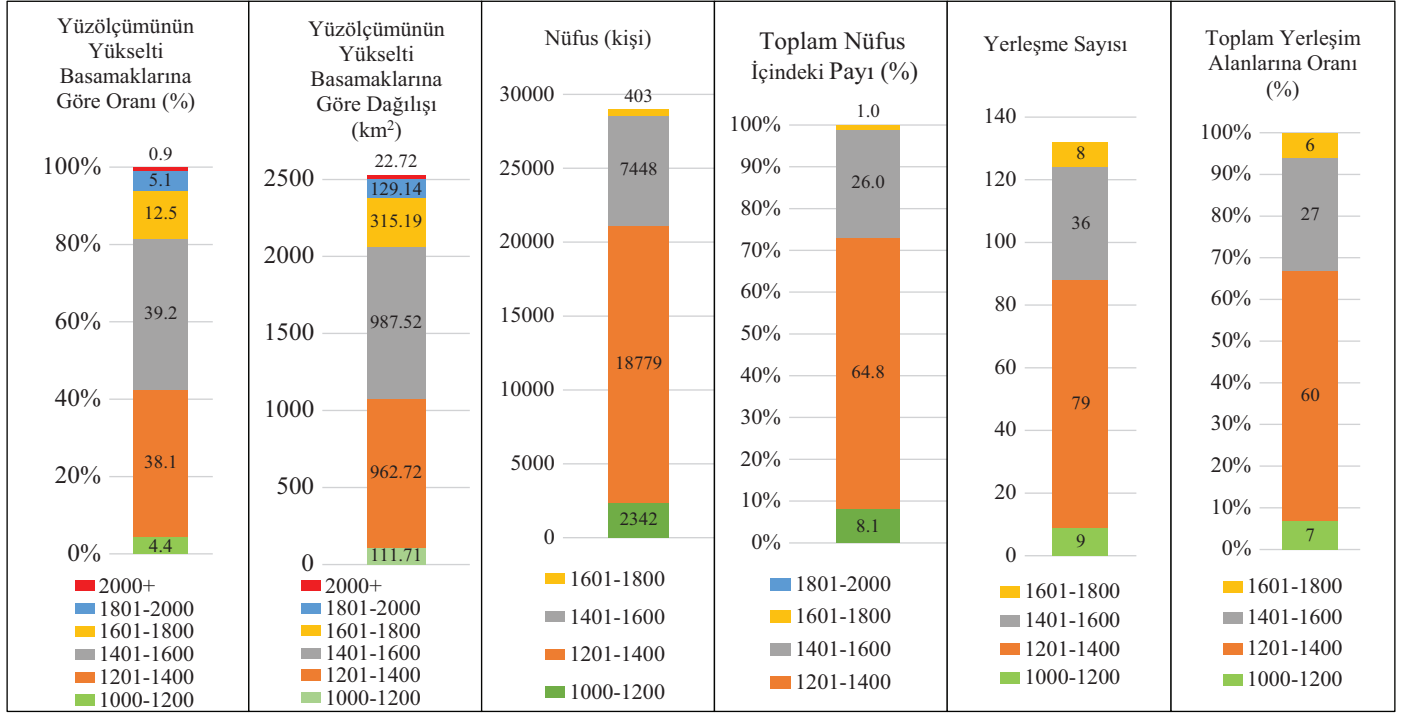
1000–1200 metre Yükselti Basamağında Yer Alan Yerleşmeler ve Nüfus

Yıldızeli ilçesinde bu yükselti basamağı içerisinde toplam 9 yerleşme yeri bulunmaktadır ve bu yerleşmelerin tamamı köy

Tablo 1.
Yıldızeli'nde Nüfus ve Yerleşmenin Yükselti Basamaklarına Göre Dağılışı ve Oranları

Yükselti Basamakları (Metre)	Yüzölçümü (km ²)	Toplam Araziye Oranı (%)	Nüfus	Toplam Nüfusa Oranı (%)	Yerleşme Sayısı	Toplam Yerleşim Alanlarına Oranı (%)
1000–1200	111,71	4,4	2342	8,1	9	6,8
1201–1400	962,72	38,1	18,779	64,8	79	59,8
1401–1600	987,52	39,0	7448	25,7	36	27,3
1601–1800	315,19	12,5	403	1,4	8	6,1
1801–2000	129,14	5,1	0	0,0	0	0
2000+	22,72	0,9	0	0,0	0	0
Toplam	2529	100	28,972	100	132	100

Kaynak: TÜİK Verileri ve 1/25.000 Ölçekli Topoğrafya Haritası'ndan yararlanılarak hazırlanmıştır.

Şekil 1.
Yıldızeli'de Nüfus ve Yerleşmenin Yükselti Basamaklarına Göre Dağılışı ve Oranları.

yerleşmesi durumundadır (Tablo 1, Şekil 2). İlçedeki en düz alanlara karşılık gelen bu yükselti aralığı 111,71 km² alan kaplamakta olup, toplam arazi varlığının %4,4'ünü oluşturmaktadır. Bu yükselti kuşağında toplam 2342 kişi yaşamaktadır ve bu rakam ilçe nüfusunun %8,1'inin oluşturmaktadır (Tablo 1; Şekil 1). Bu yükselti basamağında yer alan 9 köy yerleşmesinden Yavu (581 kişi) ve Şeyhhalil (525 kişi) köyleri geçmişte belde statüsünde olduğu için nüfusları diğer köylere göre fazladır. Bu köylerin ulaşım bakımından anayol güzergahına yakın olmaları nüfusunu kalabalık olmasında rol oynayan önemli faktörlerden birisini oluşturmaktadır. Bu yükselti basamağında en az nüfusa sahip olan yerleşme ise 60 kişilik nüfusu ile Akkoca köyüdür (Tablo 2; Harita 2).

Tablo 2.
Yıldızeli İlçesinde 1000–1200 metre Yükseltide Yer Alan Yerleşmeler ve Nüfus Sayıları

1. Kademe 1000 m- 1200 m	Yerleşme	Nüfus
	Akkoca	60
	Aşağirecekik	213
	Çöte	243
	Çukursaray	263
	Demirogluk	93
	Killik	111
	Şeyhhalil	525
	Topulyurdu	253
	Yavu	581
Toplam	9	2342

Kaynak: TÜİK Verileri ve Topoğrafya Haritası'ndan Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

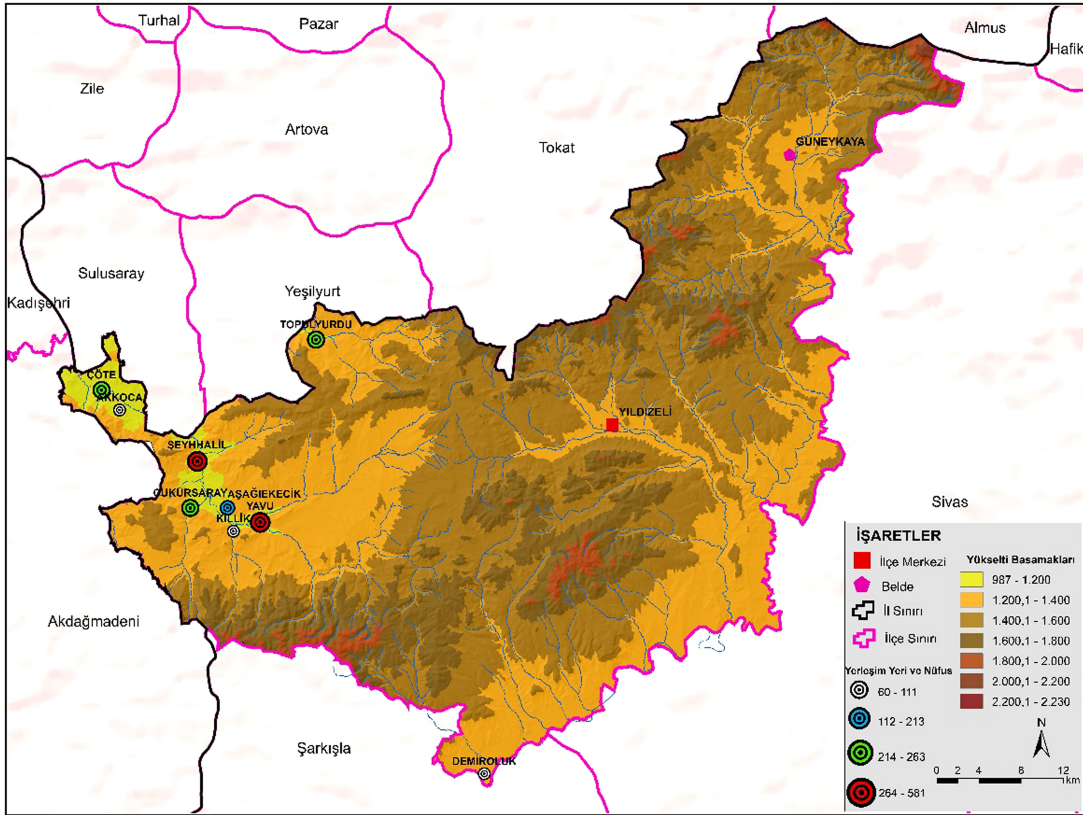
1201–1400 metre Yükselti Basamağında Yer Alan Yerleşmeler ve Nüfus

Yıldızeli ilçesinde 1201–1400 m yükselti basamağında toplam 79 yerleşme bulunmaktadır. Bu yerleşmelerin 65 adeti köy yerleşmesinden oluşurken, geriye kalan 14 yerleşme ise 10'u Yıldızeli kasabası ve 4'ü Güneykaya beldesine ait olan mahalle yerleşmelerinden oluşmaktadır. Bu yükselti basamağındaki yerleşmelerin dağılımında akarsuyun etkili olduğu görülmektedir. Yerleşmeler, akarsuyun aşındırma faaliyeti sonucunda ortaya çıkan düz veya düze yakın alanlar ile vadi tabanında ve vadi içlerinde yer almakta olup, 962,72 km² yüz ölçümü ile ilçe arazisinin %38,1'ini oluşturmaktadır. Bu yükselti basamağında 18879 kişi yaşamaktadır ve nüfusun en fazla yaşadığı yükselti basamağı olarak karşımıza çıkar. Bu sayı aynı zamanda ilçe toplam nüfusunun %64,8'ini oluşturur. Ayrıca ilçede en fazla yerleşme bu yükselti basamağında yer almaktadır (Tablo 1; Şekil 1; Tablo 3; Harita 3).

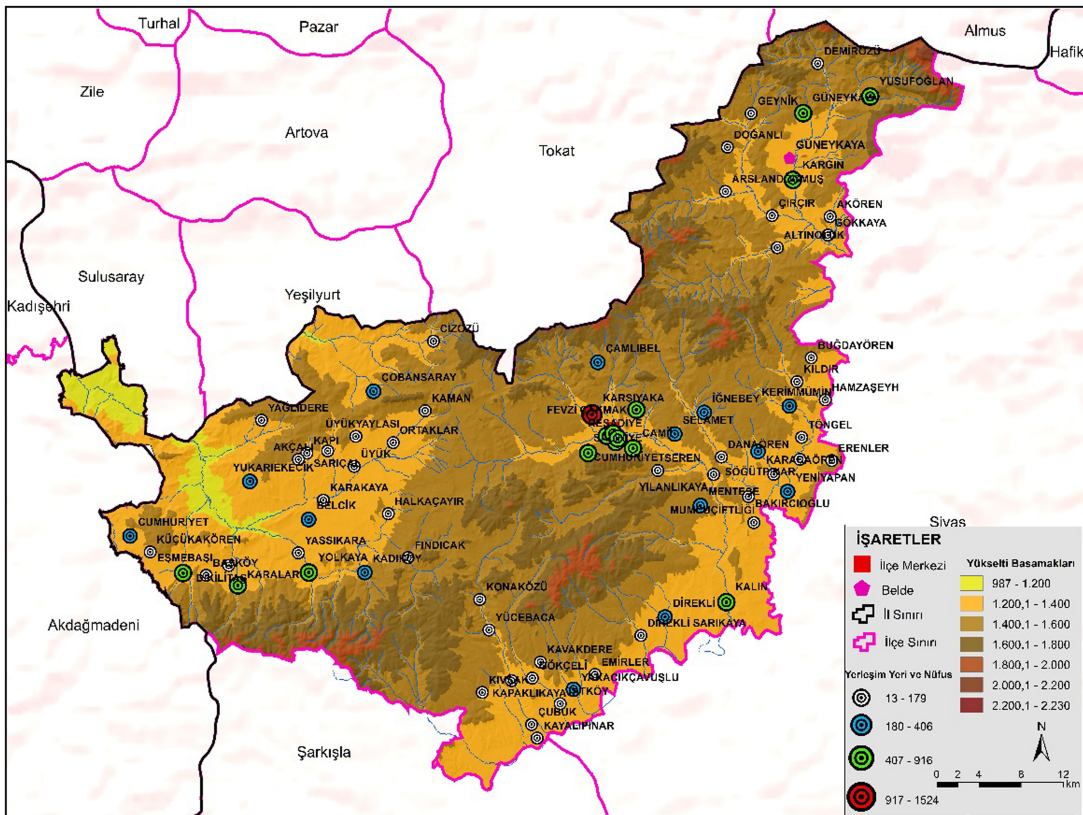
Nüfus ve yerleşme sayısının bu yükselti basamağında fazla olmasında ilçede yer alan mahallelerinin tamamının bu yükselti basamağında yer alması önemli bir etken olmuştur. Bunun yanı sıra akarsu kaynakları bakımından zengin bir potansiyele sahip olan ilçe arazisinde sulama imkanlarının artması ve ilçede tarım yapılan alanların önemli bir kısmının bu yükselti basamağında bulunması da önemli olan bir diğer etkidir. Yerleşmelerin toplanmış olduğu yerlere baktığımızda pek çok yerleşmenin doğuda Yıldız ırmağı havzasında, orta kesimlerde Yıldızeli çayı havzası ve güneyde ise Kızılırmak'a yakın kesimlerde toplanmış olduğu göze çarpmaktadır (Harita 3).

1401–1600 metre Yükselti Basamağında Yer Alan Yerleşmeler ve Nüfus

Yıldızeli ilçesinde 1401–1600 metre yükselti basamağında 36 köy yerleşmesi bulunmaktadır ve ilçedeki toplam yerleşme sayısının %27,3'ü bu yükselti basamağında yer almaktadır. Bu yükselti

Harita 2.
Yıldızeli İlçesinde 1000–1200 m Yükseltide Yer Alan Yerleşmeler ve Nüfusun Dağılışı.

Harita 3.
Yıldızeli İlçesinde 1201–1400 m Yükseltide Yer Alan Yerleşmeler ve Nüfusun Dağılışı.

Tablo 3.

Yıldızeli İlçesinde 1201-1400 metre Yükseltide Yer Alan Yerleşmeler ve Nüfus Sayıları

2. Kademe 1201 m -1400 m	Yerleşme	Nüfus	Yerleşme	Nüfus
	Akçalı	100	Kaman	86
	Akören	71	Kapaklıkaya	89
	Altınoluk	61	Kapı	179
	Arslandoğmuş	166	Karacaören	376
	Aydın*	208	Karakaya	85
	Bakırcıoğlu	135	Karalar	549
	Başköy	80	Kargın*	721
	Belcik	347	Karşıyaka*	1524
	Buğdayören	89	Kavakdere	13
	Büyükakören	581	Kayalıpınar	66
	Camii*	682	Kerimmümin	289
	Cizözü	42	Kıldır	132
	Cumhuriyet	255	Kıvşak	40
	Cumhuriyet*	568	Konaközü	23
	Çamlıbel*	345	Mehmet Akif Ersoy*	536
	Çırçır	71	Menteşe	246
	Çobansaray	372	Mumcuçiftliği	151
	Çubuk	121	Ortaklar	74
	Danaören	55	Reşadiye*	520
	Demirözü	62	Salihye*	585
	Dikilitaş	57	Sarıçal	99
	Direkli	269	Selamet*	213
	Direklisarıkaya	133	Seren	175
	Doğanlı	154	Söğütpınar	59
	Emirler	35	Tatköy	139
	Erenler	42	Töngel	131
	Esmebaşı	486	Üyük	130
	Fatih Sultan Mehmet*	531	Üyükaylası	18
	Fevzi Çakmak*	916	Yağlıdere	141
	Fındıçak	24	Yakacıkçavuşlu	228
	Geynik	82	Yassıkara	51
	Gökçeli	42	Yenicamii*	210
	Gökkaya	92	Yeniyapan	294
	Halkaçayır	40	Yeşilyurt*	208
	Hamzaşeyh	137	Yılanlıkaya	27
	İğdecikler	40	Yolkaya	714
	İğnebey	406	Yukarıkecik	256
	Kadıköy	241	Yusufoğlan	519
	Kalın	668	Yücebaca	47
	Küçükakören	30		
Toplam			79	18779

Kaynak: TÜİK Verileri ve Topoğrafya Haritası'ndan Yararlanılarak Hazırlanmıştır. (*Mahalle yerleşmesi).

basamağı 987,52 km² alan kaplamakta olup, ilçe arazisinin en fazla alan kapladığı yükselti basamağıdır ve toplam ilçe arazisinin %39'u bu yükselti basamağında bulunmaktadır. Ayrıca bu yükselti

Tablo 4.

Yıldızeli İlçesinde 1401-1600 metre Yükseltide Yer Alan Yerleşmeler ve Nüfus Sayıları

3. Kademe 1401 m -1600 m	Yerleşme	Nüfus	Yerleşme	Nüfus
	Akçakale	13	Karaleylek	29
	Akpınar	43	Kavak	711
	Aşağıçakmak	366	Kızılköy	77
	Avcıpınarı	69	Kiremitli	80
	Banaz	159	Kümbet	676
	Bayat	380	Merkezsarıkaya	83
	Bedel	368	Merkezzeniköy	38
	Çağlayan	546	Nallı	73
	Danişment	27	Nevruz	226
	Delikkaya	26	Ortaçakmak	155
	Demircilik	116	Sandal	224
	Dereköy	50	Sarıyar	1390
	Esençay	35	Subaşı	182
	İlica	42	Yakupköy	138
	İncetaş	110	Yaylagöze	40
	İslim	53	Yiğitler	201
	Kadılı	20	Yukarıçakmak	297
	Kaleköy	89	Karakoç	316
Toplam			36	7448

Kaynak: TÜİK Verileri ve Topoğrafya Haritası'ndan Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

basamağında 7448 kişi yaşarken, bu rakam toplam nüfusun %25,7'sini yani 1/4'ünü oluşturmaktadır (Tablo 1; Şekil 1; Harita 4).

Bu yükselti basamağında yer alan yerleşmelerden Sarıyar köyü 1390 kişi nüfusu ile hem bu yükselti basamağında ki hem de ilçedeki en kalabalık nüfusa sahip köy yerleşmesi olarak dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra ilçenin en düşük nüfusa sahip olan iki köy yerleşmesi Akçakale ve Kavakdere köyleri bu yükselti basamağında yer almakta olup, 13 kişilik nüfusa sahiptir (Tablo 4).

1601-1800 metre Yükselti Basamağında Yer Alan Yerleşmeler ve Nüfus

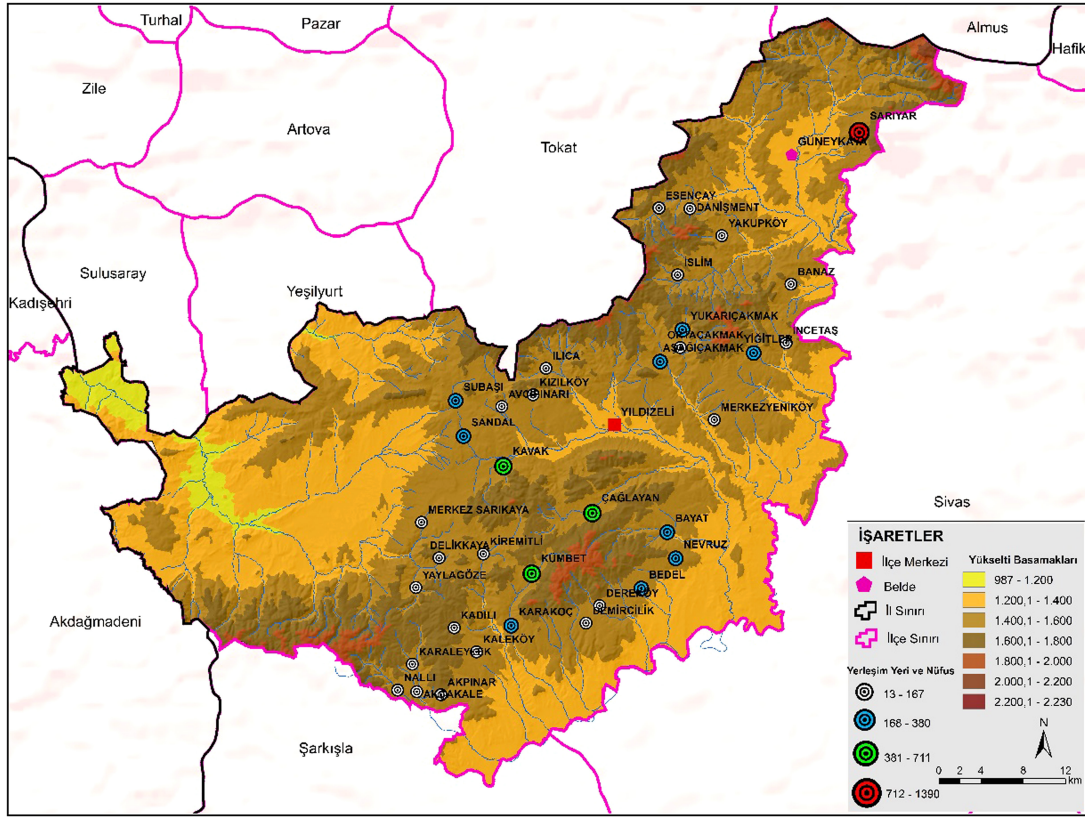
Yıldızeli ilçesinde 1601-1800 metre yükselti basamağı ilçede yerleşme ünitesinin bulunduğu en yüksek alanları oluşturmaktadır. Bu yükselti basamağının üzerinde yalnızca münferit meskenler

Tablo 5.

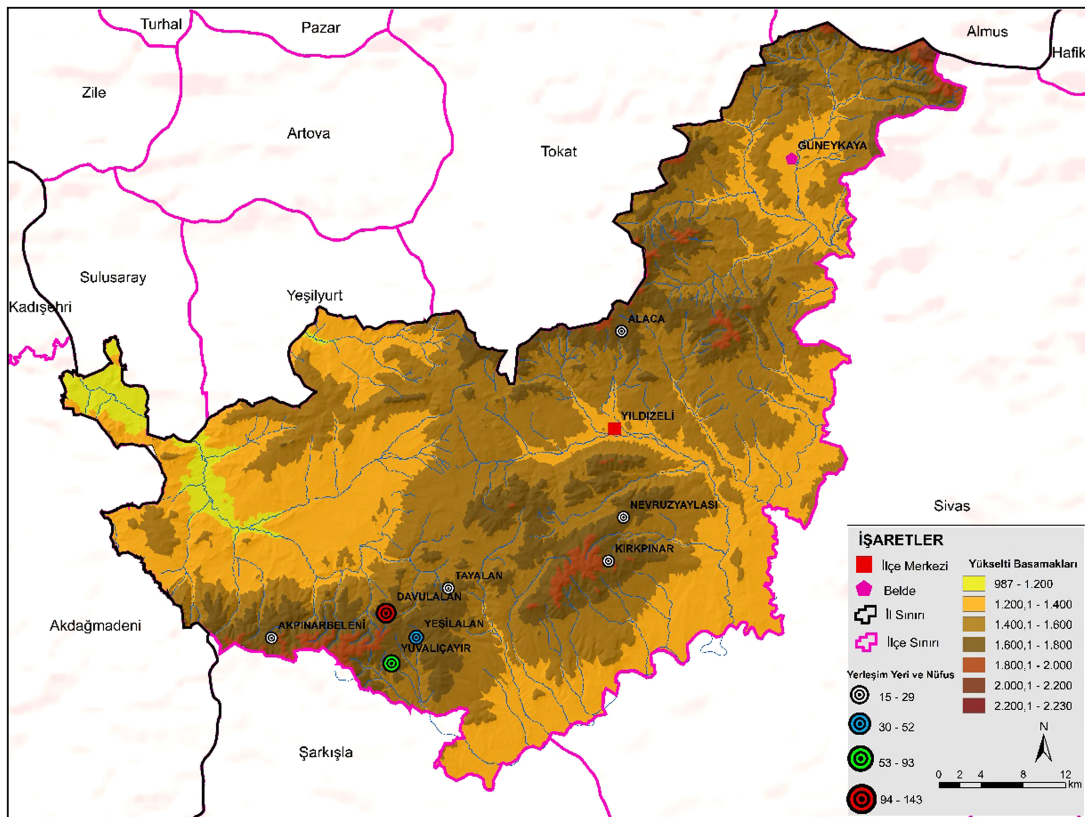
Yıldızeli İlçesinde 1601-1800 metre Yükseltide Yer Alan Yerleşmeler ve Nüfus Sayıları

4. Kademe 1601-1800 m	Yerleşme	Nüfus
	Alaca	15
	Akpınarbeleni	27
	Davulalan	143
	Kırkpınar	29
	Nevruzyaylası	20
	Tayalan	21
	Yeşilalan	52
	Yuvalıçayır	96
Toplam	8	403

Kaynak: TÜİK Verileri ve Topoğrafya Haritası'ndan Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Harita 4.
Yıldızeli İlçesinde 1401–1600 m Yükseltide Yer Alan Yerleşmeler ve Nüfusun Dağılışı.

Harita 5.
Yıldızeli İlçesinde 1601–1800 m Yükseltide Yer Alan Yerleşmeler ve Nüfusun Dağılışı.

bulunsa da idari olarak bir yerleşim alanı bulunmayışı dikkat çekmektedir. Yükselti basamağının kapladığı alan 315,19 km² olup, ilçe arazi varlığının %12,5'ini oluşturmaktadır. İlçede 1601–1800 metre yükselti basamağında sekiz yerleşim birimi bulunmaktadır. Bu yükselti basamağında yaşayan nüfus ilçe nüfusunun %1,4'ünü oluşturur ve 403 kişidir (Tablo 1; Şekil 1; Tablo 5; Harita 5). İlçede 1601–1800 metre yükselti basamağında bulunan yerleşmeler dağ köyleri karakterindedirler. Bu nedenle ulaşımın kiş şartlarında zorlukla sağlandığı, ekonomik faaliyetlerin kısıtlı olması sebebiyle nüfusu az olan yerleşme özelliği göstermektedirler.

1601–1800 metre yükselti basamağında yer alan köyler arasında nüfusu en fazla olan köy yerleşmesi 143 kişi ile Davulalan köyü iken, en az nüfus ise 15 kişi ile Alaca köyünde bulunmaktadır (Tablo 5). Bu köylerde ekme biçme faaliyetleri yükseltiye bağı olarak sınırlı olduğundan daha çok hayvansal üretim faaliyetleri yoğunluk kazanmıştır. Bu yükselti basamağında yer alan köy yerleşmeleri ana yol güzergahından uzakta buldukları için kiş mevsiminde köylerin nüfusu azalmakta hatta kimsenin yaşamadığı hayalet köyler ortaya çıkmaktadır.

Sonuç

Yıldızeli ilçesinde yükselti basamaklarına göre yerleşme ve nüfusun dağılışına bakıldığında, yükselti faktörüne bağı olarak yerleşme sayısında, tipinde ve dokusunda çeşitli değişiklikler gözlenmektedir. Bununla birlikte yükselti faktörünün yerleşmelerin yanı sıra burada yaşayan nüfusu da etkilediği görülmüştür. İlçe arasizinde en düşük yüksekli 987 metreden başlamakta olup, yerleşmeler 1000 metreden itibaren görülmektedir. Yerleşmelerin kuruldukları yükselti basamaklarına göre dağılışına baktığımızda en düşük yükseltide kurulmuş olan yerleşme Çöte köyü (1035–1090 m arası), en yüksekte kurulmuş olan yerleşme ise Akpınarbeleni köyüdür (1770–1790 m arasında).

İlçede 1000–1200 metre yükselti basamağı ova alanlarına denk gelmekte olup, dar bir alan kaplayan bu yükselti basamağında yerleşme sayısı ve nüfus 1201–1400 metre ve 1401–1600 metre yükselti basamaklarına yer alan yerleşme ve nüfus sayısına göre daha azdır. İlçede 1201–1400 metre yükselti basamağı nüfusun ve yerleşme sayısını en fazla olduğu yükselti -basamağını oluşturmaktadır. Yıldızeli kasaba merkezini oluşturan on mahalle de bu yükselti basamağı içerisinde yer almaktadır. Bu alanlar ilçede tarımsal faaliyetlerin yapıldığı ova ve plato düzelüklerine karşılık geldiğinden yerleşme ve nüfusun bu alanlarda yoğunlaştığı görülmektedir. Yükselti faktörüne bağı olarak 1600 metrenin üzerinde ise yerleşme ve nüfus sayısında azalma olduğu görülmektedir. Bu durum yükselti faktörünün doğal koşulları zorlaştırması ve ekonomik üretim faaliyetlerini sınırlaması ile yakından ilişkilidir. Ayrıca yükseltiye bağı olarak yerleşim alanlarının sayısının az olmasının yanı sıra nüfus olarak büyük yerleşmeler bulunmayışı da doğal koşulların etkisinden dolayı ortaya çıkan göç ile açıklanabilmektedir.

Bu çalışmada yükselti faktörünün yerleşme ve nüfusun dağılışı üzerinde etkisi incelenmiş olup, literatürde bu konuyla ilgili yapılmış olan çalışmaların çoğunluğunun il ölçeğinde ele alınmış olduğu görülmüştür. Diğer çalışmalardan farklı olarak ilçe ölçeğinde ele alınan bu çalışma daha küçük ölçekte ki alanlarda yükselti faktörünün yerleşme ve nüfusun dağılışı üzerindeki etkisi ortaya konmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak, bu konu ile ilgili yapılmış olan diğer çalışmalarda olduğu gibi yükselti arttıkça

nüfus ve yerleşme sayısının azaldığı ve belirli bir yükseltiden sonra arazi varlığının yerleşme ve gıda ihtiyacını karşılamada yetersiz kalması, arazinin engebeli olması, yükseltiye bağı olarak ortaya çıkan iklim şartları vb. coğrafi faktörlerden kaynaklı olarak nüfusun olmadığı tespit edilmiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Fikir – A.C., M.Z.; Tasarım – A.C., M.Z.; Denetleme – A.C., M.Z.; Kaynaklar – A.C., M.Z.; Malzemeler – A.C., M.Z.; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi – A.C., M.Z.; Analiz ve/veya Yorum – A.C., M.Z.; Literatür Taraması – A.C., M.Z.; Yazıyı Yazan – A.C., M.Z.; Eleştirel İnceleme – A.C., M.Z.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept – A.C., M.Z.; Design – A.C., M.Z.; Supervision – A.C., M.Z.; Resources – A.C., M.Z.; Materials – A.C., M.Z.; Data Collection and/or Processing – A.C., M.Z.; Analysis and/or Interpretation – A.C., M.Z.; Literature Search – A.C., M.Z.; Writing Manuscript – A.C., M.Z.; Critical Review – A.C., M.Z.

Declaration of Interests: The authors declare that they have no competing interest.

Funding: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Alaeddinoglu, F. (2014). Van gölü Havzası'nda nüfusun ve yerleşmelerin yükselti basamaklarına göre dağılışı. In *TUCAUM VIII. Coğrafya sempozyumu 23–24 ekim 2014 Bildiriler kitabı* (ss. 263–274). Ankara Üniversitesi, Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi.
- Alkan, A., & Çelebi, Ü. (2023). Siirt ilinde nüfusun ve yerleşmelerin yükselti basamaklarına göre dağılışı. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 59, 304–326. [\[CrossRef\]](#)
- Avcı, V. (2017). Bingöl ilinde nüfus ve yerleşmelerin yükselti basamaklarına göre dağılışı. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(13), 201–222. [\[CrossRef\]](#)
- Çağlıyan, A. (2005). Elâzığ ilinde yükselti basamaklarına göre kırsal yerleşmelerin dağılışı. In Y. Dağılışı, S. Avcı, & H. Turoğlu (Eds.), *Ulusal Coğrafya Kongresi [Prof. Dr. İsmail Yalçınlar Anısına]* (ss. 513–522).
- Camcı, A. (2022). *Yıldızeli ilçesinin coğrafyası* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Denker, B. T. (1977). *Yerleşme coğrafyası-kır yerleşmeleri*. İstanbul Üniversitesi Yayın No:2275, Coğrafya Enstitüsü Yayın No:93, İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Dölek, İ., Avcı, V., & Harunoğulları, M. (2018). Nüfusun ve yerleşmelerin yükseltiye göre değişimi: Muş ili örneği. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(6), 1011–1022. [\[CrossRef\]](#)
- Durmuş, E. (2018). *Diyarbakır ilinde yerleşmelerin yükselti basamaklarına göre dağılışı* (ss. 336–354). *TUCAUM 30. Yıl uluslararası coğrafya sempozyumu*, Ankara.
- Elbüyük, M., & Yıldız, E. (2010). Türkiye'nin coğrafi bölge ve bölümlerine göre yükselti basamakları ve eğitim grupları. *Co*, 8(1), 27–55. [\[CrossRef\]](#)
- Eriç, S., & Öngör, S. (1979). *Türkiye coğrafyası*. Milli eğitim Basımevi.
- Günel, N. (1993). Marmara ve Ege bölgelerinde kır yerleşmelerinin yükselti kademelerine göre dağılışı. *Türk Coğrafya Dergisi*, 28, 143–154.
- Güngör, Ş. (2010). Gazipaşa ilçesi'nde (Antalya/Türkiye) yerleşmelerin yükseltiye göre dağılışının CBS yöntemi ile değerlendirilmesi. In A. Sünbül, M. & İ. Şahin (Eds.), 4. *International computer and instructional*

- technologies Symposium proceedings* (ss. 530–534). Maya Akademi Yayınları.
- Özşahin, E., Eroğlu, İ., & Pekteznel, H. (2016). Erzincan ilinde yerleşmelerin ve nüfusun yükselti basamaklarına göre dağılışı. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 143–156.
- Sergün, Ü. (1993–1996). Türkiye’de kır nüfusunun yükselti kademelerine dağılışı. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi. Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*, 4, 7–16.
- Tanoğlu, A. (1954). İskan Coğrafyası: Esas fikirler, Problemler ve Metod. *Türkiyat Mecmuası*, 11, 1–32.
- Tanoğlu, A. (1969). *Nüfus ve yerleşme*. İstanbul Üniv. Yay. No: 1183, Edebiyat Fak. Coğrafya Enst. Yay. No: 45.
- Taş, B., & Yakar, M. (2009). Afyonkarahisar ilinde yerleşmelerin yükselti basamaklarına göre dağılışı. *Co*, 7(2), 145–161. [\[CrossRef\]](#)
- Tunçdilek, N. (1985). *Türkiye’de relief şekilleri ve arazi kullanımı*. İ. Ü. Deniz bilimleri ve coğrafya Enstitüsü yayın, 3. İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Türkan, O. (2016). *Çankırı ilinde yerleşmelerin yükselti basamaklarına göre dağılışı*. TÜCAUM uluslararası coğrafya Sempozyumu, Ankara.

Türkiye ve ABD’de İlçe Panayırlarının Sürdürülebilirliğine Etki Eden Faktörlerin Karşılaştırmalı Değerlendirmesi

Comparative Evaluation of the Factors Affecting the Sustainability of County Fairs in Türkiye and the USA

Vedat ÇALIŞKAN ^{ID}

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Müzecilik ve Kültürel Miraslar Yönetimi Bölümü, Çanakkale, Türkiye

ÖZ

Etkinlikler tarihi içinde festivallerle birlikte en köklü ve uzun ömürlü miraslardan biri de panayırlardır. Tarihsel süreçte dünyanın çeşitli bölgelerinde ticaret, alışveriş, eğlence, eğitim, dinsel ve kültürel fonksiyonların kompozisyonuna göre çok çeşitli formlarda panayır örnekleri ortaya çıkmıştır. Türkiye ve ABD’de yerel ve geleneksel kültürel değerlerin geleceğe taşınmasında önemli roller üstlenen ilçe panayırları günümüzde halen büyük ilgi görmektedir. Ancak Türkiye’de geleneksel ilçe panayırının sürdürülmesinin önünde çeşitli güçlükler bulunmaktadır. Türkiye’de panayırların toplumsal ve kültürel fonksiyonlarının ihmal edilmesi; değişen koşullara uyum sağlama güçlükleri, yönetsel ve mali sorunlar vb. faktörler neticesinde panayır organizasyonları giderek ortadan kalkmış ya da festivallere dönüşmüştür. Cumhuriyet dönemi içinde varlığını belirleyebildiğimiz 295 panayırın %80’i günümüze ulaşmamıştır. ABD’de ise ilçe panayırlarının yönetsel özellikleri ve kurumsal işleyişleri, ilçe panayırların varlığını destekleyici yaklaşımlar sağlamaktadır. Çalışmanın temel amacı, karşılaştırmalı bir yaklaşımla Türkiye’de geleneksel ilçe panayırlarının sürdürülebilirliği tehdit eden faktörleri belirlemek ve sürdürülebilirliği destekleyecek öneriler sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Amerikan ilçe panayırları, geleneksel ilçe panayırları, kültürel mirasların sürdürülebilirliği, panayırların sürdürülebilir yönetimi, Türkiye ilçe panayırları

ABSTRACT

Along with festivals, fairs are one of the most established and long-lived in the history of events. Throughout history, there have been various examples of fairs in a variety of forms depending on the composition of their functions, including commercial, shopping, entertainment, educational, religious, and cultural functions across the world. County fairs, which assume key roles in preserving local and traditional cultural values for the future in Turkey and the USA, still attract great attention today. However, traditional county fairs in Turkey face several challenges to survive. Fair organizations have gradually disappeared or replaced by festivals due to factors such as the neglect of their social and cultural factors in Turkey, their inability to adapt to changing conditions, and administrative and financial problems. About 80% of the 295 fairs that existed during the Republican period in Turkey have not survived today. The administrative characteristics and institutional functioning of county fairs in the USA incorporate approaches that support the organization of county fairs. This study primarily seeks to determine the factors threatening the sustainability of traditional county fairs in Turkey with a comparative approach and to offer suggestions to promote their sustainability.

Keywords: American county fairs, county fairs, sustainability of cultural heritage, sustainable management of fairs, Turkish county fairs (*panayirs*)

Giriş

Tarih boyunca dünyanın çok çeşitli bölgelerinde toplumsal, ticari, dinsel, eğlence ihtiyaçlarıyla etkinlik içinde şekillenen panayırlar oldukça köklü ve renkli bir geçmişe sahiptir. Panayırlar, tarihsel yolculuklarında keşittikleri dönem ve mekanlarda toplumların çeşitli ihtiyaçları ve talepleri tarafından şekillendirilmiştir. Tarih boyunca panayırlar, kalabalıkları kendine çeken organizasyonlar olmuştur.

Geliş Tarihi/Received: 08.04.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 28.09.2023

Yayın Tarihi/Publication Date: 30.10.2023

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Vedat ÇALIŞKAN

E-mail: cografya16@gmail.com

Cite this article as: Çalışkan, V. (2023). Comparative evaluation of the factors affecting the sustainability of country fairs in Türkiye and the USA. *Eastern Geographical Review*, 28(50), 10-24.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

Fakat kalabalığın toplanma nedenleri her zaman panayırın üstlendiği fonksiyonlarla bağlantılı olmuştur. Ticaret, alışveriş, eğlence, eğitim, dinsel, sosyal, kültürel vb fonksiyonlar ve bu fonksiyonların gücü, panayırların form özelliklerini şekillendirmiştir. Panayırlar genellikle birçok fonksiyonun bir arada bulunduğu organizasyonlardır. Fakat bazı fonksiyonlar diğerlerine göre önde olabilir ya da bu sıralama süreç içinde değişebilir. Esasen, panayırların uzun ömürlü örnekler olması, panayırların birçok fonksiyonu bir arada bulundurmaları ve değişen koşullara tepki verme, uyum sağlama yetenekleri ile yakından ilgilidir.

İlk Çağ'ın başından beri bir mevsim başlangıcı ya da harman sonu gibi zamanlarda yapılan dini toplantılar ve şenlikler panayırların öncülleri olarak kabul edilebilir. Çünkü eskiden panayırların kurulduğu şehirlerde ticaret, yeterli derecede alıcının ve satışı sunulan malın bulunmasına bağlıydı. Bazı şehirlerde yeterince alıcı toplanabilmesi için, panayırlar genellikle dini veya resmi bayramların, festivallerin tarihine göre ayarlanıyordu. Eski Yunandaki bu durum daha sonraları Avrupa'da Hristiyan kiliseleri tarafından da yaşatılmıştır ve çeşitli ülkelerde panayırlar çoğu kez adlarını da Hristiyan azizlerinden almıştır (Göney, 1984, s.157). İslamiyet öncesi ve sonrası dönemlerde Arap Yarımadası'nda da kervan tüccarlarının katıldığı birçok önemli panayır vardı (Sarıçık, 2013). Hac ve kutsal yerlerin ziyaret dönemlerinde kalabalıkların toplanmasını garanti eden ilk panayırları, dini kutlamaları ticaretle birleştiren organizasyonlar olarak düşünmek mantıklı görünüyor. Başlarda temeli dini fonksiyonlara dayanan panayırlar, giderek daha fazla ticari bir işlev üstlenmiş ve Orta Çağ'ın büyük ticaret panayırlarında Avrupa'da doruğa ulaşmıştır (Wrigley, 1919, s. 74). Orta Çağ Avrupa'sında en erken tarihli panayırlardan biri yedinci yüzyıldan başlayarak her yıl Paris yakınlarında kurulan Lendit panayırdı (Sennett, 2001, s. 177). 12. Yüzyılda ünlü Champagne, Troyes, Lagny, Provins ve Bar-sur Aube panayırları, Orta Çağ Avrupa'sında yıl boyunca birbiri ardı sıra kuruluyordu (Face, 1958; Huberman, 2013; Le Goff, 2008; Pirenne, 2012; Sennett, 2001; Wrigley, 1919).

Türk Dünyası da Orta Asya'daki anayurtlarından Anadolu'ya uzanan süreç boyunca ticaret faaliyetleriyle ve pazarlarıyla dikkat çekmiştir. Örneğin, Hunlar ve Göktürkler'in Türk-Çin sınırında, batıda Sirderya boylarında belirli tarihlerde kurulan büyük pazarlarda komşularıyla ticaret yaptıkları bilinmektedir (Baykara, 1997; Küpeli, 1999). Tarihte bir Türk devleti olan Kazan Hanlığı'nda da panayırlar bulunuyordu. Nitekim, milletlerarası ticarettde önemli bir yeri bulunan, Kazan Türkleri arasında "Mekerce" adı ile bilinen "Kazan Panayırı" daha sonra dünya çapında şöhret kazanacak Nijni Novgorod panayırının da başlangıcı olacaktır (Durmaz, 2016; Kurat, 2002).

Ortaçağda Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlayan Anadolu'da, kadim ticaret yollarının önemli bir kavşağını oluşturan Selçuklu ülkesinde de 12. ve 13. yüzyıllarda uluslararası özellikte büyük panayırlar dikkati çekiyordu. Dört bir yandan gelen tüccarın bulunduğu bu büyük panayırlara Anadolu'da 'Yabanlu' adı veriliyordu (Satoğlu, 2002; Sümer, 1985; Şahin, 2014). O dönemde Yabanlu Pazarı (günümüzde Pazarören, Kayseri) ve Ziyaret Pazarı (günümüzde Osmanpaşa, Yozgat) gibi uluslararası panayırlar faaldi (Özcan, 2006; Sümer, 1985; Şahin, 2014). Osmanlı döneminde ilk örnekleri Rumeli'de görülen ve yaygınlaşan panayırlar, Anadolu'da 16. Yüzyıldan itibaren görülmeye başlanmış; takip eden yüzyıllarda oldukça yaygınlaşmıştır (Çalışkan & Sönmez, 2021; Erdoğru, 1994; Şen, 1996).

Kesin olarak tarihte ne çeşit toplanmaya ilk kez fuar/panayır adının verildiğini bilmiyoruz. Etimolojiye tamamen güvenebilirsek,

en erken panayırların birincil olarak dinsel anlama sahip olduğundan emin olabiliriz. Sözcük, Latince feria-holiday (bayram)-sözcüğünden türemiştir ve festus-festal (bayrama/festivale ait)-ile ilintilidir (Neely, 1935, s. 4). Bilindiği gibi İngilizce 'fair' ve Fransızca 'foire' kelimeleri diğer birçok dilde hem panayırları hem de fuarları birlikte karşılar. Fakat Anadolu ve Yunan coğrafyasında 'panayır' teriminin varlığı, etimolojik olarak ilginç bir yöne dikkat çeker. Çünkü çağdaş Yunanistan ve Türkiye'de düzenlenen geleneksel panayırlar için kullanılan isim Yunanca 'panēgyris' ve Türkçe 'panayır'dır. Bu kelimenin kökeni ise İlk Çağın sonlarında Greko-Romen dünyasında periyodik pazarları tanımlayan Yunanca bir kelime olan 'panēgyris'dir. Pek çok durumda eski kaynaklar ve Yunan metinlerinde panēgyris, festival anlamı periyodik olarak yapılan dinsel amaçlı toplanmalar için kullanılmıştır (Ful, 1998, s. 45, 49). Panegyris ve panayır terimlerinin Osmanlı döneminden günümüze değin hem Rumlar hem de Türkler tarafından ortak kullanımı olduğunu görmekteyiz. Esasen Türklerin Anayurdu Orta Asya'da senenin belirli bir döneminde düzenlenen ve 'yıl-pazarı' olarak isimlendirilen pazar türleri mevcuttu (Demirtaş, 2011, s. 40). Bu pazar türü, Anadolu'da panayır olarak adlandırılan organizasyonlarla büyük benzerlik göstermekteydi. Bizans imparatorluğunda ise 12. yüzyıldan beri panayırların yapıldığı bilinmektedir. Bunlar, dinî Haç merasimleri ile birleştirilmiş etkinlikler olduğundan adları da "panegyris" idi (Ülgen, 2012, s. 371). Türklerin Anadolu'ya geldikten sonra Bizans-Selçuklu sınırlarında komşularla ticaret yapma geleneğini sürdürmüştür. Ticaretle birlikte yaşanan kültürel etkileşimler neticesinde Türkiye Selçukluları döneminden itibaren Türkler, kendi yıl-pazarı geleneği ile bu 'panayır' geleneğini kaynaştırmış olmalıdır. Anadolu'ya geldikten sonra alışveriş ve eğlencenin birlikte olduğu panayır geleneği ile karşılaşan Türkler, bu organizasyonlara kendi kültürlerinden ata sporlarını, gelenekleri ve eğlenceleri (pehlivan güreşini, at yarışlarını ve cirit oyunlarını) de katarak farklı bir görünüm kazandırmışlardır. Türklerin yıl pazarları Osmanlı Döneminde "panayır" adını almıştır (Baykara, 2001, s. 139). Evliya Çelebi Anadolu ve Rumeli'deki bu tür organizasyonlardan 'panayır' olarak söz ederken, Evliya Çelebi'nin çağdaşı olan, 17. Yüzyılın bir diğer ünlü coğrafyacısı Kâtip Çelebi ise 'panayır' kelimesi yerine 'yıl pazarı' terimini de kullanır.¹

Şemseddin Sami Kamûs-ı Türkî adlı eserinde panayırları "senede bir veya iki defa belirli yerde kurulup birkaç gün devam eden büyük pazar olarak tanımlar (Şemseddin Sami, 1995, s. 347). Günümüzde Türkiye'de halen varlığını sürdüren geleneksel ilçe panayırlarını daha kapsamlı bir şekilde tanımlamayı deneyecek olursak şu şekilde tanımlayabiliriz: "Daha çok ilçe merkezlerinde -ve az sayıda örneği köylerde- kurulan, alışıl gelmiş belirli tarihlerde, ilçe ve köylerin panayır alanı olarak bilinen arazilerinde, birkaç günden bir haftaya kadar değişen periyotlar şeklinde, eşya (emtia) ve/veya hayvan pazarları formlarında geçici olarak kurulan; çeşitli ihtiyaçların bir arada karşılanabildiği, daha çok kırsal yerleşmelerde yaşayan, sık ve düzenli alışveriş olanağı bulunmayan insanların gündelik ihtiyaçlarının yanı sıra mevsimlik ya da yıllık ev ihtiyaçlarının, çeşitli tarımsal araç gereç ihtiyacının karşılandığı; ziyaretçilerin alışverişin yanı sıra eğlence, sosyal fonksiyonlarından yararlandığı geleneksel alışveriş organizasyonlarıdır". Bu tanımlardan da anlaşıldığı üzere günümüz panayırları Osmanlı dönemindeki emtia ve hayvancılık panayırları ile büyük benzerliklere sahiptir.

¹ [bkz.Kâtip Çelebi, Tavavis'de kurulan yıl pazarı, Cihannüma, II. Cilt, 2013:567; Çankırı'da kurulan Yapraklı yıl pazarı, Cihannüma, II. Cilt, 2013: 944].

Kuzey Amerika'da panayırların tarihi ABD'nin kuruluşundan önceye kadar uzanır. Örneğin, Amerikan Kolonileri döneminde Ortaçağ Avrupası'ndakine benzer panayır düzenlenirdi (Andrews, 1919'dan akt., Neely, 1935, s. 46). 1686'da New Jersey'de altı ayda bir kurulan panayır ilk panayır örneklerinden biridir (Whitehead, 1856 akt., Neely, 1935, s. 46). Köleleri, sığırları, atları, erkakları ve diğer malları satmak ve ticaretini yapmak bu panayırın ilk amaçları iken, bu organizasyonlar daha sonraları günümüz panayırına doğru evrildiler. Çok uzaklardan gelen ziyaretçiler dört gün boyunca orada kalıyor çeşitli yarışmalarda ve etkinliklerde ödüller için yarışıyorlardı (Stroup, 2019). ABD'nin ilk panayırını tipik bir emtia ve hayvancılık panayır karakteri sergilerken, tarihsel süreçte toplumsal ve ekonomik gelişmelerin yönlendirmesiyle ABD ilçe panayırını farklı bir form kazanmıştır. Esasen Amerikan panayırının ticari ve eğlence etkinliklerini tarımsal eğitim ve sergilerle birleştiren yeni panayır formunun evrimi 18. yüzyıl İngiltere'sinde başlamıştır. Toprak sahiplerinin birbiri ardına 'tarım cemiyetleri'ni kurmasıyla, yeni hayvan türlerini yaygınlaştırmak ve yıllık hasat kutlamaları sırasında yeni yetiştirme yöntemlerini duyurmak için sığır gösterileri ve çiftlik gösterileri düzenlenmeleri panayırını yaygınlaştırdı (CDFA Raporu, 1999). Tarımsal eğitim ve sergiler böylece İngiltere ve ABD'deki yeni panayır formlarının temelini oluşturdu. ABD ve İngiltere'de 19. yüzyılın ortalarından itibaren yaygınlaşan tarım temelli bu panayırın ortak form özellikleri esasen Anglo-Amerikan kültürü içinde şekillenen bir panayır formunu yansıtır. Bu tür panayır, tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin yoğun olduğu çevrelerde çiftçileri bilgilendirmek, onları yeni yöntem ve teknolojilerle tanıştırmak, bilgi alışverişi ve etkileşim sağlamak, ürünleri sergilemek konularında önemli işlevler üstlenmiştir.

Günümüzde ilçe panayır örneklerinin en fazla görüldüğü ülkeler arasında ABD ve Türkiye gelmektedir. Kuşkusuz, Türkiye ve ABD'de dağılım gösteren ilçe panayırın kökenleri benzerlik göstermekle birlikte; yapısal ve fonksiyonel özellikler bakımından oldukça farklıdır. Günümüzde Türkiye'de ilçe panayırında alışveriş, sosyalleşme ve eğlence halen en önemli fonksiyonları oluştururken; ABD ilçe panayırında ise tarımsal sergiler, eğitim ve eğlence amaçları öne çıkmaktadır. Toplumların sosyalleşme ve eğlence ihtiyacına cevap vermeleri -bazı dini panayır formları hariç- tüm panayırda tüm her zaman ortak bir yön olarak kalmıştır. Türkiye'de ilçe panayırını özellikle kırsal çevrelerde yaşayan nüfusun mevsimlik alışveriş ihtiyacının yanı sıra sosyalleşme ve eğlence ihtiyaçlarının karşılanmasında alternatif olmayan organizasyonlar olarak halen büyük ilgi görmektedir (Çalışkan, 2018, s. 1318). ABD ilçe panayırında esas amaç genellikle çiftçilere ve halka tarım konusunda bilgi vermek işlevlerini üstlenmiştir. ABD ilçe panayırının özünü tarım ve hayvancılığa dayalı eğitim ve sergi faaliyetleri oluştururken; geleneksel ve kültürel değerlerin yaşatılmasına aracılık eden eğlenceler ve şovlar, imalatlar ve ürünler, etkinlikler hem Türkiye'de hem de ABD'de ilçe panayırının bir parçası durumundadır.

İlçe panayırını, ABD'de olsun Türkiye'de olsun, toplumların geçmişini, mirasını ve ihtiyaçlarını yansıtmayı sürdürmektedir. Gerçekten de panayırın güncel görünümü onların sadece işlevsel özelliklerini ve toplumun günümüzdeki ihtiyaçlarını yansıtmaz; panayırın kültürel bileşenleri, aynı zamanda toplumların tarihsel geçmişini ve kültürel miras değerlerini de beraberinde taşır. Günümüzde teknolojik gelişmeler ve yenilikler, eğlence kültüründe meydana gelen değişimler kuşkusuz geleneksel panayır organizasyonlarını derinden etkilemiştir. Ancak dinamik bir sosyal

kurum olarak panayır, sürdürülebilir yaklaşımlarla değişen sosyo-ekonomik ve kültürel koşullara başarılı şekilde adapte olabilir. Aksi halde geleneksel panayır geçmişten bugüne kadar taşıdığı geleneklerle ve kültürel miras yükleriyle birlikte kaybolabilirler. Bu tür olumsuz sonuçların önüne geçmek için kültürel miras değeri taşıyan panayırın yönelik sürdürülebilir politikaların ve yönetsel yaklaşımların rolü önem kazanmaktadır. Günümüzde ülkeler köklü bir geçmişe sahip panayırın taşıdığı kültürel önem nedeniyle onları sürdürmeye ya da yeniden canlandırmaya özel bir dikkat harcamaktadır. Kültürel miras yönü bulunan etkinliklerin sürdürülebilirliği için planlama, yönetim, kurumlar arası iş birlikleri ve politikalar eş güdüm içinde çalışmaktadır.

ABD'de sayısı 2000 civarında olan panayır günümüzde planlama, yönetim ve kurumlar arası iş birliği anlayışı içinde şekillenen kurallarla organize edilmekte; iyi uygulama örneklerinin yaygınlaşmasını desteklemektedir. ABD'de yeni panayır örneklerinin doğumu da bir yandan devam etmektedir. Türkiye'de ise ilçe panayırının sürdürülebilirliğinin önünde çeşitli engeller söz konusudur. Nitekim, her geçen gün Türkiye'de ilçe panayır örnekleri birbiri ardına kaybolmaktadır. Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze değin çeşitli tarih aralıklarında aktif olan panayır örneklerinin yaklaşık %80'i kaybolmuş ve günümüze ulaşamamıştır. Kaybolan panayırın bazıları, kökleri Osmanlı dönemine kadar uzanan tarihi panayırlardır. Panayır örneklerinin yok oluşu özellikle son 40-50 yıl içinde gerçekleşmiştir. Panayırın ortadan kaybolması ile panayır tutunarak sürdürülen çeşitli geleneksel sportif etkinlikler, geleneksel yeme içme ürünleri, geleneksel imalatlar, zanaatlar ve mamüllerde de kaybolmaya itilmektedir. Oysa kökleri tarihin derinliklerine uzanan ve giderek yok olan panayır örnekleri kültürel miraslar olarak benimsenmeli ve sürdürülebilir yaklaşımlarla, politikalarla desteklenmelidir.

Burada ele alınan çalışma, Türkiye ve ABD ilçe panayırını, sürdürülebilirliği etkileyen faktörler bakımından kıyaslayarak bir değerlendirme sunmayı amaçlamaktadır. Bu kapsam içinde, her iki ülkede ilçe panayır organizasyonlarını derinden etkileyen temel faktörlerin ve uygulama örneklerinin belirlenmesine çalışılmıştır. Gelişmiş bir ülke olan ABD'de, panayırın eğitime ve kültürel mirasın geleceğe taşınmasına aracılık eden rollerini destekleyen iyi uygulama örnekleri söz konusudur. Türkiye'de ise ulusal ya da bölgesel ölçekte panayır organizasyonlarını ele alan herhangi bir kurum ya da politika yoktur. Kıyaslamalı değerlendirmenin sonuçları aynı zamanda Türkiye'de panayırın sürdürülebilirliğine katkı sağlayacak yeni öneriler sunmaktadır. Bu karşılaştırmalı çalışmada sunulan bilgi ve bulgular, Türkiye ve ABD'de yürütülen iki ayrı araştırma projesi kapsamında elde edilen sonuçlara dayanmaktadır.

Yöntem

Araştırma, güncel olarak hakkında çok fazla bilgiler bulunmayan Türkiye ve ABD ilçe panayırını ele almaktadır. Bu amaç doğrultusunda tasarlanan araştırma, Türkiye ve ABD panayırını konu alan iki ayrı araştırma projesinde birincil ve ikincil kaynaklardan elde edilen bilgileri, bulguları ve değerlendirmeleri içermektedir. Araştırmada hem nicel hem de nitel veri toplama yöntemlerinin birlikte kullanımını içeren karma yöntemden yararlanılmıştır. Karma yöntem araştırmaları, araştırmacının çalışma içerisinde nitel ve nicel yöntem, yaklaşım ve kavramları birleştirmesi olarak tanımlanmaktadır (Creswell, 2008; Johnson & Christensen, 2004). Karma yöntemlerde araştırmacının çalışmaları daha detaylı ve bütüncül bir bakış açısıyla incelediği, bu sebeple her iki yöntemin birbirini tamamladığı görülmektedir (Edmonds &

Kennedy, 2017). Her iki ülkede ilçe panayırı için bazı karşılaştırmalar ve değerlendirmeler yapabilmek amacıyla öncelikle panayırın varlık durumunun belirlenmesi gerekmiştir. Bu konuda hazır veri setleri, istatistikler vb kaynakların bulunmaması nedeniyle; Türkiye için veriler birincil kaynaklardan (anket, mülakat vb) sağlanırken, ABD için ise ikincil kaynaklar kullanılarak ilçe panayırının ülke ölçeğinde envanterleri hazırlanmıştır. Böylece, elde edilen veriler panayırın coğrafi ve mevsimsel dağılımlarını belirlemeye de yardımcı olmuştur. Bu yönüyle araştırma, panayır ve panayırarla bağlantılı çeşitli konuların güncel durumunu çoklu kaynakları içeren veri toplama araçlarıyla (gözlemler, görüşmeler, dokümanlar, raporlar) derinlikli olarak incelemesi bakımından aynı zamanda bir durum çalışmasıdır (Creswell, 2013, s. 97). Durum çalışması, niçin ve nasıl sorularını temele alarak olgu ve olayların derinlemesine incelenmesine olanak sağlayan bir araştırma yöntemidir (Yıldırım & Şimşek, 2016, s. 289). Seggie ve Bayyurt'a (2015, s. 120) göre durum çalışması, bir durumu, olguyu veya bir sistemi özgün ortamı içinde keşfetmek, ayrıntılı olarak betimlemek, analiz etmek ve yorumlamak için kullanılan bir yöntemdir.

Araştırmada temel veri toplama yöntemi olarak anket yönteminin kullanılması, iki ülkenin panayırını için karşılaştırmalar yapabilmeye olanak sağlamıştır. Türkiye panayırına ilişkin veriler 2013–2014 yıllarında yürütülen bir projeye dayanmaktadır. Bu araştırmada elde edilen veriler ve bilgiler Türkiye ölçeğindeki saha çalışmalarına, anket uygulamalarına, mülakatlara, bilirkşi görüşmelerine ve gözlemlere dayanmaktaydı. 13 ilde dağılım gösteren panayırda² 2582'si panayır ziyaretçisi, 611'i panayır esnafı olmak üzere toplam 3193 kişiye doğrudan (yüz yüze) anket uygulanmıştır. Buna ek olarak belediye ve muhtarlıklara posta yoluyla gönderdiğimiz anketlerin de 63'ü yanıtlanmıştı. Bu araştırmadaki ziyaretçi ve esnaf anketlerinde kotalı örneklem (yaş ve cinsiyet kotaları) yöntemi kullanılmıştır.

ABD'deki ilçe panayırını konu alan proje sürecinin (Haziran 2020; Kasım 2019) COVID 19 pandemisi dönemine rastlaması saha çalışmalarını ve birincil verilerin elde edilmesini neredeyse tamamen sınırlamıştır. ABD ilçe panayırını için literatürün yanı sıra, yıllık ilçe panayır takvimleri (internet ortamında eyaletler bazında taranmış, panayırarla ilgili çeşitli kurumların resmi ağ sayfalarından yararlanılmıştır. Bu tür kurumlara örnek olarak eyaletlerin gıda ve tarım departmanları, panayır ve sergiler birimleri; eyalet ölçeğinde ya da bölgesel ve ulusal ölçekteki çeşitli panayır organizasyonları (panayır federasyonları ve dernekleri); panayırın üyesi bulunduğu bazı uluslararası kuruluşlar (IAFE—The International Association of Fairs and Expositions; OABA—Outdoor Amusement Business Association, IAAPA—International Association of Amusement Parks and Attractions) verilebilir. IAFE, CWH (Carnival Warehouse) gibi panayırarla ilgili veriler de sağlayan ağ sayfalarında, panayır aramaya ve bulmaya yardımcı uygulamalardan da yararlanarak, ABD'deki ilçe panayırının eksiksiz bir listesinin oluşturulmasına çalışıldı. Böylece 2021 yılı itibarıyla faal durumda 1607 ilçe panayırının varlığını e-posta adresleri ile tespit etmiş olduk. 2020 yılı başında başlayan ve COVID 19 Pandemisi dönemi içinde gerçekleşen bu araştırmanın amacına ulaşabilmesi için "Google Anket" uygulaması kullanılarak bir anket tasarlandı. Bu anket, araştırma evreninde bilinen tüm birimlere dolaylı yöntem seçilerek uygulandı. Anketi ve amacını tanıtan bir davet yazısı ile anket linkini içeren e-posta tüm ilçe panayırının yönetim

kurullarına 2021 yılı içinde ikişer kez gönderildi. Bunun yanı sıra ilçe panayırına Facebook, Messenger vb. uygulamalar aracılığıyla ya da panayırın resmi ağ sayfalarındaki 'iletişim' formları aracılığıyla da anketler iletildi. Çabalar böyle olmakla birlikte geri dönüşler çok düşük düzeyde kalmıştır. Normal şartlar altında, coğrafyacı Parfitt (2005) ve Cloke ve ark. (2004) anket araştırmalarında tipik cevap verme oranının %30–%40 aralığında olduğunu belirtmektedir (Yavan, 2014, s. 231). Düşük geri dönüşlerin nedeni kuşkusuz, COVID 19 Pandemisi sürecinde birçok panayırın açılmaması nedeniyle panayır sektöründe motivasyon sorunu yaşanmasıdır. Her şeye rağmen 18 panayır yönetimi hazırladığımız anketi eksiksiz şekilde yanıtlamıştır.³

Çalışma kapsamında güncel olarak ABD'deki ilçe panayırının dağılımını gösteren bir haritanın yanı sıra Türkiye'deki mevcut ve günümüze ulaşmayan panayır örneklerini gösteren iki ayrı harita sunulmuştur. Böylece, panayırın dağılımlarında dikkat çeken bazı coğrafi özellikleri açıklayabilmek de mümkün olmuştur.

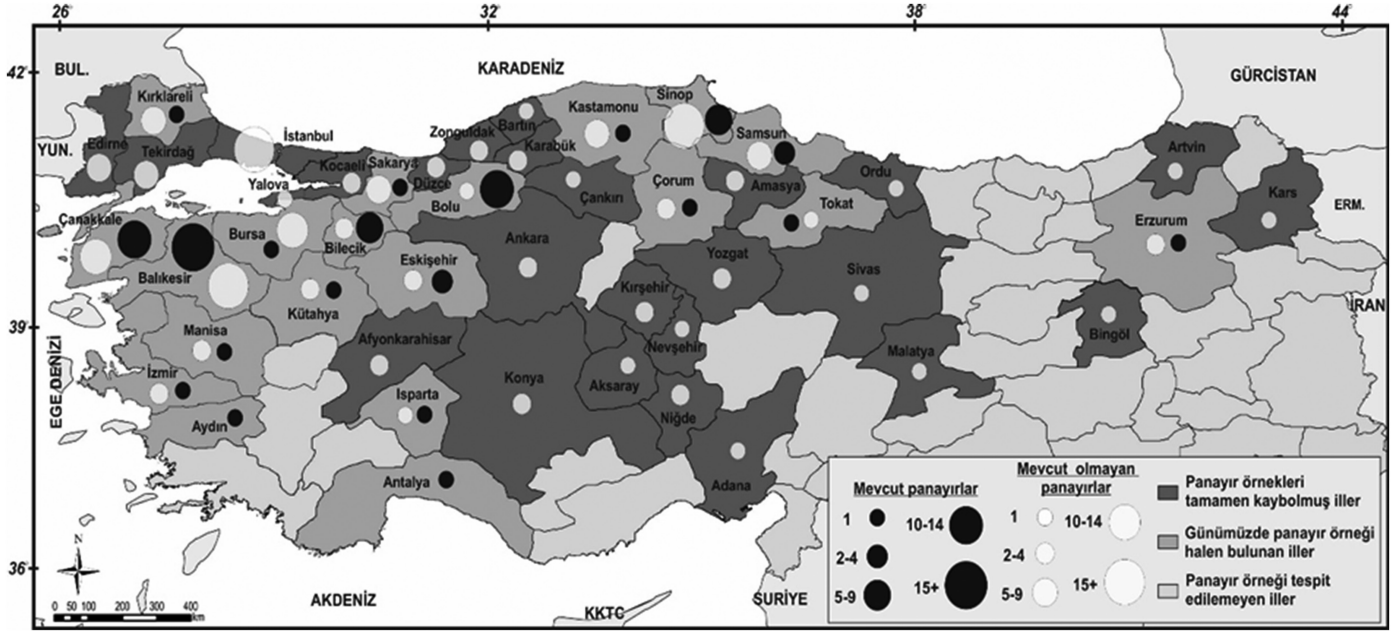
Türkiye ve ABD İlçe Panayırını: Tarihsel Arka Plan, Coğrafi Dağılım Özellikleri, Günümüzdeki Varlık Durumları

Türkiye ve ABD'de ilçe panayırını değerlendirmek için onların tarihsel arka planına ve coğrafi dağılımlarına biraz daha yakından bakmamız gerekir. Panayırın tarihine odaklanmak, geçmişten günümüze panayır sisteminin sürekliliğini bir bütün olarak kavramaya yardımcı olduğu gibi, onların kültürel miras değerlerini kıymetlendirmek ve bu yönde bir farkındalık oluşturmak için de gerekli bir yoldur. Kültürel miras özelliği gösteren panayırın belirlenebilmesi için onların tarihi hakkındaki bilgiler önem kazanmaktadır. Fakat ne yazık ki Türkiye'de panayırını düzenleyen kuruluşlar olarak belediyelerin, yerleşmelerinde düzenlenen panayırın tarihleriyle ilgili olarak genellikle bilgi sahibi olmadıkları görülür. Panayırını tanıttığı materyallerde bir tarih bildirmek yerine genellikle 'asırlık panayırımız', 'asırları aşan panayırımız' vb. ifadelerle konunun geçiştirildiği gözlenir. Oysa bu konuda yapılan araştırmalar özellikle Osmanlı döneminde arşiv belgelerinde kaydına rastlanan tüm Anadolu panayırını hakkında, en erken tarihli belge örneğini esas alarak tarihlerini belirlemiş durumdadır (Çalışkan & Sönmez, 2021). Devlet arşivlerinde yeni belgelerin sunulmasıyla Türkiye'de panayırın tarihlerin daha eskiye gidebileceği de göz önünde tutulmalıdır.

12. ve 13. yüzyılda Anadolu'da Selçuklu topraklarında uluslararası panayır örnekleri bulunduğu giriş bölümünde kısaca değinilmişti. Selçuklu dönemindeki panayırardan günümüze ulaşmayı başaran sadece iki örnek mevcuttur. Bunlar, Pınarparazı (Eğirdir) ve Boyabat panayırınıdır. Osmanlı döneminde de Anadolu'da toplam 176 panayır kurulmaktaydı. Bunların 129'u emtia ve hayvancılık panayırını iken, 47 panayır örneği de çeşitli Hristiyan cemaatlerine ait dini amaçlı panayırınıdır. Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte Osmanlı'dan miras kalan çok sayıda panayırına yeni panayır örnekleri de eklenmiştir. Cumhuriyet dönemi içinde varlığını belirleyebildiğimiz panayır sayısı ise 295'tir. Fakat bu panayırın yaklaşık %80'i (234 panayır) 1980'lerden günümüze değin olan dönemde ortadan kalkmıştır (Çalışkan & Özey, 2022, s. 168). Bu panayırın arasında 16. yüzyıla tarihlenen Lüleburgaz (Matscke, 2011, s. 115); 17. yüzyıla tarihlenen Silivri (Çelebi, 2002, 6:1, s. 236), 18. yüzyıla tarihlenen Balıkesir, Devrek, Gerze, Çorlu, Çerkezköy

² Türkiye'de saha çalışmaları sürecinde doğrudan anket uygulaması yapılan panayırın şunlardır: Boyabat, Eğirdir, Gerece, Gönen, İnhisar, Ispir, İznik, Karadede, Pehlivanlı, Seferihisar, Simav, Yenice, Zile.

³ ABD'de uygulanan anketlere yanıt veren ilçe panayırını şunlardır: Yavapai (Arizona), Del Norte (California), Lake (California), Kiowa (Colorado), Allegan (Florida), Broward (Florida), Chattahoochee (Georgia), Grayson (Kentucky), McCracken (Kentucky), The Bolton (Massachusetts), Hillsdale (Michigan), Goodhue (Minnesota), Houston (Minnesota), Dakota Thurston (Nebraska), El Dorado (Nevada), Middlesex County Fair (New Jersey), Box Elder (Utah), Big Horn (Wyoming).

Şekil 1.

Türkiye'de Mevcut ve Mevcut Olmayan Panayırılar ile Panayır Sayılarının İllere Göre Dağılışı.

vb. tarihi panayırılar da bulunuyordu. Osmanlı döneminden günümüze ulaşma başarısı gösteren panayır örneklerinin sayısı sadece 12'dir. Bu panayırılar Gönen (1835), Çan (1835) Zile (1844) Gerede (1863), Sarıköy (1866), Işıklar-Manyas (1870), Kuş-Manyas (1877), Ayvacık (1903), Söke (1907), Kargı (1907), Pehlivan köyü (1908) ve Çardak (1912) panayırlarıdır. Bir dönem Türkiye'de alışveriş ve eğlence kültürüne damgasını vuran panayırılardan geriye 20 ilde dağılışı gösteren 61 yerleşimde düzenlenen 69 panayır örneği kalmıştır. Panayır örneklerinin kaybolduğu bu süreçte toplam 27 il panayır örneklerini tamamen kaybetmiştir⁴ (Çalışkan & Özey, 2022) (Şekil 1).

Günümüzde Türkiye'de mevcut panayırılar en fazla Güney Marmara ve Batı Karadeniz bölümlerinde yer alır. En fazla panayır varlığına sahip iller Balıkesir, Çanakkale ve Bolu illeridir. Karadeniz bölgesindeki panayırılar daha çok batı Karadeniz'in bölümünün iç kesimlerinde dağılışı gösterir. Bu yörede özellikle Sakarya Nehri'nin orta kesiminde dikkat çekici bir yoğunluk göze çarpar. Güney Marmara bölümünde ise mevcut panayırıların Biga yarımadasının iç kesimlerinde yoğunlaştığı dikkati çeker (Çalışkan ve ark., 2017, s. 218). Batı Karadeniz, Marmara'nın doğusu ve güneydoğusundaki panayırılarının dağılışı gösterdiği çevrelerin yüzey şekilleri ve topografik özellikleri bu dağılışı tarihsel arka planın rolünü ele vermektedir. Söz konusu panayır kurulan yerleşmeler geçmişte kervan yollarının doğal geçitlerinin güzergahı üzerindedir. Günümüzde panayır örnekleri bulunan bu yerleşmeler geçmişteki hareketli ulaşım ağı içinde elverişli lokasyonlara sahipti. Fakat tarihsel süreçte bu yerleşmeler yeni yol şebekeleri ile elverişli konum özelliklerini kaybederken; panayırılar, bu yerleşmelerde geçmişin ticaret ve ulaşım sisteminin bir mirası olarak günümüze değin ulaşmıştır.

Esasen ilçe panayırılarının dağılışı özellikleri geçmişteki yol sistemi ile panayırılarının bağlantılarını kanıtlarken, günümüze değin ulaşan panayırılarının başarısı daha çok 'coğrafi izolasyon'la ilişkili

görülmektedir. Kuşkusuz sosyo-ekonomik ve teknolojik gelişmeler, ulaşım ve alışveriş olanaklarının artması, eğlence anlayışındaki değişimler panayırılarının ortadan kalkması sürecinde oldukça etkili olmuştur. Fakat zamana tutunarak günümüze değin ulaşan panayırılarının bulunduğu çevreler kırsal ekonomiye ve kırsal yaşama dayanan çevrelerdir. Bu koşullara ek olarak Batı Karadeniz'de engebeli arazi koşullarını; dağınık yerleşme yapısını ve kış şartları nedeniyle alışveriş olanaklarının kesintiye uğramasını eklemek gerekir. Nitekim başta Gerede olmak üzere Batı Karadeniz bölümünün diğer panayırılarında köylerden gelenlerin kışlık toptan alışveriş yapmaları nedeniyle ticaret hacmi de oldukça yüksektir. Hangi türden olursa olsun panayırılar, izolasyonun üstesinden gelmek için toplumlara fırsatlar sunmaktadır. Benzer şekilde, Amerika'daki dağınık kırsal çiftliklerin, kırsalda yaşayanların izolasyonunu kaçınılmaz hale getirdiğini düşünmek gelenekseldir (Terpenning, 1931). Nitekim coğrafi izolasyon, telafi edici bir sosyal organizasyon gerektirir (Neely, 1935, s. 220). Bu tür çevrelerde toplumlar bir ihtiyaç keşfi olarak sosyal, kültürel, ekonomik, ticari yönleri olan panayırılarını kurarak onlardan yararlanmışlardır.

Tarım cemiyetlerinin yaygınlaşması ile 1800'lerde panayırılar ABD'de yaşamın ve kültürün bir parçası olmaya başlamıştı (Stroup, 2019, s. 82; IAFE, 2023). Tarım cemiyetleri şeklindeki örgütlenmeler ilk olarak İngiltere'de ve oradan ABD'ye doğru tarım panayırılarını ortaya çıkarmıştır. Gerçekten de tarım panayırılarını İngiltere'de ve Birleşik Devletler'de, başka hiçbir yerde olmadığı kadar gelişerek, kırsal sosyal örgütlenmenin önemli bir parçası haline gelmiştir (Neely, 1935, s. 22-23). ABD'de panayır organizasyonları, Elkanah Watson'un 1810 yılında 'Berkshire Tarım Topluluğu'nu kurması ve Eylül 1811'de Pittsfield (Massachusetts)'de mükemmellik ödülleri ve sertifikaların verildiği; geçit töreni, yarışma ve gösterilerin yapıldığı bir panayır düzenlemesi ile yaygınlaşmıştır. "ABD Panayırılarının Babası" unvanı ile tanınan Watson'un Berkshire modelinin panayırılar için benimsenmesi ülke çapında hızla yayıldı. 1850 yılına gelindiğinde panayırılara sponsor olan 912 ilçe ve eyalet tarım cemiyeti vardı (CDFA Raporu, 1999; IAFE, 2023). ABD ilçe panayırılarının büyük kısmının kuruluşu 19. yüzyılın ikinci

⁴ Bu iller: Adana, Afyonkarahisar, Aksaray, Amasya, Ankara, Artvin, Bingöl, Bartın, Çankırı, Düzce, Edirne, Erzincan, İstanbul, Karabük, Kars, Kirsehir, Kocaeli, Konya, Malatya, Nevşehir, Niğde, Ordu, Sivas, Tekirdağ, Yalova, Yozgat ve Zonguldak illeridir.

yarısına ve 20. yüzyılın ilk yıllarına dayanmaktadır. Bunlar arasında kuruluşu 19. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen bazı köklü ilçe panayırlarına şunları örnek olarak verebiliriz: Skowhegan, Maine (1819); Erie, New York (1820); Great Geauga, Ohio (1823); Lee, Iowa (1841); Medina, Ohio (1845); Lorain, Ohio (1846); Union, Ohio (1846); Barnstable, Massachusetts (1844). Türkiye’de ilçe panayırını giderek ortadan kalkarken, ABD’de yeni ilçe panayırının doğuşu sürmektedir: Greater Baton Rouge, Louisiana (1965); Wolcott, Connecticut, (1979); Oliver, Kuzey Dakota, (1990); Horry, Güney Carolina (2015).

ABD ilçe panayırını araştırması kapsamında derlediğimiz veriler, etkinliğin resmi adında “county fair/ilçe panayırını” ifadesini içeren organizasyon sayısının 1607 olduğunu orta koymaktadır. Eyalet panayırının yanı sıra 4H, FFA, FCCLA türü eğitim panayırını, rodeo ve hayvancılık şovları vb. etkinlikler bu sayıya dahil değildir. ABD’nin güncel eyalet panayırını sayısını da 102 olarak belirlediğimizi burada eklemek gerekir. Böylece, araştırmanın kapsamı dışında kalan panayırınıla birlikte, ABD’de her yıl düzenlenen çeşitli formlardaki panayır etkinliklerinin 2000’in üzerinde olduğunu tahmin edebiliriz. Güncel olarak, ABD’de yılda 50’den fazla ilçe panayırını düzenlenen 13 eyalet olduğunu belirlemiş bulunuyoruz. En fazla ilçe panayırını Kansas eyaletinde düzenlenmektedir (116 panayır). Esasen bu dağılışı kalıbında bazı özellikler dikkati çeker. Çünkü ilçe panayırını ABD’nin en çok Orta Batı bölgesi eyaletlerinde yoğun bir dağılışı göstermektedir. Bu bölge ‘Amerika’nın tahıl kasesi’ olarak da bilinir. İlçe panayırını ekonomisi daha çok mısır, buğday, hayvancılık ve mandıracılığa dayalı eyaletlerde yoğunluk kazanmış görünmektedir. ABD’nin mısır, buğday ve mandıracılık

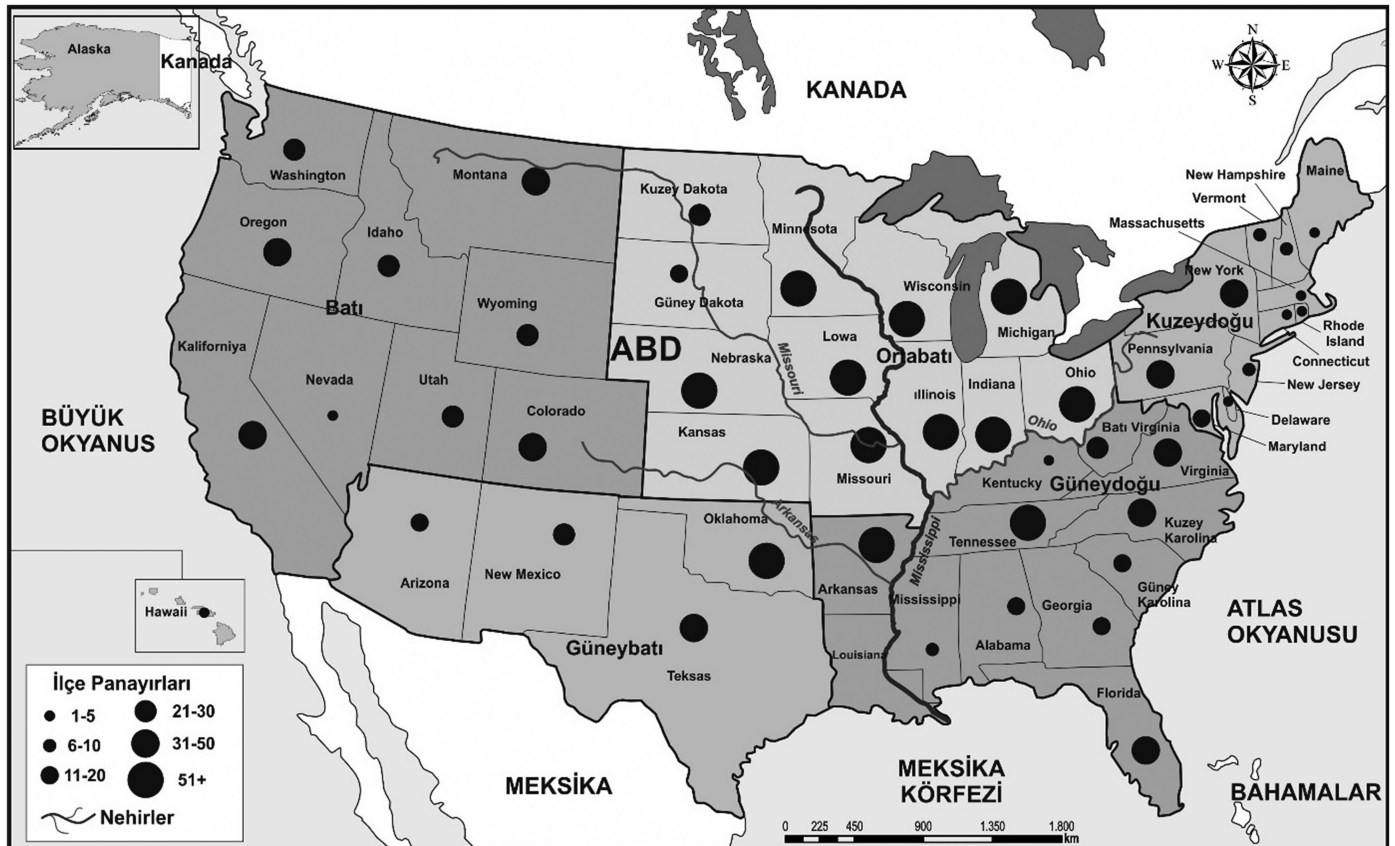
kuşakları olarak bilinen; tarımsal ürünleriyle karakterize olmuş üç kuşağında yer alan tüm eyaletler ilçe panayırınına yoğun dağılışı gösterdiği çevrelerdir (Şekil 2).

Kuşkusuz ABD ilçe panayırınına bugünkü coğrafi dağılışını tarihsel bağları da önemlidir. Çünkü ilçe panayırınına yaygınlaşması 19. yüzyılın ortalarından itibaren yaygınlaşan tarım cemiyetlerinin örgütlenmesi ile bağlantılıdır. Tarımsal örgütlenme hareketi büyük ölçüde kuzey eyaletleri aracılığıyla doğudan Batı’ya yayılmıştır. Atlantik kıyısından başlayan bu hareket, esas olarak batı New York ve Pensilvanya üzerinden batıya, Ohio’nun büyük vadilerine, yukarı Mississippi ve Missouri’ye dönmüştür. Bu verimli vadilere doğru batıya hareket eden New Englandlılar, New Yorklular ve Pensilvanyalılar, kendi toplumsal miraslarının bir parçası olarak tarım toplumunu ve onunla bağlantılı panayırını da beraberlerinde getirdiler (Neely, 1935, s. 85). İlçe panayırınına günümüzde yoğun dağılışı gösterdiği çevreler Mississippi Nehri Havzası içinde bulunmaktadır. Özellikle Mississippi Havzası’nın yukarı ve orta kesimleri; Ohio, Missouri ve Arkansas nehir havzaları günümüzde de ilçe panayırınına yoğun dağılışı ev sahipliği yapmaktadır. Mississippi Nehri Havzası’nın özellikle buğday ve mısır tarımı ile büyük şöhret kazanan eyaletleri, köklü tarım dernekleri ve ilçe panayırınına dağılışı ile oldukça uyumludur.

Panayırını Sürdürülebilirliği Üzerinde Etkili Olan Faktörler, ABD ve Türkiye’den Uygulama Örnekleri

Panayır Alanlarının Mülkiyet ve Fiziksel Özellikleri

Panayırını kuruluşu için Türkiye’de tercih edilen araziler genellikle şehrsel merkeze yakın çevrelerde; tercihen bir derenin geçiş

Şekil 2.

Günümüzde ABD’de İlçe Panayırını ve Sayılarını Eyaletlere Göre Dağılışı (Bölgelerin ve Nehirlerin Gösterimi için McInnes, 2016: 1280; U.S. National Park Service Mississippi havzası, National Geographic, ABD Bölgeleri haritalarından yararlanılmıştır).

yaptığı mesire alanları olmuştur. Türkiye’de panayırlar için kullanılan alanlar giderek daralmıştır; günümüzde panayır sahaları 5–7 ha arasında değişen büyüklüktedir. Örneğin, Simav panayırı 15 ha, Pehlivan köy panayırı 13 ha, Ayvacık panayırı 6 ha, Dursunbey panayırı da 3,4 ha büyüklüğündeki araziler üzerinde kurulmaktadır. Panayır alanları, zamanla şehirleşmenin genişleyen etkisi ile oluşan arazi rantına bağlı kazançlar nedeniyle imara açılmıştır. Günümüzde de devam eden bu süreçte, panayırlar için elverişli alanlar hızla ortadan kalkmaktadır. Zaman içinde panayır alanlarının küçülmesi ve yetersiz hale gelmesi panayırların sürekli yer değiştirmesine (Çan, Gönen, Zile vb.); panayırın eğlence ve ekonomik fonksiyonlarının parçalanarak farklı mekanlara dağılmasına (İzmit, Çan vb.) yol açmaktadır. Panayırların giderek kaybolmasını etkileyen en önemli nedenlerden birisi panayır alanlarının bu mülkiyet sorunudur. Esasen imar planlarında panayır ve mesire yerlerinin rezerv alan olarak tescillenmeyişi bu sorunu ortaya çıkarmaktadır. Yakın bir gelecekte birçok yerleşmede panayır düzenlenecek bir arazi parçası bulmak zorlaşacaktır. Nitekim panayır düzenlenen yerleşmelerde elverişli arazilerin kaybedilmesi panayırları ortadan kaldırırken; ilçe meydanları, şehir parkları, stadyumlar gibi daha küçük şehirselle alanların kullanıldığı festival türü organizasyonlara yönelme sağlamaktadır.

ABD panayırlarının kurumsal yapıları ve onların planlama yaklaşımları, arazi kaynaklı sorunları büyük ölçüde çözmüştür. ABD ilçe panayırlarının arazi büyüklüğü çeşitlilik gösterse de genel olarak Türkiye’deki panayır alanlarından geniştirler. Ankete yanıt veren 18 ilçe panayırı içinde Allegan ilçe panayırı (Florida) en geniş araziye sahip iken (46,5 ha); Big Horn (Wyoming) panayır alanı oldukça küçüktür (2,4 ha). Erie gibi bazı büyük ölçekli ilçe panayırlarının arazi büyüklüğü ise ABD’nin birçok eyalet panayırı arazisinden daha geniştir. Erie ilçe panayırı 111,2 ha arazi büyüklüğüne sahiptir. Panayır alanında 112 daimi yapının yanı sıra 4 yeşil park ve 15 bin araçlık otopark yer almaktadır. ABD’nin bir başka büyük panayırı olan Kern ilçe panayırı (Kaliforniya) da 64,7 ha panayır alanına sahiptir.

ABD’de panayır alanlarının mülkiyet sahipliği oldukça çeşitlilik gösterir. ABD’de panayır arazilerinin mülkiyeti, panayır binaları ve ekipmanları eyalet ya da ilçe yönetimine aittir. Bazı panayırlarda ise yasal olarak kurulan ve denetlenen tarım derneklerine, şirketlere ya da hissedarlara aittir. ABD’de panayır alanları genellikle yıl boyunca çeşitli etkinliklere ev sahipliği yaparak etkili kullanım örnekleri sağlar. Kaliforniya’daki fuar alanlarının envanteri (ilçeye, özel sektöre ve devlete ait), eyalet genelindeki çeşitli konumlarda yaklaşık 5.500 dönümlük alanda 3.000’den fazla bina içermektedir. Kaliforniya’nın panayır alanlarındaki mülklerin mevcut piyasa tahminleri 1 milyar dolar civarındadır (CDFA Raporu, 1999).

ABD panayırlarının yıl boyunca işlevsel kullanımları ve oluşan talepler nedeniyle panayır alanları yıllar içinde yeni arazilerin satın alınmasıyla genişleme eğiliminde olmuştur. Türkiye’de ise kalıcı panayır alanı olarak basit düzenlemelere sahip tek panayır alanı Pehlivan köy’dedir. Bunun dışındaki panayır alanları her yıl yeniden hazırlanan geçici barakalarla, su ve elektrik tesisatlarıyla, kaynakların verimsiz bir şekilde harcandığı kullanım örneklerine sahiptir. Oysa ABD’de panayırlarında daimi yapılar yıl boyunca okul sergilerine, eğitim etkinliklerine, düşünlere, kültürel toplantılara, çeşitli ticaret sergilerine, festivallere; gazilere hizmet etkinlikleri dahil olmak üzere çok sayıda kamu veya topluluk etkinliğine ev sahipliği yapmaktadır. Bunun yanı sıra hemen tüm eyaletlerde panayır alanları itfaiye kampları, tahliye ve toplanma alanları olarak; Acil Servisler ve Orman Hizmetleri departmanları tarafından komuta merkezleri olarak kullanılmaktadır.

ABD panayır alanları, ticaret yapanlar ve ziyaretçilerin konforunu ve çeşitli ihtiyaçlarını karşılayabilecek şekilde tasarlanmıştır. Panayır alanlarında düzenlenmiş otopark alanları, depolar, bebek bakım odaları, fiziksel engelliler için rampalar ve tuvaletler, su ve atık su şebekesi, yeme içme mekanları için sıcak su ve kullanma suyu vb. olanaklar bulunur. ABD’de panayır serilerini izleyerek ticaret yapanlar, genellikle iş amaçlarına uygun karavanlarla yolculuk yapmaktadır. Dolayısıyla konaklama, duş vb. olanaklara da sahiptirler.

Türkiye’de panayır düzenleyen 63 belediye ve muhtarlığa gönderdiğimiz anket, panayır alanlarında sıcak su ve duş hizmetlerinin durumunu soran sorular da içeriyordu. Bu sorulara toplam 48 yanıt alınmış; 15 belediye ve muhtarlık ise bu soruları yanıtlamamıştır. Buna göre panayır alanlarının 37’sinde (%59) sıcak su olmadığı; 40’ında ise (%63) duş olanağı bulunmadığı bildirilmiştir. Panayır alanında gıda imalatı yapan tezgahlara ve lokantalara su iletim hattı ise sadece Gerede, Pehlivan köy ve Simav panayırlarında vardır. Panayır süresince tezgahlarının başında ya da araçlarında konaklayanlar için sıcak su ve duş hizmetlerinin Türkiye’deki panayırların büyük bölümünde ihmal edilmiş olması oldukça şaşırtıcıdır. Panayırlarda gıda imalatı ve tüketimi göz önüne alındığında, halk sağlığı bakımından önem taşıyan bu tür konuların panayır düzenleyen yönetimlerce sağlanması gerekir. Kişisel temizlik için panayır esnafı genellikle panayır kurulan yerleşmelerdeki şehir hamamlarından ya da varsa kaplıcalardan yararlanmaktadır. Geçmişte daha uzun süreli kurulan panayırlar nedeniyle, tarih boyunca Anadolu’daki yer seçimini etkileyen faktörlerden biri de bu olmuştur. Türkiye’de hamam ya da kaplıcası bulunan panayır yerleşmeleri şunlardır: Kargı, Taraklı, Mihalgazi, Simav, Göynük, İzmit, Gerede, Gölpazarı, Söğüt, Mudurnu.

Panayırların İdari ve Yönetimsel Özellikleri

Türkiye’de panayırları temsil eden herhangi bir dernek, birlik vb. örgütsel yapılar olmadığı gibi, panayırlardan sorumlu herhangi bir kurum ya da üst kurul da yoktur. Bu nedenle panayırlar, her yıl adeta kendi kendini organize eden organizasyonlar halinde gerçekleşir. Panayırlara özel herhangi bir mevzuat, yönetmelik ya da yazılı kurallar bulunmaz. Oysa ulusal ölçekte kültür, turizm ve ticaret konularında politikalar ve stratejiler üretmesi gereken kurumların da planlama ve destekleme süreçlerine katılması beklenmelidir. Panayır alanlarının tasarımı, kullanımı ve yönetimi konularında yerel yönetimlere akademik ve teknik destek sağlanması; geleneksel panayır örnekleri tamamen kaybolmadan destekleyici bazı adımların süratle atılması gerekli görünmektedir (Çalışkan, 2019, s. 77). Günümüzde birbiri ardına kaybolan panayırlar, panayırlar arasında geniş boşluklar oluşturarak mesafeyi de büyütülmüştür. Bu durum, panayırlar arasında iş birliği ve etkileşim olanaklarını da azaltmıştır. Türkiye’de panayırları temsil eden kurumsal bir örgütlenmenin olmaması nedeniyle, panayır düzenleyen yerel yönetimler genellikle diğer yörelerdeki panayırlar hakkında bilgi sahibi değildir. Bu süreç, panayırlar arasında başarılı planlama çalışmalarının, iyi uygulama örneklerinin tanıtılmasına, iş birlikleri kurulmasına ve etkileşim sağlanmasına engel olmaktadır.

ABD’de panayırların yönetimi uzmanlaşmış bir iş halinde bir grup profesyonel panayır yöneticisini ortaya çıkarmakla kalmamış, aynı zamanda bir panayırlar arası rasyonalite sistemini zorunlu kılmıştır. Eyaletlerin birçoğunda; ortak sorunların tartışılması, politikaların oluşturulması, ortak standartların ve davranış kurallarının benimsenmesi, çakışmayan tarihlerin belirlenmesi, bazı popüler sergilerin değerlendirilmesi gibi anlamlı sorunların çözülmesi için bir

çeşit bilgi takas bürosu gibi hareket eden yerel panayır dernekleri kurulmuştur (Neely, 1935, s. 108). Her ne kadar eyaletlerdeki ilçe panayırları arasında prestij bakımından bir rekabet söz konusu olsa da birçok alanda iş birliği yaygındır. Nitekim anket sonuçlarına göre “bilgi/teknik ve organizasyona dair konularda panayırlar arasında iş birliği bulunur” yargısı, panayır yönetimleri tarafından tümüyle ‘tamamen katılıyorum’ ve ‘katılıyorum’ düzeylerinde onaylanmıştır.

ABD’de panayırlar iyi yapılanmış bir örgütlülüğe sahiptir. Panayırlar, eyalet ve ilçe komisyonlarının panayır kuralları ve kararlarına göre düzenlenir. Genellikle tarımsal dernekler panayır organizasyonu ve etkinlikleri üzerinde kontrol sahibidir. Panayır yönetimleri organizasyon sürecinde çeşitli kurumlarla yakın ilişki içinde çalışır. Nitekim ankette “panayırın düzenlenmesi ve kontrolünde hangi kurum ve kuruluşlar yer almaktadır?” sorusuna “panayır yöneticisi” ve “panayır kurulu” dışında ayrıca şu yanıtlar verilmiştir: Gıda & Tarım Departmanı, Gençlik Grupları, FFA⁵ FCCLA⁶ ve 4H⁷ eğitim organizasyonları, İlçe Tarım Bürosu, Rotary Kulübü, Lions Kulübü, Valilik, Çevre ve Halk Sağlığı Departmanı, yerel kolluk kuvvetleri, Mobil Polis Departmanı, Yangın ve Kurtarma Departmanı. Birçok yerde, panayırların düzenlenmesinden sorumlu olan Tarım Toplu Lukları/Komisyonları dışında, panayırların üyesi olduğu ulusal hatta uluslararası dernekler ve federasyonlar da bulunur. Örneğin Minnesota’da Minnesota İlçe Panayırları Federasyonu faaliyet gösterir. Bununla birlikte Minnesota Tarım Topluluğu delegeleri Minnesota’daki tüm ilçe panayırlarını temsil eder. Benzer şekilde ilçe panayırlarının standartlarını korumak ve panayırların refahını geliştirmek amacıyla Iowa Panayırları Birliği, Pennsylvania Eyaleti İlçe Panayırları Birliği, Teksas Panayırlar Derneği, batı eyaletlerini kapsayan Batı Panayırları Derneği vb. örgütler de faaliyet göstermektedir.

ABD panayırlarında yönetsel konulara öteden beri önem verilmesi, panayırlara idari bakımdan iyi bir deneyim mirası da sağlamıştır. Amerikan ilçe panayırlarının organizasyonu, panayırların komite ve kurulları içindeki iş bölümü ve ilgili kurumlarla iş birliği çalışmaları ile yürütülmektedir. Panayırların idari yapısı, yönetim kurulu üyelerin seçimi ve atanması, yönetim kurulu üye sayıları vb. özellikler ilçeden ilçeye farklılık gösterebilmektedir. Bununla birlikte panayır yönetim kurulları başkan, başkan yardımcısı, sayman ve sekreterin yanı sıra değişen sayılarda üyelerden oluşur. Bazı ilçe panayırlarında danışma kurulu da bulunur. Örneğin, Southwest Washington Panayırı bir danışma kuruluna sahiptir. Bu kurul, panayır alanının kullanımı, bakımı, geliştirilmesi ve idaresi konusunda panayır yönetimine tavsiyelerde bulunmak üzere oluşturulmuştur. Kurul toplantıları aylık olarak ve halka açık olarak yapılmaktadır. 7 kişiden oluşan komisyonda panayır ile ilgili öneriler de alınmaktadır. Bu tür komisyonlarda üniversitelerden temsilciler de görev yapmaktadır. Örneğin, Routh ilçe panayırını danışma kurulunda Kolarado Devlet Üniversitesi’nden üye bulunurken; Converse ilçe panayırını yönetim kurulunda Wyoming Üniversitesi temsilcisi üye yer almaktadır. Birçok üniversite eyaletlerindeki panayırlarda eğitim etkinliklerinin yürütülmesinde panayır yönetimleri ile iş birliği içinde çalışmaktadır. Eğitim amaçlı bu tür iş

birliklerine Tulsa ilçe panayırını ile Oklahoma Devlet Üniversitesi; Pinal ilçe panayırını ile Arizona Üniversitesi arasındaki iş birlikleri örnek olarak verilebilir.

Türkiye panayırlarında ise görevler, çok az sayıda belediye personeli ve kaymakamlıkların denetlediği koşullarla yerine getirilir. Panayır yönetimi için oluşturulmuş kurul örneklerine, danışma kurullarına ya da ücretli profesyonel yönetici örneklerine Türkiye panayırlarında rastlanmaz.

Panayırların Mali Yapısı, Uygulamalar ve Destekler

Türkiye’de panayırların gelir ve giderleri ile panayır kurulan yerleşmenin belediyesi ya da muhtarlığı ilgilendir. Panayırlar birçok yerde belediyelerin yıllık bütçelerine önemli gelirler sağlar. Panayırlarda gelirler, stantlardan alınan yer kiralaları, eğlence ve lunapark hizmetlerinden alınan kiralalar, hayvan satışlarından alınan gelirler ve reklam gelirlerinden elde edilir. Panayırlarda stant kiralardan elde gelirler bazı panayırlarda esnaf sayısının yüksek olması nedeniyle oldukça önemlidir. Örneğin, Gerede panayırına 800 esnaf katılırken; Gönen, Çan, Kırkağaç panayırlarına 750 panayır esnaf katılmaktadır (Çalışkan, 2019, s. 71–72). Belediye başkanları ve muhtarlarla yapmış olduğumuz görüşmelere göre belediyeler genellikle panayırlardan kazanç elde edemediklerini beyan etmektedir. Nitekim, 51 belediye ve muhtarlığın verdiği yanıtlara göre, 19 panayırdaki (%30,2) gelirler giderleri karşılamakta; 19 panayırdaki kısmen karşılamakta (%30,2); 13 panayırdaki ise giderler gelirlerden daha fazla olmaktadır (%20,6). 12 belediye/muhtarlık ise bu soruya yanıt vermemiştir (%19). Türkiye’de belediyeler bir sonraki panayır organizasyonunu düzenleyebilmek için genellikle mali kaynak sıkıntısı yaşarlar.

Panayırlara girişler ve etkinliklere izleyici olarak katılmak Türkiye’de ücretsizdir. 2021 sezonu için ABD’de panayırlar için günlük ziyaret ücretleri –3–12 USD arasında değişmekteydi. Bazı panayırlar ise Türkiye’de olduğu gibi herkes için ücretsizdir (The Rogers, Oklahoma; Houston, Minnesota; Dakota Thurston, Nebraska; Big Horn, Wyoming vb. ilçe panayırları vb.).

ABD panayırlarının bir kısmı, hiçbir şekilde eyalet hükümetiyle bağlantılı değildir ve kâr amacı gütmeyen kuruluş statüsündedir. Bu tür panayırlar genellikle tarım derneklerinin organize ettiği panayırlardır. Yıl boyunca panayır alanında düzenlenen çeşitli etkinlikler, panayır alanının ve panayır binalarının bakımı için gelir elde edilmesine de yardımcı olur. Her yıl giderler düşüldükten sonra sağlanan gelirler, gelecek yıl daha kapsamlı ve iyi bir panayır yapmak için panayır alanı iyileştirmelerine yeniden yatırılır (Ruff, 1986, s. 71). Bununla birlikte ABD’de çok sayıda panayır her yıl öğrencilere eğitim bursları sağlayarak, ilçelerin eğitim yaşamına önemli katkılarda bulunmaktadır. Eğitim bursları sağlamak ABD’de birçok panayır için gelenekselleşmiş bir uygulamadır. Örneğin, Miami-Dade Panayırı 2019 yılında 586.720 dolar burs sağlamıştır. 1952’den itibaren günümüze değin toplam burs miktarı 11 milyon dolar olmuştur. Loudun Panayırı (Virginia) 1992’den beri Loudunlu 80 gence eğitim bursu vermiştir. Öğrencilere burs sağlayan çok sayıda ilçe panayırlarına örneklerden bazıları şunlardır: El Paso (Kolarado), Kittitas (Washington), Limestone (Teksas), Vanderburg (Indiana), Chautauqua (New York), Guadalupe (Teksas), Brazoria (Teksas), Clay (Florida), Gage (Nebraska), Austin (Teksas).

Türkiye’de ise panayırların kamu kurumları tarafından desteklenmesi söz konusu değildir. Nitekim birçok panayırın festivale ya da fuara dönüşmesinin mali koşullarla ilgili tuhaf bir nedeni daha vardır. Kültür ve Turizm Bakanlığı ne yazık ki destek başvurularında ‘panayır’ ifadesi geçen organizasyonlara maddi destek

⁵ 1928 yılında kurulan FFA/Future Farmers of America (Amerika’nın Gelecekteki Çiftçileri) programının günümüzde 700 binden fazla üyesi vardır.

⁶ 1945 yılında kurulan FCCLA/The Family, Career and Community Leaders of America (Amerika’nın Aile, Kariyer ve Toplum Liderleri Programı)’nın günümüzde 175 bin üyesi bulunmaktadır.

⁷ 1902’den beri faaliyet gösteren, sloganı ‘yaparak öğren’ olan 4H programının sembolü dört yapraklı yoncadır. Program adını İngilizce head, heart, hands, health kelimelerinin ilk harflerinden almaktadır. 4H programı günümüzde etkinliklerini 500 bin gönüllü ve 3,500 4-H profesyonel çalışanıyla sürdürmektedir.

vermemektedir. Buna karşılık festival, şenlik, şölen, sergi, fuar vb. etkinliklere ise destek sağlanmaktadır. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın desteklerinden yararlanmak isteyen yerel yönetimler de panayırlarının resmi adını festival ya da fuar olarak değiştirmektedir.

Kurumsal Görünümler, Standartlar ve Kurallar

Türkiye'de panayırının yıllık takviminin bir arada görülebileceği herhangi bir bülten ya da duyuru yoktur. Panayır arasında iletişim ve iş birliği kanallarının olmaması, bölgesel ya da ulusal ölçekte panayırları temsil eden kurumların olmaması, panayır etkinliklerinin kamuoyuna duyurulmasını ve tanıtımını da güçleştirmektedir.

ABD panayırlarında kurumsal görünürlüğe büyük önem vermektedir. Hemen her panayırın bir logosu, panayırın tarihi ve etkinlikler hakkında bilgiler sunan internet ağ sayfaları, sosyal medya hesapları bulunmaktadır. İnternet üzerinden satıcıların stantlar için rezervasyon yapmaları, ziyaretçilerin de etkinlikler için bilet almaları yaygınlaşmış uygulamalardır. Türkiye'de ise sözü edilen bu tür uygulama örnekleri henüz yoktur.

ABD panayırlarında ziyaretçilere güvenli, rahat ve keyifli bir ortamda panayır deneyimleri sağlanması amacıyla eyaletlerdeki panayır birlikleri ya da panayır yönetimleri, her yıl güncelledikleri yönergeleri ziyaretçilerle paylaşır. Böylece panayır ortamındaki çeşitli konular hakkında "politikalar" ve "davranış kuralları" ziyaretçilere bildirilerek; "panayırda uyulması gereken genel kurallar ve yasaklanan davranışlar" açıklanmış olmaktadır. Türkiye panayırlarında etkinlik programları ve panayır alanında branşlara göre krokiyelerinin sunulduğu broşür örneklerine az sayıda panayır örneğinde rastlanmakla birlikte; uyulması gereken kuralları, acil durum prosedürlerini, toplanma alanlarını bildiren broşürlere ve alan içinde yönlendirici işaretlemelere ihtiyaç vardır. Esasen büyük kalabalıklara ev sahipliği yapan panayırlarda ele alınmayı bekleyen birçok konu bulunmaktadır. Panayır organizasyonlarında ortak kurallar ve standartların sağlanması; toplumun güvenlik, sağlık ve çevre konularındaki talep ve beklentilerine yanıt verebilmeleri, panayırların sürdürülebilirliğini de yakından etkileyecektir. Nitekim, Türkiye'de panayır alanları için engelli politikalarının oluşturulması, acil durum ve tahliye prosedürlerin belirlenmesi, acil durum müdahale ekiplerinin panayır süresince eşlik etmesi vb. konuların süratle ele alınması gerekli görünmektedir. ABD'de birçok etkinlik organizasyonu engelli ziyaretçiler konusunda, çevre, atık yönetimi ve geri dönüşüm konusunda politikalarını ve uygulamalarını ziyaretçiler ile paylaşmaktadır. Türkiye panayırlarında bu tür örnekler henüz yoktur. Nitekim, Türkiye panayırlarında çok fazla ambalaj ve geri dönüştürülebilir atık ortaya çıkmakta; fakat bunlar ayrıştırılmadan diğer çöplerle birlikte toplanmaktadır. Panayırlarda atık materyallerin toplanması için ulusal ölçekte uygun ve ortak prosedürlerin oluşturulmasına ihtiyaç vardır. ABD'de pek çok hizmet kulübü ve hayır kurumu panayırlarda çöp toplama hizmetleri için panayır yönetimleri ile sözleşme imzalayarak, panayırlar aracılığıyla fonlar sağlamaktadır.

Türkiye'de panayırların yer seçiminde öteden beri dere kenarlarında bulunan arazilerin tercih edilmesi dikkati çeker. Bu yer seçimin en önemli nedeni, panayır süresince oluşan atıkların dere yataklarına atılmasıdır. Panayırlarda çok büyük miktarda

hayvansal atıklar, ambalaj vb. materyal açığa çıkar. Gün içinde çöplerin düzenli olarak toplanmasına rağmen panayırın sona ermesinden itibaren panayır alanında kalan atıkların toplanması 15 gün kadar sürer. Bu süreçte en büyük sorun havanın rüzgarlı olduğu günlerde yaşanır. Böyle günlerde havalanan plastik, kağıt, karton vb. atıklar çok uzak mesafelere kadar taşınabilmektedir. Pehlivan köy panayırında ise Roman gruplar, panayırdan geriye kalan atık kağıt ve plastikleri toplayarak, Hayrabolu (Tekirdağ)'da bulunan geri dönüşüm tesisine ulaştırmaktadır.

Panayırlarda Geleneksel Fonksiyonların Sürdürülebilirliği, Tehditler ve Fırsatlar

ABD ve Türkiye'deki ilçe panayırları üstlendikleri fonksiyonlar yönüyle bazı benzerlikler ve farklılıklara sahiptir. ABD'deki ilçe panayırlarında kültürel ve eğitim faaliyetlerinden oldukça etkin bir şekilde yararlanılır. Bunun yanı sıra köklü geçmişe sahip panayırlarda yerel topluma geleneksel ve kültürel yönü bulunan konularda kültürel farkındalık ve bilinç kazandırılması için de büyük çabalar harcanmaktadır.

Araştırma sürecinde kullanılan anketler, ABD ve Türkiye'deki ilçe panayırlarının temel fonksiyonlarını belirlemeye yönelik bazı soruları da içermekteydi. Elde edilen sonuçlar ana hatlarıyla karşılaştırma yapmamıza olanak sağlamaktadır. Her panayır öteden beri toplumun çeşitli katmanlarını, şehrsel ve kırsal yaşamın insanları buluşturan, sosyalleşmeye olanak sağlayan organizasyonlardır. Nitekim, ABD'deki panayır yönetim kurullarına ilettiğimiz ankette "tek kelime ile panayırları nasıl tanımlarsınız?" sorusuna aldığımız yanıtlar ve tekrar skorları, ilçe panayırlarının 'toplanma', 'buluşma', 'sosyalleşme' rollerinin en ön sıralarda olduğunu göstermektedir (Tablo 1). Gerçekten de panayırların esas fonksiyonlarından birisi tarih boyunca toplumu buluşturma ve bir araya getirme gücü olmuştur.

Benzer amaçla ankette sorulan "panayırınız hangi yönde şehir ve toplum hayatına daha fazla katkı sağlıyor?" sorusu için sunulan 6 seçeneğin, '1' en düşük puan, '10' ise en yüksek puan olacak şekilde değerlendirilmesi istenmiştir. Tablo 2'de görülebilen sonuçlar, ilçe panayırlarının sosyalleşme ve geleneklerin yaşatılmasına katkısını oldukça yüksek düzeyde ortaya koymaktadır. Eğlence ve ekonomik fonksiyonlar da yüksek puan derecelerine sahip iken, ABD ilçe panayırların alışveriş fonksiyonunun en düşük skora sahip olması dikkat çekicidir.

Türkiye'de gerçekleştirdiğimiz araştırmanın sonuçları da bazı benzerlikleri kaydetmektedir. Türkiye'de 13 ayrı panayırda temsil gücü yüksek bir ziyaretçi grubuna (2582 kişi) uygulanan ankette, panayır ziyaretçilerinin en yüksek düzeyde onayladığı yargı ifadeleri, panayırların öne çıkan fonksiyonlarının ABD'deki panayırlarla benzerliğini yansıtmaktadır (Tablo 3). Türkiye'de ilçe panayırları da toplumun buluşmasına, eğlenmesine, geleneklerin yaşatılmasına aracılık etmektedir (Çalışkan ve ark, 2015, s. 113).

ABD ilçe panayırlarında alışveriş fonksiyonu oldukça arka planda yer almaktadır. Nitekim Türkiye panayırları için yapılan araştırmada, ziyaretçilerin panayıra gelmeleri için en önemli motivasyon faktörünün belirlenmesi için sorulan "Panayıra katılımınızda etkili olan faktörler nelerdir?" sorusuna verilen yanıtlar ABD

Tablo 1.

ABD'deki Panayır Yönetim Kurulları Temsilcilerinin Tek Kelime ile Panayır Tanımı Yanıtları ve Bu İfadelerin Tekrar Skoru

Topluluk/Topluluk buluşması (5)	Grup/Berberlik (2)	Aile (2)	Anılar (2)	Eğlence (2)
Öğrenme/Eğitim (2)	Heyecan (1)	Hayvancılık (1)		Ülke (1)

Tablo 2.

ABD'deki Panayır Yönetim Kurulları Temsilcilerine Göre İlçe Panayırlarının Önde Gelen İşlevleri

Sıra No	Panayırın Toplum Hayatına Sağladığı Katkı Alanları	Ortalama Puan
1	Buluşma ve sosyalleşme	9,1
2	Gelenekleri yaşatmak	9,0
3	Eğlence	8,8
4	Ekonomik	8,1
5	Kültürel	7,8
6	Alışveriş yapmak	5,6

panayıruları ile Türkiye panayıruları arasındaki en önemli farklılığa işaret etmektedir. Ziyaretçilerin birden fazla işaretleme yapabildiği bu soruda, ilk sıradaki ziyaret nedeni "alışveriş" (%61,8) olurken, "panayırın taşıdığı geleneksel anlam" (%39,7) da ikinci sırada yer almaktadır. Üçüncü sırayı ise %15,4 oranı ile "arkadaşlarla birlikte vakit geçirme" almaktadır. Her iki ülkede panayırular toplumun buluşmasına ve sosyalleşmesine; geleneklerin yaşatılmasına; eğlence ihtiyacının karşılanmasına hizmet etmektedir. Türkiye'de panayıruları kırsal çevrelerde halen mevsimlik alışveriş ihtiyacını karşılamayı sürdürürken; ABD panayırularında tarımsal ve güncel konularda eğitim ve tarımsal amaçlı sergilerin rolü öne çıkmaktadır.

Eğitim

Panayıruların toplumun farklı katmanlardan kalabalıkları bir araya getiren özelliği, esasen çeşitli yaş gruplarındaki ziyaretçilerin eğitici-bilgilendirici faaliyetlerden yararlanabilmesi için önemli fırsatlar sunmaktadır. ABD'de panayır organizasyonlarında eğitim amaçlı etkinliklere öteden beri özel bir önem verilmektedir. ABD'de ilçe panayıruları genellikle tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin önem kazandığı çevrelerde tarım ve hayvancılığı teşvik etmek, çiftçileri bilgilendirmek ve onları yeni yöntem ve teknolojilerle tanıştırmak, bilgi alışverişi ve etkileşim sağlamak, ürünleri sergilemek konularında önemli roller üstlenmiştir. İlçe panayıruları sergiler, yarışmalar ve gösteriler yoluyla, çeşitli eğitim amaçlı kuruluşlarla birlikte her yaşta katılımcılara deneyimlerini genişletme fırsatları sunan ortamlar olmuştur. İlçe panayırularının tarımsal teşvik, ilham verici olma, eğitici faaliyetlere ev sahipliği yapma vb. rolleri, ABD'de panayırularla toplum arasında güçlü bağlar kuran bir form sağlamayı kolaylaştırmıştır. Gerçekten de Amerikan ilçe panayıruları, ziyaretçilerin programda sunulan çeşitli eğitim fırsatları arasından seçim yaparak yararlanabildiği yerlerdir. Yıl boyunca

Tablo 3.

Türkiye'de Panayır Ziyaretçiler Göre İlçe Panayırularının Önde Gelen İşlevleri

Sıra No	Panayırın Toplum Hayatına Sağladığı Katkı Alanları	Yüzde
1	Panayır yöre insanın tanışmasına ve kaynaşmasına ortam sağlamaktadır	%89,6
2	Yöre halkının alışveriş ihtiyacının karşılanmasında panayırın rolü büyüktür	%89,5
3	Panayır köylerden gelen tanıdıkların ve akrabaların buluşma yeridir	%88,9
4	Panayır yöre halkının eğlence ihtiyacının karşılanmasında önemlidir	%88,3
5	Panayır yöredeki adet ve geleneklerin sürdürülmesini sağlar	%85,9
6	Panayırın yöre ekonomisini canlandırıcı etkisi vardır	%85,4

panayırda sergilenmek üzere hazırlanan projeler, başarılarının ve bilginin paylaşılmasına da aracılık etmektedir. Bu nedenle ABD'de ilçe panayıruları tarımsal ve güncel diğer konularda eğitime sağladığı katkılar nedeniyle oldukça benzersiz bir konuma sahiptir. Amerikan ilçe panayıruları, çok büyük ulusal organizasyonlar olan FFA, FCCLA ve 4H programlarının çeşitli etkinliklerine de ev sahipliği yapmaktadır.

ABD'de panayır alanları için tasarlanmış işlevsel yapılar, eğitimle ilgili organizasyonların yıl boyunca kullanımını sağlamaktadır. Örneğin, Pennsylvania'nın Bedford ilçesindeki panayır alanı yıl boyunca 4-H, FFA ve halk tarafından kullanılmaktadır. Yıllık ilçe panayırında yarışmalar ve sergiler düzenleyerek gençleri teşvik etmekte; şehirsiz toplumu da tarımın günlük yaşamlarındaki önemi konusunda eğitmektedir. Örneğin, Pennsylvania'nın Schuylkill ilçe panayırında sunulan en popüler 4 H projelerinden bazıları şunlardır: hayvan bilimi (hayvancılık, atlar ve kümes hayvanları), atıcılık sporları (eğitmenler eşliğinde), bahçevanlık, evcil hayvan bakımı, entomoloji (böcek bilimi), yemek pişirme, yaban hayatı, fotoğrafçılık, el sanatları. Bu panayırda 4-H üyeleri yıl boyunca üzerinde çalıştıkları projelerin yanı sıra yetiştirdikleri hayvanları ve ürünleri de sergilemektedir (4 H, 2019; 4 H, 2019 Yıllık Rapor; Schuylkill County Fair, 2021).

Türkiye'de ise panayırular, yerel ve bölgesel ihtiyaçlara göre tasarlanacak eğitim programları için çeşitli fırsatlar sunmasına rağmen, günümüzde bu fırsattan yararlanmanın ihmal edildiğini belirleyebiliyoruz. Yakın geçmişte eğitim amaçlı sergiler, okul sergileri de Türkiye'de panayıruların bir parçası durumundaydı. Günümüzde bu tür uygulama örnekleri giderek azalmış ve kaybolmuştur. Oysa yerel yönetimler ve üniversitelerin iş birliği ile panayırulara entegre edilecek eğitsel programlar, okul ürünleri ve projelerini sergileme çalışmaları, yerel eğitim etkinliklerini destekleyici ödüller ve teşvikler, panayıruların toplumla bağlarını ve etkileşimini pekiştirecektir.

Geleneksel ve Kültürel Etkinlikler

Kültürel bağlama biraz daha odaklanırsak, panayıruları, geleneksel üretimlerin ve geleneksel hayat tarzlarının yansıdığı yerler olarak geçmişle bugün arasındaki bağlantıları saklayan etkinlikler olarak görebiliriz. Esasen panayırular da aynen yerel festivallerde olduğu gibi bir yerin somut olmayan kültürel mirasını, yerel geleneklerini, etnik geçmişini ve kültürel peyzajını vitrine çıkarması için bir fırsat sunmaktadır (Kladou, 2011, s. 41). Fakat günümüzde küreselleşme ve popüler kültürün etkisi altında ilerleyen süreçte, panayıruların geleneksel, otantik, halk kültürüne dayanan gücü zayıflamakta; giderek birbirine benzeyen festival formlarına dönüşmektedir. Oysa günümüzde Türkiye'de genellikle popüler içeriklere ve işlevlere sahip festivaller, panayıruların üstlendiği geleneksel halk kültürünün işlevlerini yapısal formları nedeniyle üstlenemezler. Dolayısıyla festival türü etkinliklerde geleneksel değerleri yansıtan etkinlikler kendine yeterince yer bulamazlar. Böylece panayıruların giderek azalması ve festivallere dönüşüm süreci, panayıruların bugüne kadar üstlendiği kültürel rolleri boşlukta bırakmaktadır. Gerçekten de geleneksel panayırular ABD'de olsun Türkiye'de olsun geleneksel değerlerin ve üretimlerin yaşatılmasında, kendi imalatı olan ürünleri pazarlayan üreticilerin ve zanaatkarların varlığının desteklenmesinde, yerel mutfak kültürünün yaşatılmasında aracı ve taşıyıcı işlevler üstlenmiştir.

Panayırular, ziyaretçilerin uzun süreler geçirdiği yerler olduğundan yeme-içme hizmetlerinin talep ve sunumu her zaman önem taşıyan bir konu olmuştur. Panayırular çevresinde zamanla 'panayır yiyecekleri'ne dayalı bir mutfak ve yeme-içme kültürü de

oluşturmuştur. Bazen sadece panayırlar için üretilen bu tür geleneksel ürünlere başka yerde rastlanmaz. Örneğin Türkiye panayırlarında gerdan şekeri, Pomak tatlısı (Tikvenik), geleneksel nohut ekmeği (Kravay) (Pehlivan köy panayırı); köylülerce tandırlarda pişirilen kızarmış kaz, kışık keş (Dörtdivan ve Gerede panayırları); Nokul yemeği (Karadede panayırı) sayılabilir (Çalışkan, 2018, s. 1327-1328). Elma şekerleri, pamuk şeker, donut; ABD'de çok sevilen geleneksel Meksika mutfağının ürünleri olan naçhos (nachos) ve tako (tachos)'nun yanı sıra çeşitli barbekü ürünleri gibi ayaküstü atıştırmalık yiyecekler de adeta Amerikan panayırları ile özdeşleşmiştir. Bununla birlikte ABD'de her eyaletin ünlenmiş panayır yiyeceği de vardır. Örneğin Arizona, Kolorado, New Mexico, Ohio eyaletlerindeki panayırlarda Meksika mutfağının ünlü yemeği chili; Wisconsin panayırlarında karamelli elma; Nevada ve Kaliforniya panayırlarında kızarmış peynir örnekleri öne çıkmaktadır. Güney Karolayna panayırlarında ise deniz ürünleri aranan örneklerdir (Gurneys, 2020). Bazı panayırlarda ziyaretçiler en sevdiği yiyecekleri oylamakta ve 'ziyaretçilerin tercihi olan favori yiyecek' belirlenmektedir (Miami-Dade, Florida). Bunun yanı sıra ilçe panayırlarında geleneksel tarife göre yapılan kurabiye, ekme, konserve, reçel, turşu, şurup, limonata, pizza vb. ürünler de panayırdaki düzenlenen yarışmalara katılmakta ve satışı yapılmaktadır. Bazı panayırlarda ise 'en iyi tarif' yarışmaları düzenlenmektedir: 'vişneli turta tarifi yarışması' (Davis, Iowa); 'annemin en iyi tarifi' yarışması (Carroll, Virginia), 'fırın ürünleri yarışması' (Clarke, Virginia; Wilson, Tennessee; Carbon, Pennsylvania) vb.

Panayırlar, geleneksel uygulama ve adetlerin sürdürülmesinde taşıyıcı işlevler üstlenmektedir. Panayırların ortadan kalkması, bazı yörelerde geleneksel spor etkinliklerinin de kaybına yol açmaktadır. Günümüzde Türkiye'de yağlı pehlivan güreşleri halen Büyükyenice, Çardak, Dursunbey, Erfelek, Kargı ve Seben panayırlarında sürdürülmektedir. 20 yıl öncesine kadar panayırlarda çok yaygın olan at yarışları geleneği sadece İspir ve Kargı panayırlarında; Cirit geleneği ise İspir ve bazen de Zile panayırlarında yaşatılmaktadır. Panayırların ortadan kalkmasıyla Muratlı, Eflani, Saraydüzü ve Kayapa (İvrindi)'da yağlı güreşler; Sinop, Ağlı ve Havsa'da at yarışları; Çatalca'da at yarışları ve yağlı güreşler de kaybolan geleneksel etkinlikler olmuştur. Bazı geleneksel sportif etkinliklerin yaşatılmasında panayırlar önemli roller üstlenmekte; panayırın festivale dönüşmesi ya da ortadan kalkmasıyla bu tür etkinlikler de son bulmaktadır (Çalışkan, 2018, s. 1328).

Panayırlarda sürdürülen geleneksel yönü bulunan eğlencelerin, yarışmaların, imalat ve ürünlerin; yerel toplumların geleneksel, kültürel değerlerin yaşatılmasına ve geleceğe taşınmasına yardımcı olduğu oldukça açıktır. Esasen ziyaretçi ilgisi, bu tür etkinliklerin hayatta kalmayı sürdürmesine yardımcı olan bir koruma sağlamaktadır. Amerikan ilçe panayırlarında genellikle kırsal yaşama, tarım ve hayvancılığa dayalı sergiler, uygulamalı gösteriler ve yarışmalar programlarda sıklıkla yer alır. Öküz çekme, süt sağma, çiftle toprak sürme, oduncu yarışmaları, panayır güzeli yarışması, at yarışları, boğa biniciliği yarışması, en iyi domuz ve sığır yetiştiricileri için ödüllü yarışmalar, iğne işleri ve dikim işleri sergisi, traktör ve tarım makineleri sergisi; sığır, keçi, koyun ve kümes hayvanlarının sergilenmesi; at, köpek, tavşan, K9 ve midilli gösterileri; motosiklet ve araba yarışları/gösterileri ilçe panayırlarında sıklıkla sergilenen etkinlikler arasındadır. İlçe panayırlarının yerel yeteneklere ve taşralı müzik gruplarının konserlerine, yerel ve amatör tiyatro ve gösteri gruplarına sahne sağlaması da başarı için teşvik edici olduğu gibi, tanınırlıkları için de şans verici olmaktadır.

Anketimizde yer alan "panayır programı kapsamında ne tür geleneksel etkinlikler düzenleniyor?" sorusunu yanıtlayan ABD ilçe panayırları temsilcileri, esasen ABD panayırlarında sürdürülen birçok geleneksel etkinliği kaydetmeye yardımcı olmuştur. Bu tür etkinlikler arasında domuz güreşi, köpek yarışları (McCraken panayırı), çocuklar için koyun sürme yarışmaları, el arabası yarışları (El Dorado panayırı), boğaya binme yarışmaları (El Dorado, Dakota Thurston panayırları), demirci dükkanında imalat gösterileri, midilli gezintileri (Bolton panayırı), at yarışları (Allegan, McCraken, Kiowa panayırları), motorlu taşıtların kalkış yarışları-drag racing (Grayson panayırı), motorlu araçların tahrip edici yarışları-demolition derby (Allegan, Big Horn, Grayson, Houston, Bolton, Godhue panayırları), canavar kamyonlar gösterisi-monster trucks (Bolton panayırı), güçlü çekiş yarışmaları-truck/tractor pulls (Allegan, Dakota Thurston, Godhue panayırları), ev imalatı eşyalar (Hillsdale panayırı), fırın ürünleri yarışması, yetenek yarışması (Chattahoochee panayırı), ev kadınları yarışması ve sergisi (McCraken); ev sanatları sergileri, zanaat gösterileri (Middlesex panayırı), heceleme ve yeme yarışmaları (Broward panayırı), 4H/FFA sergileri, eğitsel sergiler (Goodhue, Dakota Thurston, Kiowa, Houston, Broward panayırları), güzellik yarışması (Grayson, Broward panayırları), tekne yarışı, geleneksel yiyecekler (Lake panayırı). ABD ilçe panayırlarında düzenlenen birçok etkinlik panayırlarla özdeşleşmiş, geleneksel yönü bulunan etkinliklerdir. Örneğin, ABD ilçe panayırlarının hemen hemen ayrılmaz bir parçası olan rodeo gösterileri ve yarışmaları Amerikan kültür tarihinde önemli bir yere sahiptir.

Panayırlarda Dönüşümler

Panayırların festivallere dönüşmesi ya da başka bir etkinlik formuna dönüşmesinin yok olması esasen öngörülemez çeşitli sorunlara yol açmaktadır. Türkiye'de panayırların %80'i son 40-50 yılda ortadan kalkmıştır. Bu süreçte en dramatik sonuç Trakya'da görülür. Cumhuriyet dönemi içinde Trakya'da 23 hayvan ve emtia panayırı vardı. Şimdilerde ise Trakya'nın geriye kalan tek panayırı Pehlivan köy (Kırklareli ili) panayırlarıdır. Panayırların ortadan kalkmasının yanı sıra 30'dan fazla panayırın da festivale dönüşmesi neticesinde, panayır serilerini izleyerek geçimini sağlayan Romanlar, üreticiler ve gezici esnaf için oldukça olumsuz sonuçlar söz konusudur. Panayırlar kültürel, sosyal fonksiyonlarının yanı sıra birbiriyle bağlantı içinde seriler halinde düzenlenen, periyodik bir ticaret sistemidir. Türkiye panayırlarındaki gezici esnaf sayısını 20 binin üzerinde; çalışanlarla birlikte bu sayının 40 bini aştığı tahmin edilmektedir (Çalışkan, 2018, s. 1327). Her panayırdaki esnafın yaklaşık yarısı il dışındadır ve panayır esnafı Türkiye'nin 50 ilinde ikamet etmektedir. Gezici panayır esnafı yılda ortalama 8 panayıra gitmekte; ticaret için ürün ve malları 28 ilden temin etmektedir (Çalışkan, 2018, s. 1326). Panayır esnafının bu gezgin niteliği, perakende ve toptan ticaret bağlantıları, panayırlarla ilişkili olarak neredeyse ülke genelinde dağılım gösteren, binlerce insanın geçimini sağladığı, hareketli bir ticaret ağının varlığını ortaya koymaktadır.

Türkiye panayırlarında esnaflık yapanların %34'ü geçimini sadece panayırlardan sağlamaktadır (Çalışkan, 2018, s. 1327). Panayırların yok oluşunun yanı sıra panayırların festivallere dönüşümü de panayırların ekonomik ve kültürel fonksiyonlarının sürdürülebilirliği bakımından önemli sorunlara yol açmaktadır. Festival türünde organizasyonlara, geleneksel panayır esnafının katılımının önünde bazı engeller söz konusudur. Bilindiği gibi festivallerde panayırlardan farklı olarak, ilçe meydanları, spor ve sergi salonları, şehir parkları, stadyumlar gibi daha küçük şehirsal üniteler kullanılmaktadır. Dolayısıyla panayır düzenlenen yerleşmelerde zamanla

panayır kurulan geniş araziler çeşitli nedenlerle kaybedildiğinden, yerel yönetimler günümüzde festival türü organizasyonlara yönelmeyi tercih etmeye başlamıştır. Fakat festival organizasyonları, popüler kültüre dayalı ve çeşitlilik gösteren program içerikleri nedeniyle organizasyon şirketlerine verilir. Bu nedenle festivallerde reyollar ve stantlar panayırlara göre oldukça yüksek fiyatlarla kiralanır. Kırsal yaşamla ilişkili geleneksel üretim yapan, ev imalatı ürünlerini panayırdan satışa sunan üreticiler de bu nedenle festivallerde kendilerine yer bulamazlar. Diğer yandan, öteden beri panayırlarda eğlence hizmetlerini üstlenen Romanlar için de farklı sorunlar söz konusudur. Yıl boyunca bir panayırdan diğerine giden 'Panayır Romanları'nın yaptığı bu işler genellikle eğlence sektörü içindeki aile geleneği uğraştırır. Diğer bir deyişle panayırlardan geçimini sağlayanlar büyük ölçüde kuşaktan kuşağa bu uğraşı gelenekselleştirmiştir. Nitekim panayırlarda görüşülen yaşlı Romanlar da kendilerini bildiklerinden beri aileleri ile panayırları dolaştıklarını ifade etmektedir. Romanlar, 'fuar ve festival türü organizasyonlarda ihalelere giremediklerini, oralarda kendilerine iş verilmekten kaçınıldığı' iddialarını sıklıkla dile getirmektedir. Büyük ölçüde eğitimsiz ve mesleksiz durumdaki Romanların ekonomik tasarrufları ve yeterli sermaye birikimleri de bulunmadığından yapacak başka bir iş yapabilmek/kurabilen olanakları çok düşüktür. Esasen 'Panayır Romanı' nüfus için kötü senaryo bu değildir. Çünkü panayırların hızla birbiri ardına ortadan kalkmasıyla, 'Panayır Romanı'nın bugünkü yaşam koşullarının daha fazla gerilemesi olasılığı belirgindir (Çalışkan ve ark., 2017, s. 132). Son yıllarda keskinleşen bu dönüşüm, panayırlardan geçimini sağlayanlar için esas geçim kaynağının kaybedilmesi ve yıl boyunca işsizlik süresinin artması anlamına gelmektedir.

Panayırların eğlence anlayışı ve araçları da toplumların sosyokültürel süreçlerinden bağımsız değildir. Dolayısıyla dünyanın her yerindeki panayırlarda eğlence kültürü de zaman içinde bazı değişimlere uğramıştır. Tarihsel süreçte panayırlarla özdeşleşen bazı eğlence anlayışı ve araçları, toplumun onay ve itirazları doğrultusunda günümüze değin ulaşabilmiş ya da terk edilmiştir. Örneğin, insan ya da hayvan tuhafıklarını içeren 'ucube şovları' (freak shows) 1980'lere kadar ABD panayırlarında varlığını sürdürmüştür (Stroup, 2019, s. 101,102). Amerikan panayırlarının geçmiş dönemlerine ait bir başka eğlence örneği de Amerika'da 'hootchy-kootchy shows' ya da 'girlie shows' olarak bilinen gösterilerdir. Erotik danslar ve striptiz gösterileri içeren bu tür şovlar 19. yüzyıl sonlarında 1975'e kadar ABD panayırlarında görülmüştür (Stroup, 2019, s. 103). Türkiye panayırlarında da geçmişte 'çadır tiyatrosu' olarak adlandırılan üniteler panayır eğlencelerinin en ilginç örnekleri arasında yer almıştır. Eğlence ve gösterilerin sunulduğu çadır tiyatroları 1970'lerde erotik şovların düzenlendiği yerlere dönüşse de çadır tiyatrosu olarak anılmayı sürdürmüştür. Son örnekleri 1990'lara kadar Boyabat, İznik, Zile ve Gönen panayırlarında görülen çadır tiyatroları günümüzde tamamen ortadan kalkmıştır. Esasen ABD'de olsun Türkiye'de olsun bu tür gösterilerin ortadan kalkmasına yol açan, toplumların bu tür müstehcenliğe karşı artan itirazları ve hassasiyeti olmuştur.

Günümüz panayırlarında lunapark ve eğlence stantları, panayırlarda eğlencenin temelini oluşturur. Türkiye panayırlarında bu eğlence hizmetleri, genellikle panayırları gezerek geçimini sağlayan Romanlar tarafından sürdürülür. ABD'de de panayırların eğlence sektöründe çalışan gezgin panayır Romanları'nın 'Karnavalcı' (Carny ya da Carnie) olarak adlandırılması yaygındır. Türkiye'de olsun ABD'de olsun, bu iki grup da geçimlerini panayırlardan sağlar ve panayırlardaki eğlence hizmetleri genellikle onların aile uğraşdır. 'Panayır Romanları'nın ve 'Carnie'lerin zorunlu eğitim

çalıştığı çocukları da onlarla birlikte bir panayırdan diğerine seyahat ederler. Türkiye'de Mayıs ayında başlayan panayır sezonu nedeniyle okullarda eğitim gören çocuklar 40 gün kadar okullarına devam edemezler. Aynı şekilde güz döneminde de benzer bir devamsızlık yaşanır. ABD'de hükümet, Carnie gruplarının bu gezici iş şekli nedeniyle, onların eğitim alması gereken çocukları için öğretmenler görevlendirir. Öğretmenler de Carnie grupları ile birlikte hareket ederler. Türkiye'de de bu tür uygulama örnekleri denenebilir ya da yatılı okullardan geçici yararlanma sağlanarak bu eğitim sorunu çözüme kavuşturulabilir. Bugüne değin Türkiye'de bu konunun dikkat çekmemiş olması ve çözüm üretilememiş olması bu konunun ihmal edildiğini ortaya koymaktadır.

Zaman içinde toplumun eğlence anlayışında yaşanan değişimlere, oluşan yeni beklentilere ve taleplere Türkiye panayırlarında eğlence hizmetlerinin sunumunu üstlenen 'Panayır Romanları'nın hızlı bir şekilde uyum sağlayamadığı görülmektedir. Romanlar eğlence araç-tezgahlarını genellikle kendileri tasarlamaktadır ve bunlar genellikle demode olmuş ve eskimiştir. Diğer yandan atış poligonlarında, halka atışlarında, penaltı köşelerinde tütün ürünlerinin hediye olarak verildiği sunum biçimleri birçok yerde panayır ziyaretçilerinden tepki de görmektedir. Bir başka sorun ise şans oyunları vb. bölümlerde yaş sınırlamasının olmayışıdır. Küçük yaş gruplarındaki çocukların bu bölümlerde vakit geçirmesi genellikle ebeveynlerin izni dışında gerçekleşmekte ve bu uygulamalara tepki oluşmaktadır. Panayır Romanları bu tür sorunları çözmek amacıyla yeni düzenlemeler yapmayı mutlaka değerlendirmelidir.

Günümüz panayırlarında Romanların işlerini bugünkü şekliyle; değişen eğlence ve kültür anlayışını, toplumun hassasiyetlerini göz önüne almadan sürdürebilmeleri oldukça güçtür. Bu durum esasen Romanların önemli bir geçim kaynağının ortadan kalkabileceği tehlikesinin belirlediğini göstermektedir. Romanların hizmet verdiği reyolların, eğlencenin sunumu hizmetleri ve kurallarının günümüz koşullarına uygun hale getirilmesi zorunlu görünmektedir. Yıllardır gözden uzak yaşamayı tercih eden ya da bir şekilde ihmal edilmiş bu dezavantajlı grubun kendi işlerini geliştirebilmeleri için ulusal ölçekte ele alınacak destek çalışmalarına ihtiyaç vardır. Öncelikle geçimlerini panayırlardan sağlayan Romanların net bir şekilde tespiti gereklidir. Roman gruplarına iş geliştirme ve meslek edindirme konularında verilecek eğitim ve danışmanlık hizmetleriyle, onların uğraşlarını günümüzün koşullarına adapte etmeleri sağlanabilir. Kuşkusuz sermayeleri ve tasarrufları yeterli, sosyoekonomik seviyesi ve gelirleri düşük 'Panayır Romanları'nın özel finansal olanaklarla (mikro krediler, uzun vadeli ödeme koşulları, hibeler vb.) desteklenmesi de oldukça yararlı olabilir. Lunapark ve eğlence reyollarını yenilemeleri için belediyelerle ortaklık modelleri (yatırım ve işletme ortaklıkları, kar ortaklığı vb.) değerlendirilebilir. Yenilenen eğlence tezgahlarından oluşan reyollar, günümüz dünyasına uygun standartlar ve kurallar, toplumda herkes için kazançlar anlamına gelecektir.

Sonuç ve Öneriler

Panayırlar, tarih boyunca toplumların çeşitli ihtiyaçlarını karşılayan buluş organizasyonları olarak toplumların ticaret ve kültür tarihlerine damgalarını vurmuştur. Dünyanın çeşitli bölgelerinde günümüze ulaşan panayır örnekleri her ne kadar ortak köklere sahip olsalar da tarihsel süreçte yaşanan kültürel, ekonomik, teknolojik pek çok değişimin etkisi altında farklı formlar kazanmıştır. Fakat sosyalleşme ve eğlence ihtiyacına cevap vermeleri panayırlarda her zaman ortak bir yön olarak kalmıştır. Nitekim ABD ilçe panayırlarının özünü tarımsal eğitim çalışmaları, ödüllü sergiler,

eğlenceler, geleneksel etkinlikler oluştururken Türkiye panayır- larının da temelini alışveriş, sosyalleşme, eğlence ve geleneksel etkinlikler meydana getirmektedir. Benzerlik ve farklılıklara karşın her iki ülkedeki geleneksel ilçe panayırları kırsal toplum ve yaşa- mının bir sembolü durumundadır.

Başlangıçta sadece kırsal yerleşmeler arasındaki ekonomik ve sosyal bağlantıların egemen olduğu panayırlar, günümüzde kırsal çevreler ile şehirler arasında genişleyen bağlantılar da kurmuştur. Geleneksel panayırlar, kent ve kır yaşamı arasındaki bağlantılarının geliştirilmesinde, kırsal çevrelerin ekonomik ve kültürel açıdan canlandırılmasında, toplumların sosyalleşme ihtiyacının karşı- lanmasında birçok işlevler üstlenmiştir. ABD de olsun Türkiye’de olsun ilçe panayırları kırsal yaşamın geleneklerini ve kültürel miras değerlerini tanıtmaya yardımcı olurken; bir yandan da çiftçilerin sosyal, kültürel, teknolojik ufkunu genişletmeye aracılık etmekte- dir. Türkiye’de de geleneksel ve kültürel bağlantıları bulunan spor- lar, imalat ve ürünler panayırlara tutunarak varoluşları için bir çeşit koruma elde etmektedir. Fakat Türkiye’de geleneksel panayırların sürdürülebilir bir şekilde geleceğe miras olarak taşınabilmesi için, planlama ve yönetim anlayışını günümüz koşullarına uyarlayacak politikalar oluşturulmasına gereksinim vardır.

Kuşkusuz tüm dünyada panayırlar, toplumların ihtiyaçlarını değiştiren ve etkileyen süreçlerle birlikte şekillenmiş, işlevsel değişim- lere uğramış, hatta bazı durumlarda da ortadan kalkmıştır. Fakat bu süreçlere sadece seyirci kalınması yerine toplumsal, ekonomik, kültürel faydaları gözetilen bir anlayışla konuya odaklanmak kültü- rel mirasları korumaya yardımcı olabilir; toplumsal ve ekonomik yararların sürdürülmesine destek sağlayabilir. Özellikle gün- müzde küreselleşme sürecinin artan aynılaştırıcı kültürel etkileri dünyanın her yerinde geleneksel ve kültürel yönü bulunan etkin- likleri derinden etkilemektedir. Nitekim son yıllarda Türkiye’de panayırların yöresel ve geleneksel değerler ile farklılıklarını öne çıkarmak yerine, giderek aynılaştıran yerel festivallere dönüştürül- düğü bir süreç yaşanmaktadır. Böylece geleneksel ve yerel kül- türlerin ulusal ölçekte temsil alanı, tanıtım fırsatları da daraltılmış olmaktadır. Oysa panayırlar, geleneksel ve kültürel birçok değe- rin günümüze değin ulaşmasına aracılık etmiştir. Kuşkusuz bu sonuçlar kültürel miraslara yönelik planlama ve yönetim yaklaşımları ile yakından ilişkilidir. Örneğin ABD’de geleneksel ilçe panayırları, kurumlar arası iş birliğinin öne çıktığı iyi planlama ve yönetim örnekleri ile günümüzde başarılı bir şekilde sürdürülmektedir. Kuşkusuz panayırlar da toplumlar gibi dinamik ve sosyal kurum- lardır. Bu bakımdan panayırların geleceğini ayrıntılı olarak kestirebilmek olanaksızdır. Fakat ihtiyaçlara ve etkilere yanıt vermeyi sürdürebilen panayırlar değişimlere uyum sağlayarak varoluşlarını koruyabilecektir. Bununla birlikte karar vericiler, politikalar, plan- lama ve yönetim çalışmaları, kültürel miras değerler içeren tarihi panayırlara başarılı bir yön kazandırabilir ve onların sürdürülebilir şekilde geleceğe taşınmasını destekleyici olabilir. Bu çerçevede Türkiye’de geleneksel panayırların sürdürülebilirliğine katkı sağla- yabilecek bazı önerileri şu şekilde sıralayabiliriz:

- Geleneksel panayırların yönetim ve planlama süreçleri, Türkiye’de sadece yerel yönetimlerin sorumluluğuna bırakılma- malıdır. Ulusal ölçekte ekonomi, ticaret, kültür alanında poli- tika üretmekten sorumlu bakanlıklar ve Türkiye Belediyeler Birliği, panayırları destekleyici önlemlerle geleneksel panayırla- rın varlığını destek olmalıdır.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın panayırlarla ilgili belirlediği poli- tika ve destekleri çelişkili ve hatalıdır. Bakanlıkça panayırlara

ekonomik ve ticari amaçları nedeniyle destek verilmemesi, panayırların kültürel miras yönünün görülmediğinin kanıtıdır. Öncelikle tarihsel geçmişi köklü olan; geleneksel değerleri, etkinlikleri, üretimleri ve ürünleri ile öne çıkan panayırlar belir- lenerek bu tür panayırların desteklenmesi için gerekli destek düzenlemeleri sağlanmalıdır.

- Türkiye’de panayırları temsil eden herhangi bir dernek ya da kurum bulunmamaktadır. Panayır kurulan yerleşmelerdeki yerel yönetimler başka yerlerdeki panayırlarla iletişime sahip değildir. Hatta genellikle diğer yerlerdeki panayırlarla ilgili her- hangi bir bilgiye de sahip değillerdir. Bu bakımdan denilebilir ki panayırlar giderek birbirinden kopmuş bir sistem halinde var- lıklarını sürdürmektedir. Türkiye’de panayır kurulan yerleşmeler arasında ‘panayır kardeşliği platformu’ oluşturulmalıdır. Türkiye Belediyeler Birliği bu sürece öncülük edebilir. Böylece planlama ve yönetim konularında iyi uygulama örneklerinin geliştirilmesi amacıyla ortak projeler hazırlanabilir; ortak sorunlara çözümler aranabilir, deneyim ve bilgi paylaşımı sağlanabilir; iş birlikleri geliştirilebilir.
- Panayır alanları olarak kullanılan şehirsiz açık alanlar artık kesin- likle imara açılmamalı; rekreasyon ve mesire alanları rezervi olarak korunmalıdır. Panayır alanları, yerleşmelerin çeşitli rek- reasyonel çıkarlarına yıl boyunca hizmet edecek şekilde tasarla- narak verimli bir kullanım modeli geliştirilebilir. ABD’de panayır alanları bu tür kullanım modelleriyle eyalete ve yerel topluma sürekli gelir sağladığı gibi, panayır alanlarının yıl boyunca bakı- mını karşılayacak gelirlerini de karşılamaktadır.
- Panayırların planlama ve yönetim süreçlerinde yapılacak işler oldukça fazladır. Belediyelerin sınırlı sayıda personel olanağı ile bu iş yüküyle başa çıkabilmesi günümüzde oldukça zordur. Panayır alanının düzenlenmesi ve yönetimi, satıcılar ile yapılan sözleşmeler, reklam ve tanıtım çalışmaları, halkla ilişkiler hiz- metleri, sosyal medya hesaplarının güncel bir şekilde yönetil- mesi, hayvan satışları, şov ve eğlence hizmetlerinin planlanması vb. işler bunların başlıcalarıdır. Bu tür işler için yapılacak görev dağılımı ve iş birliği içinde işleyen bir ‘panayır yönetim kurulu/ komisyonu’ oluşturulması çok yararlı olacaktır. Benzer şekilde panayırlar için planlama ve yönetim konularında destek sağ- layacak danışma kurullarının oluşturulması da büyük yararlar sağlayacaktır. Bu süreçte yerel yönetimler ile üniversiteler ara- sında iş birliği örnekleri hayata geçirilebilir. Panayırların büyük potansiyeline karşın ihmal edilen çeşitli eğitsel faaliyetlerin panayırlara entegre edilmesi de ele alınması gereken konular arasında olmalıdır.
- Panayır bütçeleri belediyeler tarafından şeffaf olarak hazırlan- malı; gelir ve giderler ayrıntılı olarak kamuoyuna açıklanmalıdır. Stant kiralaları mutlaka bankacılık işlemleriyle yapılmalı, elden yapılan ödemeler ortadan kaldırılmalıdır. Şeffaf panayır bütçe- leri, panayırların geliştirilmesi ve yeni yatırımlar için yönetim- lere gerekli mali imkanları büyük ölçüde sağlayacaktır. Yıl içinde halkın katılımıyla düzenlenecek panayır toplantıları da bütçenin yanı sıra, panayırlara ilişkin çeşitli konuların tartışılmasına, yerel toplumun istek ve ihtiyaçlarının panayır yönetimlerine iletilme- sini kolaylaştıracaktır.
- Panayırlar için kuralların ve standartların belirlendiği yönerge- lerin hazırlanması önem taşıyan bir konudur. Panayırlarda stan- dartların olmayışı ziyaretçilerin olumsuz deneyimler yaşamasına ve panayırlara ilginin azalmasına yol açmaktadır. Ziyaretçilerin konforu, güvenliği ve eğlenceli bir deneyim yaşamaları için panayır alanlarının tasarımı, planlama ve yönetimi çalışmaları için atılması gereken birçok adım vardır. Engelliler için yapılması gereken düzenlemeler, acil durum ve tahliye prosedürlerinin

oluşturulması, atıkların kaynağında ayrıştırılması ve geri dönüşüm prosedürlerinin hazırlanması, güvenlik kameraları ve ışıklandırma çalışmalarının yapılması, panayır esnafları için gezici konaklama ve duş hizmetleri sunan araçların hizmete alınması vb. Bu tür planlama ve yönetim çalışmaları Ticaret Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, İçişleri Bakanlığının ortak komisyonlarıyla olanaklı olabilir.

- Türkiye'de günümüze ulaşan köklü panayırların 14'ünü Selçuklu ve Osmanlı'dan miras panayırlar oluşturur. Fakat panayır düzenlenen yerleşmelerde yerel yönetimlerin ve toplumun panayırlarının tarihi hakkında bilgileri oldukça sınırlıdır. Bu durumun nedeni panayırları tanıtıcı basılı materyallerin eksikliğidir. Oysa Türkiye'de tüm panayırlar çeşitli bilgiler içeren tanıtıcı internet ağ sayfaları ve sosyal medya hesapları oluşturabilir. Kuşkusuz bu tür uygulamaların işlevleri sadece panayırları tanıtmakla sınırlı değildir; aynı zamanda toplumla, potansiyel ziyaretçilerle ve panayır esnafları ile iletişim sağlamanın ve etkileşimin de önemli araçlarıdır. Panayırların kurumsal kimliğini ortaya koyacak bu tür çalışmalar oldukça gerekli görünmektedir.
- Sadece panayırlar için geleneksel imalatlar yaparak geçimlerini sağlayan zanaatkarlar aslında az sayıda temsilcisi bulunan bazı mesleklerin, ustalıkların ve geleneklerin sürdürülmesine katkıda bulunmaktadır. Bu tür üretici ve zanaatkarlardan panayırlarda yer kirası alınmaması önemli bir destek sağlayacaktır.

Etik Komite Onayı: Bu çalışma için etik komite onayı Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nden (Tarih: 6 Mart 2013, Sayı: 2013/2) alınmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Teşekkür: ABD'de uygulanan anketin geliştirilmesine katkıları için Prof. Dr. Caroline Nagel'a (South Carolina Üniversitesi-UofSC, Coğrafya Bölümü); kaynak ve belge önerileri için Brian Cuthrell'e (UofSC Kütüphanesi) teşekkür ederiz.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Bu çalışma SOBAG 113K239 ve 2219 (1059B191802156) nolu TÜBİTAK projeleri kapsamında gerçekleştirilmiştir.

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval was received for this study from the ethics committee of Çanakkale Onsekiz Mart University (Date: March 6, 2013, Number: 2013/2).

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Acknowledgments: We would like thanks to Professor Caroline Nagel (Geography Department, University of South Carolina, USA) for her contribution to the development of the questionnaire. Thanks to Brian Cuthrell (UofSC Library) for document support.

Declaration of Interests: The author declare that they have no competing interest.

Funding: We would like to extend our thanks to TÜBİTAK (the Scientific and Technological Research Council of Turkey) for the financial support provided to Research Projects SOBAG 113K219 and 2219 (1059B191802156).

Kaynaklar

4-H (2019). Annual report. <https://4-h.org>
 Andrews, C. M. (1919). *Colonial folkways, new heaven*. Yale University Press.
 Baykara, T. (1997). *Türk kültürü araştırmaları*. Akademi Kitabevi Yayınları.

- Baykara, T. (2001). *Türk Kültür Tarihine Bakışlar*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- C DFA (California Department of Food&Agriculture) Raporu (1999). Creating the magic of a great fair: operating principles & tools, California division of fairs & expositions.
- Cloke, P., Cook, I., Crang, P., Goodwin, M., Painter, J., & Philo, J. (2004). *Practising human geography*. Sage.
- Creswell, J. W. (2008). *Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research* (3. Baskı). Pearson Education Inc.
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel araştırma* Y. B. Y. Göre Nitel Araştırma. (A. Deseni, M. Bütün & S. B. Demir, Çev.). Siyasal Kitabevi.
- Çalışkan, V. (2018). Türkiye'de geleneksel panayırlar: Birbirine bağlı bir sistemde çözülme ve kültürel fonksiyonlarda kayıplar, TÜCAUM 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu. Ankara, Türkiye, 3-06 Ekim 2018, 1318-1332.
- Çalışkan, V. (2019). Modern fuarlar ve festivaller arasında giderek kaybolan organizasyonlar: Geleneksel ilçe ve köy panayırları. *Milli Folklor*, 65-80.
- Çalışkan, V., & Özey, E. (2022). Atatürk döneminde (1923-1938) panayırlar: Mekânsal, dönemsel dağılımlar ve bazı temel özellikler (A. Ö. Buckley, Ed., pp. 135-173). *Sosyal ve Beşerî Bilimler-Metodoloji, Araştırma ve Uygulama*.
- Çalışkan, V., Özözen Kahraman, S., Sarış, F., & Gültay, B. (2017). *Two geographical sections where traditional county fairs cluster in Turkey: Southern Marmara and Western Black Sea subregions*. *Current Researches in Geography* (H. Arslan, K. Stoychev, Eds.).
- Çalışkan, V., Sarış, F., Gültay, B., & Öztürk, M. Z. (2015). Impact of demographic and socio-economic characteristics of visitors on their preference in utilisation from functions of traditional county fairs. *International Journal of Arts&Sciences*, 4, 105-114.
- Çalışkan, V., & Sönmez, A. (2021). *Anatolian fairs (panayirs) in the Ottoman period: Their distribution and main characteristics, the evaluations and Researches in Social Sciences and Humanities* (M. Sarioglan & M. F. Sansar (Eds., pp. 1-409). Livre de Lyon.
- Çelebi, E., (EÇŞ) (2002). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi* (S. A. Kahraman & Y. Dağlı (hazırlayan), 1. Cilt, 6. Kitap). Yapı Kredi Yayınları.
- Demirtaş, B. (2011). Saray nahiyesi Balçık panayırı (18-20. yy). *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 40-54.
- Durmaz, U. (2016). *Güney Marmara panayırları* (Tez No: 456833). [Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. Yükseköğretim Kurumu Tez Merkezi.
- Edmonds, W., & Kennedy, T. (2017). *An applied guide to research designs* (2nd ed). SAGE.
- Erdoğan, M. A. (1994). 18.-19. yüzyıl Osmanlı panayırları ve hafta pazarlarına dair belgeler. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 5(5), 49-129.
- Face, R. D. (1958). Techniques of business in the trade between the fairs of champagne and the South of Europe in the twelfth and thirteenth centuries. *The Economic History Review, New Series*, 10(3), 427-438.
- Ful, Ş. D. (1998). *Antik devirlerde Lydia'da panayırlar, fuarlar ve pazar yerleri* (Tez No: 71713). [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. Yükseköğretim Kurumu Tez Merkezi.
- Göney, S. (1984). *Şehir coğrafyası I*. İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Gurneys (2020). The Most Popular Fair Food By State, <https://www.gurneys.com/blog/most-popular-fair-foods>.
- Huberman, L. (2013). *Feodal toplumdan yirminci yüzyıla* (13. baskı). İletişim Yayınları.
- IAFE (The International Association of Fairs and Expositions) (2023). <http://findthefair.com/>; History of Fairs, <https://www.fairsandexpos.com/History-of-Fairs>.
- Johnson, R. B., & Christensen, L. B. (2004). *Educational research: Quantitative, qualitative, and mixed approaches*. Allyn and Bacon
- Katip, C. (2013). *Cihannüma* (S. Öztürk, Ed.). MEDAM yayınları,

- Kladou, S. (2011). *Kültür festivallerine genel bir bakış*. İstanbul'un Festival-leri Edit: Serhan Ada, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kurat, A. N. (2002). "Kazan Hanlığı (1437-1556)", *Türkler Ansiklopedisi* (Cilt 8, H. C. Güzel, K. Çiçek, S. Koca, Eds.). Yeni Türkiye Yayınları.
- Küpeli, Ö. (1999). *Osmanlı Devleti'nde panayır organizasyonları ve Gönen Hacı İsa panayırının tarihine dair*. Osmanlı Ansiklopedisi, 3. Cilt (İktisat), Yeni Türkiye Yayınları.
- Le Goff, J. (2008). *Avrupa'nın doğuşu* (T. Binder, Çev.). Literatür Yayıncılık.
- Matschke, K. P. (2011). Türkokrasi'ye geçiş üzerine araştırmalarda karşılaşılan sorunlar, Osmanlı ve Balkanlar içinde, Deleyenler: F. Adanır and S. Faroqhi. (B. İdemen, Çev., pp. 97–137). İletişim Yayınları.
- Neely, C. W. (1935). *The agricultural fair*. Columbia University Press.
- Özcan, K. (2006). Anadolu'da Selçuklu dönemi yerleşme tipolojileri-I, pazar ya da panayır yerleşmeleri. *Anadolu University, Journal of Social Sciences*, 6(1), 205–224.
- Parfitt, J. (2005). Questionnaire design and samplin. In R. Flowerdew & M. David (Eds.). *Methods and human geography*. Elsevier.
- Pirenne, H. (2012). *Ortaçağ kentleri* (12th ed, Ş. Karadeniz, Çev.). İletişim Yayınları.
- Ruff, A. (1986). *The Best of Texas Festivals*. Lone Star Books, Texas.
- Sarıcık, M. (2013). Cahiliye döneminde Arap Yarımadası panayırları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(31), 109-140.
- Satoğlu, A. (2002). *Yabanlu pazarı*. Kayseri Ansiklopedisi. T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Schuykill County Fair (2021). <https://www.schuykillfair.com/4h/>.
- Seggie, F. N., & Bayyurt, Y. (2015). *Nitel araştırma: Yöntem, teknik, analiz ve yaklaşımlar*. Anı Yayıncılık
- Sennett, R. (2001). *Ten ve taş* (T. Birkan, Çev.). Metis Yayınları.
- Stroup, R. (2019). *Meet me at the rocket, a history of South Carolina state fair*. University of South Carolina Press.
- Sümer, F. (1985). *Yabanlu pazarı Selçuklular devrinde milletlerarası bir fuar*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Şahin, Z. (2014). *Yabanlu pazarı (geçmişten günümüze Pazarören)*. Heyamola Yayınları.
- Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî, H.1317, Dersaadet, İkdam Matbaası'ndan yeniden basım*. Çağrı Yayınları, 2006
- Şen, Ö. (1996). *Osmanlı panayırları (18.-19. yüzyıl)*. Eren yayınları.
- Terpenning, W. A. (1931). *Village and open-country neighborhoods*. London, Century Co.
- U.S. National Park Service, Mississippi River Facts. (2022, 10 Şubat). <https://www.nps.gov/miss/riverfacts.htm>
- Ülgen, P. (2012). Geç Orta Çağ Avrupası'nda pazar ve panayır ilişkisinin ticaret hayatındaki rolü ve Türk-İslam dünyasındakilerle karşılaştırılması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 5(21), 359-381.
- Whitehead, W. A. (1856). *Contributions to the early history of perth Amboy and adjoining country*. D. Appleton & Company.
- Wrigley, G. M. (1919). Fairs of the central Andes. *Geographical Review*, 7(2), 65–68. **[CrossRef]**
- Yavan, N. (2014). "Nitel Araştırmalarda Veri ve Veri Toplama Teknikleri", *Coğrafya Araştırma Yöntemleri* (Y. Arı & İ. Kaya, Eds.). Coğrafyacılar Derneği Yayınları.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin

Şehrin Ufuk Çizgisine Etkileri Bakımından İstanbul'da Gökdelenler

Skyscrapers as a Factor that Affects the Urban Skyline in Istanbul

Furkan Taha ÇOBANLI
Mehmet Akif CEYLAN

¹Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul, Türkiye
²Marmara Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Coğrafya Bölümü, İstanbul, Türkiye

This paper is derived from the master's thesis titled "A Geographical Approach to Vertical Construction and Skyscrapers in Istanbul" and a part of the paper was presented as an oral presentation at TUCAUM 2022 International Geography Symposium (12-14 October 2022) with the title Skyscraperization as a Factor Changing Geographical View in Istanbul".

Bu çalışma, "İstanbul Şehrinde Dikey Yapılaşma ve Gökdelenlere Coğrafi Bir Yaklaşım" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiş olup, çalışmanın bir kısmı TUCAUM 2022 Uluslararası Coğrafya Sempozyumu (12-14 Ekim 2022)'nda İstanbul'da Coğrafi Görünümü Değiştiren Bir Etken Olarak Gökdelenleşme başlığıyla sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Geliş Tarihi/Received: 08.03.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 13.10.2023

Yayın Tarihi/Publication Date: 10.11.2023

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Furkan Taha ÇOBANLI
E-mail: taha1208@hotmail.com.tr

Cite this article as: Çobanlı, F. T., & Ceylan, M. A. (2023). Skyscrapers as a factor that affects the urban skyline in Istanbul. *Eastern Geographical Review*, 28(50), 25-38.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

ÖZ

Gökdelenler esasen 21. yüzyıl şehirlerinin önemli bir olgusu olarak öne çıkmaktadır. Son çeyrek yüzyılda İstanbul'da da gökdelenler giderek yaygınlaşmaktadır. Dikey yapılaşmanın en yüksek ürünü olan gökdelenler, ortaya çıktıklarından beri şehirlerin önemli simge yapıları haline gelmiştir. Bir şehrin görünümü zaman içerisinde mekân üzerinde gerçekleşen farklı süreçlerin toplamından oluşmaktadır. Tarihi bir şehir silüetine sahip olan İstanbul, gökdelenlerin sayısının ve yüksekliklerinin artması nedeni ile dikey yönde yeni bir yapay coğrafi görünüm kazanmıştır. Modern dünyanın temsilcileri olarak anılan gökdelenler, İstanbul'un tarihi değerlerinin ve coğrafyasının üzerinde yükselmektedir. Bu çalışma, gökdelenlerin şehir silüetindeki yerini ve şehrin görünümüne olan etkilerini ufuk çizgileri aracılığıyla değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Farklı doğrultularda belirlenen noktalardan elde edilen şehir panoramaları aracılığıyla şehrsel (kentsel) ufuk çizgisi profilleri oluşturulmuştur. Aynı zamanda çalışma, şehir coğrafyası çalışmalarında silüet çizimlerinin ve ufuk çizgisi profillerinin şehri okumak için de bir araç olarak kullanılabilceğini savunmaktadır. Çalışmadan elde edilen bulgular, gökdelenlerin konumlandırılırken şehrin topoğrafik özelliklerinin göz ardı edildiğini, bu sebeple yapıların bazı noktalarda şehrin coğrafi görünümü ve silüeti üzerinde zedeleyici etkiler bıraktığını göstermektedir. Makalede İstanbul'un kültürel özelliklerinin, tarihi ile coğrafi görünümünün korunabilmesi için şehrin geniş kapsamlı silüet değerlendirmesine ve dikey yapılaşma için yeni bir imar planı düzenlemesine ihtiyacı bulunduğu dile getirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gökdelen, dikey yapılaşma, şehrsel ufuk çizgisi, silüet, coğrafi görünüm, İstanbul

ABSTRACT

Skyscrapers initially emerged as a major phenomenon in 21st-century cities and became increasingly common in Istanbul during the past quarter century. Skyscrapers, the highest product of vertical construction, have become important landmarks in cities since their emergence. The appearance of a city consists of the sum of different processes that occur over time. Istanbul, which has a historic skyline, has acquired a new artificial geographical view in the vertical direction owing to the increased amount and height of skyscrapers. The skyscrapers, referred to as representatives of the modern world, rose above the historical values and geography of Istanbul. This study aimed to assess the location of skyscrapers in the city skyline and their impact on the city's appearance through urban horizon lines. Urban (city) skyline profiles were created using city panoramas obtained from points determined in different directions. The study also argues that skyline drawings and skyline profiles can be used for the city in urban geography studies. The findings suggest that the topographical characteristics of the city were ignored when positioning the skyscrapers, which in some places had a detrimental effect on the geographical appearance and skyline of the city. The article states that Istanbul needs an extensive silhouette evaluation of its cultural characteristics and a new development plan for vertical construction to preserve its historical and geographical view.

Keywords: Skyscraper, vertical construction, silhouette, urban skyline, geographical view, Istanbul

Giriş

Şehirler benzer fiziki unsurlardan meydana gelmiş olmalarına rağmen içerisinde bulunan yapıların görünümü, mimari özellikleri, fonksiyonel kullanımları ve organizasyon düzeyleri sebebiyle birbirlerinden

farklı dokulara sahip olurlar. Bir şehrin mimarisi ve fiziki yapısı tarihi, kültürel, sosyal, politik etmenlerin etkisi altında şekillenir. Tüm bu değişkenlerin mekâna yansıyan etkilerini şehri oluşturan yapılar üzerinden okuyabilmek mümkündür. Günümüz şehirlerinde mekân ve yaşam üzerine etkisi en üst düzeyde olan yapılar ise gökdelenlerdir. Şehirlerin silüetlerini ve ufuk çizgilerini önemli ölçüde değişime uğratan gökdelenlerin yapımına 19. yüzyılın son çeyreğinde başlanmıştır (Gottmann, 1966, s. 191). Şehirdeki fiziki varlıklarıyla önemli yer kaplayan bu yapılar, buldukları mekân etkileri altına alarak şehrsel çevreyi şekillendirir. Büyüklükleri, yükseklikleri, dikeylikleri ve yapısal biçimleri sebebiyle mekân üzerinde önemli yer tutan gökdelenler şehirlerin görünümünde büyük etkiye sahiptirler (Ford, 1970, s. 4).

20. yüzyılla birlikte gökdelen, şehrsel görünümün önemli bir parçası haline gelerek coğrafi bir olguya dönüşmüştür (Ford, 1992, s. 199; Gottmann, 1991, s. 25). Şehir içerisindeki varlıklarıyla birlikte yeni bir mimari tarz olarak ortaya çıkan gökdelenler aynı zamanda şehrin değişen sosyal ve ekonomik değerlerini de yansıtmaktadır (Gottmann, 1966, s. 194). Modern mimari ve şehircilik için dönüm noktası olarak ele alabileceğimiz dikey yapılar, şehrin manzarası ve morfolojisi üzerinde önemli etkilere sahiptir. Yatay ve dikey boyuttaki tüm fiziki özellikleri barındıran şehir morfolojisi, şehrin fiziki biçimini yansıtır. Şehrin morfolojisini oluşturan dikey öğeler ise aynı zamanda şehrin görünümünde en önemli etkiye sahip olan yapıları meydana getirir. Şehir dokusu içerisinde yükseklik ve formlarıyla diğer şehir yapılarından ayrılan gökdelenler, günümüzde şehrsel silüetlerin baskın öğeleri haline gelmektedir. Başka bir deyişle dikey yapılar yükseklikleri sebebiyle şehirlere yeni bir "silüet" kazandırabilmektedir. Şehirlere dikey yönde yeni bir boyut kazandıran gökdelenler, günümüzde modern şehir görünümünün vazgeçilmez yapılarına dönüşmüş durumdadır.

Gökdelenler, şehirlerin coğrafi görünümünü etkileyen en yüksek yapılardır. Bu yargının şehrin görünümüne yansıyan etkisini, belki de bu etkiyi en belirgin şekilde ufuk çizgileri üzerinden somutlaştırabilmek mümkündür. Şehrsel ufuk çizgileri, modern şehirleşmenin etkisi altında değişime uğramaktadır. Şehri oluşturan fiziki ve beşerî unsurların bir araya gelmesinden oluşan ufuk çizgileri, beraberinde şehir hakkında pek çok bilgiyi taşımaktadır (Charney & Rosen, 2014, s. 1090). Ufuk çizgileri şehirde yer alan fiziki ve beşerî unsurları gösteren bir kartpostal olmanın ötesinde şehir hakkında yapısal, sosyal ve ekonomik ilişkilerin durumunu yansıtan nitelikler taşımaktadır.

Geçmişte geleneksel şehir silüetleri, daha çok politik, dini ya da belirli bir otoritenin etkisi altında ortaya çıkmıştır. Günümüzde ise şehirler tarihi silüetlerinin yanında modern çağın gereksinimleri doğrultusunda şekillenmektedir. Bu minvalde İstanbul'un şehrsel ufuk çizgisi, 1980'den bu yana gökdelenlerle çarpıcı bir biçimde dönüştürülmüştür. Dönüşüm sürecini teknolojik yenilikler, kentsel toprağın metalaşması, değişen toplumsal yaşam biçimleri, spekülasyon etkenler, neoliberal yeniden yapılanma ve tüm bu sahalarda etkisini hissettiren küreselleşme ekseninden düşünmek gerekir. Gökdelenler, bu dönüşüm süreçlerinin benzer etkileri doğrultusunda tüm dünya şehirlerine yayılmıştır. Tüm dünya şehirlerine yayılan gökdelenlerin Türkiye'deki başkenti İstanbul'dur (Aliağaoğlu & Uğur, 2018, s. 2785).

Tüm dönemlerin şehirlerinde, inancı, gücü ve kişileri vurgulamak için simge yapılar oluşturmuşlardır (Booth, 2012, s. 24). Bu simge yapılar şehir formlarına odaklanır ve şehir portresinin bileşenlerini oluşturur. İstanbul'da geçmişin aksine modern çağın şehirleriyle eş güdümlü olarak değişmiştir. Bu değişimin ürünlerinden biri

olarak gökdelenler İstanbul'u "kuleler şehrine" dönüştürmüştür (Çobanlı, 2023, s. 144). Bir şehrin görünümü zaman içerisinde mekân üzerinde gerçekleşen farklı süreçlerin toplamından meydana gelir. Mekân olarak büyüyen İstanbul şehri zamanın ihtiyaçları doğrultusunda dikey olarak da büyümektedir. Bu büyümenin izlerini taşıyan ufuk çizgileri zaman ve mekân ölçeğinde yaşanan değişimi yansıtan nitelikler taşımaktadır. Taşınan niteliklerin ve yapıların şehrin coğrafi görünümüne olan etkileri ufuk çizgileri aracılığıyla saptanabilir.

Şehrin silüetini oluşturan öğeler ufuk çizgileri aracılığıyla okunabilir. Ufuk çizgileri şehrsel imzalar ve parmak izleri gibidir. Bunlar şehir kimliğini anlamının kısa yoludur ve şehrsel değişimi ortaya koymaktadır (Kostof, 1991, s. 296). İstanbul şehri beşerî faktörlerin etkisi altında yepyeni bir görünüme sahip olurken, tarihi ve kültürel bir şehir olmanın ötesinde beşerî sermayenin etkisi altında şekillenmektedir. Bu çalışma şehir mekânında önemli yer tutan gökdelenlerin şehir silüetindeki durumunu ve yerlerini ufuk çizgileri üzerinden değerlendirmeyi, dikey yapılaşmanın şehrin ufuk çizgisi üzerindeki etkilerine dikkat çekmeyi amaçlamaktadır.

İstanbul'un silüetiyle ilgili olarak günümüze kadar farklı çalışmalar yapılmıştır. Bunları; Boğaziçi silüetinin fotogrametrik yolla incelenmesi (Kozaman, 2007), şehir silüetlerinin estetik açıdan değerlendirilmesi (Bostancı, 2008), Tarihi Yarımada silüeti ve algılanmasında önemli olan kent yüzeyleri (Akarsu, 2009), Boğaziçi örneğinde görsel kirliliğin silüet bağlamında ele alınması (Aksoy, 2009), Zincirlikuyu-Maslak hattında yüksek katlı yapıların ortaya çıkmasından kaynaklanan Boğaz silüetindeki değişimin CBS ile analizi (Girginkaya Akdağ, 2011), kentsel peyzaj değişimlerinin silüet kapsamında değerlendirilmesi (Erkaya, 2012), kentsel silüeti analiz etmek için bir jeomodelin uyarlanması (Güney ve ark., 2012), kentsel silüetlerdeki değişimler ve kentlilerin algısı (Altuntaş & Önder, 2016), kentsel korumada silüet kavramı ve silüetin önemi (Çelen, 2016), 1950'den günümüze İstanbul silüetinin dönüşümü (Şevkin, 2017), kent silüetlerinin kentsel miras açısından değerlendirilmesi (Aslan, 2019), İstanbul silüetinin coğrafi etiketli görseller aracılığıyla değerlendirilmesi ve bakı noktalarının belirlenmesi (Babal, 2019), yüksek kıyı yapılarının Avrupa Yakası örneğinde değerlendirilmesi (Deniz ve ark., 2020), İstanbul'un sembolik şehir silüeti ve memetik kuram üzerinden karşılaştırılması (Doğan & Kanatlı, 2022), 1950 sonrasında İstanbul silüetinde Dolmabahçe Sarayı'nın silüette yarattığı imgenin dönüşümü (Şevkin & Gül, 2022) şeklinde sıralamak mümkündür. Bu çalışmalar içinde şehrsel bir yapı olarak gökdelenlerin ufuk çizgisi üzerindeki yerleri ve etkileri spesifik olarak değerlendirilmemiştir.

Gökdelenler ve silüet ilişkisini ele alan yerel coğrafi literatür ise oldukça kısıtlıdır. Daha çok mimarlık ve şehir planlama alanlarında bu konular değerlendirilmiştir. Bu sebeple gökdelenler ve silüet ilişkisini coğrafi bir bağlama yerleştirmek için bu çalışma bir basamak olma görevini üstlenmektedir. Aynı zamanda coğrafyacılar arasında coğrafi görünüm ile dikey yapılaşma arasındaki ilişki ve dikey mimari öğeler olarak gökdelenlerin şehirle olan ilişkisini yansıtan coğrafi perspektifin gelişmemiş olması da bu çalışmanın ortaya çıkmasındaki diğer nedenlerden biridir.

Yöntem

Bu makale ilgili literatürün incelenmesi, arazi çalışmalarının yapılması ve elde edilen bulguların değerlendirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Çalışma kapsamında gökdelenlerin şehir silüeti içerisinde yer edindikleri bakı noktaları arazi üzerinde tespit edilerek fotoğ

raflandırılmıştır. Bu bağlamda Haliç, Çamlıca, Boğaziçi, Beykoz, Üsküdar ve Marmara Denizi üzerinde farklı bakış açılarının tercih edildiği bu noktalar, halka açık, turistik, popüler ve gün içi hareketliliğin yoğun olduğu sahalardır. İlgili lokasyonlardan elde edilen fotoğraflar üzerinde vektörel grafik editörü Adobe Illustrator programı vasıtasıyla gökdelenlerin silüet içindeki konumları dik-kate alınarak vektörel çizimler yapılmıştır.

Elde edilen ufuk çizgisi profilleri üzerine gökdelenlerin yapım yılları ve yükseklikleri etiketlenerek lokasyonları belirtilmiştir. Böylece fotoğraflar üzerinden elde edilen ufuk çizgisi profilleri vasıtasıyla şehir silüetinde dikey vurgu oluşturan gökdelenlerin etkisi zamansal ve mekânsal ölçekte de ele alınmıştır. Bu çalışma kapsamında kullanılan görsel malzemenin amacı gökdelenlerin ufuk çizgisinde meydana getirdikleri etkiyi ortaya koymak ve elde edilen çizimleri birer illüstrasyon olarak değil analitik bir araç olarak değerlendirmektir.

Ufuk çizgilerine ek olarak ilgili bakı noktalarından silüet içerisinde yer alan gökdelenlerin lokasyonları ArcGIS Pro programı ile haritalandırılmıştır. Bu çalışmada, yapımı tamamlanmış, 100 m ve üzerinde yüksekliğe sahip, iskân özelliği taşıyan yapılar gökdelen olarak tanımlanmıştır. Gökdelenlere ait mekânsal ve mekânsal olmayan veriler Emporis ve Yüksek Binalar ve Kentsel Yaşam Alanı Konseyi (CBTUH) üzerinden elde edilmiştir.

Ufuk çizgisi çizimleriyle elde edilen profiller, gökyüzüne karşı binaların ana hatlarını ortaya çıkarırlar. Silüet çizimleri, genellikle yapı çevre ve doğal unsurların bir arada bulunduğu görünümün, gökyüzünün birleştiği çizgiye indirildiği şehri tanımlar (Gassner, 2013, s. 137). Şehirdeki en dikey ve en yüksek yapıları ortaya koyan terimler şehrsel ufuk çizgileri (skyline) ve gökdelenlerdir (skyscraper). Bu çalışmada ise şehrsel (kentsel) ufuk çizgisi terimi "gökyüzü ile yeryüzünün bulunduğu yerdeki (ufukta) gökdelenlerin ana hatları" olarak ele alınmıştır.

Şehir Silüeti ve Ufuk Çizgisi Kavramı

Genel olarak tanımlandığında gökyüzü ve yeryüzünün bir araya geldiği yahut kesiştiği çizgiye silüet (silhouette, skyline) denir (Kostof, 1991, s. 279). Aynı şekilde şehri oluşturan öğelerin ufuk düzlemi üzerindeki üç boyutlu görünümüne ise şehrsel silüet olarak adlandırılır. Bostancı, şehir silüetini; "şehirle etkileşimde olan insanların hafızasında kalan görüntüler" (2021, s. 162) şeklinde tanımlar. TDK Güncel Türkçe Sözlüğe göre, silüet, karaltı ve gölge anlamını taşımaktadır (TDK, 2022). Bir şehrin silüeti, genellikle gökyüzüne karşı ufukta görülen şehrin ana hatları olarak da tanımlanabilir. Başka bir tanıma göre de, şehrin inşa edilmiş çevresinden ya da mekân üzerinde yer alan en yüksek yapıların gökyüzünden ayrıldığı çizgidir (Gassner, 2017, s. 12). Silüet terimi için manzara, görünüm, profil, kontür, şehir görünümü, ufuk çizgisi, kent portresi gibi farklı adlandırmalar yapılmaktadır (Aslan, 2019, s. 1). Şehrin görsel yollarla kavranılmasını sağlayan silüet çizgileri, şehir mekânı üzerinde yer alan yapılar arasındaki hiyerarşiyi ortaya çıkardığı gibi bir şehri tanımanın da en kısa yollarından biridir (Kozaman, 2007, s. 7). Silüeti oluşturan bileşenler aynı zamanda şehrin beşerî ve fiziki coğrafyası hakkında bilgiler taşır. Silüet, topoğrafik ünite, şehir imgeleri, bina tipleri, yataylık ve dikeylik, kamusal alanlar, doğal unsurlar vb. gibi bileşenlerin toplamı olarak beşerî ve fiziki mekânsal özellikler ile şehir arasındaki ilişkilerin anlamını verir. Böylece şehir, silüetini oluşturan unsurlarla karakterize edilebilir (Akarsu, 2009, s. 31).

Şehrin silüeti ve ufuk çizgisi kavramları için birçok tanımlamalar ve yorumlar yapılmış olmasına rağmen yapılan tanımlamalar

benzerlikler göstermektedir (Mravunac & Šmit, 2020, s. 401). Gassner yaptığı bir araştırma sonucunda silüet (skyline) terimini üç kullanım alanına indirgemıştır (2009, s. 75). Bunlar; silüetin tekil bir varlık olarak şehir görünümünü oluşturmaması, bir veya birden fazla anıtsal yapının ortaya çıkarmış olduğu ve şehrin birkaç simgeye indirildiği silüet çizgileri ve son olarak ise yapı çevrenin tamamından ziyade bir bölümünün ortaya çıkardığı en yüksek yapıların meydana getirdiği silüet çizgileri şeklindedir. Şevkin ve Gül ise aynı çalışmaya atıfta bulunarak bunları sırasıyla kent görünümüleri, kent simgeleri, kent çizgileri şeklinde değerlendirmiştir (2017, s. 2). Kostof'a göre Almanların "kent portresi" ya da "Stadt-bild" diye adlandırdığı kent silüetleri kümülatif bir sürecin sonucudur (1999, s. 279).

Silüet terimi, İngiltere'de 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren şehirden ziyade doğal manzarayı anlatmak için kullanılmıştır. 19. yüzyılın sonlarına doğru daha çok silüet terimi binalar ile ilişkili olarak kullanılmış ve binalar silüeti bozan elemanlar olarak ele alınmıştır (Ford, 1994, ss. 32–33; Gassner, 2013, s. 39). Şehirlerin görünümü Sanayi Devrimi sonrasında hızlıca değişmeye başlamıştır. Ulaşım ve iletişim olanaklarının gelişmesiyle birlikte yeni bir üretim biçiminin ortaya çıkması insanları şehirlere toplamıştır. Bu süreçle birlikte şehirler yeniden şekillenmeye başlamıştır. Şehirlerin görünümünü değiştiren güçlü bir diğer faktör ise gökdelenlerin inşası olmuştur. Yapıların şehirler üzerindeki etkisi düşünüldüğünde, şehrin görünümüne en çok etkisi olan yapılar gökdelenlerdir (Ford, 1970, s. 206; McNeill, 2005, s. 46).

Şehirler fiziki, sosyal ve fonksiyonel olarak değişim içerisinde. Şehir mekânında yaşanan bu değişim süreçlerinin etkisi altında oluşan bir diğer boyut ise şehirlerin görünümü üzerinde yaşanan değişimdir. Şehirlerin mekânsal ölçekte yaşadığı değişimin görsel boyutları silüet çizgileri vasıtasıyla okunabilir. Şehir ne kadar gelişir, değişir ve büyürse, silüet çizgileri o kadar farklı anlamlar ve katmanlar taşır. Çünkü bir şehrin silüeti, şehirdeki yapıların, tarihi, politik, sosyal ilişkilerin ve coğrafyanın oluşturduğu doğal yapının bütünüdür. Silüet için şehrsel ufuk çizgisi, görünüm, profil, ufuk, kontur, perspektif, vista gibi kelimeler kullanılmış olmasına rağmen şehrsel (kentsel) ufuk çizgisi (skyline) terimi gökdelenlerin icadıyla birlikte yüksek katlı yapıların ortaya çıkardığı görsel etkiyi vurgulamak için kullanılır.

Silüet (silhouette) şehir içerisinde yer alan doğal ve beşerî tüm yapıların ortaya çıkardığı görüntüden oluşurken şehrsel ufuk çizgisi yalnızca beşerî unsurlardan oluşan yüksek katlı yapılaşmaya atıfta bulunur (Aslan, 2019, s. 2; Maslovskaya & Ignatov, 2018, s. 5). Böylece şehrsel ufuk çizgileri şehir silüetinin bir parçasını ve bir yönünü teşkil eder. Şehrsel mekânlardaki en yüksek mimari unsurlar olarak gökdelenlerin görsel etkilerinden bahsederken ufuk çizgisi terimi kullanılmaktadır (Ford, 1976; Gottmann, 1966, s. 190).

Şehrin mekânsal, sosyal ve kültürel yönlerinin bir temsilcisi olan ufuk çizgileri aracılığı ile şehir hakkında pek çok şey öğrenilebilir. Şehirdeki binalar arasındaki yükseklik rekabetini vurgulayan bu görüntü, güç ilişkilerinin dikey bir haritası olarak da anlaşılabilir (Gassner, 2017, s. 12). Bu harita neyin en yüksek olduğunu gösterdiği için şehirdeki dikey yapıları tanımda kullanılabilir. Şehirdeki dikey unsurları gösteren çizgiler aynı zamanda anıtsal yapıları, fabrikaları, gökdelenleri şehir dokusu içerisinde görmemizi kolaylaştırır. Farklı açılardan ve farklı noktalardan elde edilen görüntülerle birlikte şehrin içindeki doğal ve yapay tüm öğeleri ufuk çizgileri vasıtasıyla bir arada görebilmek mümkündür. Aynı zamanda silüet çizgileri, şehir estetiğinin değerlendirilmesinde ve gökdelenlerin

ortaya çıkardığı görsel kirlilikle ilgili sorunların belirlenmesinde analiz ölçeği olarak da değerlendirilebilir (Bostancı, 2021, s. 162). Diğer bir yaklaşımla ise silüet çizgileri kapitalist şehirleşme biçimlerine eleştirel bir bakış açısı meydana getirmede bir araç olarak kullanılabilir (Gassner, 2017, s. 61).

Şehrin Silüetini ve Ufuk Çizgisini Oluşturan Unsurlar

Silüet, doğal ve yapay çevre koşullarının bir arada bulunduğu bir başka deyişle şehir peyzajını meydana getiren tüm öğelerin görsel yansımalarını bir arada barındıran bir yapıya sahiptir. Bu zamana kadar yapılan çalışmalarda silüeti oluşturan unsurlar dört başlık altında değerlendirilmiştir (Çelen, 2016, s. 85; Kozaman, 2007, s. 8). Bunlar; doğal etkenler, sosyo-kültürel etkenler, mekânsal etkenler ve son olarak mekânı yönlendiren etkenler şeklindedir. Doğal etkenler, şehir veya silüeti ele alınan mekânın fiziki coğrafi özelliklerini kapsamakla birlikte yerleşmelerin şekillenmesinde önemli rol oynar. Doğal etkenler, topoğrafik yapıya bağlı olarak oluşan yer şekilleri (dağ, vadi, plato, yamaç, koy), jeoloji, bitki örtüsü, su kaynakları gibi etkenlerin şehrin görünümüne olan etkilerinin ele alındığı kısımdır. Örneğin; İstanbul özelinde tarihi süreç içerisinde topoğrafya, Boğaziçi ve su faktörlerinin şehrin görünümünü oluşturan temel coğrafi bileşenler olduğu görülür (Şevkin & Gül, 2017, s. 2). Özellikle düşük yükselti değerlerine sahip ancak fazlaca engebeli olan İstanbul topoğrafyası şehrin silüetinde çok katmanlı bir yapı ortaya çıkarmaktadır. Ancak günümüzde coğrafi özelliklerden çok yapay çevre unsurlarının doğal özelliklerin önüne geçerek şehri şekillendirdiği görülmektedir.

Sosyo-kültürel etkenler ise mekân üzerinde yer alan nüfusun meydana getirdiği ekonomik, sosyal, kültürel her türlü faaliyetin şehre yansıyan somut öğeleridir. Şehrin fonksiyonel özellikleri mekânı şekillendiren etkiye sahiptir. Başlangıçta İstanbul'da gökdelenler finansal kapitalin ve turizmin etkisi altında sayılarını artırırken son dönemde ise şehir nüfusunun artması ve demografik niteliklerin değişimi nedeniyle gökdelenlerin konut olarak kullanımı oldukça artmıştır. Bu durum sosyo-kültürel bir dönüşümün yanında İstanbul silüetinde önemli değişime yol açmıştır.

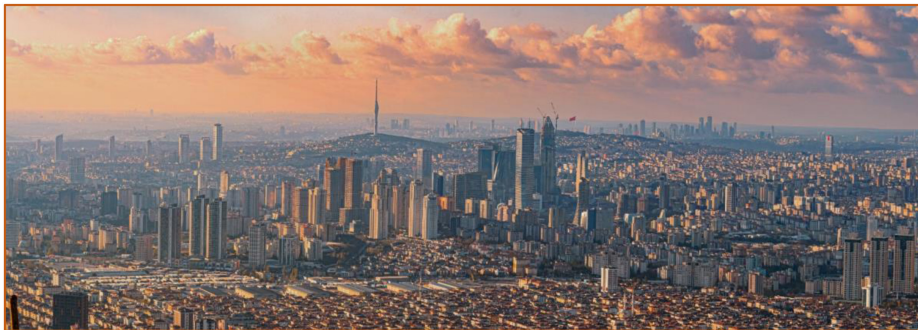
Mekânsal etkenler ise şehrin veya bir yerleşmenin kurulduğu ve geliştiği dönem içerisinde hangi fonksiyona bağlı olarak şekillendiğidir. İstanbul tarihi süreç içinde elverişli coğrafi özellikleri sebebiyle daima önemli bir şehirdir. Nitekim kıyı şehri, tarihi şehir, sanayi şehri ve ticaret şehri olmak üzere farklı fonksiyonları taşıyan ve bir arada barındıran, insan faaliyetlerinin yoğunlaştığı bir şehirdir. Geçmişte tarihi silüetin ön plana çıktığı şehirde, günümüzde modern çağın ve hizmet sektörünün temsilcileri olarak gökdelenler, şehir mekânını biçimlendiren unsur olarak silüeti etkilemektedir (Fotoğraf 1).

Mekânı yönlendiren etkenler tamamen beşerî faktörlerin etkisi altında şekillenmektedir. Genellikle politika yapıcılar tarafından mekânı şekillendiren, imar planı, mevzuat, yönetmelik gibi metinlerdir. Örneğin Boğaziçi Kanunu, Turizm Teşvik Kanunu ve imar yönetmelikleri gibi yasal düzenlemeler şehrin silüetinin şekillenmesini etkilemiştir. Boğaziçi Kanunu, Boğaz'ın her iki yakasında yapılaşmayı sınırlandırmış, böylece doğal etkenlerin yoğunlukta olduğu bir görünüm ortaya çıkarmıştır. Aynı şekilde Turizm Teşvik Kanunu ise İstanbul'un belirli bölgelerinde turizmin geliştirilmesi için otel amaçlı yüksek katlı yapıların yapılmasını sağlayan imar olanakları sunmuştur. Buna ek olarak mevcut imar planları üzerinde yapılan emsal değişiklikleri de şehirde dikey yapılaşmanın önünü açan ve şehir silüetini etkileyen bir diğer önemli faktördür.

Bu dört etkenin toplamı silüeti meydana getirmektedir. Silüeti oluşturan bu etkenler aynı zamanda şehri de oluşturmaktadır. Bu etkenler dışında silüetin algılanmasında etkisi olan faktör ise şehre nereden bakıldığıdır. Deniz seviyesi, dağlık, tepelik ya da ovalık bir alandan herhangi bir noktaya bakıldığında farklı görünüm ortaya çıkmaktadır (Çelen, 2016, s. 83). Böylece bakılan noktanın yüksekliği, lokasyonu, coğrafi niteliği silüet değerlendirmelerinde önem arz etmektedir. Çünkü farklı perspektifler değişik coğrafi görünümleri ortaya çıkaracaktır. Aynı zamanda şehir içerisinde yer alan yapıların çoğu benzer nitelikler taşıdığından ufuk çizgisi monoton bir yapı gösterecektir. Yapıların birbirinden çok farklı özellikler taşıyor olması, uyum içerisinde olmaması, görsel kargaşaya neden olabilmektedir (Altuntaş & Önder, 2016, s. 259). Yapıların dış görünümü, yapılar arasındaki yakınlık, uzaklık, yoğunluk gibi faktörler de silüeti etkileyen diğer faktörler arasında yer almaktadır.

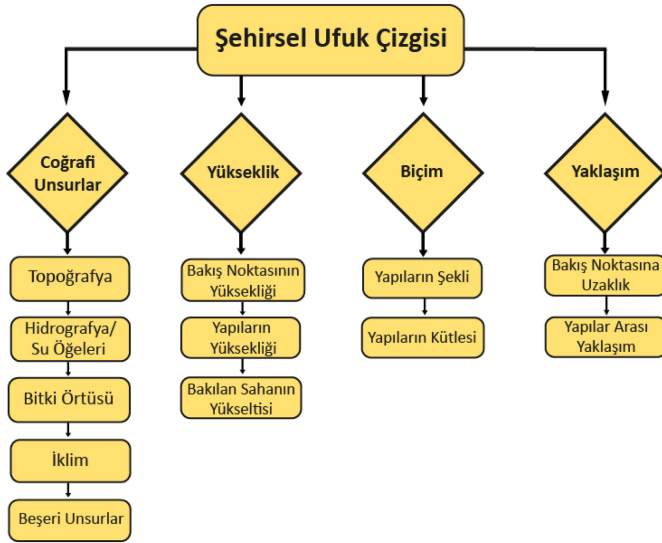
Bir mekânın yapısal özellikleri, doğal ortamda vurgulanan nesnenin yanı sıra nesnenin coğrafi ortam içindeki konumu silüette algılanma durumunu belirlemektedir. Algılanan nesnelere görülen veya görülemeyen unsurlar olarak ortaya koymaktadır. Silüette vurgulanan, görülen ve denetlenen yapısal öğeler, silüetin anlamı ve kavramı tepe, düz alan veya su yüzeyi üzerinden bakılır olmasına bağlı olarak değişse de bakılan öğenin görünürlüğüne bağlı olarak farklı manzaralar çıkarmaktadır (Akarsu, 2009, s. 31). Kıscası silüet değerlendirilmelerinde, coğrafya ve coğrafyanın sunduğu şartlar silüetin oluşmasını, şekillenmesini ve algılanmasını büyük ölçüde etkilemektedir.

Şehir mekânında yer alan en yüksek yapıların oluşturduğu ufuk çizgileri ise yatay ekseninde elde edilen çizimle birlikte şehir yapısını tek boyuta indirgeyerek şehri okunabilir kılmaktadır. Ufuktaki en yüksek yapıları ortaya çıkaran çizgiler "kentsel ufuk çizgisi profilleri" üzerinden anlamlandırılabilir (Van Cleef, 1932). Ufuk çizgisi

Fotoğraf 1.

Kayışdağı'ndan İstanbul'un Coğrafi Görünümündeki Gökdelenler.

Tablo 1. Şehirselsel Ufuk Çizgisi Profilini Oluşturan Unsurlar (Kostof, 1991'den Geliştirilerek)

profilleri, mekânın coğrafi unsurları, yapıların nitelikleri ve bakış açısının özelliklerine bağlı olan çeşitli unsurların bütününden meydana gelir. Bunları coğrafi unsurlar, yükseklik, biçim ve yaklaşım olmak üzere 4 başlık altında toplamak mümkündür (Tablo 1).

Coğrafi unsurlar ufuk çizgisinin ortaya çıkmasında ve şekillenmesinde en önemli rolü oynar. Bunlar içerisinde topoğrafya şartları, mekânın şekillenmesinde ve yapıların konumlanmasında kritik rol oynayan coğrafi etkenlerin başında gelir. Farklı topoğrafik üniteler farklı coğrafi görünümler ortaya çıkarabileceği gibi bazı noktalarda doğal engel olarak yapıların görünümünü kısıtlar. Yükseklik faktörü ise ufuk çizgisi içinde kalan yapıların yükseklik değerleri, bakış ve bakılan noktanın yüksekliği olmak üzere 3 alt başlıktan meydana gelir. Bakış noktasının yüksekliği, bakılan alanda yer alan yapıların sahip olduğu yükseklik değerleri algısal olarak değişir. Aynı noktaya deniz seviyesinden yahut yüksek bir sahadan bakıldığında farklı kentsel görünüm ortaya çıkacaktır. Yapıların yüksekliği, ufuk çizgisinin monoton bir yapı ya da aksi yönde hareketli bir yapı ortaya çıkarmasına neden olur.

Hem günlük hem de anlık ölçekte nem, sis, pus, bulutluluk ve sıcaklık gibi iklim koşulları ise şehir silüeti üzerinde çeşitli etkiler yaratabilir. Havadaki kirleticiler ve düşük hava kalitesi, dumanlı veya puslu bir ortama katkıda bulunarak bir şehrin silüetinin netliğini ve ayırt ediciliğini azaltabilir. Meteorolojik bir olay olan sis, yapıları gizleyerek görünürlüklerini azaltır ve belirsiz, kısmen örtülü bir görünüm kazandırır. Özellikle atmosferik kirleticilerin neden olduğu pus, ufuk çizgisinin keskinliğini ve kontrastını azaltır. Ek olarak, sıcaklık ve nem seviyeleri ise şehir ışıklarıyla etkileşime girerek potansiyel olarak silüeti dönüştüren haleler veya parıltılar oluşturur. Bu gibi dinamik iklim faktörleri görünürlük, aydınlatma koşulları ve genel şehir manzarası üzerinde etkili olarak farklı bir şehir manzarası ortaya çıkarır (Tablo 1).

Üçüncü faktörü oluşturan biçimsel özellikler ise tamamen yapıların özellikleri ile ilgilidir. Farklı mimari tarzda inşa edilen yapılar kentsel ufuk çizgisi üzerinde farklı izlenimler ortaya çıkarır. Kendine has şekilsel bir nitelik taşıyan yapılar oluşturduğu silüet üzerinden tanınabilir. Son faktörü teşkil eden yaklaşım ise, bakış

noktası ve bakılan arasındaki mesafe ile yapılar arasındaki mesafeden meydana gelmektedir. Bakış noktasına olan mesafe görüntünün boyutu ve uzaklık ilişkisine bağlı olarak yapıların ufuk çizgisinde varlığını/yokluğunu etkiler. Yapılar arasındaki mesafe ise mekân üzerinde yapıların dağılışı ve dağılışı içerisinde yapıların birbirleriyle olan uzaklığı ya da yakınlığı ile ilgilidir. Mekânsal olarak komşu olmasa bile yapılar ufuk çizgisinde bir arada bulunabilirler. Bu durum şehir mekânı üzerinde yapıların konumlanışıyla yakından ilişkilidir.

İstanbul Şehrinin Ufuk Çizgisine Ait Bazı Profiller

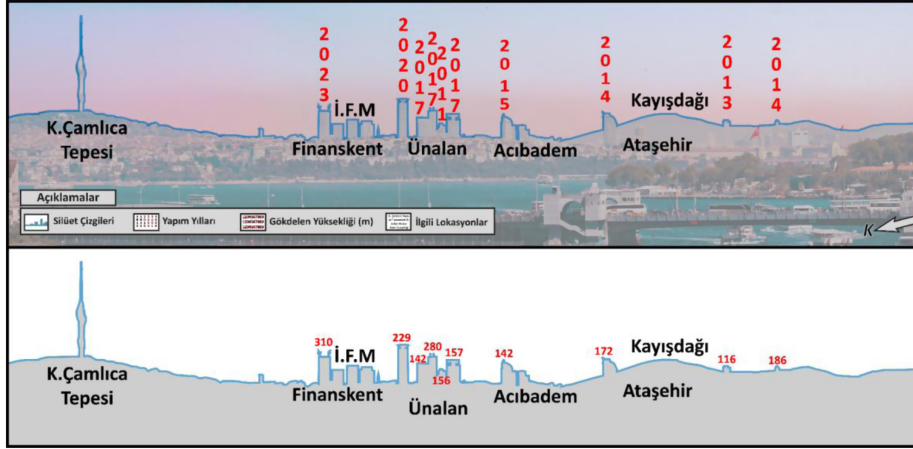
Çalışmanın bu kısmında İstanbul'da gökdelenlerin bulunduğu sahalar fotoğraflanarak panoramik görüntüler elde edilmiştir. Bakış noktaları, İstanbulluların gün içerisinde yoğun olarak kullandıkları mekânlar ve şehre gelen yabancı insanların karşılaşacakları manzaralar dikkate alınarak seçilmiştir. Buralardan elde edilen görüntüler üzerinde gerçekleştirilen çizimler ile şehirselsel ufuk çizgileri oluşturulmuştur. Bu görüntüler aynı zamanda birer antropo-coğrafi panoramalarıdır. Şehrin coğrafyasında mekânsal, işlevsel ve görsel olarak büyük etki bırakan gökdelenlerin ufuk çizgisinde bıraktığı etkiler bu çizimler ve fotoğraflar vasıtasıyla değerlendirilmiştir.

1. Profil-Haliç Metro Köprüsü: Haliç'ten gözlenen Doğu / Anadolu Yakası ufuk çizgisine 2011–2020 yılları arasında 9 gökdelen eklenmiştir. İstanbul Finans Merkezi (İFM)'nin tamamlanmasıyla bu rakam 13'e çıkacaktır. Kayışdağı'nın varlığı Doğu Yakası'nda yer alan diğer gökdelenleri şehrin ufuk çizgisinin altında bırakmaktadır. Ufuk çizgisi içerisinde en yüksek gökdelen 229 m yüksekliğinde olan Emaar Square'dir. Yakında bunun yerini Ataşehir'de inşa edilen Merkez Bankası Kulesi (310 m) alacaktır.

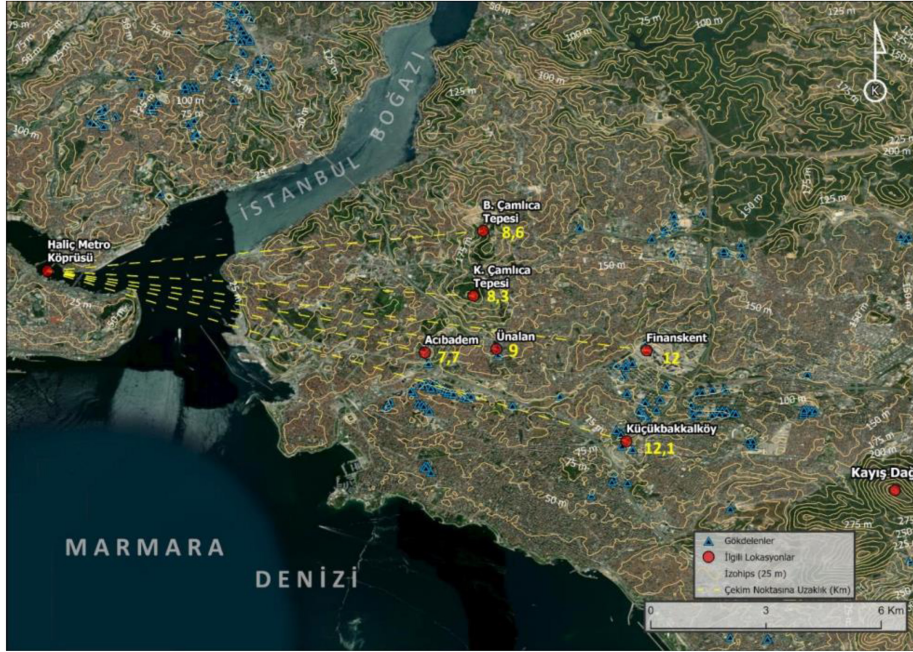
Ataşehir'de ve Kadıköy'de sayıca daha fazla gökdelen yer almasına rağmen topoğrafya şartları nedeniyle Üsküdar gökdelenleri ufuk çizgisine hâkim olmaktadır. Aynı zamanda silüet içerisinde bulunan Kayışdağı (438 m) ve Küçük Çamlıca Tepesi'nin (228 m) oluşturduğu doğal kıvrımlar aynı görüntü içerisinde yapay ve doğal öğeleri karşılaştırmamıza imkân sağlamaktadır (Profil 1, Harita 1).

2. Profil-Kadıköy Marmara Denizi: Marmara Denizi üzerinden Kadıköy açıklarından elde edilen bu görüntüdeki gökdelenlerin neredeyse tamamı 2010 sonrasında inşa edilmiştir. Ataşehir gökdelenlerinin hâkim olduğu bir ufuk çizgisi ortaya çıkarırken görünüm bakımından diğer lokasyonlardan ayrılır. Görüntünün deniz seviyesinden elde edilmiş olması, gökdelenlerin şehirde yer alan diğer yapıların üzerinde bir katman olarak görünmesini sağlamıştır. Metropol Tower 280 m'lik yüksekliğiyle ufuk çizgisi içerisindeki en yüksek gökdelen olarak yer almaktadır. Önceki ufuk çizgisinde olduğu gibi buradaki görünümde de Ataşehir Finans Merkezi'nin yapımının tamamlanması ile gökdelen sayısı artacaktır (Profil 2, Harita 2).

3. Profil-Beykoz Çubuklu: İstanbul Boğazı üzerinden elde edilen bu görüntüde, şehrin Batı Yakası'nda merkezi iş alanına (MİA) bağlı olarak gelişen Büyükdere Caddesi boyunca sıralanan gökdelenlerin oluşturduğu bir ufuk çizgisi ortaya çıkmıştır. Maslak'tan sonra kamusal alanlar nedeniyle kesintiye uğrayan gökdelenleşme Emniyetevler'den itibaren tekrar başlayarak güneye doğru Büyükdere Caddesi boyunca devam etmektedir. Kesintiye uğrayan bu kesimde doğal topoğrafya kıvrımları ufuk çizgisini şekillendirmiştir. İstanbul Teknik Üniversitesi ve yakınında bulunan askeri bölgeler gibi geniş kamusal alanların varlığı, doğal silüeti şekillendirecek dikey mimari öğelerin inşasını engellemiştir (Profil 3, Harita 3).

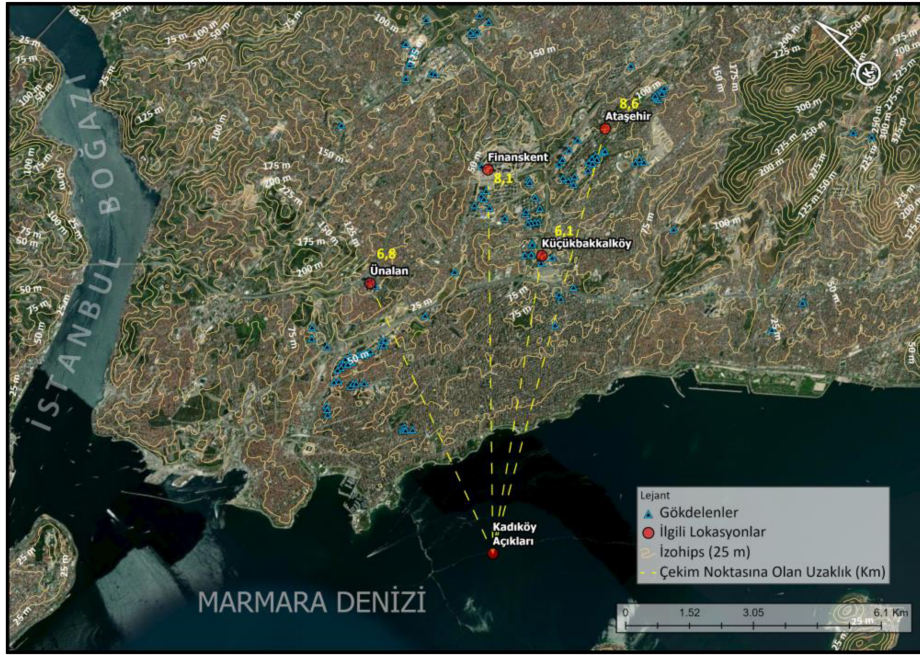
Profil 1.
Haliç Metro Köprüsü'nden İstanbul Şehrini'nin Ufuk Çizgisi.

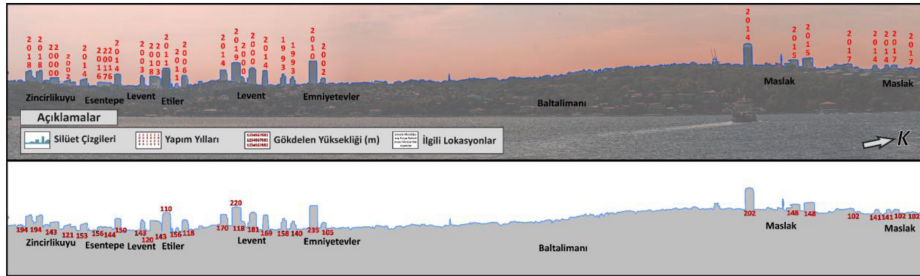
Harita 1.
Haliç Metro Köprüsü'nden Görülen Gökdelenlerin Konumları.

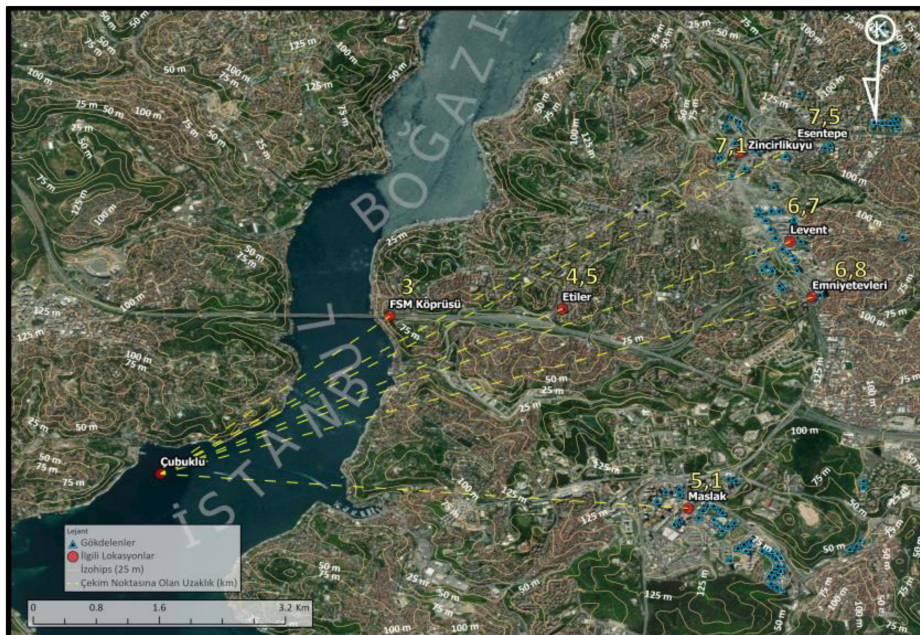
Profil 2.
Kadıköy Marmara Denizi'nden İstanbul Şehrini'nin Ufuk Çizgisi.

Harita 2.
Kadıköy Marmara Denizi'nden Görülen Gökdelenlerin Konumları.

Profil 3.
Beykoz Çubuklu'dan İstanbul Şehrinin Ufuk Çizgisi.

Harita 3.
Beykoz Çubuklu'dan Görülen Gökdelenlerin Konumları.

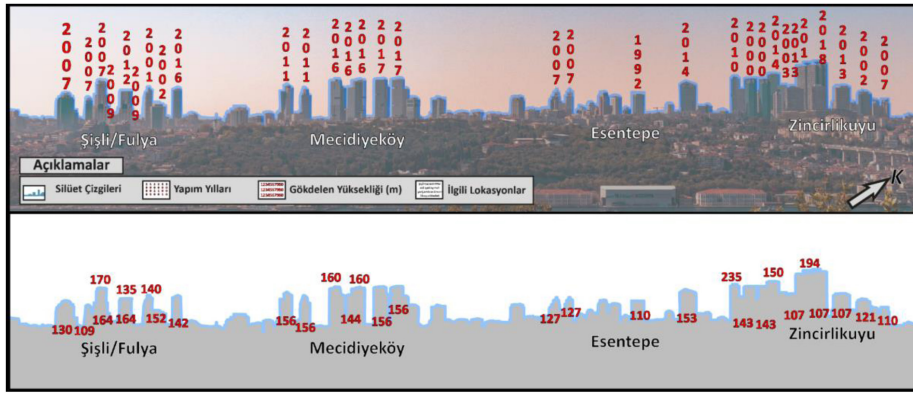
Görünüm açısından 4. Levent'ten Zincirlikuyu'ya kadar olan kesimde plato üzerinde sırtların elverişliliğine bağlı olarak dikey yapılardan oluşan dinamik bir ufuk çizgisi oluşmuştur. Toplu şekilde gökdelenlerin ilk kez bir hat boyunca uzandığı bu alan İstanbul'da gökdelenlerin yoğun olarak bir arada bulunduğu ilk sahadır. Ufuk çizgisi içerisinde 30'dan fazla gökdelen yer alırken bunlardan en yükseği 261 m ile 2010'da açılan İstanbul Sapphire'dir.

4. Profil-Üsküdar Fethi Paşa Korusu: Üsküdar Fethi Paşa Korusu'ndan batı yönünde elde edilen görüntüde, İstanbul şehrinin en büyük merkezi iş sahası (MİA) boyunca gelişen gökdelenlerin hâkim öğeler olarak ufuk çizgisini şekillendirdiği görülmektedir. Görüntünün yüksek bir noktadan çekilmiş olması yapıların görünürlüğünü arttırmıştır. Özellikle Zincirlikuyu ve ardında Levent'te yer alan gökdelenlerin ufuk çizgisindeki görünümü yoğun gökdelenleşmeyi göstermektedir. Gökyüzü boşluklarının dahi yer almadığı bu kesimde gökdelenler kütsel olarak bir bütünlük oluşturmuşlardır. 2000'li yıllarla birlikte buradaki ufuk çizgisi dikey yapılarla şekillenmiştir. Burada topoğrafya bakımından hâkim

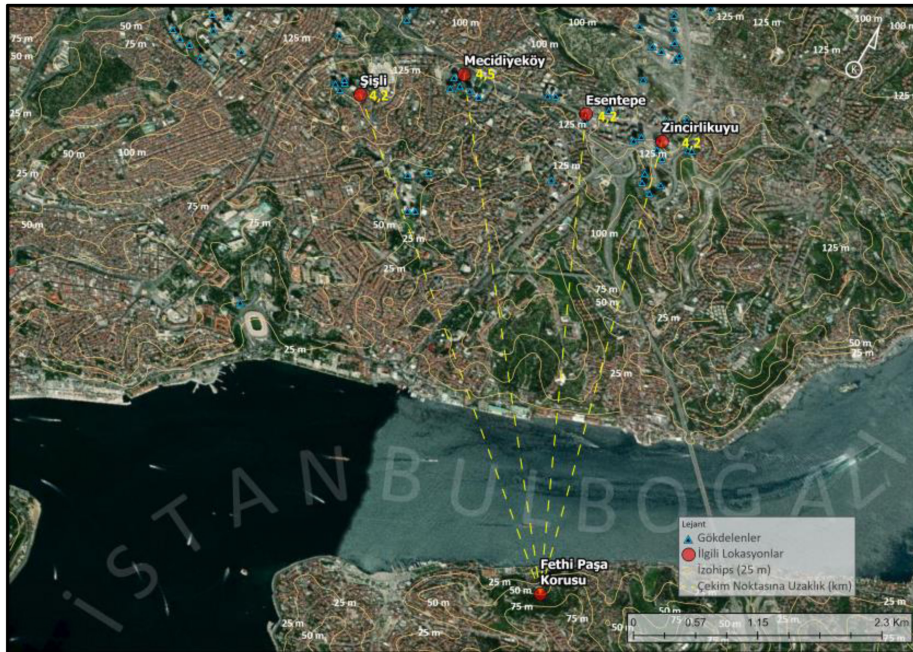
bir sahada yükselen gökdelenler Boğaziçi'nin görünümünü de büyük ölçüde etkilemiştir (Profil 4, Harita 4).

5. Profil-Üsküdar İskeleyi: Fethi Paşa Korusu'dan gözlenen ufuk çizgisinde (Profil 4) olduğu gibi Üsküdar'da deniz seviyesinde bile gökdelenler belirgin olarak ufuk çizgisini şekillendirmiştir. Yatay olarak Zincirlikuyu'dan Bomonti'ye uzanan bu ufuk çizgisi hattında gökdelenlerin belirgin şekilde diğer yapılardan ayrıldığı görülür. Bu hat üzerinde Zincirlikuyu'dan Şişli'ye kadar olan kesimde yükselti değerleri benzerdir. Bomonti'de ise yükselti değeri aniden azalmakta, Zincirlikuyu'ya kıyasla 50 m'lik bir fark çıkmaktadır. Bu durum Bomonti'de yer alan gökdelenlerin ufuk çizgisi üzerinde daha az etki bırakmasını sağlamıştır (Profil 5, Harita 5). Zincirlikuyu'dan Bomonti'ye kadar uzanan bu ufuk çizgisi profilinde gökdelenler dinamik unsurlar olarak topoğrafyanın oluşturduğu doğal çizgileri bozan ve Boğaziçi'nin görünümü etkileyen dikey yapılar olarak yer almaktadır.

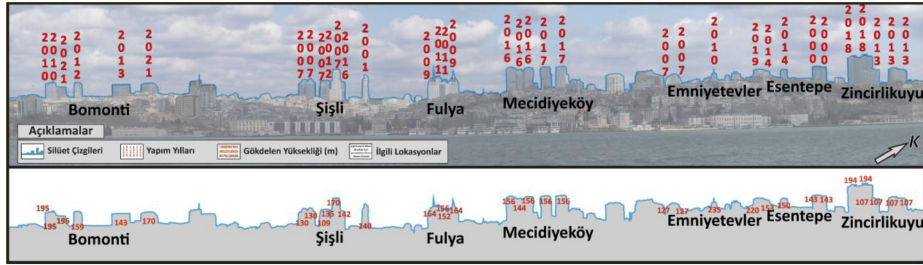
6. Profil-Beşiktaş Ulus: Beşiktaş Ulus'tan elde edilen ufuk çizgisinde, şehrin Doğu Yakası'nda Ümraniye Dudullu'dan Kadıköy

Profil 4.
Üsküdar Fethi Paşa Korusu'ndan İstanbul Şehrinin Ufuk Çizgisi.

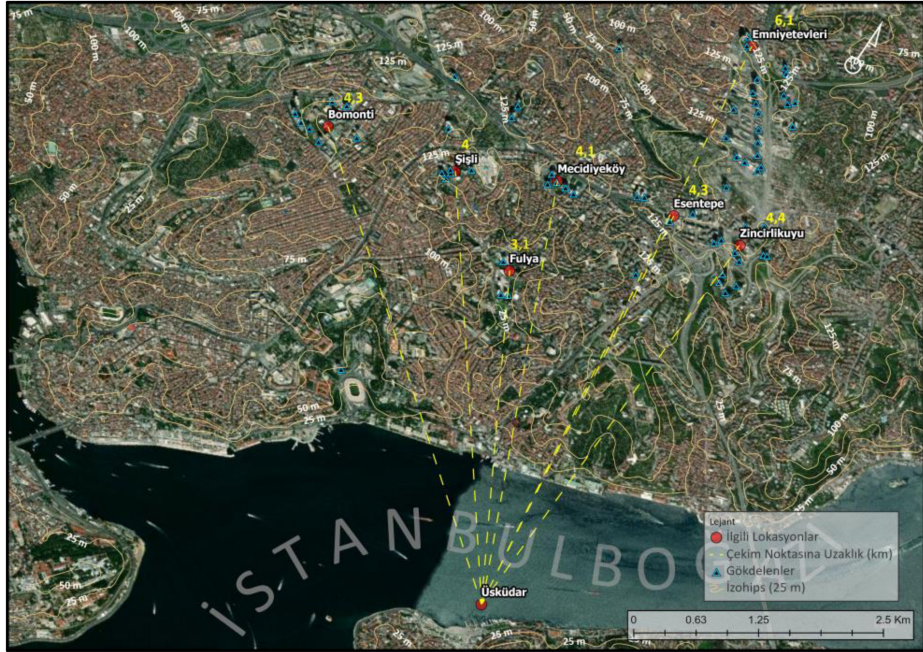

Harita 4.
Üsküdar Fethi Paşa Korusu'ndan Görülen Gökdelenlerin Konumları.

Profil 5.

Üsküdar İskelesi'nden İstanbul Şehrini'nin Ufuk Çizgisi.

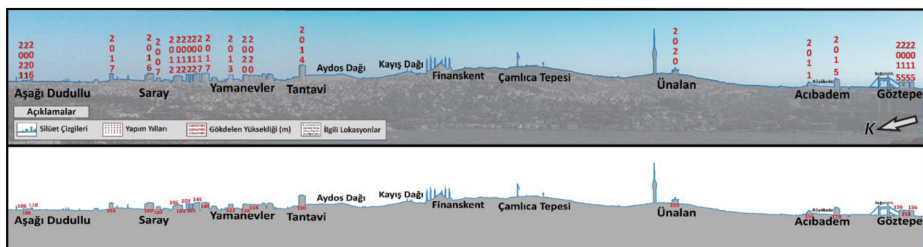
Harita 5.

Üsküdar İskelesi'nden Görülen Gökdelenlerin Konumları.

Göztepe'ye kadar olan kesimler görülmektedir. Özellikle Ümraniye'de yer alan gökdelenler ufuk çizgisindeki en belirgin unsurlardır. 2011 yılından 2021 yılına kadar inşa edilen 24 gökdelen bulunan bu hat, geçen 11 yıl gibi kısa bir sürede bugünkü görünümüne kavuşmuştur. Ufuk çizgisi içinde en yüksek gökdelen olan Emaar Square 229 m yüksekliğine rağmen Küçük Çamlıca Tepesi'nin (228 m) oluşturduğu doğal hat nedeniyle düşük yüksekliğe sahip gökdelenlerden daha az etki bırakmaktadır (Profil 6, Harita 6). Ufuk çizgisi içerisinde kalan İstanbul (Ümraniye) Finans Merkezi'nin tamamlanmasıyla birlikte Çamlıca Camii'nin ardında yeni bir katman olarak yükselecek ve camiinin

oluşturduğu ufuk çizgisini değiştirecektir. Ayrıca Boğaziçi'nin görünümü de etkilenecektir.

7. Profil-Büyük Çamlıca Tepesi: Çalışmada verilen son ufuk çizgisini oluşturan Büyük Çamlıca Tepesi'nden (268 m) elde edilen görüntü, gökdelenlerin İstanbul'un silüetinde en belirgin unsurlar olduğunu gözler önüne sermektedir. 40'tan fazla gökdelenin yer aldığı bu manzara, 2000'den günümüze kadar diğer bir ifadeyle son 20 yıllık süreçte oluşmuştur. Zamanın ve mekânın iç içe geçtiği İstanbul'da, Boğaziçi'nin doğal manzarası gökdelenlerle değiştirilmiştir. Levent'ten Esentepe'ye kadar olan kesimde

Profil 6.

Beşiktaş Ulus'tan İstanbul Şehrini'nin Ufuk Çizgisi.

Harita 7.
Büyük Çamlıca Tepesi'nden Görülen Gökdelenlerin Konumları.

Yapılardır. Gökdelenler her nasıl günümüze kadar sayılarını artırarak şehir mekânında yükselmişlerse bu durum gelecekte de devam edecektir. Silüet oluşturma açısından etkili bir yapı biçimi olan gökdelenlerin, İstanbul silüetinde bıraktığı etki dikkate alındığında, coğrafyanın yüksek yapı inşasında dikkate alınan bir etken olmadığını göstermektedir. İstanbul'u değerli kılan ve şehrin doğal silüetini oluşturan öğeler arasında yer alan Boğaziçi'nin görünümünü korumak, şehrin coğrafi zenginliğini gelecek nesillere aktarma amacı güdüyorsak, gökdelenleri konumlandırırken topoğrafya özellikleri dikkate alınması gereken başat etken olmalıdır.

Farklı açılardan çekilen fotoğraflar, oluşturulan şehrsel ufuk çizgileri ve topoğrafya özellikleri dikkate alındığında, gökdelenlerin silüet ya da şehrsel ufuk çizgisi üzerinde etkiye sahip olmadığı alanlar yok denecek kadar azdır. Süzer Plaza, AcarBlu, İstmarina, OnaltıDokuz, Le Meridien Etiler, Four Winds Residence, Nlogo gökdelenleri bulunduğu çevreyle zıt görünüm oluşturmakla

birlikte yanlış konumları sebebiyle görünüm üzerinde olumsuz etki bırakan yapılardan bazılarıdır. Bakış noktasının lokasyonu, bakış açısı, yükseklik, uzaklık ve yakınlık, hava şartları gibi etkenlerin sonucunda farklı görünüm ortaya çıkmaktadır.

Gökdelenlerin mevcut topoğrafik şartlar altında İstanbul'un görünümünde etki bırakmaması mümkün değildir. Ancak bazı vadilerin tabanından tepe noktasına kadar yapılacak yapılar bunun dışında kalabilir. Bu durumda inşa edilecek yapılar ise yükseklik bakımından gökdelen olma kriterini sağlamayacaktır. Bu sebeple dikey yapılar olarak gökdelenlerin ufuk çizgisi üzerindeki baskın etkileri günümüzün şehir sorunlarının arasında yer alarak daima tartışılan bir konu olacaktır.

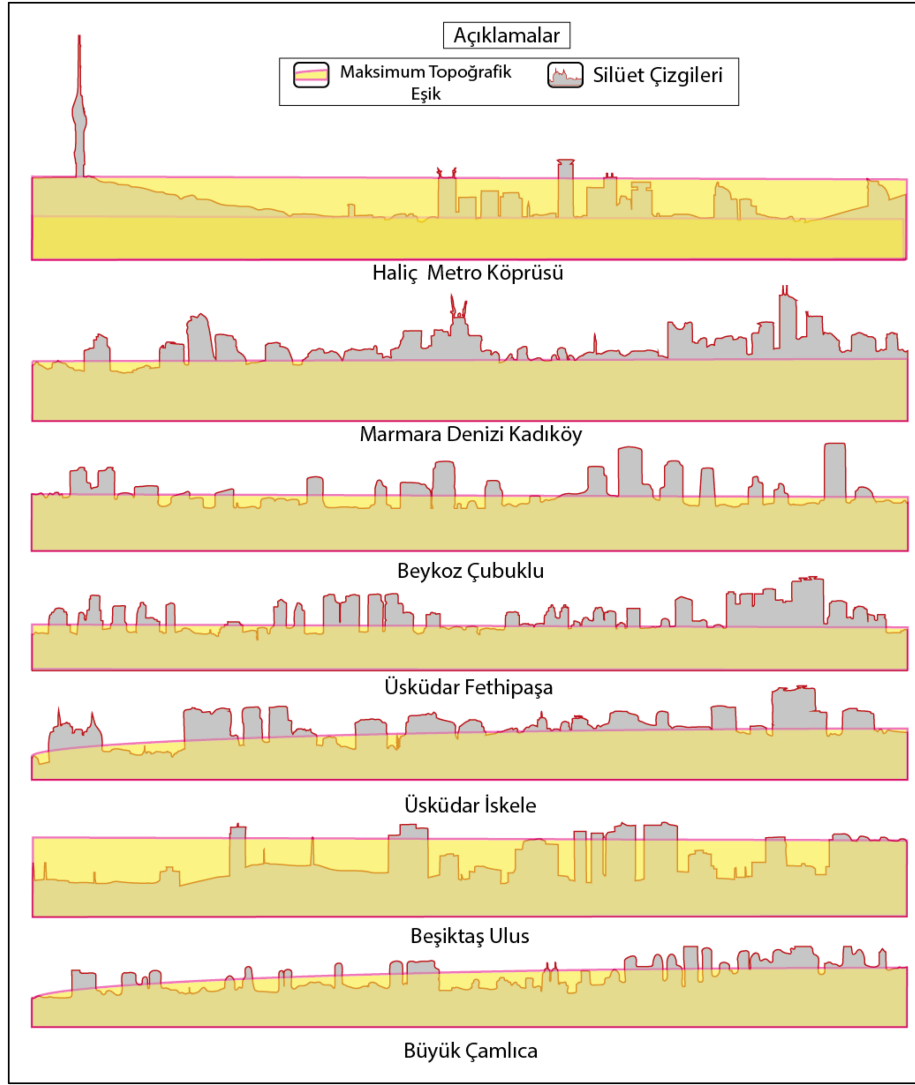
Sonuç ve Öneriler

İstanbul'da şehrin ve şehirlilerin ilk yerleşiminden itibaren biriktirmiş olduğu kültürel, sosyal, tarihi, mimari ve coğrafi unsurların bir bütün içerisinde bulunduğu silüet, zaman faktörü altında yeniden şekillenmekte ve değişime uğramaktadır. Değişen hayat tarzı, teknolojik gelişmeler ve özellikle 1950 sonrası şehirde artan nüfusla birlikte değişmeye başlayan fonksiyonel yapı ile teknolojik gelişmeler şehrin çehresini değiştirmiştir. Bu süreçlerin etkisi altında İstanbul gerek fiziki gerekse beşerî olarak dönüştürülmüştür. Doğal unsurlardan daha çok yapay faktörlerin ön plana çıktığı şehirde coğrafi görünüm zaman içerisinde değiştirilmiştir. Uzun yıllar boyunca, özellikle de dini öğelerin, tarihi yapıların ve doğal coğrafi özelliklerin baskın şekilde coğrafi görünümü oluşturduğu şehirde, artık dikey yapılar olarak gökdelenler ufuk çizgisindeki egemen unsur olarak yer almaktadır.

İstanbul şehrinin 1950'den günümüze yaşadığı gelişmenin bir benzeri ve devamı olarak gökdelenler de plansız bir şekilde 1980 sonrasında şehir mekânında yükselmeye başlamışlardır. Son 20 yıllık süreçte neoliberal şehirleşmenin etkisi altında gelişen gökdelenler şehir mekânında dikey olarak büyürken sayılarını da artırmıştır. Bu artışın şehir mekânına görsel yansımaları olarak ufuk çizgilerinin, dikey yapıların etkisi altında şekillenmesiyle "kaotik bir şehir görünümü" oluşmuştur. Böylece gökdelenlerle birlikte

Fotoğraf 2.
Şişli İlçesindeki Süzer Plaza (154 M) Gökdelenlerin Nereye Yapılmaması Gerektiğini Gösteren En İyi Örneklerden Biridir.

Profil 8.
İstanbul Şehrinin Ufuk Çizgisine Ait Profiller.

İstanbul'un gökyüzü ile olan yükseklik sınırı zaman içerisinde sürekli artmıştır. Gökdelenler modern ve gelişmiş bir şehir görünümünü ortaya çıkarmakla birlikte iyi ya da kötü bir şekilde şehirselleşmeye dönüşmüş durumdadır. İstanbul'un gökdelenlerle yaşadığı mekânsal değişim şehrin ufuk çizgisinin değişmesine de yol açarken, gökdelenleri şehir silüetinin hâkim öğelerinden birine dönüştürmüştür.

Çalışma kapsamında ele alınan lokasyonlarda gökdelenlerin diğer yapılardan ayrılarak yeni bir boyut ortaya çıkartarak coğrafi görünümü değiştirdiği görülmektedir. Şehir içerisinde yer alan diğer yapılarda olduğu gibi gökdelenlerde de üst üste ve art arda yapılaşma görülmektedir. Gökdelenler konumlandırılırken coğrafi görünüm ve ufuk çizgisine olan etkisinin göz önüne alınmadığı, doğal çevre koşullarının gökdelen yapımında dikkate alınan bir unsur olmadığı saptanmıştır. Silüet oluşturmada topoğrafya şartları ve buna uygun yapı yükseklikleri dikkate alınmadığı için topoğrafyayla uyumsuz bir yapılaşma ortaya çıkmıştır. Zincirlikuyu ve Levent hattı örneğinde olduğu gibi dikey yapıların hâkim noktalara konumlandırılmış olmaları da gökdelenlerin ufuk çizgisine olan etkisini daha da arttırmıştır.

Makalede elde edilen bulgular, kentsel görünüm açısından dikey yapılar olarak gökdelenler ve oluşturdukları ufuk çizgisinin planlamasının eksik ve yetersiz olduğunu göstermektedir. İstanbul'da dikey yapılaşmaya yönelik şehrin coğrafi özelliklerinin ve yerel dinamiklerinin dikkate alınarak gerekli kanuni düzenlemelere ihtiyaç bulunmaktadır.

Gökdelenlerin Boğaziçi'nin doğal formlarının oluşturduğu görünümde, zedeleyici unsurlar olarak yer aldığı görülmektedir. Çalışma, mevcutta yer alan gökdelenler için topoğrafya, yapı yüksekliği, formu, yaklaşma oranı, çarpıklık oranı, renk ve ışık durumu gibi etkenlerin ve diğer çevresel faktörlerin dikkate alındığı bir formülasyonla ufuk çizgisi-silüet indeksi oluşturularak şehrin silüetine etki eden yapıların tespitiyle birlikte yapı sahiplerinden "silüet bedeli" tahsil etmeyi önermektedir.

Boğaziçi'nin görünümünü koruma amacı taşıyan 18 Kasım 1983 tarihli Boğaziçi Kanunu'nun tanımladığı öngörünüm, gerigörünüm ve etkilenme bölgeleri bulunmaktadır. Adı geçen bu bölgelerin sınırına dâhil olmayan ancak çalışmada da görüldüğü gibi görünüm açısından Boğaziçi'ni etkileyen sahalar (Profil 3, 4, 5, 6, ve 7) bulunmaktadır. Bu noktada mevcutta yer alan

gökdeleneşme Boğaziçi'ne paralel olarak gerçekleştirilmiştir. Bunun aksine ve gelecek adına Boğaziçi'ne daha uzak iç kesimlerde ve Boğaza paralel değil dik olarak inşa edilecek gökdelenlerin görünümde bıraktığı etki azalacaktır. Bu sebeple Boğaziçi Kanunu'nun yeterliliği tekrar sorgulanabilir. Buna ek olarak kıyı-şehir ilişkisini bozan (Profil 2) gökdelenlerin neden olduğu silüet bozulmasını engellemek için şehre özgü bölgeleme (zoning) uygulaması geliştirilmelidir.

Şehirler yapıları gereği dinamik tesislerdir. Bu dinamikliğin yapılar üzerinden ufuk çizgisine yansıdığı görülür. Çalışma kapsamında ele alınan profiller de buna bir örnektir. Dikey yapıların şehirlerin görümlerinde ortaya çıkardığı değişim ufuk çizgileri üzerinden ortaya konulabilir. Ufuk çizgisi profilleri, şehirlerin silüetindeki hâkim öğeleri ortaya çıkarttıkları gibi şehirle ilgili bazı ipuçlarını taşır durumdadır. Bu sebeple bu profiller, şehirleri karşılaştırmak ve şehir coğrafyası için bir analiz ölçüğü olarak da coğrafyacılar tarafından analitik bir araç olarak kullanılabilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Fikir – F.T.Ç.; Tasarım – F.T.Ç., M.A.C.; Denetleme – M.A.C.; Kaynaklar – F.T.Ç.; Malzemeler – F.T.Ç.; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi – F.T.Ç., M.A.C.; Analiz ve/veya Yorum – F.T.Ç., M.A.C.; Literatür Taraması – F.T.Ç.; Yazıyı Yazan – F.T.Ç., M.A.C.; Eleştirel İnceleme – M.A.C.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept – F.T.Ç.; Design – F.T.Ç., M.A.C.; Supervision – M.A.C.; Resources – F.T.Ç.; Materials – F.T.Ç.; Data Collection and/or Processing – F.T.Ç., M.A.C.; Analysis and/or Interpretation – F.T.Ç., M.A.C.; Literature Search – F.T.Ç.; Writing Manuscript – F.T.Ç., M.A.C.; Critical Review – M.A.C.

Declaration of Interests: The authors declare that they have no competing interest.

Funding: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Akarsu, T. (2009). *Tarihi yarımada silüetinin kent kimliğine etkilerinin Salacak-Harem-Haydarpaşa bölgesinde irdelenmesi* (Tez No.238979). [Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü]. Yükseköğretim Kurumu Tez Merkezi.
- Aksoy, F. (2009). *Kent silüetinin değerlendirilmesi: 'Boğaziçi yerleşkesi örneğinde irdelenmesi'* (Tez No. 244062). [Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü]. Yükseköğretim Kurumu Tez Merkezi.
- Aliağaoğlu, A., & Uğur, A. (2018). Şehirsel alanda yok-yerler: Türkiye'de gökdelenler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22,(Özel Sayı 3),2775-2791.
- Altuntaş, Z. B., & Önder, D. E. (2016). Changes in urban skylines and perception of the citizens: A study of Istanbul. *IJASOS- International E-Journal of Advances in Social Sciences*, 2(4), 258. [CrossRef]
- Aslan, E. (2019). *Kent silüetlerinin kentsel mirasından değerlendirilmesi: İstanbul örneği ve koruma önerileri* (Tez No. 544511). [Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü]. Yükseköğretim Kurumu Tez Merkezi.

- Babal, B. N. (2019). *İstanbul silüetinin coğrafi etiketli görseller aracılığı ile değerlendirilmesi ve bakı noktalarının tespit edilmesi* (Tez No. 559454). [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Kentsel Tasarım Anabilim Dalı]. Yükseköğretim Kurumu Tez Merkezi.
- Booth, C. G. (2012). *Revisiting the image of the city: Exploring the importance of city skylines* (Publication No. 10012/6536). [Master Thesis, University of Waterloo].
- Bostancı, S. H. (2008). *Kent silüetlerinin entropi yaklaşımı ile değerlendirilmesi* (Tez No. 252676). [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü]. Yükseköğretim Kurumu Tez Merkezi.
- Bostancı, S. H. (2021). Researching for methods in visual analyses of urban skylines. *International Journal of Architecture and Design*, 7(2), 161-173. [CrossRef]
- Charney, I., & Rosen, G. (2014). Splintering skylines in a fractured city: High-rise geographies in Jerusalem. *Environment and Planning D*, 32(6), 1088-1101. [CrossRef]
- Çelen, D. (2016). *Kentsel korumada silüet kavramı ve silüetin önemi; İstanbul tarihi yarımada örneği* (Tez No. 449288). [Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı]. Yükseköğretim Kurumu Tez Merkezi.
- Çobanlı, F. T. (2023). *İstanbul şehrinde dikey yapılaşma ve gökdelenlere coğrafi bir yaklaşım* (Tez No. 773952). [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı]. Yükseköğretim Kurumu Tez Merkezi.
- Deniz, M. Ş., Doğan, M., & Katıtaş, S. (2020). İstanbul Avrupa yakası örneğinde yüksek kıyı yapılarının fiziksel ve sosyal çevreye etkilerinin değerlendirilmesi. *Kent Akademisi*, 13(1), 37-49. [CrossRef]
- Doğan, C., & Kanatlı, B. (2022). Memetik kuramın sembolik şehir silüetlerine yansması. *Kent Akademisi*, 15(3), 1087-1108. [CrossRef]
- Erkaya, Ş. (2012). *İstanbul'un kentsel peyzaj değişimlerinin silüet kapsamında değerlendirilmesi* (Tez No.315983). [Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü]. Yükseköğretim Kurumu Tez Merkezi.
- Ford, L. R. (1970). *The skyscraper: Urban symbolism and city structure* (Publication No.7110720). [Ph. D Thesis, Graduate School of the University of Oregon Department of Geography].
- Ford, L. R. (1976). The urban skyline as A city classification system. *Journal of Geography*, 75(3), 154-164. [CrossRef]
- Ford, L. R. (1992). Reading the skylines of American cities. *Geographical Review*, 82(2), 180-200.[CrossRef]
- Ford, L. R. (1994). *Cities and buildings: Skyscrapers, skid rows, and suburbs*. Johns Hopkins University Press.
- Gassner, G. (2009). Elevations, icons and lines: The city abstracted through its skylines. In J. Davis, C. Dean, G. Gassner, S. Hall, & J. Keddie (Eds.), *Researching the spatial and social life of the city* (pp. 68-86). London School of Economics and Political Science. <https://orca.cardiff.ac.uk/99117/>
- Gassner, G. (2013). *Unfinished and unfinishable: London's skylines* [Phd, London School of Economics and Political Science]. <http://etheses.lse.ac.uk/804/>
- Gassner, G. (2017). Wrecking London's skyline? A political critique of how the city is viewed. *City*, 21(6), 754-768. [CrossRef]
- Girginkaya Akdağ, S. (2011). *Yüksek binaların kent silüetine etkisinin değerlendirilmesi için CBS tabanlı bir yöntem: Zincirlikuyu-Maslak hattı örneği* [CrossRef]. [Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü]. Yükseköğretim Kurumu Tez Merkezi.
- Gottmann, J. (1966). 'Why the skyscraper? *Geographical Review*, 56(2), 190-212. [CrossRef]
- Gottmann, J. (1991). The skyscraper and the skyline. *Eretz-Israel: Archaeological, Historical and Geographical Studies*, 22, 25-32.
- Güney, C., Akdağ Girginkaya, S., Çağdaş, G., & Yavuz, S. (2012). Tailoring a geomodel for analyzing an urban skyline. *Landscape and Urban Planning*, 105(1-2), 160-173. [CrossRef]
- Kostof, S. (1991). *The City shaped: Urban patterns and meanings through history* (1. paperback ed., 3. print). Thames & Hudson.

- Kozaman, S. (2007). *Boğaziçi'nde silüet ve silüetin belirlenmesinde fotogrametri* (Tez No. 201275) [Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü]. Yükseköğretim Kurumu Tez Merkezi.
- Maslovskaya, O., & Ignatov, G. (2018). Conceptions of height and verticality in the history of skyscrapers and skylines. *E3S Web of Conferences*, 33, 1–7. [CrossRef]
- McNeill, D. (2005). Skyscraper geography. *Progress in Human Geography*, 29(1), 41–55. [CrossRef]
- Mravunac, I., & Šmit, K. (2020). Defining the city skyline; urban and architectural approach between 1960 and 2020. *Prostor: Znanstveni Časopis za Arhitekturu i Urbanizam*, 2(60), 390–401. [CrossRef]
- Şevkin, E. (2017). *Transformation of the Istanbul Skyline since the 1950s* [CrossRef] [Master Thesis, Istanbul Technical University Graduate School of Science Engineering and Technology Department of Architecture].
- Şevkin, E., & Gül, M. (2017). İstanbul Silüetindeki Değişim. *Journal of Design+Theory*, 13(23), 1–14. [CrossRef]
- Şevkin, E., & Gül, M. (2022). İstanbul silüetinde Dolmabahçe Sarayı imgesinin 1950 sonrası dönüşümü. *Milli Saraylar Sanat Tarih Mimarlık Dergisi*, 22, 4–17.
- Türk Dil Kurumu Sözlük. (2022, Aralık 11). <https://sozluk.gov.tr/>.
- Van Cleef, E. (1932). The urban profile. *Annals of the Association of American Geographers*, 22(4), 237–241. [CrossRef]

Kilis'te Kentsel Yoksulluk Mekânları

Urban Poverty Spaces in Kilis

Ömer Faruk İNCİLİ^{ID}

Kilis 7 Aralık, Kilisli Muallim Rifat Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Kilis, Türkiye

ÖZ

Yoksulluk değişen ve dönüşen yapısıyla kentsel mekânlarda etkisini hissettiren önemli bir problem sahasıdır. Özellikle kırsaldan kente yoğun göç dalgaları, aşırı nüfus artışı ve emek piyasasındaki değişimler kent yoksulluğunun görünürlüğünü artırmıştır. Bu çalışmada Kilis örneklemini üzerinde kentsel yoksulluk mekânlarının dağılışı ve bu dağılışı üzerinde etkili olan temel dinamikler ele alınmıştır. Yoksulluk mekânlarının dağılışı örüntüsünde kentsel gelişim süreci, göçler ve nüfusun lokasyon tercihleri önemli olan etkenleri meydana getirir. Çalışmada Kilis kenti mahalleleri ölçeğinde üç tip veri seti kullanılarak yoksulluk oranları hesaplanmış, elde edilen bulgular tablo ve haritalarla desteklenerek betimsel analiz yoluna gidilmiştir. Çalışmanın veri setini; TÜİK'in mahalle ölçeğinde eğitim kademelerine göre nüfus dağılışı sayıları, Kilis Ziraat Odası Başkanlığı'nın çiftçi kayıt sistemi verileri ve Kilis Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'ndan yakacak (kömür) yardımı alan aile sayıları oluşturmaktadır. Elde edilen veriler mahalle nüfuslarına oranlanarak yoksulluk oranları hesaplanmış ve bu veriler haritalara aktararak kent yoksulluğunun mekânsal dağılışı örüntüsü elde edilmiştir. Kentsel yoksulluğun yüksek olduğu alanlar kentin kuzey ve kuzeydoğusunda yer alan çeper kuşak mahalleler ile Suriyeli göçmen nüfusun yoğunlaştığı merkez mahallelerdir. Kilis kenti gelişim sürecinde yoksulluğun kentleşme hızını artırıcı bir etki yarattığı ve son yıllarda aşırı nüfus baskısı ile kentin yatay ve dikey yönde gelişim gösterdiği görülmektedir. Ayrıca kent elitlerinin yeni kurulan çeper mahallelerde toplulaşma eğiliminde oldukları görülmektedir. Özellikle yoksulluğun baskın olduğu mahallelerde çarpık kentleşme, altyapı sorunları ve çevresel problemler de söz konusudur. Daha dengeli bir kentleşme süreci için yoksulluğun azaltılması önem arz etmektedir. Yoksulluk için sunulacak en ideal reçete ise işsizliğin azaltılması, iyi eğitim olanakları ve kayıt dışılığın azaltılması olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kilis, yoksulluk mekânları, yoksulluk, sosyal yardımlar, kentli yoksulluk

ABSTRACT

Poverty is an important problem area that makes its impact felt in urban spaces with its changing and transforming structure. Especially intense waves of migration from rural to urban areas, excessive population growth, and changes in the labor market have increased the visibility of urban poverty. In this study, the distribution of urban poverty spaces on the Kilis sample and the basic dynamics that affect this distribution are discussed. The urban development process, migrations, and location preferences of the population constitute important factors in the distribution pattern of the poverty places. In the study, poverty rates were calculated using three types of datasets on the scale of Kilis city neighborhoods, and the findings were supported by tables and maps, and descriptive analysis was used. The dataset of the study, the distribution of the population according to education levels at the neighborhood scale of Turkstat, the farmer registration system data of the Kilis Chamber of Agriculture, and the number of families receiving fuel (coal) aid from the Kilis Social Assistance and Solidarity Foundation. Poverty rates were calculated by proportioning the obtained data to the neighborhood populations, and by transferring these data to maps, the spatial distribution pattern of urban poverty was obtained. The areas where urban poverty is high are the periphery neighborhoods located in the north and northeast of the city and the central neighborhoods where the Syrian immigrant population is concentrated. In the development process of the city of Kilis, it is seen that poverty has an increasing effect on the rate of urbanization, and in recent years, the city has developed horizontally and vertically with the pressure of overpopulation. In addition, it is seen that the urban elites tend to congregate in the newly established periphery neighborhoods. Especially in neighborhoods where poverty is dominant, there are unplanned urbanization, infrastructure problems, and environmental problems. Reducing poverty is important for a more balanced urbanization process. The ideal recipe for poverty would be to reduce unemployment, to provide good education opportunities, and to reduce informality.

Keywords: Kilis, places of poverty, poverty, social assistance, urban poverty

Geliş Tarihi/Received: 21.10.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 04.08.2023

Yayın Tarihi/Publication Date: 18.09.2023

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Ömer Faruk İNCİLİ

E-Mail: ofarukincili@kilis.edu.tr

Cite this article as: İncili, Ö. F. (2023).

Urban poverty spaces in Kilis. *Eastern Geographical Review*, 28(50), 39-56.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

Giriş

Coğrafya bilimi bir arazi bilimidir. İnsanın yeryüzündeki davranışlarını, mekânsal, bölgesel, yerel, lokal boyutları ile açıklamaya çalışan bilim dalıdır. Coğrafya bilimi insana daima mekânsal bir gözle bakma gereği duymuştur. Pattison; coğrafyanın dört geleneğinden birisi olarak nitelediği mekânsal boyutu, tecrübeye dayalı olayların ve olguların mesafe, şekil, yön ve lokasyon bakımından ayrımını yapma işi olarak açıklar (Pattison, 2003). Coğrafyacılar mekânı, olguların mekânsal karşılıklı ilişkilerini ya da mekânsal düzenlerinin incelenmesi şeklinde yorumlamaktadır (Akdemir & Akengin, 2013, s. 11). Coğrafyanın diğer önemli ilkesini dağılıp meydana getirir. Dağılıp ilkesi ile olay ve olguların mekân üzerinde dağılıp, saçılma ve toplanmasının izahı yapılır. Bu çalışmada Kilis kentindeki yoksulluk mekânlarının elde edilen verilerden hareketle dağılıp örüntüsü elde edilerek yoksulluk mekânları üzerinde etkili olan dinamikler ortaya konulmuştur.

1980 sonrasında dünyada etkisini hissettirmeye başlayan neo-liberal politikalar ve küresel eğilim toplumların sosyokültürel ve siyasal yapılarında köklü değişimlerin yaşanmasına sebep olmuştur. Bu değişim ve dönüşüm sürecinin etkileri ise en üst seviyede kent mekânında hissedilmiştir (Şan & Küçük, 2018, s. 186). Kent- sel mekânın değişim ve dönüşümünde ekonomik politikalar, kalkınma stratejileri, kentin tarihsel olarak yüklediği roller, sivil ya da kamusal aktörlerin farklı dönemlerdeki tercihleri, mekânın çeşitli öncelikler çerçevesinde edindiği roller etkili olmaktadır (Kurtuluş & Türkün, 2005, s. 9). Kent mekânının değişimi sonucunda ise mekânsal dönüşüm ve kentsel ayrışma sorunsalları ortaya çıkmaktadır. Bu sorunsal genellikle derinleşen gelir uçurumları, sınıf ya da ırk temelli eşitsizlik (Soja, 2002, s. 299) ve toplumsal eşitsizlik parametreleriyle tartışılmaktadır (Şan & Küçük, 2018, s. 187).

Kentlerde derinleşen gelir uçurumlarına bağlı olarak sınıfsal yapılarıdaki ayrışma, tüketimin ya da ürünün toplumsal gruplar arasında bölüşümüne göre şekillenmektedir. Bugün ekonomik koşulların belirlediği kent içi sınıfsal ayrışma kentlerde yaşam biçimlerini, kültürü ve demografik yapıları etkilemektedir. Özellikle 1990'lı yıllar sonrasında küreselleşmenin çerçevesini çizdiği yeni dinamikler, toplumun farklı kesimlerinin kentsel alanlarda görünürlerini artırdığını ve çok kültürlü bir kent söyleminin oluşumuna dayalı bir mekânsal farklılaşma biçimini ortaya çıkarmaktadır (Yüceşahin & Tuysuz, 2011, s. 160).

Mekânsal dönüşüm ve kentsel ayrışmanın bir göstergesi olarak yoksulluk bir kişi ya da ailenin temel ihtiyaçlarını karşılamasındaki yetersizliği ifade etmektedir (Alcock, 2007; Bauman, 1999; Gül & Şen, 2018; Saunders, 2004; Şenses, 2001). Günümüz dünyasındaki modernlik yoksulluğu ortadan kaldırmamış aksine yoksulluğu dönüştürerek yaşamın bir parçası haline getirmiştir (Aygen, 2016, s. 151). Yoksulluk sebepleri arasında mikro-makro nedenler, kişisel-yapısal nedenler, ekonomik büyüme, demografik faktörler ve işgücü piyasasının yetersizliği yer alır (Güneş, 2009; Tekindal, 2018). Türkiye'de yoksulluğun ortaya çıkışı ve artışında ise gelir dağılımındaki adaletsizlik, bölgesel farklılıklar, hızlı nüfus artışı, ekonomik krizler, iç göçlerin yoğunluğu, kentleşme, düşük ücret seviyeleri ve kayıt dışı istihdam önemli rol oynamaktadır (Kule & Es, 2010). Kentte var olan mekânsal kutuplaşma ve farklılaşmalar bazı değişkenler açısından ele alınarak alan yazınında yer almaktadır. Bu değişkenler arasında kentli nüfusun eğitim durumu, sosyal statü, meslek grupları, gelir durumu ve sosyal yardımlar önemli bir yer tutmaktadır (Aygen, 2016; Baloğlu, 2011; Castles & Miller, 2008; Firidin Özgür, 2006;

Grannis, 2002; Hamnett & Cross, 1998; Işık & Pınarcıoğlu, 2018; Kaygalak, 2001; Kule & Es, 2010; Li & Wu, 2006; Oyan, 2002; Özbay, 2009; Wessel, 2000).

Çalışma sahası olarak belirlenen Kilis, Güneydoğu Anadolu ile Akdeniz bölgeleri arasında geçiş alanında yer alan güneyinde Türkiye-Suriye sınırının uzandığı, diğer yönlerde ise Gaziantep ve ilçeleriyle sınırı olan idari bir merkezdir. Bu çalışmada Kilis örneğinde eğitim seviyesi, sosyal yardımlar ve tarım sektörüne bağımlı nüfus verileri kullanılarak yoksulluğun kent mekânında dağılıp örüntüsü ve coğrafi görünümü ortaya konulmuştur. Kentte var olan ekonomik yapı, nüfus yapısı, göç, kır-kent ilişkisi, aile büyüklüğü, sosyal sınıf, toprak bölüşümü, uygulanan politikalar, kentleşme dinamikleri ve farklı sosyo-ekonomik karakterler yoksulluk üreten enstrümanlardır.

Kent yoksulluğu dünyanın tüm kentlerinde varlığını hissettiren bir sorun olarak dikkat çekmektedir. Çalışma sahası olarak Kilis kentinin seçilmesinde hızlı artan nüfusun kentte yaratmış olduğu derin yoksulluk görünümü etkili olmuştur. Yaklaşık 105 bin olan resmi kent nüfusu yanında Suriyeli sığınmacıların da eklenmesiyle kent nüfusu 190 bine yaklaşmıştır. Kısa süre içerisinde kent nüfusunun hızlı şekilde artışı, kentin nüfusu ekonomik açıdan masedememesi yoksulluğun derecesini artırmıştır. Kent içerisinde yerli nüfusun mekân tercihi, kırsaldan yönelen göçün mekân tercihi ve Suriyeli göçerlerin mekân seçimi Kilis'te kent yoksulluğunun dağılıp örüntüsünün şekillendirmiştir.

Günümüzde Kilis ilinde köylülüğün çözülüşünün, kentlerin farklı sorunlarla karşılaşmasının en önemli sebebi nüfus artışı ve göçlerdir. Tarımsal yapıdaki değişim, üretim yöntemlerindeki farklılaşma, arazi verimindeki düşüşler, kırsal potansiyelin kullanılamaması, reel ücretler üzerindeki aşınma, kırsal yokluğu yaşayanları göçe zorlamış ve kırsal yoksullar kentli yoksullara evrilmiştir. Kent yoksulluğunu başlatan en önemli sistem kırsalın çözülmesi ve kentlere yoğun göç süreci olmuştur. Kırsaldaki olanakların sınırlılığı sebebiyle kırdan kente göç eden nüfus (Sirkeci ve ark., 2012, s. 33) kentte iş bulma amacıyla çeşitli kapıları çalmaya başlar, fakat her zaman umduğunu bulamaz. Çünkü kentte işi talep eden nüfusun fazla olması ve arz edenin ise sınırlı olmasıdır. Nihayetinde, kentlerde yaşayan nüfusun çalıştırılmasına olanak verecek temel sanayi yatırımlarının yapılamaması yüzünden, işgücünün marjinal mesleklerde ve türlü hizmet dallarında yığılması söz konusu olmuştur. Bu durum kent yoksulluğunu çözme için üretilmiş olsa da çoğunlukla yoksulluğu yeniden üretmektedir (Şan & Küçük, 2018, s. 194).

Kilis'teki kent yoksulluğunu etkileyen diğer bir dinamik ise çoğu kentten farklı olarak yoğun Suriyeli göçmen nüfusuna maruz kalmasıdır. Kentte artan nüfus yoğunluğu, kentsel alanın hızlı büyümesine ve yeni kentsel mekânların şekillenmesine sebep olmuştur. Kent elitlerinin tercihi ile çeper kuşakta yer alan bazı mahalleler kente eklenerek gelir düzeyi yüksek mekânlar haline almıştır. Kentin diğer yüzünü ise yoksulluğun yüksek olduğu, Suriyeli göçmen nüfusun tercih ettiği, merkezde bulunan eski mahalleler ve kırsal göçün yöneldiği çeper kuşak mahalleler meydana getirmektedir. Bazı araştırmacılar, kentte mekânsal farklılıkların kentsel uyumu güçleştirdiği ve bunun tehlikeli sonuçlar doğuracağı noktasında çalışmalarını derinleştirmektedirler. Kent mekânlarında kutuplaşma, tabakalaşma ve yoksulluk kentsel mekânlarda tehlikeli ve korkulacak boyutlar kazanabilmektedir (Harvey, 2009; Musterd & Ostendorf, 2009; Özdemir, 2010; Şan & Küçük, 2018; Yüceşahin & Tuysuz, 2011).

Mahalle ölçeğinde yapılan bu çalışmada yoksulluğun dağılışı örüntüsü ortaya konulmuştur. Yoksulluk mekânlarının tespitinde üç farklı veri kullanılmıştır. Birinci veri grubunu TÜİK'in mahalleler ölçeğinde eğitim kademelerine göre nüfusun dağılışı verileri meydana getirmiştir. Yoksulluk ile eğitim seviyesi arasında tutarlı bir ilişki olduğu yapılan çalışmalarda ortaya konulmuştur. Bu sebeple okuryazar olmayan, okul bitirmeyen okuryazar ve ilköğretim kademesini bitirmiş nüfus toplam mahalle nüfusuna oranlanarak eğitim seviyesine göre muhtemel yoksulluk oranları tespit edilmiştir. İkinci veri grubunu çiftçi kayıt sistemi verileri oluşturmuştur. Yapılan birçok çalışmada yoksulluk ile tarım sektöründe çalışan nüfus arasında yine tutarlı ilişkinin var olduğu ifade edilmektedir. Bu sebeple çiftçi kayıt sisteminde yer alan nüfus mahalle nüfusuna oranlanarak muhtemel yoksulluk oranlarına ulaşılmıştır. Üçüncü veri grubu ise Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfından kömür yardımı alan aileler oluşturmaktadır. Bu veri grubunda hem yerli nüfus hem de Suriyeli göçmen nüfusu olduğu için kent yoksulluğunun ortaya konulmasında diğer veri gruplarına göre daha tutarlı sonuçlar elde edilmiştir. Sonuç kısmında ise üç veri grubu da kullanılarak Kilis kent yoksulluğunun dağılışı örüntüsü ortaya konulmuştur.

Yoksulluk Kavramı ve Çeşitleri

Yoksulluk, tarihin her döneminde var olduğu gibi enformasyon çağında da çeşitli formlarda kendini göstermektedir. Günümüz karmaşık yapısı içerisinde yoksulluğun üzerinde görüş birliğine varan bir tanımlama da henüz yapılmış değildir (Erdoğan, 2004; Gül & Şen, 2018, s. 12). Çünkü yoksulluk ve zenginlik subjektif bir kavram olduğundan tam olarak sınır çizmek de mümkün değildir. Adam Smith yoksul olmamayı, "utanç duymadan insan içine çıkabilme imkânı" olarak tanımlar (Demir Şeker, 2008). Yoksulluğun farklı yönlerine dikkat çeken diğer bir görüş ise Sen (2004) tarafından dile getirilir. Ona göre yoksulluk standart gelir azlığı yanında kapasite yoksunluğundan da kaynaklanmaktadır. Yani eğitimsizlik, sağlıksız durumundaki sıkıntı ve sosyal güvencenin olmaması yoksulluğu ifade eder (Sen, 2004, s. 126). Akdemir (2018) ise aşırı yoksulluğu, sömürgecilik ve kolonyalizm, savaşlar ve siyasi kargaşa, yapısal ekonomik koşullar ve eşitsizliğe dayandırır (Akdemir, 2018, s. 110–112).

Yoksulluk kavramının genişliği ve subjektifliği sebebiyle çok fazla tanımı yapılabilmektedir. De Jongea'ya göre yoksulluk bir kişi ya da ailenin temel ihtiyaçlarını karşılamadaki yetersizliğidir. Townsend'e göre, toplumda temel gıda ihtiyaçlarını karşılayamayan ve toplumsal etkinliklere katılamayan gruplardır (Saunders, 2004, s. 5). Murray ise yoksulluğu bireyin entelektüel ve fiziki üretimindeki zayıflık olarak görmektedir (Alcock, 2007). Bauman'da (1999) yoksulluğu, eksik olma durumuna bağlar. Ona göre yoksulluk eksiklikten ziyade sosyal ve psikolojik bir durumdur. Diğer bir ifadeyle yoksulluk normal yaşamın altında, istenilen düzeyde olamama durumudur (Bauman, 1999, s. 60).

Yoksulluk, tarihin her döneminde var olsa da enformasyon çağında değişen ve dönüşen bir kavram olarak küresel çapta kendini hissettirir. Dünya nüfusunun büyük çoğunluğunun kentlerde yaşam sürdürmesi yoksulluğun kentlere yayılımını da beraberinde getirmiştir (Salim, 2020). Sürecin getirmiş olduğu işsizlik, yoksulluk ve muhtaçlık insanın çeşitlenen gereksinimleriyle paralel biçimde giderek artış göstermiştir. Günümüz dünyasındaki modernlik artık yoksulluğu da dönüştürerek yaşamın bir parçası haline getirmiştir. Bu sebeple modernlik yoksulluğu ortadan kaldıramamakta aksine onu yeniden tanımlamaktadır.

Yapılan çalışmalarda genellikle yoksulluk türü olarak mutlak ve görel yoksulluğa yer verilmektedir (Aktan & Vural, 2002). Mutlak yoksulluk, bireyin ve ailesinin yaşamını idame ettirebilmesi için temel ihtiyaçlarını karşılayamaması (Bahadır & Daşlı, 2010, s. 490) durumu olarak ifade edilir. Temel ihtiyaçlardan kastedilen ise başta yeme, içme, temel sağlık hizmetleri ve barınma koşullarıdır. Yoksulluk üzerine çalışmış bazı araştırmacılar -Le Play, Booth ve Rowntree- mutlak yoksulluğu, hane halkı ve bireyin yaşamını devam ettirebilmesi için ihtiyaç duyduğu asgari tüketim seviyesine ulaşamama olarak ifade eder (Dumanlı, 1996). Dolayısıyla mutlak yoksulluk kişilerin insani olarak hayatlarını devam ettirebilecek bir gelire sahip olamaması durumudur (Daşlı, 2015b; Erdem, 2006, s. 327; Ören, 2013, s. 105). Mutlak yoksulluk sınırında genellikle kullanılan kriter birey başına günlük ihtiyaç duyulan kalori miktarının (2400 k/cal) hesaplanması ve fiyatlandırılmasıdır. Bu hesaplama ile açık sınırı veya yoksulluk açığı saptanabilmektedir¹.

Yoksulluğun diğer bir çeşidi ise görel (nisbi) yoksulluktur. Bu yoksulluk bir toplumdaki birey veya ailenin en temel ihtiyaçlarını karşılamaya rağmen ortalama gelirin altında bir gelire sahip olarak sosyal yaşama yeterince dâhil olamama durumudur (Taş & Özcan, 2012, s. 423–424). Dolayısıyla görel yoksulluk bir kişi ya da grubun yaşam düzeyinin, kendisinden daha yüksek bir referans grubunun geliriyle karşılaştırılması sonucu ortaya çıkarılır. Böylece görel yoksulluk toplumdaki ortalama gelir seviyesine göre tespit edildiği için her topluma özgü bir özellik gösterir (Boltvinnik, 1998). Görel yoksulluğun tespitinde kullanılan en yaygın yöntem "ortanca gelir" durumudur. Bu yöntemde toplumda yaratılan ortalama gelirin yarısı yoksulluk sınırı olarak kabul edilir. Bu sınırın altında gelire sahip bireyler yoksul olarak nitelendirilir (Şimşek, 2009).

Yoksulluk çok karmaşık bir sosyal sorundur. Bu karmaşıklık yoksulluğa nelerin sebep olduğu ve nelerin yoksulluğun sonucu olduğunu belirsizleştirmektedir (Salim, 2020). Her sosyal sorunda olduğu gibi yoksulluğun da ortaya çıkışında belli nedenler vardır. Yoksulluğun nedenleri mikro-makro nedenler, kişisel-yapısal nedenler, ekonomik büyüme, demografik faktörler ve işgücü piyasası kaynakları olarak kategorize edilebilir (Güneş, 2009; Tekindal, 2018). Mikro nedenler kişinin kendi karakterinden kaynaklanan etkenlerken makro nedenler bireyden bağımsız olarak çevresel kaynaklı etkenlerdir. Örneğin, kumar, fiziksel engellilik, madde kullanımı, zihinsel engellilik, düşük eğitim, yaş, cinsiyet, iş, boşanma, yeterli beceriye sahip olamama ve tembellik gibi faktörler mikro nedenlerdir. Makro nedenler ise savaşlar, afetler, yaşanan coğrafyanın karakteri, ekonomik krizler, teknoloji düzeyi ile işgücüne olan bağımlılığın azalması, işsizlik oranındaki yükseklik, hızlı nüfus artışı, yolsuzluk, göç, hiper kentleşme gibi nedenlerdir.

Yoksulluğun Derinleşmesi ve Türkiye'de Yoksulluk

Türkiye'de yoksulluğun belirgin hale gelişinde çeşitli etkenler söz konusudur. Yoksulluğu ortaya çıkaran nedenler arasında gelir dağılımındaki eşitsizlik, bölgesel farklılıklar, hızlı nüfus artışı, ekonomik krizler, iç göçlerin yoğunluğu, kentleşme, düşük ücret seviyeleri ve kayıt dışı istihdam yer alır. Bu nedenlerin ortaya çıkışında başat faktör Türkiye'nin geçirmiş olduğu hızlı dönüşüm ve sistem değişikliğidir. 1980'li yıllar Türkiye kentlerinde yoksulluğun ciddi bir şekilde görünür olmaya başladığı yıllar olmuştur (Şener, 2010,

¹ Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından belirlenen ve diğer ülkelerde de kabul gören mutlak yoksulluk sınırı geri kalmış veya az gelişmiş ülkeler için günlük 1 dolar (Dansuk, 1997, s.36; Daşlı, 2015b; Daşlı, 2015a); Latin Amerika ve Karayipler için bu sınır 2 dolar; Türkiye'nin de içinde bulunduğu Doğu Avrupa ülkeleri için 4 dolar; gelişmiş ülkeler için ise 14,4 dolar olarak belirlenmiştir (Mahiroğulları, 2010, s.115).

s. 11). Kentlerde yoksulluğun izlendiği ilk alanlar kenar semtler olan gecekondu alanları olmuştur. Bu mekânlar kırdan göç eden bireylerin ilk uğrak yerleri ve hemşerilik bağlarının güçlü olduğu yerlerdir. Ancak 1990'lı yıllarda spekülasyon sermaye şoklarına karşı savunmasız bir duruma getirilmiştir. Dolayısıyla ülkede ekonomik kontrol IMF'nin temsil ettiği hegemonik güçlere doğru kaymıştır (Kule & Es, 2010; Oyan, 2002). 2000'li yıllarda tekrar toparlanmalar sağlanmışsa da hâlâ kentlerde var olan kronikleşmiş yoksulluk söz konusudur.

Günümüzde Türkiye'de yoksulluğun görünürlüğünü ifade etmek için açlık sınırı ve yoksulluk sınırı kavramlarını kullanmak gerekir. Açlık sınırı dört kişilik bir ailenin minimum kalori (2800 kalori) ve minimum maliyeti dikkate alınarak hesaplanırken yoksulluk sınırı ise yeterli bir yaşam standardında yaşayabilmek için gerekli olan asgari gelir miktarıdır².

TÜİK tarafından yayımlanan istatistiklerde medyan gelirin %40–50–60–70'ine göre farklı düzeylerde belirlenen yoksulluk sınırı, yoksul sayıları ve yoksulluk oranı tespiti önem arz etmektedir. Medyan gelirin %40'ına göre 2006 yılında yoksulluk sınırı 1881 TL iken 2022 yılında 14,197 TL olmuştur. Bu sınır baz alındığında Türkiye'de yoksul sayısı 6 milyon 353 bin kişi olarak tespit edilmiştir. Yoksulluk oranı ise %7,61 olarak istatistiklere yansımıştır. 2006 yılından 2018 yılına kadar yoksulluk sayısı ve oranında düşüşler görülürken 2018 yılından sonra tekrar artan yoksulluk sayıları ve oranları dikkat çekicidir. Yoksulluğun hem sayısal hem de oransal düşüşünde küçülen hane sayıları etkili olmaktadır. Giderek küçülen çekirdek aile tipi hane gelirinin fert bazında daha yüksek dağılımını mümkün kılmıştır. Medyan gelirin %50'sine göre yapılan hesaplamada yoksulluk sınırı 2006'da 2351 TL, 2022'de ise 17,746 TL olmuştur. Bu sınıra göre 2022'de yoksul sayısı 12 milyon olmuştur. Yoksulluk oranı ise %14,37'ye yükselmiştir (Tablo 1). Medyan gelir oranı arttıkça da yoksulluk sınırı, yoksul sayısı ve yoksulluk oranında artışlar görülmektedir. Yıllar itibarıyla yoksulluk verilerinde görülen düzensizlikler zaman zaman yoksulluğun derecesinin artış gösterdiğini de ifade eden göstergelerdendir. Türkiye'de 2022 yılı asgari ücretin 5500 TL olduğu ve yüzbinlerce insanın bu seviyede bir gelirle hayatını sürdürmeye çalıştığı düşünülürse yoksulluğun boyutunun derin olduğu sonucuna varılabilir.

Günümüzde küreselleşme ve neo-liberal politikaların yaygınlık kazanması ile yoksulluk kronik bir hal almıştır. Yapılan insani yatırımların yetersizliği, istihdam olanaklarının zayıflığı, ucuz emeğe dayalı sistemin varlığı, adil olmayan gelir dağılımı, devletin ekonomi ve toplumdaki rolünün azalması, özelleştirmeler, eğitim, sağlık gibi kamusal hizmetlerin piyasaya bırakılması yoksulluğu bir miras olarak gelecek kuşaklara aktarmaktadır (Daşlı, 2015b).

Kent Yoksulluğu

Toplumlardaki sosyal hareketliliğin sonuçlarının en belirgin görülebildiği mekânlar kentlerdir. Kırsaldaki çözülme ve istihdam sorunları büyük nüfus kitlelerini kentlere doğru yönlendirmiştir. Bu durumda küresel rekabet ortamında akışkan küresel sermayeyi kendilerine çekme yarışında olan kentler (Ergun ve ark., 2013,

² Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Türk-İş) tarafından her ay açıklanan açlık ve yoksulluk sınırı yoksulluğun derecesinin anlaşılmasında önem arz etmektedir. Örneğin, Aralık 2020'de açlık sınırı 2590 TL, yoksulluk sınırı 8436 TL; Aralık 2021'de ise açlık sınırı 4013 TL, yoksulluk sınırı ise 13073 TL olarak tespit edilmiştir. TÜİK'in 2016 yılı gelir ve yaşam koşulları araştırmasına göre nüfusun en düşük gelire sahip olan %20'lik dilimi toplam gelirin %6,2'sini, en yüksek gelire sahip %20'lik dilimde yer alanlar ise toplam gelirin %47'sini elde etmiştir (TÜİK, 2017). Buradan hareketle ciddi bir gelir dengesizliğinin var olduğu görülmektedir. Yine TÜİK verilerine göre 2018 yılı sonunda yaklaşık 11 milyon kişi yoksulluk koşullarında yaşamını sürdürmektedir (TÜİK, 2019).

Tablo 1.

Eşdeğer Hane Halkı Kullanılabilir Fert Gelirine Göre Hesaplanan Yoksul Sayıları ve Oranı.

	Yıllar						
	2006	2009	2012	2015	2018	2020	2022
Medyan Gelirin %40'ına Göre							
Yoksulluk sınırı (TL)	1 881	2 818	3 611	4 997	7 113	9 915	14 197
Yoksul sayısı (Bin kişi)	8 665	7 485	7 344	6 652	6 322	7 278	6 353
Yoksulluk oranı (%)	12,8	10,6	10,0	8,7	7,9	8,9	7,61
Medyan Gelirin %50'sine Göre							
Yoksulluk sınırı (TL)	2 351	3 522	4 515	6 246	8 892	12 394	17 746
Yoksul sayısı (Bin kişi)	12 548	12 097	11 998	11 219	11 091	12 267	12 000
Yoksulluk oranı (%)	18,6	17,1	16,3	14,7	13,9	15,0	14,37
Medyan Gelirin %60'ına Göre							
Yoksulluk sınırı (TL)	2 821	4 227	5 418	7 495	10 670	14 873	21 296
Yoksul sayısı (Bin kişi)	17 165	17 123	16 741	16 706	16 888	17 921	18 030
Yoksulluk oranı (%)	25,4	24,3	22,7	21,9	21,2	21,9	21,6
Medyan Gelirin %70'ine Göre							
Yoksulluk sınırı (TL)	3 291	4 931	6 320	8 744	12 448	17 352	24 845
Yoksul sayısı (Bin kişi)	21 611	21 938	22 252	22 546	22 701	23 704	24 459
Yoksulluk oranı (%)	32,0	31,1	30,2	29,5	28,5	29,0	29,3

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması.

s. 61) nicelik olarak artan kent yoksullarını bünyesinde barındırmaya devam etmektedir.

Güçsüzlük, gelişen ve sanayileşen ülkelerde kentsel yoksulluğun en baskın karakteri olmaktadır (Gallopın, 1994, s. 9). Kent yoksulluğu, küreselleşme, neo-liberal ekonomik politikalar, tüketim kalıplarındaki değişimler, devletin sosyal politikalarından uzaklaşması, sınıfsız bireylerin toplumda niceliksel artışı sebeplerinden dolayı artış göstermektedir.

İnsanlık tarihi boyunca var olan yoksulluk, kapitalist kentleşme süreçlerinin etkisiyle dönüşerek, özellikle 1980³ sonrası dönemde, kent yoksulluğuna evrilmiştir. Bu durumda bir yanda enformasyonel yükselişi diğer yanda eşitsizliklerin ve sosyal dışlanmanın yükselişi iç içe geçmiştir (Castells, 2008, s. 91).

Kentlerin büyümesi ve gelişimi beraberinde farklılaşmaları, eşitsizlikleri ve ayrışmaları getirmektedir. Dolayısıyla kentsel mekânlar sosyal, kültürel, siyasal, sosyo-mekânsal ayrışmaların görüldüğü alanlar haline gelmektedir (Özbay, 2009). Artık kentsel yapıda yoksulluk mekânları ayrışmanın etkisiyle daha belirgin bir şekilde gözlemlenmektedir. Diğer bir ifade ile kentte zengin ile yoksul arasındaki ayrımın keskinleşmesi yoksulluk kavramını kentli yoksulluk kavramına dönüştürmüştür (Baloğlu, 2011). Moser, kentsel yoksulluğu diğer yoksulluklardan ayıran üç kritere dikkat çeker. Bunlar; para ekonomisine uzaklık, çevresel tehlikeler ve sosyal dışlamadır (Moser, 1996, s. 33). Yeni kentsel sınıfların ya da tabakaların ortaya çıkması, "yeni kentsel yoksulluk" kavramını da ortaya çıkarmıştır

³ Endüstri Devrimi koşullarında tarımla uğraşan, zamanla mülksüzleşen ve beslenme sorunu çeken nüfus endüstrinin emek gücü istihdamına bağlı olarak kentlere yönelmişlerdir. Kırdan kente göç hareketleriyle birlikte kapitalist kentleşme ve sermaye birikim süreci de hız kazanarak kentlerde çok büyük nüfus birikimleri görülmüştür. 1980 sonrasında ise neo-liberal ekonomi politikaları, bilgi, teknoloji ve enformasyon süreçleriyle emek gücü istihdamında bir kısıtlama yaşanmıştır. Bu yapı kent yoksulluğunun ve dışlanmanın artışıyla etkili olmuştur.

(Aytaç & Akdemir, 2003; Beyazıt, 2020; Erdoğan, 2007; Işık & Pınarcıoğlu, 2018; Kaygalak, 2001; Özdek, 2002).

Özellikle büyük kentlerde, kent içi mekânsal ayrışmalar incelenildiğinde, kentte en yoksul kesimlerin kent merkezinde bulunan terk edilmiş, çöküntü alanlarında⁴ yaşadıkları bilinmektedir (Işık & Pınarcıoğlu, 2018, s. 38). Ayrıca kent yoksulluğunun diğer mekânlarını çeper kuşak mahallelerde kırsal göçe maruz kalmış alanlar oluşturmaktadır.

Nüfusun büyük oranlarda kent yerleşmelerinde ikamet ettiği dikkate alındığında kentsel yaşamın toplumsal alanda belirleyici rolü bulunmaktadır. Bugünün kentli toplumlarında artan kentsel yoksulluk, kentsel ayrışmalar, kentsel eşitsizlikler, kentsel çelişkiler ve kentsel sosyal dışlanmalar en önemli sorun kaynaklarıdır. Kentsel yapı devam ettiği sürece kent yoksulluğunun da var olacağı söylenebilir. Nitekim, Işık ve Pınarcıoğlu'nun (2018) kentlerde "nöbetleşe yoksulluk" olarak kavramsallaştırdıkları yapı devredilebilir yoksulluktur. Kente bir önceki göç dalgalarıyla gelen kesimlerin yoksullarının kurdukları ağ türü ilişkiler sayesinde kendilerinden bir sonra kente gelen kuşağa yoksulluklarını devredebilmelerini olanaklı kılan bu devredilebilir yoksulluğa "nöbetleşe yoksulluk" adı verilmektedir (Işık & Pınarcıoğlu, 2018, s. 40). Kentte enformel işgücü piyasasında yer bulan ve kentsel ranta bir şekilde eklenen kitleler, kente sonradan göçenlere yoksulluğu aktararak döngüsel bir sarmal oluşturmuşlardır (Beyazıt, 2020).

Yöntem

Bu çalışmada kentlerde varlığını gün geçtikçe daha da hissettiren ve derinleşen bir sorun olarak kentsel yoksulluk alanlarının oluşumu, gelişimi ve dağılışı Kilis kenti örneğinde ele alınmıştır. Çalışmada öncelikle yoksulluk kavramının teorik çerçevesini oluşturan yoksulluk türleri, yoksulluk teorileri ve sosyal yardım kavramları üzerinde durularak kavramsal çerçeve ele alınmıştır. Daha sonra ise kullanılan verilerden hareketle Kilis kenti örneğinde yoksulluk mekânları belirlenerek dağılışı ve oluşum dinamikleri üzerinde durulmuştur.

Bu çalışma pozitivist paradigmanın metodolojik özelliklerini yansıtmaktadır. Nicel araştırma yöntemi esas alınarak hazırlanan bu çalışmada hipotetik-dedüktif yöntem uygulanarak genelden özele doğru giden bir mantık yürütme yolu takip edilmiştir. Bu yöntem iyice düşünülmüş soyut kavramlar ve kuramsal önermelerle başlayıp hipotezler üreten ve bunları yineleyen gözlemlere karşı test ettikten sonra gerçek, nesnel, kesin ölçülebilen ampirik kanıtlara dayalı nedensel yasalar inşa eden bir yoldur (Yavan, 2014, s. 177).

Yoksulluk oranlarının belirlenmesinde kullanılan birçok endeks yer almaktadır. Kafa sayım oranı, yoksulluk açığı endeksi, Sen endeksi, Foster-Greer-Thorbecke endeksi bunlardan bazılarıdır. Bu çalışmada ise en yaygın kullanılan endeks olan "kafa sayım oranı" yöntemine uygun olarak yoksulluk oranları belirlenip haritalandırılmıştır. Kafa sayım oranı kısaca yoksulluk sınırı altında bulunan hane halkı sayısının tüm hane halkları sayısına oranlanması olarak ifade edilebilir (Aktan & Vural, 2002; Demirtürk ve ark., 2011).

Çalışmanın temel hipotezleri ise şunlardır:

- Eğitim seviyesi düştükçe yoksulluk artış gösterir.
- Tarımla uğraşan kişi sayısı arttıkça yoksulluk artış göstermektedir.

- Kentin göç alması yoksulluğu artırıcı etki yapmaktadır.
- Suriyeli nüfusun yoğunlaştığı mahallelerde yoksulluk derecesi yüksektir.
- Yoksulluğun yüksek olduğu mahalleler kent merkezinde yer alan eski mahallelerdir.
- Kırsal nüfusun göç ettiği çeper kuşak mahallelerde yoksulluk oranı yüksektir.
- Kilis kenti özelinde yoksulluk mekânları tespiti için üç veri seti kullanılmıştır. Kullanılan veriler yoksullukla ilgili çalışmalarda çoğunlukla yer verilen eğitim durumu, çiftçi sayısı ve yakacak yardımı alan aile sayılarıdır. İlgili veriler mahalle nüfuslarına oranlanarak mahalle ölçeğinde yoksulluk dağılımlarına ulaşılmıştır.

Çalışmada yoksulluk mekânlarının dağılışı örüntüsü için kullanılan ilk veri setini TÜİK⁴ ten elde edilen mahalleler ölçeğinde eğitim kademelerine göre nüfus sayıları oluşturmuştur. Genel olarak kabul gören düşünce "eğitim seviyesi düştükçe yoksulluğun artış göstermesi"dir. Yani yoksulluk ile eğitim seviyesi arasında ters bir orantı vardır. Nüfusun eğitim kademelerine göre belirtildiği veriler kullanılarak "okuma yazma bilmeyen," "okuryazar ama okul bitirmemiş" ve "ilköğretim mezunu" kişi sayıları ilgili mahallelerdeki toplam nüfusa oranlanarak düşük eğitim seviyelerinin görüldüğü mahalleler tespit edilmiştir. Yüksek oranların görüldüğü mahallelerde yoksulluk derecesinin yüksek olduğu kabul edilmiştir. Dolayısıyla eğitim seviyesinin düşük olduğu mahallelerde yoksulluk daha görünür haldedir. Kilis kenti örneğinde eğitim seviyesine göre elde edilen dağılışı saha gözlemleriyle desteklenerek düşük eğitim kademeleri ile yoksulluk arasında ters orantının varlığı tespit edilmiştir.

Çalışmada kullanılan ikinci veri grubunu Kilis Ziraat Odası Başkanlığı'ndan elde edilen mahalleler ölçeğinde çiftçi kayıt sistemi verileri oluşturmuştur. Kayıtlı olan çiftçi sayılarının mahalle nüfusuna oranlanması sonucu çıkan değerlerin yüksek olduğu mahallelerde tarıma bağımlı nüfusun yoğunluğu ile yoksulluk arasında doğru orantı olduğu tespit edilmiştir. Ancak bu veri setinde toprak sahibi olmayan nüfus çiftçi kayıt sistemine alınmayacağından dolayı aşırı yoksul mahallelerde referans alınan değerler düşük seyretmiştir. Dolayısıyla kullanılan bu veriler kentin tüm mahallelerindeki yoksulluğu ortaya koymada yetersiz kalmaktadır. Yapılan saha çalışmalarında da veri grubunun bu eksiği tespit edilmiştir.

Çalışmada kullanılan üçüncü veri grubunu ise Sosyal Yardım- laşma ve Dayanışma Vakfı yakacak (kömür) yardımı verileri oluşturmuştur. Temel varsayım yakacak yardımı alan aileleri yoksul kabul etmek olmuştur. Bu veri seti kullanılarak yakacak yardımı alan aile sayısı mahallede bulunan aile sayısına oranlanarak yoksulluğun dağılışı örüntüsü elde edilmiştir. Bu veri setinin en önemli yanı hem yerli nüfusa ait hem de Suriyeli göçmenlere ait rakamların yer almasıdır. Bu veriler kullanılarak yerli ve Suriyeli ailelere yapılan yakacak yardımı sayıları ilgili mahallelerdeki yerli veya Suriyeli aile sayısına oranlanarak dağılışı haritaları elde edilmiştir. Yüksek referans değerlerin görüldüğü mahallelerde yoksulluk daha derin bir şekilde yaşanmaktadır. Yapılan saha gözlemlerinde de bu veri setinden elde edilen dağılışı örüntüsünün daha tutarlı sonuçlar verdiği ortaya konulmuştur. Kullanılan eğitim ve çiftçi sayılarından elde edilen dağılışı örüntülerinde bazı istisnalar olacağı muhtemeldir. Ancak bu iki referans kaynağından elde edilen dağılışı örüntülerinin yakacak yardımı alan aile sayıları ile örtüşmesi yoksulluk mekânları tespitinin sadece bir değişkene göre değil birden fazla değişkenle açıklanmasına imkân vermiştir.

⁴ Kentsel çöküntü alanları zamanla eskiden kentsel alanların yenilenmemesi sonucunda genellikle kent merkezlerinde alt gelir gruplarının ikamet ettiği sahalara nitelendirir. Bu alanlar aynı zamanda kentin merkezinde kalmış eski sanayi ve ticaret alanlarına yakın sahalardır.

Bulgular

Kentsel Yayılımdan Yoksulluk Mekânlarına

Türkiye’de son yıllarda yaşanan ekonomik krizler, yoğun göç, kentleşme, küreselleşme, liberal politikalar, sosyal devletten geri çekilmeler, özelleştirme gibi gelişmelere paralel olarak, yoğun yeni işsizlik ve yoksullukla karşılaşmıştır (Aytaç & Akdemir, 2003, s. 50). Özellikle kırdan kente göçle birlikte kent ortamında yeni kentlilerin yoksulluk hallerine ilişkin dramatik görüntüler ortaya çıkmıştır. Köylü-kentli yapının meydana gelişi kentsel mekâna yeni alanların eklenmesi zorunluluğunu da beraberinde getirmiştir. Ancak kentler yeni gelenleri massedecek imkânlardan uzaklaştıkça, yoksulluk çeşitli veçheleri ile daha bir görünür hale gelmektedir. Göçle gelenler, kentin yarışmacı, koşuşturmacı, yıkıcı çarkı içerisinde çoğu zaman yiten hayatların, kaybolan umutların ve dramatik öykülerin figürleri haline gelmektedirler (Aytaç & Akdemir, 2003).

Sanayi çağı öncesi kenti motorlu araçların yetersizliği, kentsel nüfusun sayısal azlığı ve güvenlik gibi gayeler ile sıkışık bir düzen içerisinde gelişim göstermiştir. Tarihi Kilis kenti de Türk-İslam kenti sentezinde dairevi formda şekillenmiş, dar sokak ve cad-deler ile çıkmaz sokaklar tarafından karakterize olmuştur. Ancak sanayi kenti sürecinde özellikle motorlu taşıtların ulaşımı kolaylaştırıcı etkisiyle sıkışık kent yapısı sınırlarını aşarak genişleme eğilimine girmiştir. Bu da yeni mahalle ve semtlerin oluşumunu beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla kentin çeperlerine doğru genişlemeyi destekleyen bu durumda kent formu da yeni dinamiklere göre yeniden şekillenmiştir. Böylece bilgi teknolojisindeki hızlı gelişmeler, otomobilin serüveni ile başlayan merkezden kaçış (desantralizasyon) eğilimini hızlandırmıştır (Aktan, 2006; Tekkanat & Türkmen, 2018, s. 121). Kilis çeperinde de yeni gelişim gösteren mahalleler bu sürecin çıktılaridir.

Kentsel yoksulluk mekânları Kilis’te üç farklı hareket sonucunda oluşmuştur. Bunlar:

- Kırsaldan kente yönelen göçler,
- Suriyeli sığınmacı nüfusun yer seçim dinamikleri
- Kent elitlerinin çeper mahallelere doğru desantralizasyonudur.

Kentsel yoksulluk nüfus hareketleri ve yer seçim dinamikleriyle kendini gösterse de bu hareketlerin ortaya çıkışındaki temel coğrafi özelliklerin göz ardı edilmemesi gerekir. Bu durumda fiziki ve beşeri coğrafi özellikler kentteki yoksulluk mekânlarının oluşumuna zemin hazırlamaktadır. Kent yoksulluğuna zemin hazırlayan fiziki coğrafya özellikleri yerşekilleri, yükselti, eğim, toprak yapısı gibi unsurlardır. Kent mekânı yaratıcı yıkımın meydana getirdiği beşeri bir çevre olsa da kent jeomorfolojisi ve kent çevresindeki kırsal alanların fiziki yapısı kent yoksulluğunu etkileyen faktörler olmuştur. Kilis’te yoksulluk derecesi yüksek mahallelerin kentin kuzeydoğusunda yoğunluk göstermesi fiziki coğrafya özellikleriyle de ilişkilendirilebilir. Bu sahadaki mahallelerin ortalama yükseltisinin diğer mahallelere göre yüksek oluşu ve asıl önemli olan bu sahanın kuzeyinde bulunan kırsal bölgelerde yükselti ve eğimin arttığı köylerin bulunması (Tanburalı, Topdağı, Kuskunkıran, Alatepe, Narlıca, Çukuroba) kent yoksulluk mekânlarının şekillenmesinde etkili bir dinamiği oluşturmuştur. Çünkü kırsaldan kente göç eden nüfus genellikle köyünün ulaşım güzergâhına yakın olan kent mahallelerini tercih etmektedir. Yükselti ve eğimin tarım arazilerini kısıtlaması bu kırsal sahalardan göç eden nüfusun daha yoksul olarak kente ulaşmasına sebep olmuştur. Kentte yoksulluk derecesi çok düşük olan mahallelerin (Mehmet Rifat Kazancıoğlu, Necmettin Erbakan, Doğan Güreş Paşa, Yaşar

Aktürk, Albay İbrahim Karaoğlanoğlu, Mehmet Sanlı) düzlük sahalardan meydana gelmesi de dikkat çekicidir.

Kentteki yoksulluk mekânlarının oluşumunda beşeri faktörler daha görünür bir yapı arz eder. Ulaşım, göç, meslek grupları, eğitim olanakları, işsizlik oranları, yaşam biçimleri, normları, tutum ve davranışları, tarımsal yapıdaki değişim, üretim yöntemlerindeki farklılaşma, arazi verimlerindeki düşüşler, kırsal potansiyelin kullanılabilmesi, reel ücretler üzerindeki aşınma, kent planlaması, arsa parselasyon yapıları, konut özellikleri, sosyal donatılar, kamu kuruluşları, alt yapı ve üst yapı imkânları kent mekânındaki yoksulluk derecesinin farklılaşmasında etkili olan faktörlerdendir. Kentlerdeki sosyo-mekânsal farklılaşmaların bir bölümünden kentli nüfusun ekonomik nitelikleri de sorumlu olmaktadır. Bu özellikler içerisinde kentli nüfusun gelir durumuna, işgücünde olup olmasına, istihdam durumuna, istihdam edilen nüfusun mesleki profillerine göre mekânsal birimlerdeki yoğunlaşma düzeyleri sosyo-mekânsal farklılaşmaları yansıtabilecek önemli göstergelerdir (Harvey, 2002; Knox & Pinch, 2006; Yüceşahin & Tuysuz, 2011).

Bu faktörlerin kent yoksulluk mekânları üzerindeki etkilerini uzunca anlatmak çalışmayı aşırı derecede uzatacaktır. Bu nedenle birkaç faktör örneklerle ele alınıp değerlendirilmiştir. Örneğin kentte ulaşılabilirlik kent yoksulluk mekânları üzerinde etkili olan bir yapıdır. Yoksulluk derecesinin en düşük olduğu mahallelerin Kilis-Gaziantep yolu güzergâhı (Mehmet Rifat Kazancıoğlu, Necmettin Erbakan, Doğan Güreş Paşa, Yaşar Aktürk, Albay İbrahim Karaoğlanoğlu) üzerinde olması dikkat çekmektedir. Kentte yoksulluk derecesinin yüksek olduğu mahalleler ise kent çeperinde ücrada kalan, tecrit edilmiş hatta şehir içi dolmuşlarının bile pek uğramadığı mekânlardır. Kilis’te kentsel yoksulluk mekânlarının oluşum sürecinde planlama ve arsa parselasyonunun büyük etkisi vardır. Kentte yoksulluğun yüksek derecede tespit edildiği mahallelerde arsa parselasyonları 100–160 metrekare aralığında yapılmıştır.⁵ Parsellerin küçük oluşu dar gelirli ailelerin arsa sahipliğini artırarak genellikle yığma, imar izni olmayan ve düşük maliyetli konutlar inşa edilmiştir. Dolayısıyla bu yapı yoksul mahallelerde gecekonduların oluşmasına sebep olmuştur.

Günümüzde kentlerde nüfus artışı eski sınırların dışına çıkarak saha kazanmaları şeklinde yayılmalar ve genişlemeler meydana getirmiştir (Göney, 2017, s. 136). Kentsel yoksulluk mekânlarının oluşumunda ilk dinamik kırsaldan kente yönelen göçlerdir. Kentsel yoksulluğun görünümünü kırsaldan kente göçe⁶ bağlı olarak belirginleşmeye başlamıştır. 1950 yılından sonra kırsaldan alınan göçlerle kentsel alanda genişleme meydana gelmiştir. Harita Genel Müdürlüğü hava fotoğrafları ve google earth görüntülerinden hareketle kentin mekânsal gelişim dönemleri hazırlanarak kente yeni eklenen alanlar elde edilmiştir. 1950 yılına kadar tarihi yapısını ve dairevi formunu koruyan kent, sonraki dönemlerde özellikle kırsaldan yönelen göçlerle birlikte yeni alanlara yayılarak farklı formlara dönüşmüştür. 1950 nüfus sayımı verilerine göre 27,550 kişi olan kent nüfusu 1990 yılına kadar yaklaşık 3 kata yakın bir artış ile 82,882 kişiye ulaşmıştır. Bu dönem içerisinde kent her yöne doğru gelişim gösterse de kuzeydoğu ve doğu yönlerine doğru daha fazla büyüme gerçekleşmiştir. Güneyde ise tarım arazilerine doğru kentsel büyüme gerçekleşmiştir (Harita 1). Yapılan saha gözlemlerinden ve elde edilen verilerden hareketle Şöhrabil,

⁵ Fatih Sultan Mehmet, Şöhrabil, Helvacıoğlu, Bilali Habeş, Muallim Rifat Bilge, Demirciler, Okçular, Mücahitler, Namık Ünler Paşa, Mareşal Fevzi Çakmak, Saraç Mehmet Çavuş, Ekrem Çetin gibi

⁶ Ayrıntılı bilgi için bakınız: İncili, 2021, s.472–503

Görsel 1.

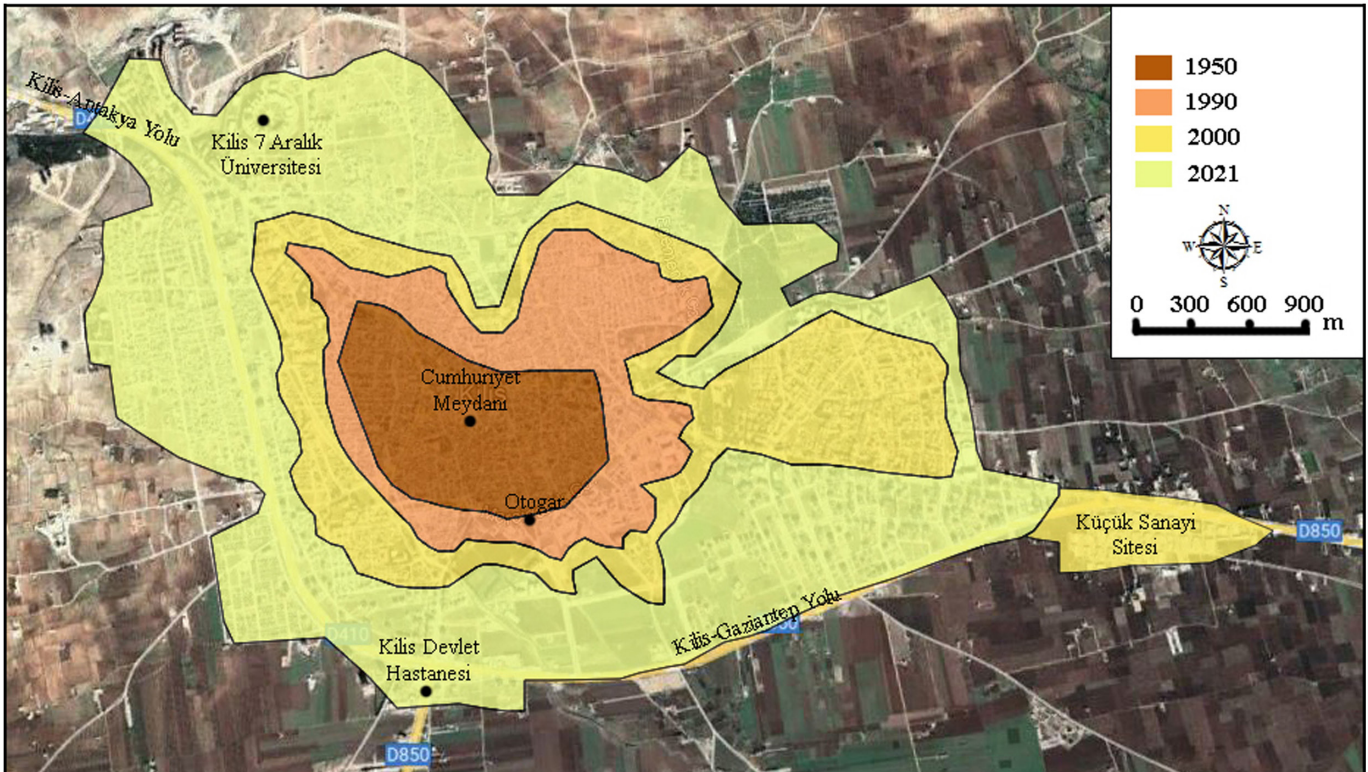
Helvacıoğlu Mahallesi'nde Yoksulluk Görünümleri.

Kanuni Sultan Süleyman, Demirciler, Namık Kemal ve Fatih Sultan Mehmet mahalleleri kuzeydoğuda kırsal göçün yöneldiği yeni mahalleri meydana getirmiştir. Güney kısmında da kırsal göçün yöneldiği Yavuz Sultan Selim ve Ebulüle mahalleleri yer almıştır. Kentin batı ve kuzeybatı kesimlerinde ise Bölük, Şihabullah, Altınüzüm ve İzzettin İyigün Paşa mahalleleri kırsal göçün yöneldiği alanlar olmuştur. 1950–1990 döneminde kırsaldan kente göçle meydana gelen bu yeni kentsel alanlar, kırsal kökenli nüfusun yer aldığı yoksulluk mekânlarını meydana getirmiştir.

1990–2000 döneminde il merkezi statüsü kazanan Kilis'te alansal büyüme devam eder. Bu dönemde kentin doğu yönünde ciddi bir mekânsal büyüme dikkati çeker. Doğu kesimde Albay İbrahim Karaoğlanoğlu, Yaşar Aktürk; kuzeybatıda Nedim Ökmen, İsmet Paşa, Polat Paşa, Hasan Kamil Demirbaş, Osman Gazi; batıda Öncüpınar, Barış, Ekrem Çetin; kuzeyde Saraç Mehmet Çavuş, Mareşal Fevzi Çakmak, Bilali Habeş, Mücahitler, Atatürk; güneyde Kâzım Karabekir mahalleleri kentsel büyümenin yeni mekânları olmuştur. Yapılan

saha gözlemleri sonucunda doğu kesimdeki mahalleler haricinde diğer yönlerde gelişen mahallelerde kırsal kökenli nüfusun yaygın olduğu görülmüştür. Dolayısıyla kent yoksulluğu kırsal kökenli nüfusun yer aldığı bu yeni mahallelerde de görülmektedir.

2000 yılı sonrasında kentsel büyüme dinamikleri ise kentteki fonksiyon çeşitlenmesine bağlı olarak şekillenmiştir. 2007 yılında Kilis 7 Aralık Üniversitesi'nin kentin batısında yaratmış olduğu mekânsal büyüme kentin mekânsal formu üzerinde etkili olmuştur. Eğitim fonksiyonuna bağlı kuzeybatı kesiminde kentsel görünüm farklılaşmıştır. Bu dönemde alansal büyüme batı ve kuzeybatıda Mehmet Sanlı, Atatürk, Ekrem Çetin, Şihme Mehmet; güneyde Kâzım Karabekir; doğuda ise Yaşar Aktürk, Doğan Güreş Paşa, Necmettin Erbakan ve Mehmet Rifat Kazancıoğlu mahallelerinde görülmektedir (Harita 1). Ancak bu dönem gelişen mahalleler kırsal nüfusun yöneldiği sahalar değildir. Özellikle Mehmet Sanlı, Yaşar Aktürk, Doğan Güreş Paşa, Necmettin Erbakan ve Mehmet Rifat Kazancıoğlu mahalleleri kent elitlerinin yöneldiği yeni mahallelerdir.

Harita 1.

Kilis Kenti Gelişim Dönemleri.

Yoksulluk mekânlarının diğer oluşum dinamiğini Suriyeli göçmen nüfusun lokasyon tercihi meydana getirmiştir. Suriyeli göçmen nüfus kentin merkez mahallelerinde yer alan kira ücretleri düşük, avlulu, geniş ve eski evleri tercih etmektedirler. Bu sebeple eski kent merkezinde yer alan mahallelerde yoksulluğun görünüm derecesi çok yüksektir. Dar sokaklar, eski, avlulu evlerle karakterize olan bu mahalleler kentsel çöküntü mekânları halini almıştır. Abdioymağı, Aşit, Çaylak, Deveciler, Hürriyet, İslambey, Mercidabık, Meşetlik, Nurettin, Şehit Sakıp, Tekye, Tırıklı, Yeni, Yedi Aralık ve Zeytinli mahalleleri Suriyeli sığınmacı nüfusun yöneldiği ve kent yoksulluk derecesinin yüksek olduğu mekânlardır.

Bir göç dalgası, karşı bir göç dalgasına sebep olur. Suriyeli sığınmacı nüfusun merkezde aglomerasyonu, yerli nüfusun çeper kuşağına doğru desantralizasyonunu doğurmuştur. Yani eskiden merkez mahallelerde bulunan kent elitleri çeper mahallelere yönelerek kentsel yayılım gerçekleşmiştir. Bu durum kent içerisinde mekânsal ayrışma ve sosyal ayrışmayı da beraberinde getirmektedir.

Kent Yoksulluğunun Mekânsal Dağılımı

Pek çok coğrafyacı, kentlerdeki alansal farklılaşmaya ilişkin olarak yapılan analizlerin coğrafi analizler içerisinde tıpkı ülkeleri ya da çeşitli boyuttaki mekânları bölgeleştirme çabalarında olduğu gibi temel sayılabilecek bir yaklaşım olduğunu düşünmektedir (Knox & Pinch, 2006; Yüceşahin & Tuysuz, 2011). İlk zamanlar daha çok kentlerin morfolojik unsurlarına dayalı olarak algılanan kentsel mekân, günümüzde, toplumsal süreçlerle iç içe geçmiş bir nitelik kazanmıştır (Yüceşahin & Tuysuz, 2011). Diğer bir ifadeyle doğal çevre toplumsal belirlerken, toplumsal olan mekânı üretir hale gelmiştir (Tekeli, 2010, s. 82). Böylece toplumun mekân üzerine yansıyan hareketleri, yapısı ve yerleşme kalıpları mekânsal farklılaşma kavramını üretmiştir (Yüceşahin & Tuysuz, 2011, ss. 160–161). Dolayısıyla toplumsal ilişkilerin mekân üzerindeki etkisi sosyal farklılaşmalar şeklinde kendini göstererek kentsel mekânlarda belirgin bir hal almaktadır. Kent mekânındaki farklılaşma bilinçli ya da bilinçsiz benzer ihtiyaçlara sahip kişilerin bir araya toplanmasıyla meydana gelmektedir (Wirth, 2002). Ancak genellikle zenginlerin/üst sınıfların kent içi ayrışması (segregasyonu) gönüllülük esasına dayanırken, yoksulların ya da alt sınıflarınki bir bakıma zorunluluktan kaynaklanmaktadır (Gottdiener, 1994).

Sosyo-kültürel özelliklerin eritildiği bir pota olarak düşünülen kentlerde mekânsal farklılaşmalar mesleki özellikler, toplumsal statü, kültür, gelir, yaşam standartları, toplumsal ağlar, akrabalık, hemşerilik gibi yapılarla kentsel bölgelerde dağılım ve kümeler oluşturmaktadır (Wirth, 2002; Li & Wu, 2006; Yüceşahin & Tuysuz, 2011). Bu ayrışma ve kümelenme sonucunda kentte sosyo-mekânsal farklılıklar meydana gelmektedir. Bu sistemin yaratılmasında en büyük etki ise göçmen nüfusun kentte varlığıdır. Göçün kentlerde meydana getirmiş olduğu hızlı değişim, bölgesel farklılıkların artışı, sosyo-ekonomik ve kültürel sorunları ve toplumsal gruplar arasındaki ayrışmayı belirginleştirmektedir. Ayrıca bu sorun, kentle bütünleşemeyen insanların kümelenmesine, ayrışmasına, kutuplaşmasına ve/veya farklılaşmasına neden olmaktadır (Sirkeci & Yüceşahin, 2014, s. 2).

Kent mekânında özellikle kırsal alanlardan göç edenler yaygın olarak yoksul mahallelerde yoğunluk göstermektedirler. Kent mekânında yoksul mahalleler, kentsel hizmet yetersizlikleri, alt yapı eksiklikleri, sosyal donatıların yetersizlikleri, konut yapısının düzensizliği, sosyal güvenliğin yetersizliği ve suç oranlarının yüksekliği gibi özellikler gösterir. Kentin yoksul mekânlarının

yoğunlaştığı sahalar genellikle merkez mahalleler ile kırsaldan göç ile meydana gelen çeper mahallelerdir. Kentin merkezinde bulunan yoksulluk mekânları önceleri kent elitlerinin mekânı iken sonraki süreçte, kent elitlerinin bu mekânları terk ederek, kent çeperinde yeni konut adaları ve banliyölere doğru yönelmiştir. Dolayısıyla merkez mahalleler bakımsızlık nedeniyle bozulmaya terk edilen ve çok çeşitli alt-gelir grupları ya da yoksul göçmen nüfusun yoğunlaştığı mekânlar haline gelmiştir (Kurtuluş & Türkün, 2005, s. 14). Bu mahalleler yerinden kopmuşların, kente yeni göçenlerin, hayata yeni atılanların mekânları haline gelmiştir (Kıray, 1998, s. 13). Kilis kenti örneğinde merkez mahallelerde yoksulluk derecesinin yüksekliği de aynı dinamiklerle şekillenmiştir. Kent elitlerinin merkez mahallelerden çeper mahallelere hareketi sonucunda belirgin yoksulluk mekânları meydana gelmiştir. Kentte çeper kuşaklarda görülen yoksulluk mekânları oluşumunda ise planlama, arsa parselasyonu, alt yapı eksiklikleri, ulaşılabilirlik problemi ve kırsaldan yönelen göçün yer seçimi dinamikleri etkili olmaktadır. Kilis kenti çeper kuşağında bulunan kuzey, kuzeydoğu ve batı kesimlerde yoksulluk derecesinin yüksekliği dikkat çekmektedir.

Mekânın yoksulluğu, insanların yaşadıkları yerin insanları ve yaşam standartlarını etkilemesi anlamına gelir. Eşitsizlik ve yoksulluk bir gelir meselesi olduğu kadar hizmetlere, uygun fiyatlı barınma veya farklı ulaşım seçeneklerine erişim meselesidir. İktisadi koşullar değişirken yoksulluğun var olduğu kentsel mekân da dönüşmekte ama hâlâ yoksulluğun mekânı olma özelliğini korumaktadır. Diğer bir deyişle bütün farklılaşmaların yaşandığı kentsel mekân, yoksulluk süreçlerinin en önemli değişkeni olma özelliğini sürdürmektedir (Şentürk, 2015, s. 171). Kentli yoksulların mekânı şekillendirici taleplerinin yetersiz oluşu, kent elitlerinin yoksulluk mekânlarına karşı ötekici bakış açısı yoksulluğun mekânını yaratmıştır. Yoksulluk derecesinin yüksek olduğu mahallelerde bakımsız yol ağları, peyzaj düzensizliği, bunun yanında alışveriş merkezleri, okullar, yeşil alanlar, sağlık tesisleri, spor merkezleri gibi tesislerin genellikle yetersiz oluşu mekânın yoksullaşmasına sebep olmaktadır. Mekânın yoksullaşması da o yerin yoksulluk mekânına dönüşümünü meydana getirmektedir. Bu durumda uzun yıllar yoksulluk mekânlarının hep aynı kaderi yaşayacağı söylenebilir. Bu durum nöbetleşe yoksulluk süreci ile açıklanabilir. Kentin eski yoksulları fırsat buldukça bu mekânları terk ederek yoksulluk mekânları yeni kentli yoksullara devredilecektir.

Kilis'te kentsel yoksulluk mekânlarının oluşumunda yukarıda da bahsedilen fiziki ve beşeri coğrafi süreçler etkili olmuştur. Bu etkilerle sosyo-ekonomik mekânın farklılaşması mahallelerde yoksulluk kümelerini meydana getirmiştir. Kuşkusuz yoksulluğun mekânsal kümelenmesinde çok fazla etken sayılabilir. Ancak her bir etkeni tek tek ölçmek ve etkisini ortaya koymak oldukça zordur. Bu çalışmada yoksulluk mekânlarının mahalleler ölçeğinde tespiti için üç farklı veri seti kullanılarak yoksulluğun dağılışı örüntüleri elde edilmiştir. Bu doğrultuda Kilis'te kent yoksulluğunun mekânsal dağılım örüntüleri nüfusun eğitim kademelerine göre durumu, ziraat odasına kayıtlı çiftçi sayıları ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı tarafından yakacak yardımı yapılan aile sayılarından hareketle belirlenmiştir. Bu verilerden hareketle eğitim seviyesinin düşük olduğu mahalleler, çiftçi sayısının yüksek olduğu mahalleler ve yakacak yardımı alan aile sayısının fazla olduğu mahallelerde kent yoksulluk oranlarının yüksek olduğu kabul edilmiştir.

Nüfusun eğitim durumuna göre yoksulluk mekânları

Nüfusun eğitim durumu ile yoksulluk arasında kuvvetli bir ilişkinin var olduğu çeşitli çalışmalarda ifade edilmiştir. Dolayısıyla eğitim seviyesinin düşük kaldığı alanlarda yoksulluğun artış eğiliminde

olduğu ifade edilebilir. Yani eğitim seviyesi ile yoksulluk arasında bir ters orantı söz konusudur. Bu bakış açısı çerçevesinde Kilis kenti mahallelerinde nüfusun eğitim kademelerine göre sayısal durumu elde edilmiş ve “okur-yazar olmayan,” “okur-yazar fakat bir okul bitirmemiş” ve “ilköğretim mezunu” nüfus toplamı mahalle nüfusuna oranlanarak her mahalle için bir oransal değer elde edilmiştir (Tablo 2). Bu oransal değerler kullanılarak Kilis’te eğitim kademelerine göre kentsel yoksulluk mekânlarının dağılışı örüntüsü elde edilmiştir (Harita 2). Yoksulluk mekânlarında eğitim seviyesinin düşüklüğü bir tercih değil, aslında yoksulluğun bir sonucu olduğu görülmektedir. Yoksulluk mekânlarında kronikleşen yoksulluk, bireyleri eğitim alma olanaklarından uzaklaştırmaktadır. Nüfusun eğitim durumu istatistiklerine bakıldığında kentte

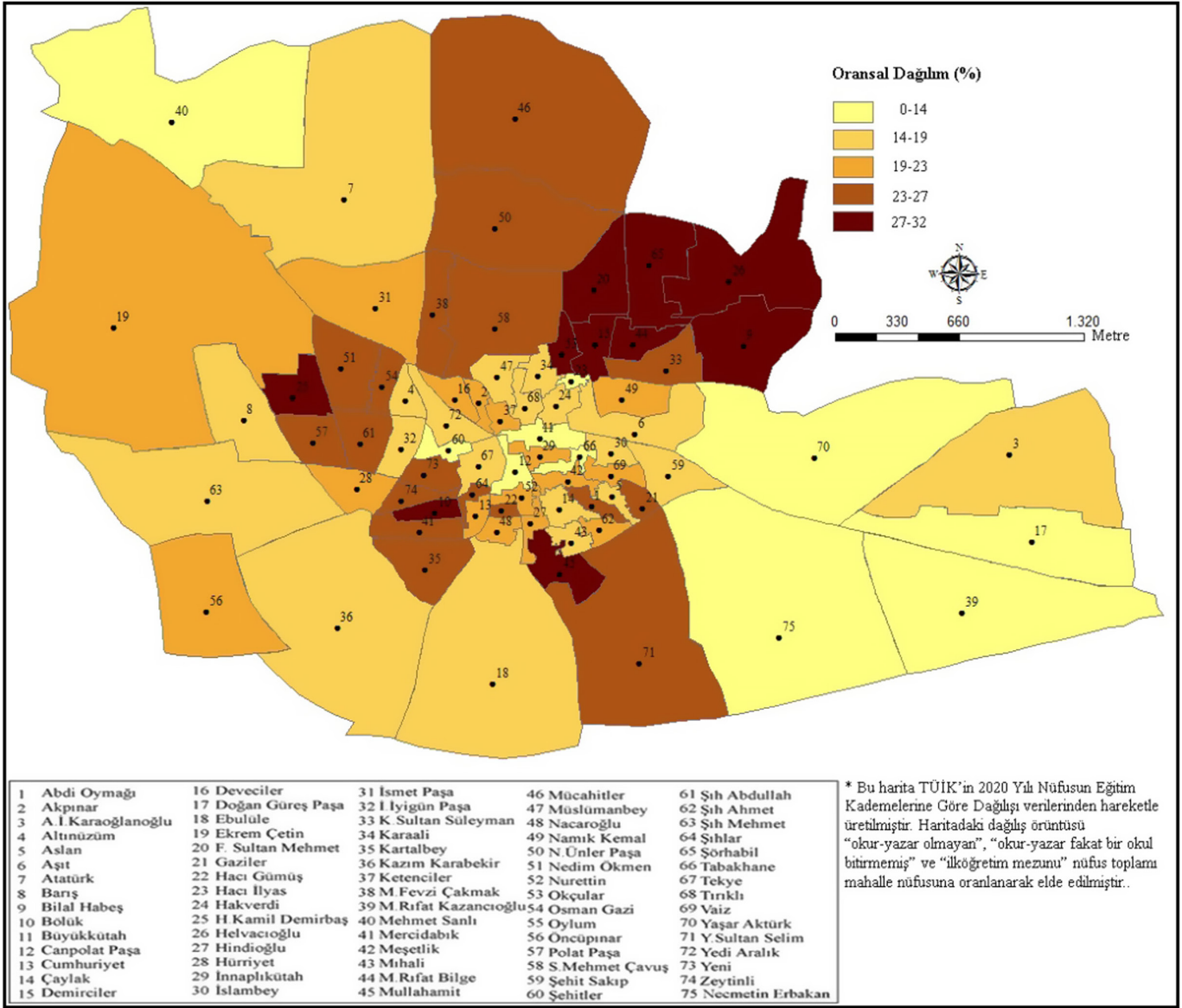
belirlenen yoksulluk mekânlarında ilköğretim kademesinde okullaşma oranının yüksek olduğu görülürken üst eğitim kademelerine doğru oranın hayli azaldığı dikkati çeker. Bu durumda yoksulluk mekânlarında eğitim seviyesi kronikleşen yoksulluk ve nöbetleşe yoksulluğun etkisiyle düşük kalmaktadır.

Nüfusun eğitim kademeleri kullanılarak elde edilen dağılışı örüntüsünde eğitim seviyesinin düşük olduğu alanlarda yoksulluk derecesinin yüksek olduğu kabul edilmiştir. Elde edilen yoksulluk oranları dağılışı örüntüsünde kentin kuzey-kuzeybatı kesimlerinde bir yoğunlaşmanın olduğu görülmektedir. Diğer yoğunluk sahalarını ise 1950–1990 döneminde gelişim gösteren kentin eski çeper mahalleleri meydana getirmektedir. Okur-yazar olmayan,

Tablo 2.
Mahallelere Göre Nüfusun Eğitim Durumu ve Belirlenen Yoksulluk Oranı

Mahalleler	Okur-Yazar Olmayan	Okul Bitirmeyen Okur Yazar	İlköğretim Mezunu	Toplam	2020 Nüfusu	Oran %
Helvacıoğlu	93	395	233	721	2,276	31,7
Bilali Habeş	69	294	235	598	1,970	30,4
Fatih Sultan Mehmet	58	234	190	482	1,624	29,7
Oylum	25	62	79	166	569	29,2
Bölük	22	56	42	120	412	29,1
Şöhrabil	17	109	80	206	708	29,1
Muallim Rifat Bilge	52	115	94	261	904	28,9
Mullahamit	20	50	40	110	382	28,8
Okçular	29	55	54	138	490	28,2
Demirciler	38	99	108	245	875	28,0
Hasan Kamil Demirbaş	51	111	99	261	933	28,0
Maraşal Fevzi Çakmak	44	136	128	308	1,143	26,9
Abdioymağı	22	30	22	74	275	26,9
Zeytinli	17	58	46	121	454	26,7
Yeni	18	54	30	102	383	26,6
Kanuni Sultan Süleyman	72	162	151	385	1,458	26,4
Gaziler	22	27	31	80	305	26,2
Mercidabık	28	60	58	146	560	26,1
Şihlar	0	24	20	44	171	25,7
Hacı Gümüüş	0	15	21	36	140	25,7
Polat Paşa	49	128	107	284	1,108	25,6
Mücahitler	20	154	168	342	1,337	25,6
Namık Ünler Paşa	37	121	128	286	1,126	25,4
Yaşar Aktürk	39	442	232	713	4,958	14,4
Şehitler	0	29	32	61	432	14,1
Doğan Güreş Paşa	28	224	112	364	2,589	14,1
Tabakhane	0	20	16	36	257	14,0
Hacı İlyas	0	16	0	16	116	13,8
Mehmet Rifat Kazancıoğlu	34	776	204	1014	7,957	12,7
Necmettin Erbakan	25	365	136	526	4,212	12,5
Canpolat Paşa	0	30	0	30	241	12,4
Büyükkütah	0	24	0	24	230	10,4
Mehmet Sanlı	19	55	173	247	5,401	4,6

Kaynak: TÜİK’in nüfusun eğitim kademelerine göre dağılışı verilerinden hazırlanmıştır.

Harita 2.

Nüfusun Eğitim Durumuna Göre Yoksulluğun Dağılışı.

okur-yazar ama bir okul bitirmemiş ve ilköğretim mezunu olan kişi sayısının düşük olduğu, yani eğitim seviyesi daha yüksek olan, mahalleler kentin doğu, kuzeybatı ve bazı merkez mahallelerinde yoğunluk göstermektedir (Harita 2).

Eğitim seviyesinin düşük olduğu, kentin kuzey ve kuzeydoğusunda Fatih Sultan Mehmet, Şöhrabil, Helvacıoğlu, Bilali Habeş, Mualim Rifat Bilge, Demirciler ve Okçular mahalleleri baskın yoksulluk mekânlarını oluşturur. Kentsel gelişim açısından değerlendirildiğinde bu çeper mahalleler 1990 yılından sonra nüfuslanmıştır. Bu mahalleler kırsal göçün yöneldiği gecekondu tarzı müstakil evlerin bulunduğu mekânlardır. Yapılan saha gözlemlerinde ve çalışmada kullanılan diğer kriterlerle de tespit edildiği üzere kentte yoksulluğun en derin hissedildiği mekânlar olarak bu sahalara dikkat çekicidir. Eğitim düzeyinin düşük olduğu diğer mahalleler yine kentin kuzey kısımlarında ve kent çeperinde yer alan kırsal göçün yöneldiği Mücahitler, Namık Ünlü Paşa, Mareşal Fevzi Çakmak ve Saraç Mehmet Çavuş mahalleleridir. Eğitim seviyesi indikatörüne

göre belirlenen düşük eğitim seviyelerinin ölçüldüğü diğer mahalleler merkez mahallelerin çevresinde kümelenmiş, 1990 öncesinde kırsal nüfus göçü yönelimiyle şekillenen alanlardır. Kent merkezinin batı kesimlerinde Nedim Ökmen, Şih Abdullah, Hasan Kamil Demirbaş, Osman Gazi ve Polatpaşa; güneybatısında Yeni, Zeytinli, Mercidabık, Kartalbey ve Bölük; güneyinde Yavuz Sultan Selim ve Mullahamit mahalleleri kırsal nüfusun yönelmiş olduğu mekânları meydana getirmektedir. Bu mahallelerde genellikle avlulu ve müstakil evler yer almaktadır. Kentin iç (merkez) mahallelerinde eğitim seviyesine bağlı yoksulluk mekânları ise Abdioymağı, Gaziler, Şihlar, Hacı Gümüş mahalleleridir (Harita 2, Tablo 2). Eğitim seviyesinin yüksek olduğu mahallelerde yoksulluk etkisinin azaldığı görülmektedir. Kentin doğusunda gelişim gösteren ekonomik gelir seviyesi yüksek nüfusun kümelendiği Yaşar Aktürk, Necmettin Erbakan, Mehmet Rifat Kazancıoğlu ve Doğan Güreş Paşa mahalleleri kent yoksulluğunun düşük seyrettiği mekânlardır. Kentin kuzeybatı kesiminde ise Mehmet Sanlı ve kısmen Atatürk mahalleleri Kilis 7 Aralık Üniversitesi'nin yaratmış olduğu

Tablo 3.

Çiftçi Kayıt Sistemine Kayıtlı Nüfusa Göre Belirlenen Yoksulluk Oranı (2020)

Mahalleler	Çiftçi Kayıt Sistemine Kayıtlı Nüfus	Oran %	Mahalleler	Çiftçi Kayıt Sistemine Kayıtlı Nüfus	Oran %
Bölük	315	76,5	Namık Ünler Paşa	57	5,1
Oylum	210	36,9	Şih Mehmet	100	4,8
Meşetlik	92	33,7	Doğan Güreş Paşa	119	4,6
Aşıt	252	30,1	Şöhrabil	31	4,4
Tekye	53	27,5	Şih Ahmet	16	4,3
Tınkılı	44	20,7	Yaşar Aktürk	209	4,2
Mihali	61	19,5	Canpolat Paşa	9	3,7
Gaziler	58	19	A. İbr. Karaoğlanoğlu	208	3,6
Şehit Sakıp	184	16,8	Mücahitler	47	3,5
Deveciler	92	16,3	Çaylak	9	3,1
Demirciler	130	14,9	Kazım Karabekir	178	3,1
Hakverdi	51	14,4	Helvacioğlu	61	2,7
Hindioğlu	43	13,9	Atatürk	125	2,5
Vaiz	56	13,7	M. Rifat Kazancıoğlu	174	2,2
Şih Abdullah	133	13,6	Ekrem Çetin	293	2,1
Aslan	27	13,5	Necmettin Erbakan	67	1,6
.....	Mehmet Sanlı	43	0,8

Kaynak: Kilis Ziraat Odası Başkanlığı

mekânsal hareketlilik sonucunda eğitim seviyesinin ve ticari aktivenin yüksek olduğu mekânları meydana getirmiştir. Kentin merkez mahallelerinden olan Büyükkütah, Canpolat Paşa, Tabakhane ve Şehitler eğitim seviyesinin yüksek olduğu diğer alanlardır. Bu mahalleler merkezi iş sahalarına yakın konumları ile çeper kuşak mahalle oluşumundan önceleri kent elitlerinin yoğun yaşadığı mekânlardı. Bu mahallelerden çeper kuşak mahallelere göç sürmekte olup gelecek yıllarda bu mahalleler de diğer merkez mahalleler gibi çöküntü alanları haline alabilecektir.

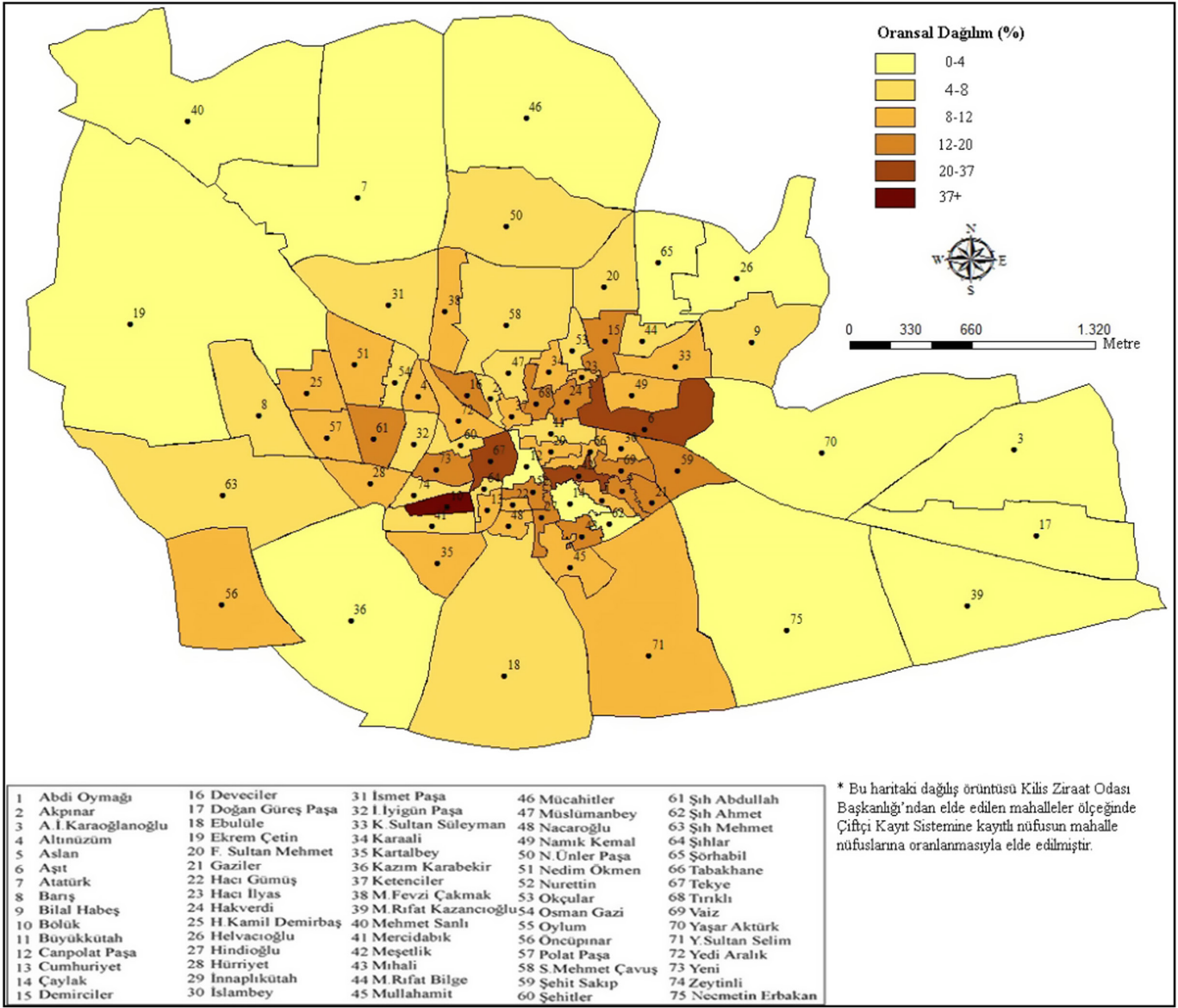
Çiftçi nüfusa göre yoksulluk mekânları

Yoksulluğun kentsel mekânlarda yoğun hissedilmesinde kırsaldan kente doğru yönelen göçler etkili olmaktadır. Kırsal kökenli nüfus kente göç etmiş olsa da hâlâ tarımsal aktivite ile geçimini sağlayan nüfus kitlesi bulunmaktadır. Bu bağlamda hâlâ kırsal yapı ve tarımsal sektörle ilgisi olan nüfusu mahalle toplam nüfuslarına oranlayarak bir dağılım örüntüsü elde edilmiştir. Temel varsayım tarımsal aktivenin yüksek olduğu mahallelerde yoksulluğun da yüksek olacaktır. Ancak kırsaldan kentin yoksul mahallelerine göç eden nüfusun toprağının bulunmaması çiftçi kayıt sistemine girişini engellemiştir. Dolayısıyla bu kısımda toprak sahibi olan ve çiftçi kayıt sistemine kayıtlı olan nüfus üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır (Tablo 3).

Çiftçi kayıt sistemi verilerine göre hazırlanan dağılım örüntüsünde merkezdeki mahallelerde yoğunluğun arttığı, çeper mahallelerde ise yoğunluğun düşük olduğu gözlenmektedir. Bu dağılım örüntüsünden hareketle kentin doğu kısımlarındaki (Mehmet Rifat Kazancıoğlu, Yaşar Aktürk, Necmettin Erbakan, Doğan Güreş Paşa) düşük değerler ekonomik gelir seviyesi yüksek nüfusun yer seçiminden kaynaklanmıştır. Kentin kuzey doğusunda (Mehmet Sanlı, Atatürk) yer alan mahallelerde üniversitenin çekim etkisine bağlı hizmet sektöründe yer alan nüfus yoğunluğu sebebiyle çiftçi kayıt sisteminde yer alan nüfus yoğunluğu düşüktür (Tablo 3). Çiftçi kayıt sistemine göre elde edilen örüntüde eğitim seviyesine

göre yoksulluğun yoğun olarak gösterildiği mahallelerde değerlerin düşük olduğu görülmektedir. Bu durumu kırsaldan yeni göç almış çeper mahallelerde (Mücahitler, Helvacioğlu, Şöhrabil, Ekrem Çetin) toprak sahibi olmayan veya kırsala hâlâ bağlı olsalar bile tarım arazileri merkez ilçe sınırları dışında kalan nüfusun mekân seçiciliğiyle açıklamak yerinde olur (Harita 3). Kırsaldan yoğun göç almış, düşük gelirli çeper mahallelerde günlük tarım işçisi olarak çalışan ve rençberlikle uğraşan kişi sayısı oldukça yüksektir. Nitekim saha gözlemlerinde ürün hasat vakitlerinde günlük tarım işçilerinin toplandığı mekânlar bu mahallelerdedir.

Çiftçi kayıt sistemindeki verilere göre oluşturulan dağılımda yüksek referans değerler gösteren mahaller ise analize değer bir dağılım sergilemektedir. Kilis kenti gelişim sürecinde ticaret etkili bir unsur olsa da Türkiye-Suriye sınırının belirlenmesinden sonra kent, ticaret fonksiyonunu büyük ölçüde kaybetmiştir. Sanayi faaliyetlerinin de zayıf kaldığı kentte uzun süre tarım sektörü varlığını korumuştur. Çiftçi kayıt sisteminde var olan veriler de aslında bu durumu desteklemektedir. Kilis kenti fonksiyon kayıplarına bağlı olarak çekim etkisi zayıflamış bir merkezdir. Dolayısıyla kente ilk göç edenler en yakın kırsal alanlardan kente doğru göç etmişlerdir. Coğrafi yakınlık sebebiyle gününbirlik olarak arazilerine gidiş-geliş yapan nüfus kent merkezinde ikamet etmeye başlamıştır. Kentin eski mahallelerindeki gözlemlerde de tarım kökenli nüfusun yoğunlaştığı mahallelerde ev (avlulu evler) ve eklentileri (ahır, samanlık, depo alanları) diğer mahallelere göre farklılıklar göstermektedir. Örneğin, Bölük, Meşetlik, Tekye, Şih Abdullah, Deveciler, Hakverdi, Vaiz, Şehit Sakıp, Gaziler, Mullahamit, Yavuz Sultan Selim, Hindioğlu, Mihali mahallelerinde tarımla uğraşan nüfusun yoğunluğu görülmektedir (Tablo 3, Harita 3). Öncüpınar mahallesi ise kır-kent yaşantısında önemli bir örneği teşkil eder. Bu mahalle kente 8 km olan Öncüpınar Gümrük Sahası içerisinde kalmış Öncüpınar (Tibil) Köyü'nün kentin çeperine taşınmasıyla meydana getirilmiş tarıma hâlâ bağımlı bir mahalledir.

Harita 3.

Kayıtlı Çiftçi Sayısına Göre Yoksulluğun Dağılışı.

Yakacak yardımı alan ailelere göre yoksulluk mekânları

Yoksulluk mekânlarının tespitinde kullanılan en önemli veri grubunu Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı tarafından yakacak (kömür) yardımı alan aile sayıları oluşturmuştur (Tablo 4). Bu yardımı alan aile sayısı toplam mahalledeki hane sayısına oranlanarak mahalle ölçeğinde yoksulluk oranları elde edilmiştir (Tablo 4). Bu veri grubunda hem yerli nüfus hem de Suriyeli sığınmacı nüfusa ait verilerin yer alması yoksulluk mekânları tespitinde daha tutarlı sonuçlar vermiştir.

Yerli nüfusa dağıtımı yapılan yakacak yardımına göre elde edilen dağılım örüntüsünde eğitim seviyesine göre yapılan dağılışa benzer bir durum elde edilmiştir (Harita 2, 4). Dağılım haritasında yoksulluğun yüksek görüldüğü mahallelerin yoğunlaşma sahası kentin kuzeydoğusunda yer almaktadır. Mücahitler, Fatih Sultan Mehmet, Şöhrabil, Helvacıoğlu, Bilal Habeş, Muallim Rifat Bilge, Demirciler ve Okçular yoksulluğun yüksek olduğu mekânları meydana getirmektedir (Tablo 4, Harita 4). Bu mahalleler kent çeperinde yer alan kırsal kökenli nüfusun yöneldiği alanlardır. Diğer yoğunlaşma mekânları kentin iç mahallelerinde, merkezi iş sahasının çevresinde

yer almaktadır. Mihali, Tırıklı, Çaylak, Hacı Gümüş, Cumhuriyet, Mullahamit mahallelerinde görülen yüksek değerler çiftçi sayılarının yüksek olduğu mekânlarla paralellik göstermiştir (Harita 3, 4).

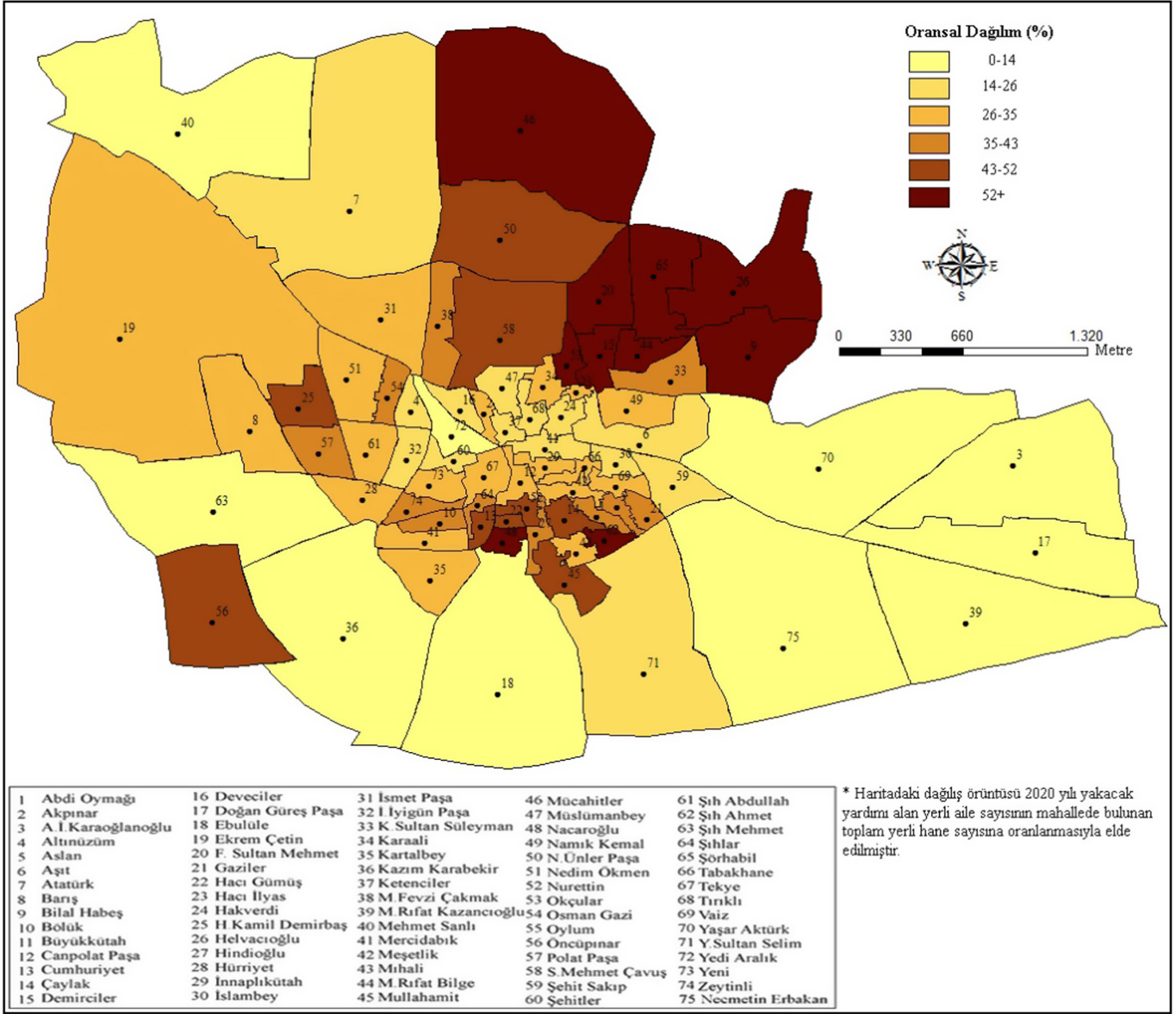
Yakacak yardımı alan, yerli nüfusun düşük yoğunluk gösterdiği mekânlar ise kent çeperinde yer almaktadır. Doğuda; Mehmet Rifat Kazancıoğlu, Yaşar Aktürk, Necmettin Erbakan, Doğan Güreş Paşa, Albay İbrahim Karaoğlanoğlu, kuzeybatıda üniversite çekim etkisiyle şekillenen; Mehmet Sanlı, güneyde ise yeni gelişim gösteren Kâzım Karabekir ve Ebulüle mahalleridir (Tablo 4, Harita 4). Kentin yeni gelişim sahalarındaki bu çeper mahalleler, eski mahallelerde ekonomik gelir seviyesi yüksek olan nüfusun desantralizasyonu sonucu meydana gelmiştir.

Kilis kentine yoğun Suriyeli göçü sebebiyle kent yoksulluğunda yeni bir dinamik ortaya çıkmıştır. Toplam kent nüfusunun %42'si kadarını meydana getiren Suriyeli sığınmacı nüfusun kentsel alan içerisindeki mekân seçim stratejileri kentte yoksulluk mekânlarının şekillenmesinde etkili olmuştur. Suriyeli nüfus kent içerisinde

Tablo 4.
Kömür Yardımı Alan Aile Sayısına Göre (Yerli-Suriyeli) Belirlenen Yoksulluk Oranı (2020)

Mahalleler	Kömür Yardımı Alan Yerli Aile Sayısı	Yerli Nüfus Hane Sayısı	Oran %	Mahalleler	Kömür Yardımı Alan Suriyeli Aile Sayısı	Suriyeli Hane Sayısı	Oran %
Şöhrabil	121	175	69,1	Okçular	54	71	76,1
Mücahitler	224	342	65,5	Yedi Aralık	151	200	75,5
Şih Ahmet	75	115	65,2	Karaali	64	85	75,3
Bilali Habeş	292	477	61,2	Saraç Mehmet Çavuş	161	215	74,9
Fatih Sultan Mehmet	236	411	57,4	Mullahamit	48	9,6	68,6
Muallim Rifat Bilge	146	258	56,6	Muallim Rifat Bilge	59	11,8	65,6
Demirciler	148	263	56,3	Hasan Kamil Demirbaş	156	31,2	65,0
Nacaroğlu	45	80	56,3	Tekye	58	90	64,4
Okçular	91	162	56,2	Fatih Sultan Mehmet	103	20,6	64,4
Helvacioğlu	320	577	55,5	Deveciler	99	19,8	61,9
Mullahamit	61	117	52,1	Aslan	37	7,4	61,7
Cumhuriyet	34	67	50,7	Bilali Habeş	109	21,8	60,6
Hasan Kamil Demirbaş	137	271	50,6	İslambey	46	9,2	60,5
Öncüpınar	166	330	50,3	Maraşal Fevzi Çakmak	151	250	60,4
Hacı Gümüş	20	40	50,0	Büyükkütah	78	15,6	60,0
Nurettin	19	38	50,0	Mihali	48	9,6	60,0
Namık Ünler Paşa	150	302	49,7	Doğan Güreş Paşa	95	19	59,4
Saraç Mehmet Çavuş	158	334	47,3	Oylum	80	135	59,3
Çaylak	40	86	46,5	Şih Mehmet	118	23,6	59,0
Oylum	76	175	43,4	Canpolat Paşa	42	8,4	58,3
Hindioğlu	42	99	42,4	Mercidabık	81	16,2	57,9
Gaziler	46	110	41,8	Ketenciler	52	10,4	57,8
Bölük	52	126	41,3	Yeni	74	14,8	56,9
Maraşal Fevzi Çakmak	148	360	41,1	Nacaroğlu	33	6,6	56,9
Şihlar	18	44	40,9	Altınüzüm	90	18	56,3
Kanuni Sultan Süleyman	164	402	40,8	Vaiz	39	7,8	55,7
Aslan	26	64	40,6	Hakverdi	50	10	55,6
Osman Gazi	66	165	40,0	Aşit	116	23,2	55,2
Şehit Sakıp	64	342	18,7	Akpınar	38	7,6	42,2
Büyükkütah	14	75	18,7	Helvacioğlu	53	10,6	40,8
Yavuz Sultan Selim	48	259	18,5	Kanuni Sultan Süleyman	109	274	39,8
Atatürk	249	1,374	18,1	Ekrem Çetin	1069	213,8	39,6
Şih Mehmet	81	562	14,4	Cumhuriyet	33	6,6	37,5
Ebulüle	61	459	13,3	Hacı Gümüş	21	4,2	37,5
Kazım Karabekir	199	1,509	13,2	Nedim Ökmen	176	35,2	36,7
Yedi Aralık	38	290	13,1	Hürriyet	115	23	35,9
Yaşar Aktürk	102	1,305	7,8	Kazım Karabekir	208	41,6	27,4
A. İb. Karaoğlanoğlu	109	1,470	7,4	Atatürk	195	39	26,4
Doğan Güreş Paşa	50	777	6,4	Ebulüle	35	7	17,5
Necmettin Erbakan	2	1,126	0,2	M. Rifat Kazancıoğlu	0	0	0,0
Mehmet Sanlı	1	1,143	0,1	Mehmet Sanlı	0	0	0,0
M. Rifat Kazancıoğlu	0	1,963	0,0	Necmettin Erbakan	0	0	0,0

Kaynak: Kilis Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı.

Harita 4.

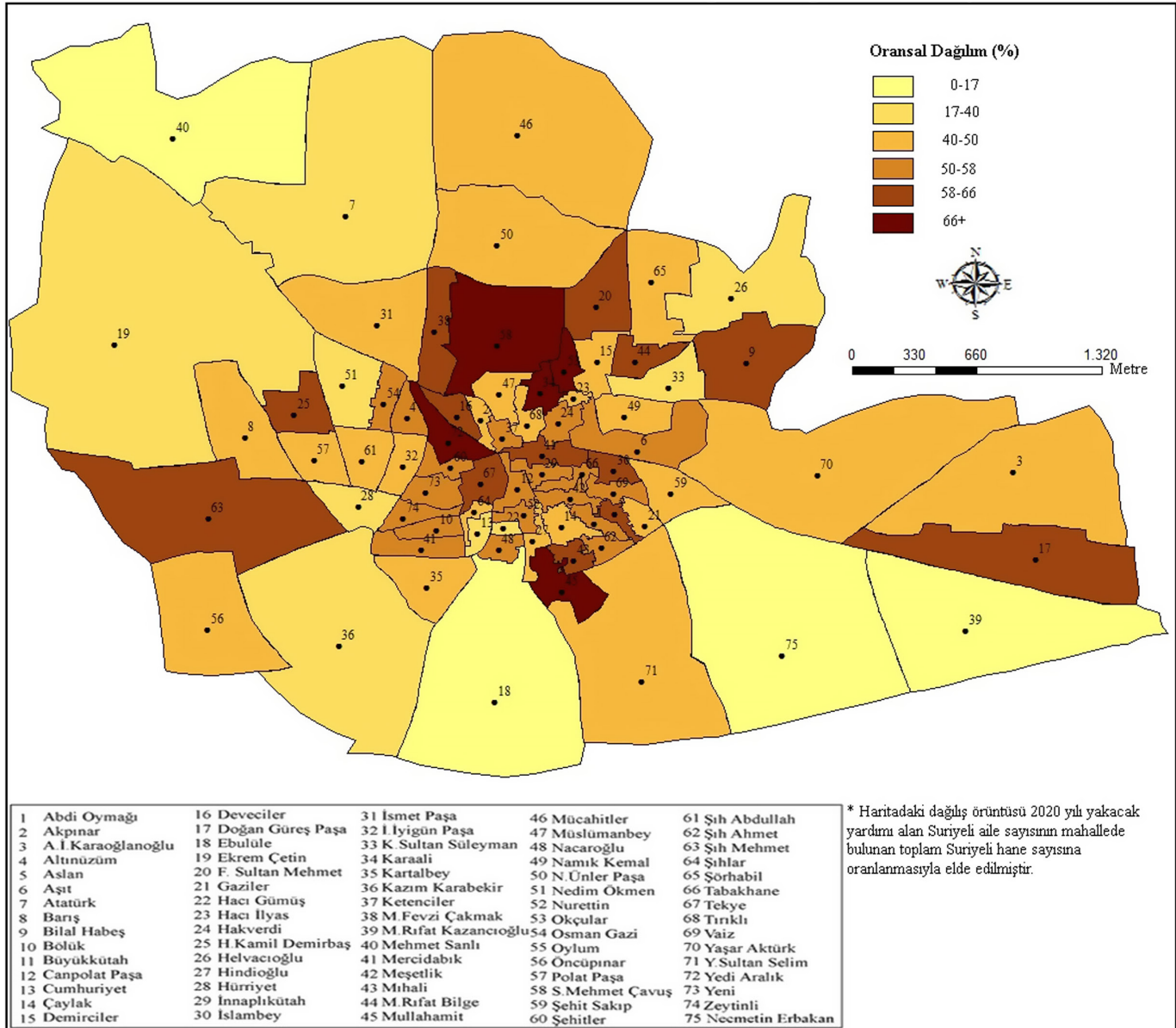
Yakacak Yardımı Alan Nüfusa Göre Yoksulluğun Dağılışı (Yerli Nüfus).

merkez mahallelerde yoğunluk göstermektedir. Bu merkez mahallelerde yer alan geniş, avlulu ve eski evlerde kiralara düşük lüğü ve çoklu aile ikametlerine elverişlilik Suriyeli nüfus için çekici bir etki yaratmıştır. Suriyeli göçmen ailelere dağıtılan yakacak yardımı ve aile sayısından hareketle oluşturulan yoksulluk dağılım örüntüsünde merkez mahallelerde yoğunluklar dikkati çekmektedir (Tablo 4, Harita 5). Suriyeli sığınmacı göçünün merkez mahallelere yönelmesi yerli nüfusun da çevrelerde doğru hareketini beraberinde getirmiştir. Merkezden çevreye doğru kaçış tüm kentlerde görülse de yoğun Suriyeli göçü Kilis kentinde bu süreci hızlandırmıştır.

Yakacak yardımı alan Suriyeli ailelerin yoğunluk mekânları merkez mahalleler ve bu mahallelere komşu olan mahallelerdir. Yedi Aralık, Mullahamit, Karaali, Okçular ve Saraç Mehmet Çavuş yoğunluğun en yüksek olduğu mekânlardır (Tablo 4, Harita 5). Ayrıca Mercidabık, Nacaroğlu, Tekye mahalleleri merkez mahallelerde yoğunluğun görüldüğü alanlardır. Merkez mahallelerdeki bu Suriyeli yoğunluğu yerli nüfusun yer değiştirme stratejisini etkilemiştir.

İkinci derecede kentsel yoksulluk alanları ise Bilal Habeş, Hasan Kamil Demirbaş, Muallim Rifat Bilge, Fatih Sultan Mehmet, Mareşal Fevzi Çakmak mahalleleridir (Tablo 4, Harita 5). Bu mahalleler aynı zamanda eğitim kriterinde de düşük eğitim seviyelerinin tespit edildiği kentsel mahallelerdir.

Dağılım örüntüsünde düşük yoğunluklu mahalleler ise kent çevrelerinde görülmektedir. Diğer kriterlerde de düşük değerlerin görüldüğü Mehmet Rifat Kazancıoğlu, Necmettin Erbakan, Ebulüle, Mehmet Sanlı mahalleleri merkez mahallelerdeki gelir seviyesi yüksek olan nüfusun kümelendiği alanları meydana getirir (Tablo 4, Harita 5). Dolayısıyla bu mahallelerde Suriyeli aile sayıları da çok düşüktür. Diğer taraftan yoğunluğun düşük görüldüğü Helvacıoğlu, Kanuni Sultan Süleyman ve Mücahitler mahallelerinde yerli nüfusun gelir seviyesi düşüklüğü Suriyeli nüfusun bu mahallelerde yayılımını sınırlandırmıştır (Tablo 4, Harita 5). Bu mahallelerde yerli nüfusun kent içi göç etme eğiliminin düşüklüğü Suriyeli nüfusun bu mahallelerdeki yoğunluğunu engellemiştir.

Harita 5.

Yakacak Yardımı Alan Nüfusa Göre Yoksulluğun Dağılımı (Suriyeli Nüfus).

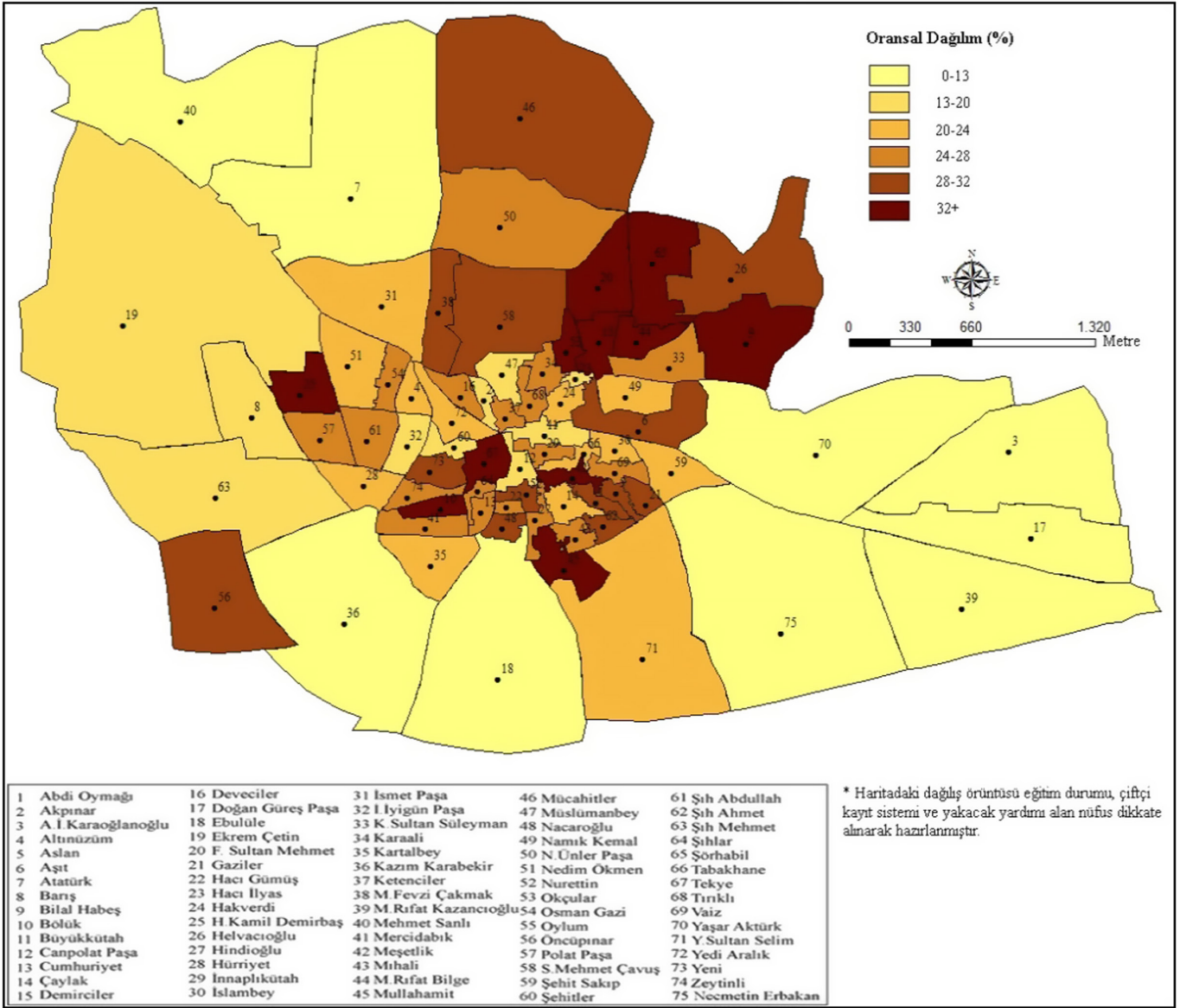
Sonuç ve Öneriler

1980 sonrası dünya ülkelerinin benimsediği neo-liberal politikalar ve küreselleşmenin etkisiyle toplumlar politik ve sosyo-kültürel anlamda değişimler yaşamış ve bu değişim en fazla kent mekânında izlenmiştir. Kent mekânındaki değişim ve dönüşüm mekânsal ayrışmayı beraberinde getirerek kent yoksulluğunu görünür kılmıştır. Kentlerde görülen gittikçe derinleşen gelir uçurumları ve eşitsizlik kent mekânının dönüşüm ve ayrışmasında başat faktörü meydana getirmektedir. Ayrıca ekonomik koşulların ortaya çıkardığı kent içi sınıfsal ayrışma, günümüz kentlerinde demografik yapı, yaşam biçimleri ve kültür üzerinden gerçekleşmektedir.

Kentsel yoksulluğun mekânsal dağılımı üzerine yapılan bu çalışmada Kilis kentinde mahalleler ölçeğinde eğitim, çiftçi sayıları ve yakacak yardımı verilerinden elde edilen oransal değerlerden hareketle yoksulluk mekânlarının dağılım örüntüleri meydana getirilmiştir. Yoksulluk çok nedenli ve karmaşık süreçlerin sonunda

şekillenen bir olgu olmakla birlikte bölgeden bölgeye, mahalleden mahallere değişen bir görünüm arz eder. Kentsel mekânın gelişim süreci ve göç süreciyle birlikte şekillenen yoksulluk mekânları, kent nüfusunun ekonomik seviyesine göre seçim yaptığı mekânlar haline almıştır.

Kilis'te yoksulluğu ağır basan mahalleler eğitim, çiftçi kayıt sistemi verileri ve yakacak yardımı alan aile sayılarına göre ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Kullanılan üç kriterin ortalaması ele alınarak elde edilen dağılım örüntüsünde yoksulluğun baskın olduğu mekânlar dikkat çekmektedir (Harita 6). Yukarıdaki dağılım örüntülerine paralel olarak Kilis'in kuzey-kuzeydoğusunda (Bilal Habeş, Muallim Rifat Bilge, Şorhabil, Helvacıoğlu, Fatih Sultan Mehmet, Demirciler, Kanuni Sultan Süleyman) yoksulluğun yoğunlaştığı görülmektedir. Bu mahalleler kırsaldan alınan göç ile nüfuslanmış ve ekonomik gelir seviyesi düşük olan nüfusun yaşadığı kent çeperindeki alanlardır. Yoğunluğun yüksek görüldüğü diğer mahalleler ise merkez mahaller (Tekye, Bölük, Meşetlik,

Harita 6.

Kilis'te Yoksulluk Mekanlarının Dağılışı.

Hacı Gümüş, Abdi oymağı, Şihahmet) arasında yer almaktadır. Bu mahallelerdeki yapı özellikle Suriyeli sığınmacı nüfusun yerleşme tercihleri ve yerli nüfusun çeperlere hareketiyle şekillenmiştir. Kentin batı kesiminde görülen ikinci derece yoksulluk mekânlarından olan Hasan Kamil Demirbaş ve Öncüpınar mahalleleri de yine kırsal nüfusun yoğunlaştığı mekânları meydana getirir (Harita 6).

- Kilis'te yoksulluk mekânları oluşumunda ve kentsel yoksulluğun artışında şu noktalar dikkat çekmektedir.
- Kilis'te "yoksulluk kentleşme hızını artırıcı bir etki" yaratmıştır. Kente eklenen yeni mekânlar kırsaldan gelen göç sonucu ve Suriyeli sığınmacı nüfusunun tercihiyle şekillendiğine göre kente yönelen yoksulluk kentleşme hızını da beraberinde getirmiştir.
- Kentte oluşan Suriyeli sığınmacı nüfus baskısı sebebiyle kentsel büyüme hızı artmış, kentin yatay ve dikey yönde büyümesi hızlanmıştır.

- Kent çeperinde yer alan doğu ve kuzeybatı kesimlerdeki mahallelerde gelir seviyesi yüksek nüfusun tercih ettiği mekânlar gelişim göstermiştir.
- Merkez mahallelerde yer alan nüfus çeper mahallelere doğru kent içi nüfus hareketine sebep olmuştur. Merkez mahallelere ise Suriyeli sığınmacı nüfusun yığılım mekânları haline almıştır.

Kilis kentinde yoksulluğun yaratmış olduğu sorunlar ise şu şekilde ifade edilebilir.

- Kentteki hızlı büyümeye bağlı olarak çarpık kentleşme ve alt-yapı sorunları yaşanmıştır.
- Kilis'te kırsal nüfusun yaşam sahalarında kentleşme(memiş bir topluluk kentsel değerlere ve kentsel yaşam tarzına entegre olamamış bir toplum yapısı türemiş olacaktır. Bookchin'in (1999) ifadesi ile kentsiz bir kentleşme meydana gelecektir. Bu durum bir kanser hücresi gibidir. Yani kent ile kırsalın çatışması yerini kent-kentleşme çatışmasına bırakmaktadır (Bookchin, 1999, s. 10-11).

- Sığınmacılar ile ortaya çıkan nüfus baskısı yerli nüfusun diğer kentlere göçünü hızlandırmıştır. Nitekim Kilis'in net göç hızları negatif değerler göstermektedir.
- Kilis kentinin nüfus taşıma kapasitesi sınırlarına ulaşmıştır. Kentin, yönelen nüfusu massedememesi yoksulluğun derecesi ve büyüklüğünü artırmaktadır.
- Kilis'in hizmet ağırlıklı bir kent olması ve düşük üretim kapasitesi beraberinde işsizliği getirmektedir.
- Suriyeli nüfusun yoğun olduğu merkez mahalleler ile kent çeperinde yer alan mahallelerde kentsel ayrışma ve dışlanma süreçleri yaşanmaktadır.
- Kentte işgücü arzının yüksekliği ve ücretlerin düşüklüğü kayıt dışılığı beraberinde getirmektedir.
- Yoksulluk yapılarının meydana getirmiş olduğu eğitim sisteminde düşük katılım, ilgisizlik, düşük akademik başarılar kent içinde bölgesel eğitim yapısındaki dengesizlikleri meydana getirmektedir.
- Kilis'te yoksulluk tipolojisi yoksulluk kültürü üreten bir hale evrilmektedir. Bu kültür ile yoksulluk diğer nesillere aktarılacak nöbetleşe yoksulluğa evrilen bir yapı oluşturacaktır.

Kilis'te kent yoksulluğunu en az dereceye indirmek için kapsamlı çalışmalara ihtiyaç vardır. Tüm dünyada ve Türkiye'de yoksulluğun görülmediği hiçbir kent yoktur. Dolayısıyla kent yoksulluğunu ortadan kaldırmak mümkün görülmemektedir. Ancak kent yoksulluğunun derecesini düşürmek bazı projelerle mümkün olabilecektir.

- Gecekondu görünümüne yoksul mahallelerde toplu konut projeleri ile çarpık kentleşmenin önüne geçilebilir. Nitekim Kilis'te Helvacıoğlu mahallesinde uygulanan toplu konut projesi yoksulluğun görünürlüğünü kısmen kamufle eden bir proje olmuştur. Mücahitler mahallesindeki toplu konut projesi de mahalledeki yoksulluk görünürlüğünü kısmen değiştirici etkide bulunacaktır. Kentin merkez mahallelerindeki sit alanı içerisinde bulunan eski konutların restorasyonu ile de yoksulluk mekânlarının görünümü değiştirilebilir. Mekân görünümünün değişimi kentsel ayrışma ve dışlanma süreçlerinin zayıflamasını sağlayacaktır.
- Yoksulluğun yerleşik bir kültür halini almaması için yoksulluk derecesinin yüksek olduğu mahallelerde eğitimi teşvik edici projelerin hayata geçirilmesi gerekmektedir. Yoksul mahallelerdeki okulların daha donanımlı hale getirilmesi ve eğitim destekleri ile genç nüfusun yeterli eğitimi alması sağlanmalıdır. Çocukların üst kademe eğitim kurumlarına geçişinin sağlanması yoksulluğu bir kültür haline getirmeyi engelleyici en etkili mücadele yollarından biri olacaktır.
- Yoksullukla mücadelede sosyal yardımlardan ziyade işsiz nüfusa istihdam imkânları tanıyarak yoksulluğun azaltılması önem arz etmektedir. Kavramsal çerçevede de bahsedildiği üzere çeşitli görüşlere göre sosyal yardımlarla yoksulluğun önüne geçilememekte hatta yoksulluğun kronikleşmesi problemini doğurabilmektedir. Dolayısıyla sosyal yardımlardan ziyade kayıt dışı istihdamın önüne geçilerek yeterli düzeyde ücretlerle insanlara kalıcı istihdam yaratılması daha sürdürülebilir bir kent yaşantısı sunabilir.
- Kırsaldan kente yönelen göç, yoksulluk mekânlarının oluşumunda önemli bir faktördür. Kırsal alanlarda yürütülecek projelerle nüfusun kırsalda istihdamı kentlerdeki yoğun nüfus baskısını dizginleyecektir. Köy-kent projelerinin hayata geçirilmesi tersine göç (kentten kıra) hareketlerini başlatarak, istihdam dışı nüfusun kırsala göçü teşvik edilmiş olacaktır.

- Suriyeli göçmen nüfusun Kilis kentindeki yoğunluğu kent yoksulluğu görünümünü artırıcı bir etki yapmıştır. Kentteki istihdam arzının sınırlılığı hızlı artan nüfusun işsiz kalmasını beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla Suriyeli göçmen nüfusun geri dönüş göçleri ile kent yoksulluğu derecesi düşüş gösterecektir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interests: The author declare that they have no competing interest.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Akdemir, İ. O. (2018). Küresel beslenme açlık ve yoksulluk. İçinde H. Akengin & İ. Dölek (Eds.). *Günümüz dünya sorunları* (ss. 101–140). Pegem Akademi.
- Akdemir, İ. O., & Akengin, H. (2013). Coğrafya biliminin tanımı, ilkeleri, konusu, bazı temel kavramları ve öğretimi. İçinde H. Akengin & İ. Dölek (Eds.). *Genel Fiziki coğrafya* (ss. 1–34). Pegem Akademi.
- Aktan, C. C., & Vural, İ. Y. (2002). Yoksulluk: Terminoloji, temel kavramlar ve ölçüm yöntemleri. İçinde C. C. Aktan (Ed.). *Yoksullukla mücadele Stratejileri* (s. 1–32). Hak-İş Konfederasyonu Yayını.
- Aktan, E. Ö. (2006). Kent biçimi-ulaşım etkileşimine ilişkin (tarihsel ve güncel) yaklaşımlar ve İstanbul örneği (Tez No: 201270). [Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü]. Ulusal Tez Merkezi.
- Alcock, P. (2007). *Understanding poverty* (2 ed). Macmillan Press Ltd.
- Aygen, M. (2016). Türkiye'de yoksulluk ve sosyal yardım yaklaşımı üzerine: Elâzığ örneği. *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 4(8), 150–179. [CrossRef]
- Aytaç, Ö., & Akdemir, İ. O. (2003). Türkiye'de yeni kentli yoksulluk sorunu. İçinde A. E. Bilgili ve ark. (Ed.). *Yoksulluk sempozyumu* (ss. 50–77). Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Yayınları.
- Bahadır, Z., & Daşlı, Y. (2010). Şartlı nakit transferinden yararlanan aileler: Sivas örneği. İçinde Uluslararası yoksullukla mücadele Stratejileri sempozyumu: Deneyimler ve yeni fikirler (ss. 489–506). SYDGM Yayınları.
- Baloğlu, F. (2011). Kentsel yoksulluk: İstanbul'dan küçük bir kesit. *İstanbul Journal of Sociological Studies*, (31), 231–249.
- Bauman, Z. (1999). *Çalışma, Tüketici ve yeni yoksulluk* (Ü. Öktem, Çev.). Sarmal Yayınları.
- Beyazıt, E. (2020). Sosyal politika, yoksulluk ve kent yoksulluğu. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(30), 2966–2993. [CrossRef]
- Boltvinik, J. (1998). Poverty measurement methods an overvie. In *SEPED Series on Poverty Reduction*. United Nations Development Program.
- Bookchin, M. (1999). *Kentsiz kentleşme*. Ayrıntı Yayınları.
- Castells, M. (2008). *Enformasyon çağı: Ekonomi, toplum ve kültür*. İstanbul bilgi üniversitesi Yayınları.
- Castles, S., & Miller, M. J. (2008). *Göçler Çağı*. İstanbul bilgi üniversitesi Yayınları.
- Dansuk, E. (1997). Türkiye'de yoksulluğun ölçülmesi ve sosyo-ekonomik yapılarla ilişkisi (Tez No: 2472). [Uzmanlık Tezi, Devlet Planlama Teşkilatı]. Ulusal Tez Merkezi.
- Daşlı, Y. (2015a). Yoksulluğun bir nedeni olarak kamusal sosyal yardımlar: Sivas merkez ilçe örneği (Tez No: 385421). [Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. Ulusal Tez Merkezi.

- Daşlı, Y. (2015b). Sosyal yardımların sorunlu alanı: Muhtaçlık tespiti. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 39(2), 135–155.
- Demir Şeker, S. (2008). *Türkiye’de Sosyal Transferlerin Yoksulluk üzerindeki etkileri* (Uzmanlık Tezi). Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü.
- Demirtürk, R. B., Bozkuş, N., Cephce, A., Aktaş, B., Taşdemir Afşar, S., & Çingir, H. (2011). Yoksulluk düzeyinin modellenmesi üzerine bir araştırma. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 30–67.
- Dumanlı, R. (1996). Yoksulluk ve Türkiye’deki boyutları (Tez No: 2449). [Uzmanlık Tezi, Devlet Planlama Teşkilatı]. Ulusal Tez Merkezi.
- Erdem, T. (2006). Yoksulluk. İçinde T. Erdem (Ed.), *Feodaliteden Küreselleşmeye temel kavramlar ve süreçler* (ss. 321–365). Lotus Yayınevi.
- Erdoğan, G. (2004). Yoksulluk tanımları ve yoksulluk araştırmaları. İçinde *2004 IV. Aile Şurası: Aile ve Yoksulluk*.
- Erdoğan, N. (2007). *Yoksulluk halleri-Türkiye’de kent yoksulluğunun toplumsal görünümü*. İletişim Yayınları.
- Ergun, C., Gül, H., & Sallan Gül, S. (2013). Neoliberal küreselleşme ve küresel kent. İçinde C. Ergun, M. Güneş & A. D. Ergun (Eds.), *Kent üzerine özgür yazılar*. Bağlam Yayınları.
- Firidin Özgür, E. (2006). Sosyal ve mekânsal ayrışma çerçevesinde yeni konutlaşma eğilimleri: Kapalı siteler, İstanbul, Çekmeköy örneği. *Planlama*, 4, 79–95.
- Gallopin, G. (1994). *Impoverishment and sustainable development, a system approach*. International Institute for Sustainable Development (IISD).
- Göney, S. (2017). *Şehir Coğrafyası-I* (M. Bayartan, Düz.) Beta Basım.
- Gottdiener, M. (1994). *The new urban sociology*. McGraw-Hill, Inc.
- Grannis, R. (2002). Discussion: Segregation indices and their functional inputs. *Sociological Methodology*, 32(1), 69–84. [CrossRef]
- Gül, H., & Şen, B. (2018). Yoksulluk: Tanım, olgu ve yaklaşımlar. İçinde B. Şen & M. Ö. Taşkesen (Eds.), *Yoksulluk ve sosyal hizmet* (ss. 11–29). Eğitim Yayınevi.
- Güneş, S. (2009). *Yoksullukla mücadelede mikro kredi uygulamaları ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü proje destekleri* [Uzmanlık Tezi, T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü].
- Hamnett, C., & Cross, D. (1998). Social change, social polarisation and income inequality in London 1979–1993. *GeoJournal*, 46(1), 39–50. [CrossRef]
- Harvey, D. (2002). Sınıfsal yapı ve mekânsal farklılaşma kuramı. İçinde B. Duru & A. Alkan Çev., *20. Yüzyıl Kenti* (ss. 147–172). İmge Kitapevi.
- Harvey, D. (2009). *Sosyal adalet ve şehir* (M. Morali, Çev.). Metis Yayınları.
- Işık, O., & Pınarcıoğlu, M. M. (2018). *Nöbetleşe yoksulluk: Sultanbeyli örneği*. İletişim Yayınları.
- İncili, Ö. F. (2021). Cumhuriyetten günümüze Kilis’te göç ve dinamikleri. İçinde İ. Kalaycı & G. Kalmış (Eds.), *Çağlar boyu göç (tarih-kültür-medeniyet)* (ss. 471–506). Gazi Kitabevi.
- Kaygalak, S. (2001). Yeni kentsel yoksulluk, göç ve yoksulluğun mekânsal yoğunlaşması: Mersin/Demirtaş mahallesi örneği. *Praksis*, 2, 124–172.
- Kıray, B. (1998). *Kentleşme Yazıları*. Bağlam Yayınları.
- Knox, P., & Pinch, S. (2006). *Urban Social Geography*. Pearson Education Ltd.
- Kule, H., & Es, M. (2010). Türkiye’de kentsel yoksulluk: Kocaeli örneği. *Journal of Social Policy Conferences*, 50, 259–300.
- Kurtuluş, H. & Türkün, A. (2005). Giriş. İçinde H. Kurtuluş (Ed.), *İstanbul’da Kentsel Ayrışma*, (ss. 9–25). Bağlam Yayınları.
- Li, Z., & Wu, F. (2006). Socio-spatial differentiation and residential inequalities in Shanghai: A case study of three neighbourhoods. *Housing Studies*, 21(5), 695–717. [CrossRef]
- Mahiroğulları, A. (2010). Yoksullukla mücadelede sosyal politika önlemleri: Sivas örneği. İçinde *11. Çalışma Ekonomisi ve endüstri ilişkileri kongresi kitabı* (ss. 115–124). TÜRK-İŞ Sendikası Yayınları.
- Moser, C. (1996). Summary of household responses to poverty and vulnerability in four poor urban communities. İçinde *Confronting crisis*. World Bank Publishing.
- Musterd, S., & Ostendorf, W. (2009). Residential segregation and integration in the Netherlands. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 35(9), 1515–1532. [CrossRef]
- Oyan, O. (2002). Kentleşme, göç ve yoksulluk. In A. A. Dikmen (Ed.), *7. Ulusal sosyal bilimler kongresi, Türkiye sosyal bilimler Derneği*. İmaj Yayıncılık.
- Ören, K. (2013). *Sosyal politika*. Nobel Yayınevi.
- Özbay, F. (2009). Kent yoksulluğu ve sosyal dışlanma (Tez No: 262589). [Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. Ulusal Tez Merkezi.
- Özdek, Y. (2002). *Yoksulluk, şiddet ve insan hakları*. TODAİE Yayınları, Yayın No: 311.
- Özdemir, E. (2010). Kültürel kimliklerin kentsel gerilim odağına dönüşmesinde toplumsal süreçler: Mersin örneği. İçinde Uğurlu, Ö., Pınarcıoğlu, N. Ş., Kanbak, A., & Şiriner, M. (Eds.), *Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları* (ss. 375–408). Örgün Yayınevi.
- Pattison, W. D. (Y. Arı, Çev.) (2003). Coğrafyanın dört geleneği. *Ege Coğrafya Dergisi*, 12, 119–125.
- Salim, M. (2020). Türkiye’de yoksullukla mücadelede kamusal sosyal yardımlar ve bir kurum incelemesi: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları. *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 6(36), 1658–1679.
- Saunders, P. (2004). *Towards a credible poverty framework from income poverty to deprivation*. Social Policy Research Centre Discussion Paper No: 131.
- Sen, A. (2004). *Özgürlükle kalkınma* (Y. Alogan, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Sirkeci, I., Cohen, J. H., & Yazgan, P. (2012). Turkish culture of migration: Flows between Turkey and Germany, socio-economic development and conflict. *Migration Letters*, 9(1), 33–46. [CrossRef]
- Sirkeci, İ., & Yüceşahin, M. M. (2014). Editörden: Türkiye’de göç çalışmaları. *Göç Dergisi*, 1(1), 1–10. [CrossRef]
- Soja, W. (2002). Postmetropolis üzerine altı söylem. İçinde B. Duru & A. Alkan (Çev.), *20. Yüzyıl Kenti* (s. 285–306). İmge Kitapevi.
- Şan, M. K., & Küçük, M. (2018). Kentsel yoksulluk, göç ve yoksulluğun mekânsal yoğunlaşması-ayrışması. *Göç Dergisi*, 5(2), 185–204. [CrossRef]
- Şener, Ü. (2010). Yoksullukla mücadelede sosyal güvenlik, sosyal yardım mekanizmaları ve iş gücü politikaları. *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV)*. <http://www.tepav.org.tr/tr/yayin/s/277>. Erişim Tarihi: 19.02.2022.
- Şenses, F. (2001). *Küreselleşmenin öteki yüzü yoksulluk*. İletişim Yayınları.
- Şentürk, M. (2015). Dışarıda ve dışında olmak: Yoksul gençlerin mekânla ilişkileri. *Sosyoloji Dergisi*, 3(31), 169–203. [CrossRef]
- Şimşek, H. (2009). Mikrofinans yoluyla yoksullukla mücadele: Muğla örneği (Tez No: 235298). [Yayınlanmamış Doktora Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Taş, Y. H., & Özcan, S. (2012). Dünya’da ve Türkiye’de yoksulluk üzerine bir araştırma. In S. Sarı ve ark. (Ed.), *International Conference On Eurasian Economies, 2012* (ss. 423–430). Almaty.
- Tekeli, İ. (2010). *Mekânsal ve toplumsal olanın Bilgibilimi Yazıları*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekindal, M. (2018). Türkiye’de sosyal yardımların yapısal işlevsel yaklaşıma göre analizi. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 29(2), 335–362.
- Tekkanat, S. S., & Türkmen, S. N. (2018). Tarih boyunca kent formlarının biçimlenişini üzerine bir inceleme. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(4), 107–124.
- TÜİK (2017). Gelir ve yaşam koşulları Araştırması 2016. *TÜİK Haber Bülteni*, 24579, 1–1. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?jsessionid=LQZzh1pQ2rC6llHbBTfQ9NsLTN5yhXBvGcQnD6NTl3bt2kNBM6jw!985759792?id=24579>. Erişim Tarihi: 02.08.2021.
- TÜİK (2019). Gelire Dayalı yoksulluk İstatistikleri. http://www.tuik.gov.tr/PrTable.do?alt_id=1013. Erişim Tarihi: 02.08.2021.
- TÜİK. (2006–2022). Gelir ve yaşam koşulları Araştırması. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Gelir,-Yasam,-Tuketim-ve-Yoksulluk-107>
- Wessel, T. (2000). Social polarisation and socioeconomic segregation in a welfare state: The case of Oslo. *Urban Studies*, 37(11), 1947–1967. [CrossRef]
- Wirth, L. (2002). Bir yaşam biçimi olarak kentleşme. İçinde B. Duru & A. Alkan (Çev.), *20.Yüzyıl Kenti* (s. 77–106). İmge Kitapevi.
- Yavan, N. (2014). Nicel araştırma Tasarımı. İçinde Y. Arı & İ. Kaya (Eds.), *Coğrafya araştırma yöntemleri* (pp. 175–198). Balıkesir.
- Yüceşahin, M. M., & Tuysuz, S. (2011). Ankara kentinde sosyo-mekânsal farklılaşmanın örüntüleri: Ampirik bir analiz. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 9(2), 159–188. [CrossRef]

Bilecik Merkez İlçesinin Dış Ortam Termal Konfor Düzeylerinin İncelenmesi

Examination of Outdoor Thermal Comfort Levels of Bilecik Center District

Serpil MENTEŞE¹
Seda KOCA²

¹Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Bilecik, Türkiye

²Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, Doktora Programı, Bilecik, Türkiye

ÖZ

Dış ortamdaki termal konfor düzeyi insan refahı ve sağlığı açısından büyük önem taşımaktadır. Özellikle iklim değişikliği ve şehirlerdeki sıcaklık stresinin artmasıyla birlikte dış ortam termal konforun önemi giderek artmaktadır. Termal konforun sağlanamadığı durumlarda, insan birçok olumsuzlukla (fiziksel performansta azalma, yorgunluk vb.) karşı karşıya kalmaktadır. Bu çalışmada, Bilecik merkez ilçesindeki dış ortam termal konfor şartlarının incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla Bilecik Meteoroloji Müdürlüğü'nden temin edilen 1960–2021 rasat dönemindeki sıcaklık, rüzgâr hızı ve nispi nem verileri kullanılmıştır. Bilecik merkez ilçesinde biyoklimatik konfor özelliklerini belirlemek amacıyla, meteorolojik parametrelerin yanı sıra insan enerjisindeki değişkenleri de dikkate almasından dolayı Fizyolojik Eşdeğer Sıcaklık-FES (Physiologically Equivalent Temperature-PET) indisi tercih edilmiştir. Çalışma alanında aylık PET değerlerini hesaplayabilmek için Rayman modeli kullanılmıştır. PET indeksi analizi sonucunda termal konforun yıl içerisinde farklılık gösterdiği ve termal konforun yalnızca Mayıs ayında (20,1 oC) optimal seviyede olduğu tespit edilmiştir. Yılın %8,4'lük diliminin biyoklimatik açıdan konforlu geçtiği belirlenmiştir. Çalışma alanında doğrudan "konforlu" sınıfında yer alan bir mevsim bulunmamaktadır. Konforlu sayılabilecek döneme en yakın mevsimleri ilkbahar ve sonbahar mevsimleri teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bilecik merkez, fizyolojik eşdeğer sıcaklık indeksi, termal konfor

ABSTRACT

The thermal comfort level in the outdoor environment is of great importance for human well-being and health. Especially with climate change and the increase in heat stress in cities, the importance of outdoor thermal comfort is gradually increasing. In cases where thermal comfort cannot be provided, people are faced with many problems (decrease in well-being, decrease in physical performance, and fatigue). In this study, it is aimed to examine the outdoor thermal comfort conditions in the central district of Bilecik. For this purpose, temperature, wind speed, and relative humidity data for the 1960–2021 observation period obtained from the Bilecik Meteorology Directorate are used. Physiological equivalent temperature index was preferred in order to determine the bioclimatic comfort properties in the central district of Bilecik. Rayman model is used to calculate monthly physiological equivalent temperature values in the study area. As a result of the physiological equivalent temperature index analysis, it is determined that thermal comfort varies throughout the year, and thermal comfort is at an optimal level only in May (20.1°C). It is determined that 8.4% of the year is comfortable in terms of bioclimatic. In seasonal averages, there is no season directly in the "comfortable" class. The closest seasons to the period that can be considered comfortable are the spring and autumn seasons.

Keywords: Bilecik center, physiological equivalent temperature index, thermal comfort

Geliş Tarihi/Received: 08.06.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 28.04.2023

Yayın Tarihi/Publication Date: 25.05.2023

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Seda KOCA
E-mail: sedakocat25@gmail.com

Cite this article as: Menteşe, S., & Koca, S. (2023). Examination of outdoor thermal comfort levels of Bilecik Center District. *Eastern Geographical Review*, 28(50), 57-63.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

Giriş

İnsan, yaşamını fiziksel çevrede sürdürür ve bu fiziksel çevreye ait özellikler insanın yaşamsal faaliyetleri üzerinde derin etkilere sahiptir. Fiziksel çevrenin en temel öğelerinden birisi iklimdir. Çünkü iklim hem fiziksel çevrenin şekillenmesinde hem de insan yaşamının devamını sağlayan koşulların oluşmasında en önemli etkenlerden birisidir. Günümüzde teknolojiyle birlikte insanın doğa üstündeki etkinliği artmasına rağmen yerleşme, tarım, insan sağlığı gibi pek çok çevre koşulunu etkileyen en önemli faktör hala iklimdir (Erlat, 2010). Günümüzde yaygın olarak kabul gören görüş insanın teknolojik aletleri ve bilgi

birikimini kullanarak fiziksel çevreyi kendi istediği şekilde düzenleyebilmesi üstünerdir. Her ne kadar bu görüş kabul edilse de fiziksel çevreyi değiştirmek oldukça güç ve dar alanlar için geçerli bir durumdur. Örneğin; kapalı ortamın havasını, klima ile kolaylıkla değiştirebilirken, dış ortamı değiştirme ve konforlu hale getirme ise oldukça sınırlı ve zordur (Honjo, 2009). Dış ortamın konforsuz olduğu durumlarda ise insan için birçok olumsuz durum söz konusu olmaktadır. Bunları sağlık sorunları (halsizlik, yorgunluk vb.), mutluluk ve refah seviyesinde düşme, iş veriminde azalma, enerji kullanımında yükseliş gibi birçok fiziksel, sosyal ve ekonomik sorunlar oluşturmaktadır (Toy & Çağlak, 2018). Öyle ki son yıllarda biyoklimatik konforun insanın fizyolojik ve psikolojik sağlığını etkilemesinden dolayı, insanların yerleşme kriterlerinde konfor faktörü güvenlik faktöründen daha önemli bir duruma gelmektedir (Tağıl & Ersayın, 2015). İnsanın fizyolojik ve psikolojik sağlığını korumadan, yaşamsal aktivitelerini yerine getirmesi oldukça zor olacaktır. Kısaca insanı çevreleyen dış ortam, günlük yaşamda önemli rol oynamakta ve bu alanların kullanımı büyük oranda dış mekân termal konforu ile belirlenmektedir (Lai ve ark., 2014).

Sıcak algısı, insanların çevresel etmenlerde birçok iklim elemnina maruz kalmasıyla ortaya çıkmaktadır. Termal konfor, insanın fizyolojik ve psikolojik olarak kendini rahat hissettiği koşullardır. Bir başka ifadeyle bu durum biyoklimatik konfor olarak ifade edilmektedir (Çağlak ve ark., 2021). Biyoklimatoloji iklim ve canlılar arasındaki ilişkiyi ortaya koyan çok disiplinli bir bilimdir (Şensoy ve ark., 2018). İnsan biyoklimatolojisi, esas olarak kentsel iklim ve bunun dış mekân termal konfor/rahatsızlık seviyeleri ve sağlık ile ilişkisi ile ilgilenmektedir (Ichim & Sfică, 2020). İnsan biyoklimatolojisi alanı 1980'lerde önem kazanmaya başlamıştır ve günümüzde kentsel biyoklimatik koşulların özellikleri Dünya çapında derinlemesine araştırılmaktadır. Dünya nüfusunun yarısından fazlasının şehirlerde yaşaması ve yüzdesinin giderek artması gerçeğinden dolayı bu konuya artan bir ilgi vardır (Ichim & Sfică, 2020). Biyoklimatik konfor durumu; insanın çevresine uyum sağlayabilmek için harcaacağı minimum enerjidir (Güngör & Polat, 2012). Sağlık durumu normal ve normal giyinmiş bir insan için kendini rahat hissettiği değerler vardır (Koçman, 1992). İnsanın biyoklimatik olarak rahat hissettiği ortalama koşullar sıcaklığın 21–27,5 °C, nemin %30–65 ve rüzgâr hızının 5 m/s'den az olduğu durumlardır (Özyavuz ve ark., 2018). İnsan bu değerler dışında olan çevresel koşullara doğal tepki göstermektedir. Örneğin, daha sıcak koşullarda terleme ile vücut ısısını düşürürken daha soğuk koşullarda titreme yoluyla ısınmaya çalışmaktadır. Biyoklimatik konfor değeri, insanın kendini rahat hissettiği değer aralığının dışında olduğunda fizyolojik ve psikolojik rahatsızlık ortaya çıkmaktadır ve ortamı terk etme eğilimi görülmektedir (Öztürk & Kadak, 2018). Bu konforun dışında olan durumlarda fiziksel ve zihinsel performansta azalmanın yanı sıra sıcak çarpması ve hipotermi gibi ciddi sağlık sorunlarıyla karşılaşmaktadır (Şensoy ve ark., 2020). Ancak konfor durumu kişiden kişiye değişmekle birlikte bulunulan ortamı konforlu veya konforsuz algılamının altında farklı psikolojik ve fiziksel nedenler olacağı bir gerçektir. (Güngör & Polat, 2012).

Dış mekân iklimsel konforu, algılanması ve dolayısıyla açık alanların kullanımı, mikro iklim koşullarından, özellikle hava sıcaklığı, hava nemi, rüzgâr hızı ve radyasyon akılarından (özellikle güneş radyasyonu), fiziksel bir dizi kişisel parametreden (aktivite, giyim düzeyi ve yaş ayrıca psikolojik faktörler vb.) etkilenmektedir (Oliveira & Andrade, 2007). Biyoklimatik konfor ile ilgili yapılmış çalışmalarda konforu etkileyen faktörler ikiye ayrılmaktadır. Bunlar; başta atmosfer olmak üzere çevresel faktörler ve insanın kendi ile ilgili olan faktörlerdir (Toy & Yılmaz, 2009). Bu nedenle dış

mekân termal konforu ile ilgili önceki araştırma ağırlıklı olarak iki alana odaklanmaktadır: (1) insan davranışlarıyla dış mekân termal çevre arasındaki ilişki (2) biyofiziksel ortamlar ve termal konforun öznel durumlar arasındaki ilişki (Zhou ve ark., 2013). Dış ortamda termal konforu etkileyen anahtar değişkenler sıcaklık, bağıl nem, radyasyon (ışınım) ve rüzgarlardır (Makaremi ve ark., 2012; Şahingöz ve ark., 2014; Topay & Yılmaz, 2004; Yılmaz, 2005). İklimin değişmesi ve şehirlerdeki sıcaklık stresinin artması ile birlikte dış ortam termal konforunun önemi giderek artmaktadır (Honjo, 2009).

Biyoklimatik konfor şartlarının belirlenmesi amacıyla farklı meteorolojik parametreleri değerlendiren teorik ve uygulamalı indisler bulunmaktadır (Güçlü, 2010). Biyoklimatoloji çalışmalarında termal konfor indisleri önemli bir rol oynamaktadır (Güngör & Polat, 2012). Bu indisler, meteorolojik parametrelere karşı insan tepkilerinin ölçümüne dayanmaktadır. Günümüzde, çeşitli parametreler kullanılarak çeşitli termal konfor indisleri geliştirilmiştir. Birkaç meteorolojik parametreyi kullanan nispeten basit ve kullanımı kolay termal konfor indisleri olduğu gibi, hesaplamalarında insanların farklılıklarını içeren daha karmaşık indisler de vardır (Güngör & Polat, 2012). Günümüzde yaygın olarak kullanılan bu indislerden biri Fizyolojik Eşdeğer Sıcaklık (FES=PET=Physiologically Equivalent Temperature) indisidir. PET indisini insanın enerji dengesini de dikkate alarak termal çevre koşullarını analiz ederek sonuca ulaşmaktadır (Şahingöz ve ark., 2014). PET'in hesaplanması dört meteorolojik değişkene dayanmaktadır (Walls ve ark., 2015). Bunlar sıcaklık, nispi nem, rüzgâr hızı ve radyasyon değeridir (Erkek ve ark., 2020; Toy, 2010). PET indisinde bulunan değerlerin santigrat derece (°C) cinsinden olması, anlaşılmasını ve yorumlanmasını kolaylaştırmaktadır (Bulgan & Yılmaz, 2017). Meteoroloji hakkında geniş bilgiye sahip olmayan insanlar tarafından anlaşılabilir olması ve dış mekânlarda termal konfor analizi için uygun niteliğe sahip olmasından (Chen & Hg., 2012) dolayı bu çalışmada biyoklimatik konfor şartlarını belirlemek amacıyla PET indisini kullanılmaktadır.

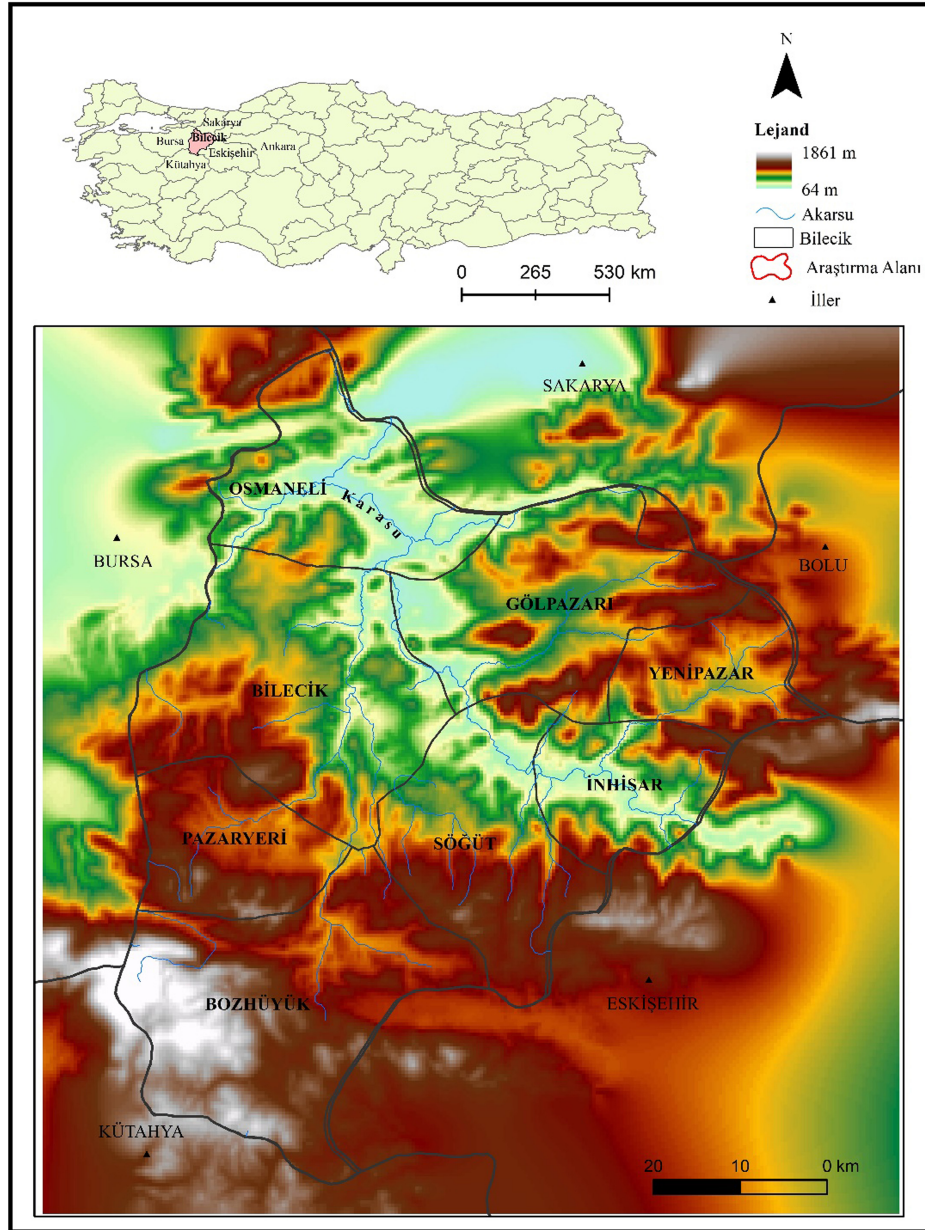
Yöntem

Çalışma Alanı

Bilecik, Marmara Bölgesi'nin Güney Marmara bölümünde yer almaktadır. Doğusunda Bolu ve Eskişehir, güneyinde Kütahya, batısında Bursa ve kuzeyinde Sakarya illeri bulunan Bilecik toplamda 4307 km² alanla Türkiye'nin yüzölçümü en küçük illerindedir (Şekil 1). İlin %32 si dağlık alandan %7'si ovalardan oluşmaktadır (Bilecik Valiliği, 2022) ve topografya doğu-batı doğrultusunda uzanmaktadır. Bilecik'in en önemli su kaynağını Sakarya Nehri ve onun kolu olan Karasu deresi oluşturmaktadır. 1960–2021 verilerine göre Bilecik'in yıllık ortalama sıcaklığı 12,5 °C; yıllık ortalama nemi %67,4 ve yıllık ortalama rüzgâr hızı ise 2,3 m/sn'dir (Meteoroloji Genel Müdürlüğü, 2022).

Çalışma alanını Bilecik ilinin merkez ilçesi oluşturmaktadır. Sadece merkez ilçenin seçilmesinin nedeni hem nüfusun büyük bir bölümünün burada yaşaması hem de PET değerinin hesaplanmasında gerekli olan meteorolojik verilerin sürekliliğidir. Bu nedenle çalışmada biyoklimatik konforun il genelinde mekânsal dağılımı yapılamamış, sadece merkez ilçenin analizi gerçekleştirilmiştir. 2021 verilerine göre 228334 kişi olan Bilecik nüfusunun 86442 kişisi (%37,8) merkez ilçede yaşamaktadır (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2022).

Çalışmada Bilecik'in PET değerlerini hesaplayabilmek amacıyla Bilecik Meteoroloji Müdürlüğü'nden temin edilen sıcaklık, rüzgâr hızı ve nispi nem verileri kullanılmaktadır. Veriler, 1960–2021 rasat döneminde kesintisiz olarak ölçülmektedir.

Şekil 1.
Çalışma Alanının Lokasyon Haritası.

Çalışmada Bilecik merkez ilçesinde biyoklimatik konfor özelliklerini belirlemek amacıyla Fizyolojik Eşdeğer Sıcaklık-FES (Physiologically Equivalent Temperature- PET) indisi kullanılmaktadır. Bu indisin tercih edilmesindeki en büyük sebep son yıllardaki biyoklimatoloji çalışmalarında yaygın olarak kullanılması ve meteoroloji rasatlarının yanında insan enerjisine ait değişkenleri de dikkate almasıdır (Çalışkan & Türkoğlu, 2012). Ayrıca sonuçların °C cinsinden çıkıyor olması yorumlama ve anlaşılabilirlik açısından büyük avantaj sağlamaktadır. Aynı zamanda PET hesaplamasında elde edilen değerlerle gerek alansal gerekse zamansal dağılımların rahatlıkla yapılabiliyor olması ve farklı mekanların kıyaslanmasına olanak vermesi diğer avantajlarından (Matzarakis ve ark., 1999; Toy & Çağlak, 2018).

Çalışma alanında aylık PET değerlerini hesaplayabilmek için Rayman modeli kullanılmaktadır. PET değerleri, sıcaklık, rüzgâr hızı ve nispi nem değerlerinin Rayman yazılımındaki ilgili alanlara

girilmesiyle elde edilmektedir. Rayman modelinde radyasyon değerinin veri olarak girilmesine gerek bulunmamaktadır. Model kendisi havayı bulutsuz, güneşli kabul ederek otomatik olarak hesaplayabilmektedir (Şensoy ve ark., 2020). Klimatik verilerin yanında Rayman modeliyle PET değerleri hesaplanırken kişisel veriler de hesaplamaya dahil edilmektedir. Bu veriler 80 W'lık metabolizma hızına sahip, giysilerinin ısı transfer derecesi 0,90 clo olan, 35 yaşında, 175 cm boyunda, açık havada bulunan bir erkek bireyi standart olarak hesaplanmaktadır (Çalışkan & Türkoğlu, 2012; Daneshvar, ve ark., 2013). Rayman modeliyle hesaplanan PET değerlerine göre termal algılama aralıkları ve her aralığın belirli fiziksel stres derecesi bulunmaktadır (Tablo 1).

Bulgular

Bilecik, İç Anadolu, Marmara ve Karadeniz bölgeleri arasında kavşak durumunda olması ve topografyasının özelliklerinden dolayı

Tablo 1.

PET Değerlerine Göre Termal Algı ve Fiziksel Stres Dereceleri (Höppe, 1999; Matzarakis & Mayer, 1996)

PET (°C)	Termal Algılama	Fiziksel Stres Derecesi
<4	Çok soğuk	Aşırı soğuk stresi
4–8	Soğuk	Güçlü soğuk stresi
8–13	Serin	Orta derecede soğuk stresi
13–18	Çok az serin	Hafif soğuk stresi
18–23	Konforlu	Termal stres yok
23–29	Çok az sıcak	Çok az sıcak stresi
29–35	Sıcak	Orta derecede sıcak stresi
35–41	Çok sıcak	Güçlü sıcak stresi
>41	Aşırı sıcak	Aşırı sıcak stresi

farklı iklim tiplerine sahiptir. Güneyde ve doğuda kalan Bozüyük, Pazaryeri ve Yenipazar ilçelerinde İç Anadolu bölgesinin karasal iklimi hakimken çalışma alanı olan merkez ilçe ve onun kuzeyiyle batısında Marmara bölgesinin iklimi hakimdir. Sakarya Irmağı'nın kenarı boyunca yer yer mikroklima alanları görülmektedir. En fazla yağışı ocak ve mayıs aylarında alan Bilecik'te yıllık toplam yağış 450 kg/m³ civarındadır. Bilecik'te batı ve kuzeybatı rüzgarları hakim olup yıllık ortalama rüzgar hızı 3,4 m/sn'dir (Bilecik Valiliği, 2022).

Bilecik kent merkezinin 1960–2021 rasatlarına göre sıcaklık, nem ve rüzgâr hızına ait veriler aylık ortalama değerler olarak hesaplanmıştır. Buna göre Bilecik'in yıllık ortalama sıcaklığı 12,5°C'dir (Meteoroloji Genel Müdürlüğü, 2022). İnsanın kendini konforlu hissettiği 21–27,5°C arasındaki değerler çalışma alanında yalnızca temmuz ve ağustos aylarında görülmektedir. Tüm yıl göz önüne alındığında sıcaklık bakımından konforlu hissedilen dönemin payı %16,7'dir.

Çalışma alanının yıllık ortalama nemi %67,4'tür (Meteoroloji Genel Müdürlüğü, 2022). Nemin biyoklimatik konfor değeri ise %30–65 arasındadır. Bir başka deyişle insan, nemin %30–65 arasında olduğu alanlarda kendini konforlu hissetmektedir. Bilecik'te yılın 6 ayı bu koşulları sağlayan niteliktedir. Nisan-eylül arasındaki dönem optimal nemin ölçüldüğü dönemdir (Tablo 2). Nem oranı %60–65 arasında olan aylar çalışma alanında %50'lik paya sahiptir. Nemin %65–70 olduğu aylar %16,7; nemin %70'in üstünde olduğu aylar ise %33,3'lük paya sahiptir.

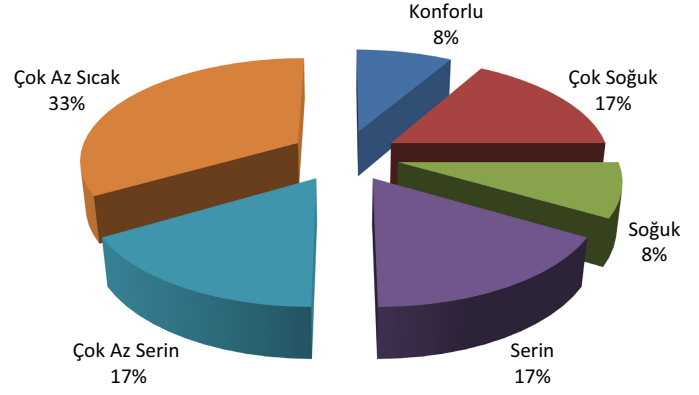
Bilecik ilinin yıllık ortalama rüzgâr hızı 2,3 m/sn'dir (Meteoroloji Genel Müdürlüğü, 2022). İnsanın konforlu hissettiği rüzgâr hızı 5 m/sn'den az olduğuna göre yılın tüm aylarında rüzgâr bakımından konfor değeri dışına çıkacak bir değere rastlanmamaktadır. Tüm aylar 5 m/sn'nin hatta 3 m/sn'nin altındadır. Çalışma alanında %2–2,5 arasındaki aylık ortalamalar %83,3'lük paya sahiptir. %16,7'lik pay ise 2,5 m/sn'den daha hızlı rüzgarlara aittir.

Bilecik merkez ilçenin 1960–2021 yılları arasındaki rasatlarına dayanarak yapılan PET indeksi analizinde biyoklimatik konforun

Tablo 2.

Bilecik Merkez İlçesinin 1960–2021 Rasat Döneminde Aylık Ortalama Sıcaklık, Nem ve Rüzgâr Hızı Değerleri

	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A
Sıcaklık (°C)	2,4	3,8	6,7	11,5	16,1	19,8	22,1	22,1	18,5	13,9	9,0	4,6
Nem (%)	75,1	72,9	68,7	64,5	64,3	62,4	60,7	61,7	63,3	68,9	70,8	75,8
Rüzgâr hızı (m/sn)	2,4	2,4	2,4	2,5	2,5	2,5	2,8	2,7	2,3	2,0	2,0	2,3

Şekil 2.

Bilecik Merkez İlçesinde Yıl Genelinde Termal Algılama Dağılımı.

yıl içerisinde farklılık gösterdiği dikkati çekmektedir. Biyoklimatik konfor mayıs ayında (20,1 °C) optimal seviyededir (Şekil 2). Ocak ayı 2,0 °C ile en düşük konfora sahip ayı (Tablo 3) teşkil etmektedir.

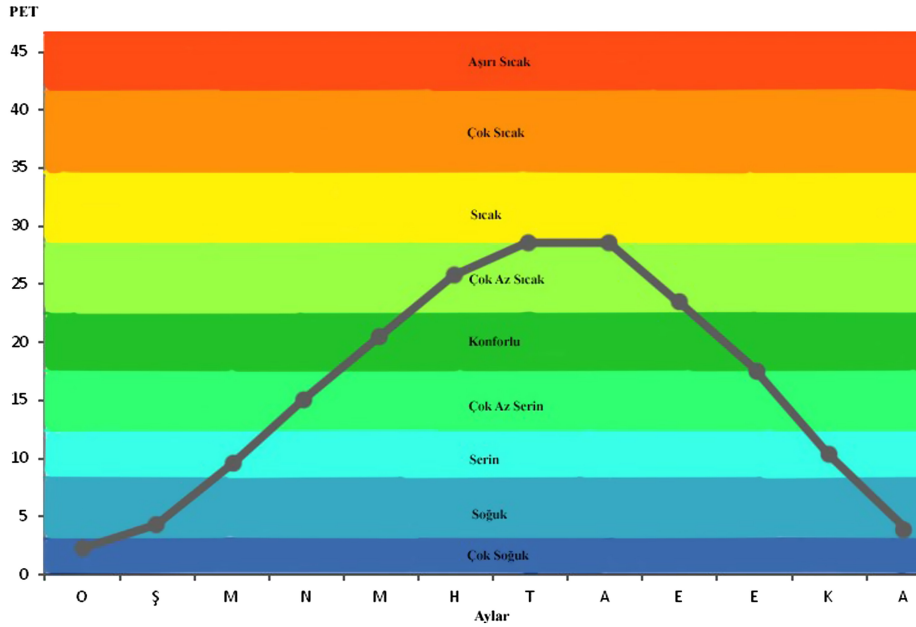
Çalışma alanında yılın %8,4'ü biyoklimatik açıdan konforlu geçmektedir. Yıl içerisinde "çok soğuk" olarak algılanan termal algılama %16,6'lık, "soğuk" termal algılama %8,4'lük, "serin" termal algılama %16,6'lık, "çok az serin" termal algılama %16,6'lık ve "çok az sıcak" termal algılama %33,4'lük paya sahiptir. Yılın 1/3'ü çok az sıcak stresi altında geçmektedir.

Bilecik merkez ilçesinde PET değerlerinin mevsimlik ortalamaları incelendiğinde en düşük ortalamaların 3,4 °C ile kış mevsiminde olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla 14,8°C ile ilkbahar, 17,1°C ile sonbahar ve 27,4°C ile yaz mevsimi takip etmektedir. Bu durumda kış mevsiminde termal algılama "çok soğuk" iken ilkbahar ve sonbahar mevsimlerinde "çok az serin"dir. Yaz mevsiminde ise termal algılama "çok az sıcak" olarak tespit edilmektedir. Çalışma alanında mevsimsel ortalamalarda doğrudan "konforlu" sınıfında yer alan bir mevsim bulunmamasıyla birlikte konforlu sayılabilecek döneme en yakın ilkbahar ve sonbahar mevsimleridir (Şekil 3). Çalışma alanında mevsimsel ortalamalarda doğrudan "konforlu" sınıfında yer alan bir mevsimin bulunmamasının nedeni olarak, topografyanın uzanış doğrultusu, karasallığın etkileri, bakı ve yükselti faktörleri gösterilebilmektedir. Bu faktörler iklim elemanlarının araştırma alanı içerisindeki dağılımında önemli rol oynarlar (Özgür, 1990). Araştırma alanında topografyanın uzanışı doğu-batı doğrultusunda (Şekil 1) ve kuzeyden güneye doğru ardı ardına sıralanan tepelik-dağlık kuşaklardan oluşmaktadır. Bu durum kuzeyin iklim özelliklerin güneye geçmesine engellerken, doğu-batı doğrultusundaki hava hareketlerine de kolaylık oluşturmaktadır (Yiğit, 2015).

Çalışma alanındaki PET değerlerinin aylara göre dağılımı incelendiğinde (Şekil 3) ocak ayında çok soğuk termal algılamanın gözlemlendiği tespit edilmektedir. Yıl içerisinde ortalama sıcaklığın gidişatına bakıldığında 2,4 °C ile yılın en soğuk ayını ocak ayı teşkil etmektedir. Çok soğuk termal algı araştırma alanında yalnızca

Tablo 3.
Bilecik'in Merkez İlçesine Ait Aylık PET İndeksi Değerleri

	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A
PET değerleri (°C)	2,0	4,6	9,4	14,9	20,1	25,7	28,3	28,3	23,5	17,4	10,4	3,8

Şekil 3.
Bilecik Merkez İlçenin PET Değerlerinin Aylık Dağılımı.

ocak ayında kendini hissettirmektedir. Yine kış mevsimini temsil eden aralık ve şubat aylarında soğuk termal algının etkisini görmekteyiz. Bu durum Türkiye genelinde olduğu gibi çalışma alanında da soğuk dönemde etkisini artıran polar cephe ve ona bağlı gezici depresyonların etkinliklerinden kaynaklanmaktadır. Çok soğuk ve soğuk termal algı ile kıyaslandığında mart ayından itibaren çalışma alanında daha konforlu koşullara geçiş olduğu görülmektedir. Güneş ışınlarının geliş açısına bağlı olarak mart ayından itibaren serin koşullara geçiş yaşanmaktadır. Nisan ayında sıcaklıkların artmasıyla birlikte (11,5°C) serin koşullardan çok az serin koşullara geçilmektedir. Mayıs ayından itibaren çok soğuk ve soğuk stresine yol açan nedenler yerini insan yaşamı ve faaliyetlerine uygun koşullarına bırakmaktadır. Bu ay ile birlikte araştırma alanında termal stresin olmadığı konforlu termal algı şartları yaşanmaktadır. Haziran ayı ile birlikte konforlu koşullardan çıkılmakta, haziran, temmuz ve ağustos ayında çok az sıcak termal stresin yaşandığı görülmektedir. Özellikle temmuz (28,3°C) ve ağustos (28,3°C) ayları ortalama sıcaklıkların da en yüksek olduğu ayları teşkil etmektedir. Yaz sıcaklıklarının çok yüksek olmaması çalışma alanında çok sıcak ve aşırı sıcak termal algının görülmesine neden olmaktadır. Eylül ve ekim aylarında kısmen de olsa konforlu koşullara geçiş belirlenmektedir. Kasım ayı tekrar serin koşullara geçiş koşullara geçiş yaşanmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

İnsan yaşamsal faaliyetlerini dış ortamda sürdürmektedir. Yaşamsal faaliyetlerin sürdürülebilirliği de dış ortamın temel öğelerine (iklim, hava, su, toprak vb.) bağlıdır. İklim hem dış ortamın şekillenmesinde hem de insanın yaşamsal faaliyetlerini sürdürmesinde en temel öğelerden birisini teşkil etmektedir. Bu çalışmada PET indeksi aracı ile Bilecik merkez ilçesinin termal konfor şartlarını

ortaya koymak amaçlanmaktadır. Termal konforun yıl içerisindeki değişimi, mevsimlik ve aylık değişimi de belirlenmektedir.

Araştırma alanı Marmara ikliminin karasallaşarak içe sızdığı bir sahada yer almaktadır. Sakarya nehri boyunca topografyanın el verdiği ölçüde yerel iklim koşulları da görülmektedir (Yiğit, 2015). Araştırma alanında topografyanın uzanışı doğu-batı doğrultusunda ve kuzeyden güneye doğru ardı ardına sıralanan tepelik-dağlık kuşaklardan oluşmaktadır. Topografyanın uzanış doğrultusu, karasallığın etkisi ve topografya şartları (yükselti, bakı) iklim elemanlarının araştırma alanı içerisindeki dağılımında önemli rol oynamaktadır. Araştırma alanında topografya şartları (yükselti, bakı) topografyanın uzanış doğrultusu ve karasallık nedeniyle neredeyse bütün yıl boyunca konforsuzluk durumu yaşanmaktadır. Yılın küçük bir döneminin (%8,4) yalnızca biyoklimatik açıdan konforlu geçtiği tespit edilmektedir. Biyoklimatik konfor araştırma sahasında yalnızca mayıs ayında optimal seviyededir. Mayıs ayında sıcaklıktaki artış, azalan yağış ve rüzgâr hızı konforlu şartların ortaya çıkmasında etkindir. Ocak ayı ise 2,0 °C ile en düşük konfora sahip ayı teşkil etmektedir. Çalışma alanında mevsimsel ortalamalarda doğrudan "konforlu" sınıfında yer alan bir mevsim bulunmamakla birlikte konforlu sayılabilecek döneme en yakın mevsimi ilkbahar ve sonbahar mevsimleri oluşturmaktadır. Biyoklimatik konforun yıl içerisinde farklılık gösterdiği dikkati çekmektedir. Araştırma alanında soğuk, serin, az serin ve çok az sıcak koşullar mevcuttur.

Uygunluk sınıfına göre termal konfor açısından en uygun ayı yalnızca mayıs ayı teşkil etmekle birlikte, konforlu sayılabilecek aya en yakın ayları haziran, temmuz ve ağustos ayları oluşturmaktadır. Bu aylarda çok az sıcak stresi yaşanmaktadır. Araştırma alanında sıcak, çok sıcak ve aşırı sıcak şartların yaşanmadığı görülmektedir.

Dış mekân termal konforunun incelenmesi şehirlerde büyük önem taşımaktadır. Günümüzde şehirlerin giderek büyümesi, artan nüfus, iklim değişikliği ve doğal alanların yapay alanlara dönüştürülmesi gibi nedenler termal konfor seviyelerinde strese neden olmaktadır. Bu gibi nedenler kentsel dış mekân termal konforu üzerinde büyük etkiye sahiptir. Yeşil alanlar ve konfor arasında pozitif korelasyonlar vardır, bu nedenle bu tür alanları genişletmek ısı duyularını azaltabilir (Li ve ark., 2021). Şehir içinde yeşil alanlar büyük ölçüde teşvik edilmeli ve benimsenmelidir. Kentsel yapıların konumu ve malzemesi (yansıtma kapasitesi yüksek, ısı emilimini kontrol eden) iyi seçilmelidir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Fikir – S.M.; Tasarım – S.M., S.K.; Denetleme – S.M.; Kaynaklar – S.K.; Malzemeler – S.M.; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi – S.M., S.K.; Analiz ve/veya Yorum – S.K.; Literatür Taraması – S.K.; Yazıyı Yazan – S.M., S.K.; Eleştirel inceleme – S.M.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept – S.M.; Design – S.M., S.K.; Supervision – S.M.; Resources – S.K.; Materials – S.M.; Data Collection and/or Processing – S.M., S.K.; Analysis and/or Interpretation – S.K.; Literature Search – S.K.; Writing Manuscript – S.M., S.K.; Critical Review – S.M.

Declaration of Interests: The authors declare that they have no competing interest.

Funding: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Bilecik Valiliği (2022, 16 Şubat). *Bilecik Coğrafi Yapı*. <http://www.bilecik.gov.tr/cografi-yapi> adresinden edinilmiştir.
- Bulgan, E., & Yılmaz, S. (2017). Farklı kent dokularının yaz aylarında biyoklimatik konfora etkisi: Erzurum örneği. *Journal of the Institute of Science and Technology*, 7(4), 235–242.
- Chen, L., & Ng, E. (Ed.) (2012). Outdoor thermal comfort and outdoor activities: A review of research in the past decade. *Cities*, 29(2), 118–125. [CrossRef]
- Çağlak, S., Aydemir, K. P. K., & Kazancı, G. (2021). Kentleşmenin biyoklimatik konfor şartları üzerine etkileri; Bolu örneği. *City Health Journal*, 2(2), 47–55.
- Çalışkan, O., & Türkoğlu, N. (2012). Türkiye'nin biyoklimatik koşullarının analizi. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 10(2), 151–164. [CrossRef]
- Daneshvar, M. R. M., Bagherzadeh, A., & Tavousi, T. (2013). Assessment of bioclimatic comfort conditions based on Physiologically Equivalent Temperature (PET) using The Rayman Model in Iran. *Open Geosciences*, 5(1), 53–60. [CrossRef]
- Erkek, E., Başaran, N., Atun, R., Kalaycı, Ö., Lamba, H., Öner, A., Çabuk, S. N., Uyguçgil, H., & Ağaçsapan, B. (2020). Biyoklimatik konfor ve arazi kullanımı arasındaki ilişkinin CBS ve UA teknikleri kullanılarak incelenmesi: İzmir ili örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 20, 174–188.
- Erlat, E. (2010). *İklim sistemi ve iklim değişimleri*. Ege Üniversitesi Yayınları Edebiyat Fakültesi Yayın No: 155.
- Güçlü, Y. (2010). Sinop-Ordu kıyı kuşağında iklim konforu ve deniz turizmi mevsiminin iklim koşullarına göre belirlenmesi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 15(23), 119–144.
- Güngör, S., & Polat, A. T. (2012). Bioklimatik konfor ve bioklimatik konfora sahip alanların coğrafi bilgi sistemleri yardımıyla tespitinde kullanılan yöntemler üzerine bir araştırma. *KSÜ mühendislik bilimleri dergisi*, Özel Sayı, 8–13.
- Honjo, T. (2009). Thermal comfort in outdoor environment. *Global Environmental Research*, 13, 43–47.
- Höppe, P. (1999). The physiological equivalent temperature—a universal index for the biometeorological assessment of the thermal environment. *International Journal of Biometeorology*, 43(2), 71–75. [CrossRef]
- Ichim, P., & Sfiică, L. (2020). The influence of urban climate on bioclimatic conditions in the city of Iași, Romania. *Sustainability*, 12(22), 9652. [CrossRef]
- Koçman, A. (1992). Ege ovalarında iklim koşullarının çevresel etkileri. *Ege Coğrafya Dergisi*, 6, 33–45.
- Lai, D., Guo, D., Hou, Y., Lin, C., & Chen, Q. (2014). Studies of outdoor thermal comfort in Northern China. *Building and Environment*, 77, 110–118. [CrossRef]
- Li, K., Xia, T., & Li, W. (2021). Evaluation of subjective feelings of outdoor thermal comfort in residential areas: A case study of wuhan. *Buildings*, 11(9), 389. [CrossRef]
- Makaremi, N., Jaffar, Z., Salleh, E., & Matzarakis, A. (2012). Study on outdoor thermal comfort in hot and humid context. ICUC8 – 8 th International Conference on Urban Climates, 6th –10th August 2012. Dublin Ireland: University College Dublin.
- Matzarakis, A., & Mayer, H. (1996). *Another kind of environmental stress: Thermal stress*. Who Newsletter.
- Matzarakis, A., Mayer, H., & Iziomon, M. G. (1999). Applications of a universal thermal index: Physiological Equivalent temperature. *International Journal of Biometeorology*, 43(2), 76–84. [CrossRef]
- Meteoroloji Genel Müdürlüğü, (2022, 16 Şubat). Bilecik il ve ilçeler istatistiği. <https://mgm.gov.tr/veridegerlendirme/il-ve-ilceler-istatistik.asp?k=A&m=BILECIK> adresinden edinilmiştir
- Oliveira, S., & Andrade, H. (2007). An initial assessment of the bioclimatic comfort in an outdoor public space in Lisbon. *International Journal of Biometeorology*, 52(1), 69–84. [CrossRef]
- Özgür, E. M. (1990). *Bilecik coğrafyası* [Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı].
- Öztürk, S., & Kadak, M. K. (2018). Kastamonu-Çatalzeytin ve çevresinin iklim konforu şartlarının ekoturizm aktiviteleri yönünden incelenmesi. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 12–21.
- Özyavuz, M., Karakaya Aytın, B., & Ertin, D. C. (2018). Analysis of bioclimatic comfort of Tekirdağ (Turkey) province with Geographical Information System. *Journal of Environmental Protection and Ecology*, 19(1), 407–416.
- Şahingöz, M., Topay, M., & Berberoğlu, S. (2014). Seyhan Havzası biyoklimatik konfor yapısının coğrafi bilgi sistemleri yardımıyla belirlenmesi. 5. Uzaktan Algılama-CBS Sempozyumu (Uzal-Cbs 2014). İstanbul. 14-17 Ekim 2014.
- Şensoy, S., Türkoğlu, N., Çiçek, İ., & Matzarakis, A. (2020). Antalya'nın termal konfor özellikleri, iklim model verileri kullanılarak gelecek projeksiyonları ve turizme etkileri. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 18(2), 124–160.
- Şensoy, S., Türkoğlu, N., Çiçek, İ., & Ünalı, Ü. E. (2018). Antalya'da hesaplanan ve algılanan termal konforun turizm açısından incelenmesi. *Tücaum 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu*. Ankara. 3-6 Ekim 2018.
- Tağıl, Ş., & Ersayın, K. (2015). Balıkesir ilinde dış ortam termal konfor değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(41), 746–755.
- Topay, M., & Yılmaz, B. (2004). Biyoklimatik konfora sahip alanların belirlenmesinde CBS'den yararlanma olanakları: Muğla ili örneği. *Proceedings of the 3th GIS days in Turkey* (pp. 425–434).
- Toy, S. (2010). *Biyoklimatik Konfor Değerleri Bakımından Doğu Anadolu Bölgesi Rekreatyonel Alanlarının İncelenmesi* (Doktora Tezi, Tez No: 274669 Danışman: Doç. Dr. Sevgi Yılmaz). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı.

- Toy, S., & Çağlak, S. (2018). İnsan Biyoklimatik Konfor Şartları Üzerine Kent-sel Alanların Etkisi ve Erzurum Kenti Örneği. ISUEP2018 Uluslararası Kentleşme ve Çevre Sorunları Sempozyumu: Değişim/Dönüşüm/Özgünlük. 28-30 Haziran 2018. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Toy, S., & Yılmaz, S. (2009). Peyzaj tasarımında biyoklimatik konfor ve yaşam mekanları için önemi. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 40(1), 133–139.
- Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK] (2022). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2021-45500>. Erişim tarihi: 22.03.2022.
- Walls, W., Parker, N., & Walliss, J. (2015). Designing with thermal comfort indices in outdoor sites R. H. Crawford & A. Stephan (Eds.). Living and Learning: Research for a Better Built Environment: 49th International Conference of the Architectural Science Association (pp.1117–1128).
- Yiğit, A. (2015). *Bilecik tarihine coğrafyanın etkisi*. Uluslararası Tarihte ve Günümüzde Bilecik ve Çevresi Sempozyumu. <https://docplayer.biz.tr/62204509-Uluslararası-tarih-te-ve-gunumuzde-sempozyumu-international-symposium-bilecik-and-its-surrounding-in-the-past-and-today.html>
- Yılmaz, C. (2005). *Temel ve güncel klimatoloji*. Samsun.
- Zhou, Z., Chen, H., Deng, Q., & Mochida, A. (2013). A field study of thermal comfort in outdoor and semi-outdoor environments in a humid sub-tropical climate city. *Journal of Asian Architecture and Building Engineering*, 12(1), 73–79. [CrossRef]

Kalekaya Mahallesi'nde (Onikişubat/ Kahramanmaraş) Fındık Yetiştiriciliği

Hazelnut Cultivation in Kalekaya Neighborhood (Onikişubat/Kahramanmaraş)

Şeyma NACAR TOPCU
Nadire KARDEMİR

Kahramanmaraş Sütçü İmam
Üniversitesi, İnsan ve Toplum
Bilimleri Fakültesi, Coğrafya Ana
Bilim Dalı, Kahramanmaraş, Türkiye

IV. Uluslararası Coğrafya Eğitimi
Kongresi (UCEK) 7-9 Ekim 2022
tarihinde Karabük kongresinde
"Kahramanmaraş'ın Karadeniz'inde
Fındık Üretimi: Kalekaya Mahallesi
örneği" adlı başlıkla çalışmanın sadece
bir bölümü tam metin bildiri olarak
sunulmuştur.

IV. International Geography Education
Congress (UCEK) on October 7-9, 2022
in Karabük congress "Hazelnut
Production in the Black Sea of
Kahramanmaraş: The Case of Kalekaya
Neighborhood", only one part of the
study was presented as a full-text
paper.

Geliş Tarihi/Received: 27.01.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 12.12.2023

Yayın Tarihi/Publication Date: 27.12.2023

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Şeyma Nacar Topcu
E-mail: nacarseyma2003@gmail.com

Cite this article as: Nacar Topcu, Ş., &
Karademir, N. (2023). Kalekaya
mahallesi'nde (onikişubat/
kahramanmaraş) Fındık yetiştiriciliği.
Eastern Geographical Review, 28(50),
64-74.

Content of this journal is licensed under a
Creative Commons Attribution-
NonCommercial 4.0 International License

ÖZ

Coğrafi özellikleri bakımından nemli iklim bölgelerinde yetiştirilmeye uygun olan fındık bitkisi, Türkiye'de ilk defa Giresun'da üretilmeye başlanmış olup ülkenin dış ticaretinde tarımsal ihracat ürün olma özelliğiyle önem arz eden ürünler arasında yerini almıştır. Eskiçağlardan beri tanınan ve tarihi süreç içinde özel bir yere sahip olan fındık, şimdilerde Kahramanmaraş'ın Kalekaya Mahallesi için ekonomik bir ürün haline gelmiştir. Çalışmada Kalekaya'daki fındık üretiminin yörede bilinirliğinin artırılması ve farkındalık yaratılması, fındığın yöre ekonomisine ve istihdamına yönelik katkısının belirlenip üretim sürecinde karşılaşılan sorunların ortaya konması amaçlanmıştır. Çalışmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmış, fındık üreticileri ile yapılan görüşmeler tablolar haline getirilerek değerlendirilmiştir. Katılımcılar, fındık üretimini dedelerinden öğrendiklerini ve uzun yıllarda bir kültür haline gelen bu üretimden memnun olduklarını ifade etmişlerdir. Kırsal bir mekân olan Kalekaya ve çevresinde fındık üretiminde doğru gübre kullanımıyla verimliliğin artırılacağı ve fındığın yörede önemli bir istihdam alanı oluşturup çevre il ve ilçelere olan göçü azaltacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tarım, fındık üretimi, Kalekaya, Kahramanmaraş

ABSTRACT

The hazelnut plant, which is suitable for growing in humid climatic regions in terms of its geographical features, has started to be produced in Giresun for the first time in Turkey and has taken its place among the products that are important in the country's foreign trade. Hazelnut, which has been known since ancient times and has a special place in the historical process, has now become an economic product for the Kahramanmaraş Kalekaya Neighborhood. In the study, it is aimed to increase the recognition and awareness of hazelnut production in Kalekaya in the region, to determine the contribution of hazelnut to the local economy and employment, and to reveal the problems encountered in the production process. In the study, a semi-structured interview form was used as a data collection tool, and the interviews with hazelnut producers were evaluated in tables. Participants stated that they learned hazelnut production from their grandfathers and that they were satisfied with this production, which has become a culture for many years. Productivity will increase with the correct use of fertilizer in hazelnut production in Kalekaya and its surroundings, which is a rural location. It is also thought that hazelnuts will create an important employment area in the region and reduce migration to surrounding provinces and districts.

Keywords: Agriculture, hazelnut production, Kalekaya, Kahramanmaraş

Giriş

Üretimi çok eski dönemlere dayanan fındık yetiştiriciliğinin geleneksel bir ürün olarak ülke ekonomilerine önemli katkısı bulunmaktadır. Fındık, Huşgiller familyasından *Corylus* türünü oluşturan çalı ve ağaç türlerinin ortak adı olup bu ağacın sert kabuk içinde bulunan yağlı ve nişastalı meyvesidir. Fındık adı ile bilinen meyvenin kökeni eski Yunanistan'da "Pont Exinus" olarak adlandırılmaktadır. Bu bitkinin "Pontik" sözcüğüne dönüşmesiyle ortaya çıktığı düşünülmektedir. Akdeniz ve Ortadoğu bölgelerine Karadeniz Bölgesi'nden yayıldığı için bu alanlarda fındık olarak bilinmektedir (Tarım & Orman Bakanlığı, 2022). Fındığın anavatanı olarak İlk ve Ortaçağ kaynaklarında çeşitli coğrafyalar gösterilmekle birlikte Eskiçağ tarihçilerinden Herodot'un ünlü "Coğrafya" isimli eserinde, fındığın Karadeniz'in doğusunda yetiştirdiği ifade edilirken, fındıktan sağlanan yağın elde edilme yöntemi ve teknikleri ile ilgili de bilgiler

verilmiştir. Fındık, Avrupa'ya Doğu Karadeniz Bölümünden yayılmış, Giresun yöresi tarihsel süreç içerisinde fındığın Türkiye'deki ilk üretim merkezi olmuştur. Fındık üretimi ve ticareti XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra Türkiye'nin ekonomisinde önemli bir ihraç ürün haline gelmiştir (Kızılkaya, 2018). Fındık, bademden sonra dünyada en yaygın üretimi yapılan sert kabuklu bir meyvedir. Dünyada fındığın %80'i şekerleme ve çikolata imalatında, %10-12'si bisküvi ürünlerinde, %3-4'ü kuruyemişlerde, %2-3'ü dondurma ve yağ sanayinde kullanılmaktadır (Tarım & Orman Bakanlığı, 2022). Fındık ve fındık yağı kalp ve diğer kasların ve üreme sisteminin normal çalışması için gerekli olan E vitamininin en önemli besin kaynakları arasında yer almaktadır (Yapar, 2008).

Fındık, ılıman ve nemli iklim bölgelerine uyum sağlamış nemli ve serin topraklarda 6-7 m'ye kadar büyüyeabilen, kırıç ve güney bakılı arazilerde 2-2.5 m boylanabilen bir ağaççık bitkisidir. Yeterli büyüme ve gelişme sağlayabilmesi için yıllık yağış miktarının en az 750-800 mm ve en fazla 1300-1400 mm olması, yağış rejimlerinin mevsimlere nispeten düzenli dağılması gerekmektedir. Yıllık sıcaklık ortalamalarının 13-16 °C olduğu yörelerde fındık bitkisi en uygun yetişme ortamını bulmaktadır. Fındık için kış sıcaklık ortalamalarının 6 ila 7 °C, yaz sıcaklık ortalamalarının 20-25 °C seviyesinde seyretmesi gerekmektedir. Fındık bahçesi oluşturulduğunda 5-6 yıl içinde meyve alınmaya başlanılmaktadır. Ancak azami verime 8-10 yıl içinde ulaşmakta, iyi bir bakım ve budamaların yapılması ile birlikte bir fındık bahçesinden 70-80 yıl ekonomik anlamda meyve alınabilmektedir (Doğanay, 2012; Fideghelli & Salvador, 2009; Zengin & Özbahçe, 2014). Fındık meyvesi, nisan sonu mayıs başından itibaren belirlemeye başlamakta ve yine iklim şartlarına, bahçelerin bulunduğu bölgelere ve yükseltiliye bağlı olarak temmuz ve ağustos ayları içerisinde olgunluğa erişebilmektedir. Fındık bahçelerinde hasat ağustos ayının ilk haftası başlarken, yüksekler çıkıldıkça hasat süresi (ağustos sonu, eylül başı) gecikmektedir. Uygun koşullarda toplanan ve kurutulmuş fındıklar genellikle jüt çuvalara doldurulur ya da dökme olarak depolanır. Natürel fındıklar bir yıl, kabuklu fındıklar ise daha uzun süre tazeliğini koruyabilmekte ve özellikle küçük işletme sahipleri fındığını hasat işlemleri tamamlandıktan sonra tüccara veya Fiskobirlik'e satmaktadır (Zaman, 2004).

Kalekaya Mahallesi'nin bulunduğu coğrafi konum fındık tarımı için uygun bir ortam oluşturmaktadır. Yörenin önemli bir geçim kaynağı haline gelen fındığın ekim alanları her geçen gün genişlemektedir. Bu durum da yöre halkının istihdamına katkı sağlamaktadır. Bu çalışmanın amacı, Kalekaya Mahallesi'nin fındık üretimindeki mevcut durumu incelemek ve potansiyelini ortaya koymaktır. Çalışmanın yörede kendine yaşam alanı bulmuş olan fındık bitkisinin geçmişi, günümüzü ve gelecekteki üretim potansiyeli hakkında bilgi sunması, literatüre katkı sağlaması bakımından önem arz ettiği düşünülmektedir. Ayrıca fındık bitkisinin yerel halka ekonomik anlamda daha fazla gelir sağlayıp yöreden göçü azaltabilecek potansiyeli vardır.

Çalışma, konuya dair genel bir literatürün aktarıldığı giriş bölümüyle başlamaktadır. Girişin sonunda çalışmanın amacı ve öneminden bahsedilmiştir. Daha sonra çalışma kullanılan veri setinin tanıtıldığı, ilgili analiz süreçlerinin aktarıldığı materyal ve yöntem bölümüyle devam etmektedir. Çalışmanın üçüncü bölümünde Kalekaya Mahallesi'nin genel coğrafya özellikleri verilmiştir. Diğer bölümde ise bulgular başlığı adı altında fındık üretimi ve ekonomik boyutu ile ilgili bilgiler okuyucuya sunulmuş, temel veri setlerinden elde edilen çıktılar paylaşılmıştır. Çalışma, tartışma ve sonuç bölümüyle son bulmaktadır.

Yöntem

Kalekaya Mahallesi'nde fındık üretimi yapan üreticilerden elde edilen bilgiler birincil nitelikli verileri oluştururken, ikincil verileri İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, Onikişubat Belediyesi, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) verileri ile birlikte konuyla ilişkili olan çalışmaların sonuçları oluşturmaktadır. Çalışma için adı geçen kurumlardan alınan bilgilerle birlikte üretimin temel aktörleri olan tarımsal üreticilerin fındık bitkisine yönelik bilgileri önem arz etmektedir. Fındık yetiştiriciliğinde mevcut eksikliklerin tespit edilmesine yönelik katkı sağlayan yöre halkı, çözüm üretme noktasında da fikir vererek yardımcı olmuştur.

Çalışma kapsamında mevcut durumu ortaya koyabilmek amacıyla nitel araştırma yöntemleri tercih edilmiştir. Nitel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı çalışmada, konu ile ilgili yerli ve yabancı literatür incelenmiş, konunun kavramsal ve kuramsal çerçevesine ilişkin kaynaklar taranmış ve ilgili literatür tartışılmıştır. Nitel araştırma kısıtlı bir gruptan derinlemesine bilgi alınması gereken durumlarda başvurulan bir yöntemdir (Brinkmann, 2018). Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik yöntem kullanılmıştır. Nitel araştırmanın temellerini oluşturan bakış açılarından biri olan fenomenoloji de olguların açıklanması ve betimlenmesine odaklanılmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2016, s. 71). Fenomenolojik araştırmalarda en fazla tercih edilen veri toplama yöntemi yüz yüze yapılan görüşmelerdir (Johnson & Christensen, 2014, s. 386; Karasar, 2020). Çalışmada etik kurul izin belgesi alındıktan sonra veri toplama aracı olarak kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme formu araştırmacı tarafından ön görüşmeler neticesinde hazırlanmıştır. Görüşme formunda katılımcıların demografik özelliklerine, fındık üretimi ile ilgili düşüncelerine, yörede fındığın mevcut potansiyeli ve istihdamına yönelik sorulara yer verilmiştir.

Araştırma yönteminin nitel olması ve veri toplama yönteminin görüşme ve gözlem olması nedeniyle büyük bir örneklem grubuna ulaşmak gerek zaman gerek maliyet açısından pek olası değildir. Nitel araştırmalarda evrende olması muhtemel bütün çeşitliliği ve ayrırlığı temsil edebilecek uygun bir örneklem grubu ile bütüncül bir resim elde etmek daha doğru kabul edilmektedir (Karataş, 2017). Bu sebeple çalışmada örneklem belirlenirken "rastgele örnekleme yöntemi" tercih edilmiştir. 6 katılımcı ile yüz yüze görüşülmüş ve elde edilen bulgular not alındığı gibi ses kayıt cihazı ile de kaydedilmiştir. Görüşmeler ortalama 25-30 dakika sürmüş ve yeterli cevabın alınmadığı durumlarda katılımcılara ek sorular yöneltilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinde görüşmecinin elinde önceden hazırlanmış bir soru seti bulunmakta ve araştırmacı görüşmelerin gidişatına göre sorulara eklemeler yapabilmektedir (Baş & Akturan, 2017, ss. 85-91). Mülakatın yapıldığı fındık üreticileri rassal olarak seçilmiş ve 4. mülakattan sonra benzer cevaplar alınmaya başlanmıştır. Çalışmada örneklem olarak gönüllülük esasına göre katılmayı kabul eden 6 kişiyle yapılan mülakatların neticesinde veri doygunluğuna ulaşıldığı tespit edilmiş ve görüşmelere son verilmiştir. Katılımcıların 2'si esnaf, 1'i muhtar ve 3'ü ev hanımı olup 6'sı da doğma büyüme Kalekaya'lı olduğunu ifade etmiştir. Katılımcıların 1'i 20 yaşın altında 5'i ise 40 yaş üzerinde ve evlidir. Ayrıca katılımcıların eğitim durumlarının ilkökul ve ortaokul düzeyinde olduğu görülmektedir. Katılımcılar geçimlerinin büyük bir kısmını Kalekaya'da yetiştirdiği fındık üretiminden sağladığı ve ortalama gelirlerinin asgari ücretin üzerinde olduğu ifade edilmiştir (Tablo 1).

Tablo 1.
Katılımcıların Demografik Yapısı

Fındık Üreticisi	Cinsiyet	Yaş	Memleket	Medeni Durumu	Eğitim Durumu	Temel Geçim Kaynağı	Meslek	Aylık Gelir (TL)	Fındıktan Yıllık Kazanç (TL)
K-1	Erkek	50	Kahramanmaraş	Evli	Lise	Çiftçilik	Muhtar	5000-5500	25.000
K-2	Kadın	52	Kahramanmaraş	Evli	Okuma-yazma bilmiyor	Çiftçilik	Ev hanımı	Yok	40.000
K-3	Erkek	47	Kahramanmaraş	Evli	Lise	Esnafılık	Züccaciye	5500-6000	10.000
K-4	Kadın	19	Kahramanmaraş	Evli	İlkokul	Çiftçilik	Ev hanımı	Yok	20.000
K-5	Erkek	42	Kahramanmaraş	Evli	İlkokul	Esnafılık	Fırıncı	7000-8000	20.000
K-6	Kadın	49	Kahramanmaraş	Evli	İlkokul	Çiftçilik	Ev hanımı	Yok	60.000

Çalışmada katılımcılar K-1, K-2, K-3, K-4, K-5, K-6 şeklinde kodlanarak değerlendirilmiştir. "K" harfi katılımcı kelimesini temsil etmektedir. Elde edilen veriler tablolar haline getirilerek içerik analizleri yapılmıştır. Araştırma ile ilgili elde edilen bulguların içerik analizleri, verilerin kodlanması, tablolaştırılması ve haritaların hazırlanması şeklinde yapılmıştır. ArcGIS 10.5 yazılım programı kullanılarak 1/25.000 ölçekli lokasyon haritası ve 30 m x 30 m mekânsal çözünürlüğe sahip Aster GDEM verisinden bir fiziki harita üretilmiştir. Elde edilen veriler birbiriyle bağlantılı bir şekilde düzenlenmiş ve fotoğraflar ile desteklenmiştir. Çalışmada kullanılan istatistiksel verilerin hesaplanması ve grafik haline getirilmesinde RStudio 4.2.1. programı kullanılmıştır. Bu program veri analizi, grafiksel özellikler, kullanıcı tanımlı özinelemeli fonksiyonlar, girdi ve çıktı olanakları içeren iyi geliştirilmiş bir arayüze sahiptir (Kaya ve ark., 2019). Çalışmada RStudio programı, esnek kullanımı ve veri görselleştirme imkânı sağlamasından ötürü tercih edilmiştir (Şekil 1).

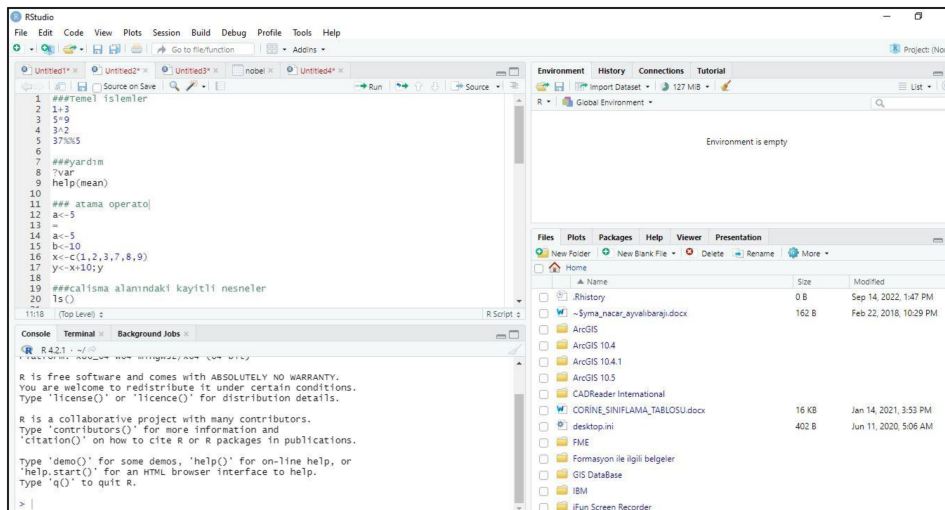
Çalışma Alanının Genel Coğrafya Özellikleri

Çalışma alanını oluşturan Kalekaya, Kahramanmaraş'ın Onikişubat ilçesine bağlı bir mahalledir. Kalekaya'nın kuzeyinde Çokran, doğusunda Gölpınar, güneydoğusunda Sadıklı, güneybatısında Sumaklı, batısında ise Boynuyoğunlu Mahalleleri yer almaktadır. Kahramanmaraş merkeze 62 km uzaklıktadır. Yöreye can suyu olan Ceyhan Nehri Kalekaya Mahallesi'nin kuzeybatısından geçmekte ve Andırın ilçesinin güneyindeki Aslantaş Barajı'na dökülmektedir. Çimen Dağı'nın kuzeybatıya bakan yamacında

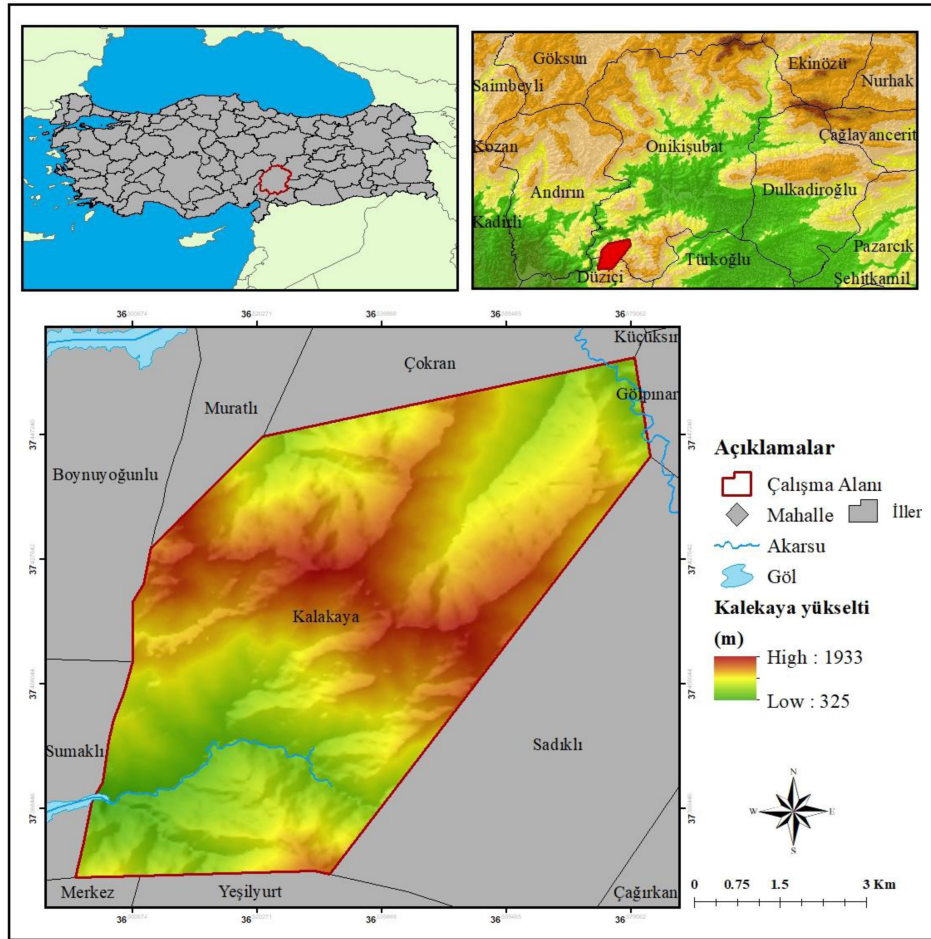
konumlanan Kalekaya Mahallesi, adını kuzeydoğusunda bulunan "Sivrikaya" diye adlandırılan bir kayadan almıştır (Varol & Tatlı, 2003) (Şekil 2). Yöre halkı Kalekaya Mahallesi'ni eskiden beri yerel ifadeyle "Galaya" olarak isimlendirmiştir.

Kahramanmaraş'ın yeryüzü şekilleri Güneydoğu Toroslar'ın uzantıları olan dağlarla ve bunlar arasında kalan çöküntü alanlarından oluşmaktadır. Arazi yüksekliği 3000 metreye kadar çıkan Kahramanmaraş ilinin doğu sınırında Nurhak Dağları, Göksun ilçesi yakınlarında Binboğa ve Dibek Dağları, Merkez ilçenin (Onikişubat) kuzeydoğusunda Engizek Dağı ve Merkez ilçede yer alan Ahırdağı belli başlı yükseltilerini oluşturmaktadır. Onikişubat ilçesinin yükseltisi 223 metreden başlamakta ve 3018 metreye kadar çıkmaktadır (Esen & Avcı, 2020). Ahır Dağı'nın güney eteklerine konuşlanmış olan şehir merkezinin batı tarafı ilçeye sınır oluşturmaktadır. İlçenin güney ve orta bölümünün yükseltisi daha az iken, kuzey kesimleri daha yüksektir. Çalışma alanını oluşturan Kalekaya, 11,8 km² alanda 1050-1150 m yükseltileri arasında engebeli bir arazi üzerinde Döldül Dağı'nın eteklerinde kurulmuştur. Bu saha, doğal alanları tahrip edilmeden korunabilmiş ender yörelerimizden biridir. Etrafı dağlarla çevrili olan mahallede hidrografik yapı gelişmiş, flora ve fauna çeşitlilik kazanmıştır (Şekil 3).

Kalekaya Mahallesi'nin ve çevresindeki alanların eğim değerleri batıdan doğuya doğru azalmakla beraber vadilerin oluşturduğu arızalı topoğrafya üzerinde eğim değerleri kısa mesafelerde oldukça değişiklik göstermekte, kuzeydoğusu %10'nun altında

Şekil 1.
RStudio Programının Arayüzü (Nacar Topcu, 2022).

Şekil 2.
Çalışma Alanının Lokasyon Haritası (Nacar Topcu, 2022).

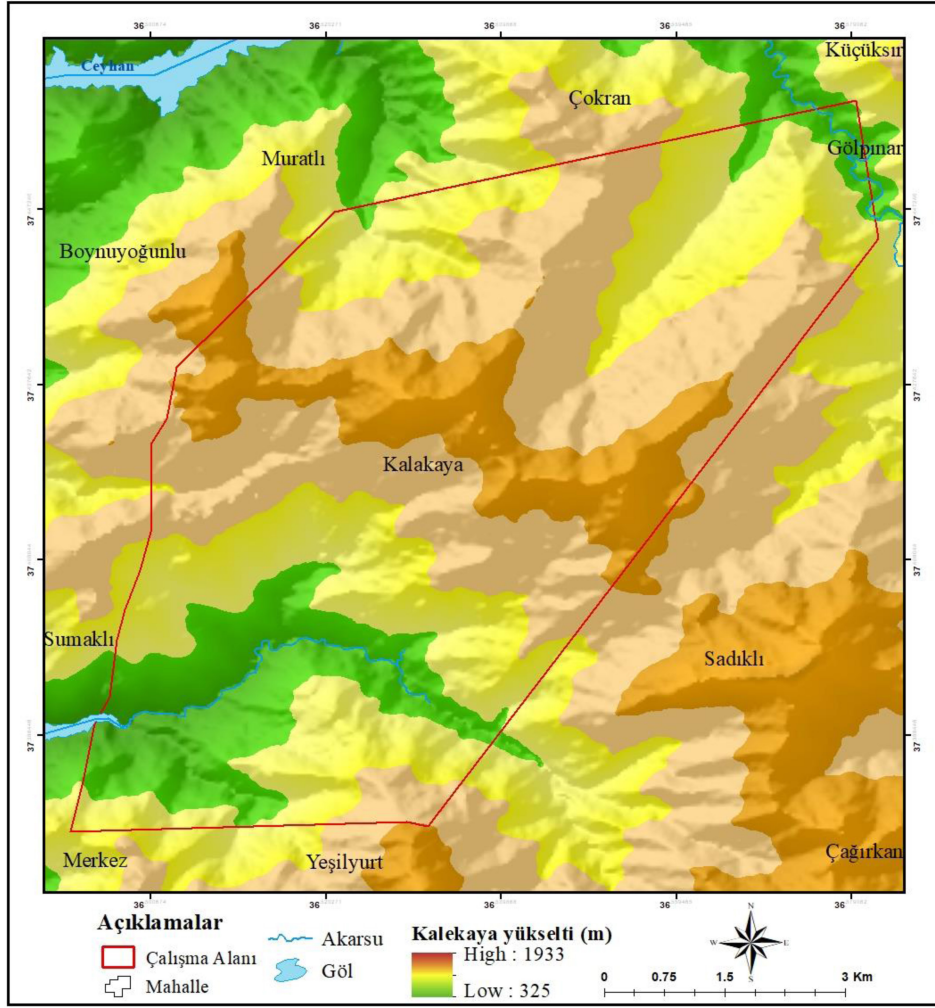
eğim değerlerine sahipken, mahallenin bulunduğu saha %10 ile %32,6 eğim değerleri göstermektedir. Doğal yollar daha çok tek araçlık ve bazen de patikalardan oluşmaktadır. Yürüyüş hatları boyunca topografyanın arızalı olması nedeniyle derin vadiler (Sadıklı-Kalekaya) ve sırtlar görülmektedir (Bayhan, 2018). Kalekaya Mahallesi'nde hâkim bitki örtüsü; kızılçam karaçam, meşe, ardıc ve sedirin bir arada bulunduğu meşcerelerdir. Bu alanlardan daha yükseklere çıkıldıkça göknar ve kayın ağaçlarının karışımına geçilmektedir. Ayrıca yörede 300 yıllık anıt sedir (yerel adla kamlak) ağaçlarına rastlanılmaktadır. Çalışma alanında meşe ağaçlarının yoğun olması büyükbaş hayvancılıktan daha ziyade küçükbaş hayvancılığın gelişmesini sağlamıştır. Çalışma alanının bulunduğu Onikişubat ilçesinin yıllık ortalama sıcaklığı 14.5 °C'dir. Yörede kış ayları (Aralık, Ocak, Şubat) diğer aylardan daha fazla yağış almaktadır. Ortalama 110 mm yağış miktarıyla en fazla yağış Ocak ayında düşmektedir. Ağustos 26.4 °C sıcaklık ortalaması ile yılın en sıcak ayıdır. Yılın en düşük sıcaklık ortalaması ise 2.0 °C ile Ocak ayında ölçülmüştür (MGM, 2022).

Kalekaya Mahallesi'nin 1881 yılında 146 olan nüfusu, 1935 yılında 212'ye, 1960 yılında 292'ye, 1980 yılında 439'a, 2000 yılında 556'ya yükselmiştir. Kalekaya'da 2010 yılında 554, 2014'de 452, 2018'de 435, 2020'de 368, 2021'de 358 kişi yaşamaktaydı. 2022'de ise Kalekaya Mahallesi'nin nüfusu 350'dir. Bu nüfusun 182'si erkek, 168'i kadındır (TUİK, 2023). Yöreden yılın dört mevsimi Çukurova'ya işçi olarak gidilmekte ve geçim kaynağı olarak

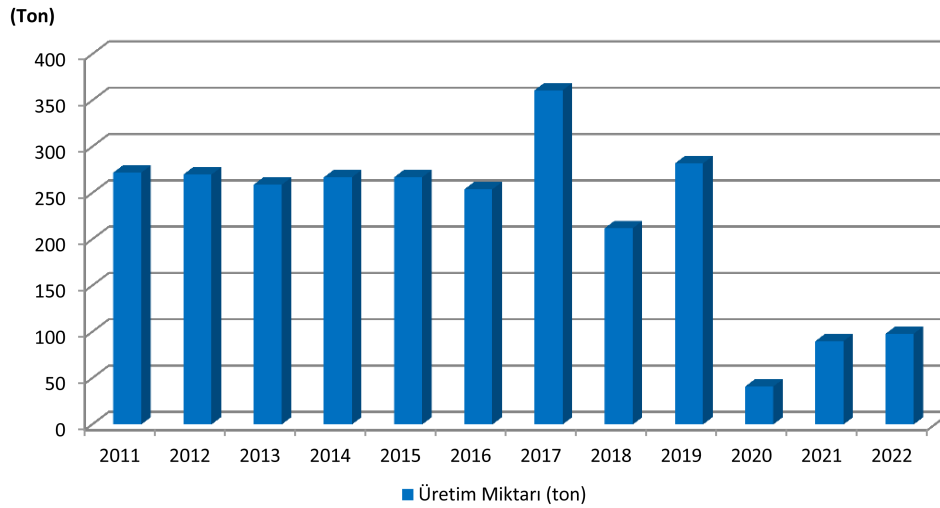
kısmen de olsa tarım işçiliği önemli yer tutmaktadır. Kalekaya'nın nüfusu 2000 yılına kadar artış eğiliminde iken, 2012 Büyükşehir Yasasında köylerin mahalleye dönüşmesinden sonra nüfus sürekli olarak azalma eğilimi göstermiştir. Bu durum yöreden dışarıya göçün olduğunun önemli bir göstergesidir. Yörede yaylacılık faaliyeti yapmak amacıyla Söğütlü Yaylası'na çıkılmaktadır. Karasu ve Beremetli yörenin iki önemli obasıdır. Mahalle yüzölçümünün 2.17 km²'si kuru tarım alanı, 9.57 km²'si orman arazisi ve 7 hektarı ise yerleşme alanından oluşmaktadır. Ormanlık dışında, tarım alanlarında yoğun olarak meyvecilik (fındık, ceviz, kivi, elma, kiraz, erik, armut vs. gibi) faaliyeti yapılmaktadır. Yörede fındık başta olmak üzere ceviz ve kivi de yetiştirilmektedir (Toroğlu & Kılınc, 2020, s. 398). Yerel kamu kurum ve kuruluşları kivi üreten çiftçilere son iki yıldır ilaç ve gübre desteği sağlamaktadır (Görsel 1).

Bulgular

Kalekaya Mahallesi, fındık üretiminde sahip olduğu rakamlarla Kahramanmaraş ekonomisi açısından özel bir konuma sahiptir. Her ne kadar Türkiye'de fındık denilince akla Karadeniz Bölgesi özellikle de Ordu, Samsun ve Giresun illeri gelse de, Kalekaya yerleşkesinin coğrafi konumu itibarıyla fındık üretim miktarı ve sahip olduğu potansiyel dikkat çekicidir. Kalekaya'nın doğal ortam özellikleri fındık yetiştiriciliğine uygun bir alan oluşturmaktadır. Kahramanmaraş'ın Karadeniz'i olarak adlandırılan Kalekaya Mahallesi'nin en önemli geçim kaynağı fındık'tır. Bu bölümde fındık bitkisinin yapısı, geçmişi, potansiyeli, üretimi ve

Şekil 3.
Çalışma Alanının Fiziki Haritası (Nacar Topcu, 2022).

Görsel 1.
Yörede Yetiştirilen Diğer Meyveler (Kivi, Elma, Erik) (Nacar Topcu, 2022). Not. Nacar Topcu, Ş. (2022). Yörede Yetiştirilen Meyveler(Kivi, Elma, Erik) [Fotoğraf]. Şeyma Nacar Topcu, Kişisel Arşivi.

ekonomik değeriyle ilgili bilgiler katılımcılarla yapılan görüşmeler neticesinde verilmiştir. Fındık üretiminin yetiştiricilik açısından incelenmesi amacı ile yapılan bu çalışma sonucunda elde edilen bulgular fındık bitkisinin yapısından başlayıp bütün kültürel süreci kapsamaktadır.

Kalekaya Mahallesi'nde Fındık Üretimi

Kahramanmaraş'ın Karadeniz'i olarak bilinen Kalekaya Mahallesi'nde yaklaşık 100 yıldır fındık üreticiliği yapılmaktadır. Geçmişte yöre halkı Karadeniz'e fındık toplama işçiliğine gittiğinde oradaki arazi şartlarının ve bitki dokusunun köylerine benzerlik gösterdiğini görünce oradan fındık fidanı getirip yöreye dikmeye başlamışlardır. Fidanlar ilk olarak Kalekaya Mahallesi'nde denenmiş ve yörede yetiştirdiği, veriminin de yüksek olduğu fark edilmiştir. Daha sonra ise 6 bin dekarlık alanda fındık dikimine başlanılmış ve yörede yetişen fındıklar 4-5 yıl içerisinde mahsul vermiştir. Fındık üretimi üzerine yapılan çalışmalar olumlu sonuçlanınca ticari bahçeler oluşturulmaya başlanmıştır. Yörede tarladan toplanan mahsuller at, eşek ya da traktör ile evlere getirilmekte ve büyük bezler üzerine dökülen fındıklar temizlenerek satışa hazır hale gelmektedir (Maraş Medya Merkezi, 2022). Fındık, yöre halkına ekonomik anlamda katkı sağlamakta, çevre il ve ilçelere ürün satışı yapılmakta, hatta her yıl Almanya ve Hollanda'ya yöre halkı tarafından ihraç edilmektedir. Kalekaya'da fındık hasatı Ağustos ayında yapılmakta ve çiftçilerin arazilerinin büyüklüğüne göre 15 ile 20 gün arasında fındık hasat işlemi sürmektedir. Sabahın erken saatlerinde hasat işlemine başlanılmakta ve akşam hava kararınca kadar devam etmektedir. Fındık üretiminin yaygınlaşması ile atıl olan aile iş gücü aktif hale gelmiş ve aile üyeleri fındık hasadına katılım sağlamıştır. Özellikle imece usulü yapılan fındık hasadında yöre halkı birbirlerine yardım etmektedir. Yörede fındık üretiminin devam etmesiyle yaşam şartlarının yükselebileceği ve istihdamın arttırılabileceği düşünülmektedir.

Çalışma alanında fındık üretimiyle ilgili yerel üreticilerden geçmişe dair üretim bilgileri alınabilmesine rağmen, TÜİK'ten 2010 yılından sonraki reel verilere ulaşılabilmektedir. 2011 yılında 272 ton fındık üretimi yapılırken, 2020 yılında 41 tona kadar gerilemiştir. 2011-2020 yılları arasında fındık üretiminde ciddi bir azalma olmuştur. Çalışma alanında fındık ekim alanları genişlerken, üretimde bir azalma söz konusu olmuştur. Bu durum üzerinde yaz mevsiminin kurak geçmesi ve meyvenin erken olgunlaşması etkili olmuş, birim alana düşen verim ve randıman olumsuz etkilenmiştir. 2019 yılında yıllık toplam yağış 813.5 mm iken 2020 yılında 528.3 mm'ye kadar gerilemiştir (MGM, 2022). Kahramanmaraş'ta özellikle 2020 yılında yağışların az olması ve covidin ortaya çıkması fındık rekoltesinin 41 tona düşmesine yol açmıştır. Katılımcılar pandeminin çalışma, barınma ve ulaşım koşullarını olumsuz

etkilediğini vurgulamıştır. Çalışma alanında en yüksek üretim 361 ton ile 2017 yılında, en düşük üretim ise 41 ton ile 2020 yılında gerçekleşmiştir. Yörede şu an bin dönümde yapılan fındık üretiminin 2 bin dönüme çıkarılması hedeflenmektedir. Yöre halkının temel geçim kaynakları arasında yer alan, Karadeniz fındığından daha iri, kabuğu sert ve yassı şekilde olan Maraş fındığına yerel halk tarafından "Ayı fındığı" ismi verilmektedir. 2022 yılında Maraş ilinde 90 ton rekolte alınacağı öngörülmüş ancak 98 ton fındık üretimi yapılarak beklenenin üzerinde bir üretim olmuştur (Şekil 4 & Görsel 2) (<https://kahramanmaras.tarimorman.gov.tr/>, 2022).

Kahramanmaraş İl Tarım ve Orman Müdürlüğü tarafından Kalekaya Mahallesi'nde Fındık Hasat Şenliği düzenlenmektedir. En son 22 Ağustos 2019 tarihinde yapılan fındık hasat şenliği, pandemiden ötürü iki yıldır yapılmamaktadır. Bölgede fındık tarımının geliştirilmesi amacıyla Kahramanmaraş Valiliği koordinesinde çalışma yürüten İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, Giresun Fındık Araştırma Enstitüsünden destek almıştır. Giresun Fındık Araştırma Enstitüsünün burada yapmış olduğu tespitlerde Kalekaya yöresinin fındık yetiştiriciliğine uygun olduğu ifade edilmiştir. Giresun Fındık Araştırma Enstitüsü yörede Karadeniz'de olmayan farklı fındık genotipine rastladıklarını belirtmiştir (Ünyenet Haber, 2022) (Görsel 2 & 3). Yörede fındık üretimi dışında atıl olan tarım arazilerinde ceviz ve kivi gibi katma değeri yüksek ürünlerde ilaç ve gübre desteği sağlanarak tarımsal üretime kazandırılmaktadır.

Yöre Halkının Fındık Üretimine Dair Düşünceleri

Çalışma kapsamında fındık üreticilerine yörede yetiştirilen fındığın geçmişi, yapısı ve geleceği hakkında sorular yöneltilmiştir. Katılımcıların 2'si esnaf, 1'i muhtar ve 3'ü ev hanımı olup 6'sı da doğma büyüme Kalekaya'lı olduğunu ifade etmiştir. Katılımcıların 1'i 20 yaşın altında 5'i ise 40 yaş üzerinde ve evlidir. Ayrıca katılımcıların eğitim durumlarının ilkökul ve ortaokul düzeyinde olduğu görülmektedir. Katılımcılar geçimlerinin büyük bir kısmını Kalekaya'da yetiştirdiği fındık üretiminden sağladıklarını ve ortalama gelirlerinin asgari ücretin üzerinde olduğunu ifade etmişlerdir.

Katılımcılar yörede fındık üretiminin çok eskilerden beri yapıldığını ve Karadeniz'e çalışmaya giden yöre halkı tarafından çitili (fidesi) getirilerek yetiştirilmeye başlanıldığını ifade etmişlerdir. En az 80-90 yıllık bir tarihi geçmişi olan fındık bitkisinin her geçen yıl dikim alanı genişlemiştir. Fındık üreticileri kendilerini bildiklerinden beri bu işle uğraştıklarını ve coğrafi şartlarında fındık yetiştiriciliğine uygun olmasından ötürü fındık bitkisinin bu yörede yayıldığını söylemişlerdir.

Şekil 4. Fındık Üretim Miktarları (TÜİK, 2022).

Görsel 2.

Kalekaya Fındık Hasat Şenliğinden Görünüm (Nacar Topcu, 2019). Not. Nacar Topcu, Ş. (2019). Kalekaya Fındık Hasat Şenliğinden Görünüm [Fotoğraf]. Şeyma Nacar Topcu, Kişisel Arşivi. Not. Kahramanmaraşlı Fındık Üreticilerine Eğitim (2022) [Fotoğraf]. (<http://beyazgazete.com/video/webtv/ekonomi-2/kahramanmaraşli-fındık-ureticilerine-egitim-kahramanmaraş-743880.html>).

Görsel 3.

Fındık Bitkisinin Görünümü (Nacar Topcu, 2022). Not. Nacar Topcu, Ş. (2022). Fındık Bitkisinin Görünümü [Fotoğraf]. Şeyma Nacar Topcu, Kişisel Arşivi.

Katılımcılara yöredeki fındığın Karadeniz fındığından farkı sorulduğunda; yörede yetişen fındığın kabuğunun daha sert, içinin daha dolgun ve daha az yağlı olduğu belirtilmiştir. Ayrıca yöredeki fındığın kabuğu sert olduğu için kolay kolay çürümeyeceği bilgisi de eklenmiştir. Yörede son on yıldır Kalekaya fındığının (Ayı fındığı) yanı sıra Karadeniz fındığı da yetiştirilmektedir. Karadeniz fındığı

daha yağlı ve kabuğu daha incedir. Karadeniz fındığının kabuğu daha ince olduğundan daha kolay kırılmakta ancak kış aylarında çürümeye daha yatkın olmaktadır (Tablo 2 & Görsel 4).

Yörede fındık "çelik" adı verilen bir ölçü birimi ile tartılarak satılmaktadır. 1 çelik 6.5 kg, 2 çelik 13 kg gelmektedir. 2 çelik ise 1 grata

Tablo 2.

Katılımcıların Fındığın Geçmişi ve Yapısı İle İlgili Düşünceleri

Fındık Üreticileri	Fındık üretiminin geçmişi hakkında bilgi verir misiniz?	Yöredeki fındığın Karadeniz fındığından farkı nedir?
K-1	Yöreye fındık ilk olarak Biricik ailesi tarafından getirilmiştir. Geçmişte Karadeniz tarafına çalışmaya gittikleri ve oradan çitilini getirip buraya diktikleri ve çoğaldığını biliyoruz.	Yöremizdeki fındık daha az yağlı, kabuğu daha sert ve daha dolgunudur.
K-2	Babalarımızdan, dedelerimizden bu yana fındık üretimi yapılmaktadır. En az 70–80 yıllık bir geçmişi vardır.	Yörede yetişen fındığın kabuğu sert olduğu için içerisine kurt falan giremez ve bu nedenden asla çürümez. Karadeniz fındığının kabuğu incedir.
K-3	Ben kendimi bildim bileli burada fındık yetiştiriliyor. Atalarımız tarafından üretimi başlatılan fındık, şu an yörenin geçim kaynağı haline geldi.	Yöredeki fındığın kabuğu daha sert ve içi daha dolgunudur. Tat olarak ise Karadeniz fındığından daha lezzetlidir.
K-4	Ben doğduğumdan beri fındık üretimi yapılıyor. Dedelerimiz Karadeniz'e fındık toplamaya gitmişlerdi oradan çitilini getirip yetiştirmeye başlamışlardır.	Karadeniz fındığı daha yağlı ve kabuğu daha incedir. Yöremizin fındığı ise içi dolgun, kabuğu sert ve daha az yağlıdır.
K-5	Babam 80 yaşında, o zamandan beri fındık üretiminin yapıldığı söylenilmektedir. Yöreye ise ilk olarak Karadeniz Bölgesi'ne çalışmaya gidenler tarafından getirildiği bilinmektedir.	Karadeniz fındığının kabuğu daha incedir. Bu nedenle daha çabuk bozulur. Yörenin fındığı daha sert olduğundan hiç bozulmaz.
K-6	Çok eskiden beri fındık üretimi yapılmaktadır. Dedelerimiz tarafından fındık fidanı yöreye dikilmiş ve o zamandan beri de devam etmiştir. Bir 100 yıllık geçmişi var diye düşünüyorum.	Yöremizde yetiştirilen fındığın kabuğu daha sert ve içi daha dolgunudur. Karadeniz fındığı ise daha yağlı ve kabuğu daha incedir. Ancak domuz bahçeye girip her ikisini de yiyor.

Görsel 4.

Kalekaya (Ayı Fındığı), Karadeniz Fındığı ve Çelik'ten Görünüm (Nacar Topcu, 2022). Not. Nacar Topcu, Ş. (2022). Kalekaya (Ayı Fındığı), Karadeniz Fındığı ve Çelik'ten Görünüm [Fotoğraf]. Şeyma Nacar Topcu, Kişisel Arşivi.

tekbül etmektedir. Katılımcılar ürettikleri fındıkları grat olarak tartıp depoladıklarını ve sattıklarını dile getirmiştir. Yöredeki fındık üreticileri yaşlıların çelik hesabı ile gençlerin ise kg bazında fındık satın aldıklarını ifade etmiştir. Bu durumun alışkanlıkları uygulamaktan geldiğini ve yaş gruplarında farklılık oluşturduğu görülmektedir. Fındık üreticileri yörenin temel geçim kaynağının fındık olduğunu ve bunun dışında bağ-bahçe tarımıyla birlikte az da olsa küçükbaş hayvancılık (keçi yetiştiriciliği) faaliyetinin yapıldığını belirtmişlerdir.

Yöredeki fındık üreticileri geçimlerini yeterli ölçüde fındıktan sağlayıp sağlamadıkları sorularına sadece fındık tarımından sağlamadıklarını ve özellikle Adana, Mersin, Osmaniye ve Amasya gibi illere de tarım işçisi olarak gittiklerini belirtmiştir. Katılımcılar yöre halkının mevsimlik olarak Adana, Osmaniye ve Mersin'e bahçe işlerine (seracılık) özellikle de Narenciye için gittiklerini söylemişlerdir. Amasya'ya ise domates işine gittiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca yöre halkının kış aylarında Maraş merkeze gidip fabrikada çalıştıklarını, sadece fındık üretimiyle geçinmenin mümkün olmadığına değinmişlerdir (Tablo 3).

Fındık üreticilerine geçen yıl ve bu yılki fındık fiyatlarının ne kadar olduğu sorulduğunda; 2021 yılında kabuklu fındığın kilosunun 30–35 tl olduğu, 2022 yılında ise 50–55 tl arasındaki fiyatlara sattıklarını söylemişlerdir. Katılımcıların çoğunluğu

2022 yılında Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın belirlemiş olduğu fındık fiyatına (54 TL) göre fiyatların gayet yeterli olduğunu dile getirirken, bazı üreticiler ise fındık bitkisinin bakımının ve işçiliğinin zor olduğunu söyleyerek fındık fiyatlarını yeterli bulmamıştır. Fındık bitkisinin düzenli olarak budanması, sulanması ve diplerinin temizlenmesi gerekmektedir. Aksi takdirde fındık ağacı stres yaşayarak, verimi ve kalitesi olumsuz yönde etkilenir (Tablo 3).

Katılımcılar fındık yetiştiriciliğinin yöre halkına gelir ve yeni istihdam olanakları sağlayacağını, yöre halkının kendi kültürünü muhafaza etme ve sahiplenme bilincinin oluşması noktasında kilit rol oynadığını belirtmişlerdir. Kalekaya'da yıllardır üretimi devam eden fındık meyvesi, zamanla yörenin önemli geçim kaynağı haline gelmiştir. Atalarından beri fındık yetiştiriciliğiyle uğraştıklarını dile getiren fındık üreticileri, kendilerinden sonraki nesillerin de bu üretimi devam ettirmelerini istemektedirler. Ancak gençlerin yörede yaşamak istemediklerini, çiftçilikle uğraşmaktan kısa yoldan işlerinin başına geçme istekleriyle göç ettiklerini söylemişlerdir.

Katılımcılara yöredeki fındık tarım alanlarının genişletilmesi yöreden göçü azaltır mı sorusu sorulduğunda; neredeyse tamamı azaltmayacağını söylemiştir. Yörenin yeteri kadar tarım arazisi olmadığından böyle bir durumun şu an için mümkün olmadığı

Tablo 3.

Katılımcıların Fındık Bitkisinin Ekonomik Boyutu İle İlgili Düşünceleri

Fındık Üreticileri	Yöre halkı geçimini yeterli ölçüde fındıktan sağlıyor mu? Sağlamıyor ise başka hangi işleri yapıyor?	Geçen yıl ve bu yılki kabuklu fındık fiyatları ne kadar? Fiyatların yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?
K-1	Hayır, yörede fındık üretimi önemli bir gelir kaynağı ama yalnızca fındıktan insanların karnı doymaz. Gençler çevre illere (Adana, Osmaniye, Gaziantep, Amasya vs.) tarım işçiliğine gidiyor.	Geçen yıl 30 tl idi. Bu yıl 45–50 tl. Geçen yıl yeterli değildi ama bu yıl fiyatlar daha iyi.
K-2	Hayır, sağlamıyor ek iş yapıyorlar. Dışarıya tarım işçisi olarak gidenler var. Ayrıca kışın da maraş merkeze gidip fabrikada çalışanlar var.	Geçen yıl fındık fiyatı 30–35 tl idi. Bu yıl ise 50-55 tl'ye satılıyor. Bu yılki fındık fiyatı idealdir.
K-3	Geneli sağlıyor ama yine de dışarıya çalışmaya giden fazladır. Yörenin insanları Adana, Mersin, Osmaniye gibi çevre illere bahçe işlerine gitmektedir.	Geçen yıl 35–40 tl'ye satılan fındık, bu yıl 50–55 tl'ye satılıyor. Fiyat bence gayet yeterlidir. Cumhurbaşkanı da zaten 54 tl olarak açıklamıştı.
K-4	Hayır sağlamıyor. Mevsimlik işçi olarak Adana'ya portakala, Amasya'ya domates dikmeye gidiyorlar.	Geçen yıl fındık fiyatı 30–35 tl iken bu yıl 50 tl olmuştur. Fındığın işçiliği çok fazla olduğundan ben fiyatları yeterli bulmuyorum.
K-5	Hayır kesinlikle sağlamıyor. Yörenin insanları dışarıya tarım işçisi olarak özellikle Adana'ya Narenciye işine ve Amasya'ya domates işine gidiyor.	Geçen yıl kabuklu fındık fiyatı 30–35 tl iken bu yıl 50 tl olmuştur. Bu yıl belirlenen fındık fiyatları ile hemen hemen aynı olduğu için bence yeterlidir.
K-6	Hayır sağlamıyor. Yazın yörede fındık toplama işi oluyor bunun dışında kışın kimse kalmaz. Genelde çevre illere bahçe işlerine (sera) gidiyorlar.	Geçen yıl 35–40 tl olan fındık fiyatları bu yıl 50 tl olmuştur. Fındık bitkisinin bakımı zor olduğundan daha yüksek fiyatlara satılabilir. Ben fındık fiyatlarını yeterli bulmuyorum.

ifade edilmiştir. Yörenin topoğrafya şartları tarım arazilerinin genişletilmesine müsaade etmemektedir. Katılımcılar yörenin bir tarafının ormanlık, diğer tarafının bayır ve kepir alan olduğunu ifade etmiştir. Mevcut tarım arazilerinin daha fazla genişletilemeyeceği kanaatindedir. Ancak yörede aile bireylerine bölünen tarım topraklarının, tarımsal verimliliği artırmak için toplulaştırma yoluna gidilmesi gerektiğini düşünmektedirler (Tablo 4).

Katılımcılara fındık tarımının geliştirilmesi adına yerel yönetimlerden herhangi bir destek aldınız mı? sorusu sorulduğunda; birkaç defa ilaç ve gübre desteği aldıklarını onun dışında herhangi bir desteğin söz konusu olmadığını ifade etmişlerdir. Katılımcılar devletin ilaç, gübre ve fidan desteğinde bulunması halinde fındık üretimi dışında ceviz, kivi, elma, erik, kiraz, armut ve üzüm yetiştiriciliği de yaptıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca son iki yıldır fındık yetiştiriciliğiyle beraber kivi ve cevizin de üretimi devletin ilaç ve gübre desteği vermesi üzerine ekonomik katkı sağlamaktadır. Katılımcılar devletin gübre desteği vermesinin üreticileri teşvik ettiğini ve fındık meyvesi başta olmak üzere diğer meyvelerin de yetiştirilmesinde destekleyici faktör olacağını belirtmiştir. Ancak yörede tarımı yapılan diğer ürünlerin fındığa alternatif oluşturmaya şu an için uzak olduğunu söylemişlerdir (Tablo 4).

Fındık bitkisini yetiştirmenin zorlukları hakkında görüşlerini dile getiren katılımcılar, fındık bahçesine domuz girdiği zaman her iki türü de ayırt etmeden yediğini ve gece domuz istilasından korumanın hayli zor olduğunu ifade etmişlerdir. Böyle bir durum olduğu için gece bahçelerini beklemek zorunda kaldıklarını söylemişlerdir. Ayrıca fındık ağaçlarının düzenli olarak budama işlemine tabi tutulması ve diplerinin temizlenmesi gerektiğini dile getirmişlerdir. Fındık bitkisi diplerinden sürekli olarak filiz verdiği için temizliği önemlidir. Fındığın diğer meyvelere nazaran bakımının daha zor olduğunu ve düzenli olarak budama, ilaçlama ve sulamanın yapılması gerektiğini söylemişlerdir. Ayrıca fındık ağacının dalları ince olduğundan hasat zamanında çırpma işlemi uygulanmamaktadır. Fındık üreticileri mahsullerini ağaca merdiven dayayarak elleriyle tek tek topladıklarını, bu durumda biraz zahmetli olduğunu vurgulamışlardır. Bu şekilde yapılan hasatta dikkat edilecek en önemli husus dalların birbirine sürtünmemesi, gelecek yılın mahsulünü oluşturacak olan dal, dalcık ve tomurcukların dökülmemesi için sıyırma şeklinde toplamanın yapılmaması gerektiğidir (Tablo 5).

Katılımcılar; genel olarak fındık tarımının yörenin en önemli geçim kaynağını oluşturduğunu, yaz dönemi gibi kısa bir süre zarfında iyi bir gelir elde edeceği başka bir tarımsal faaliyetin olmadığını, fındık yetiştiriciliğini büyüklerinden öğrendiklerini ve unutulmasını istemediklerini söylemişlerdir. Ayrıca devletin yöre halkına gerekli desteği sağlayarak fındık üretiminde sürdürülebilirliğin mümkün hale geleceğini ifade etmişlerdir.

Tartışma ve Sonuç

Kalekaya Mahallesi bulunduğu coğrafi konumu itibari ile fındık bitkisinin Akdeniz Bölgesi'nde yetişebildiği ender mekânlardan biridir. Kalekaya'nın komşusu olan Sadıklı, Gölpınar ve Çokran Mahallelerinde de fındık üretimi sınırlı şekilde de olsa yapılabilmektedir. Fındık bitkisinin kültürü için önemli etmenlerden olan yağış miktarının mevsimlere düzenli dağılımı önem arz etmektedir. Yörede 2011'de 272 ton fındık üretimi yapılırken, yağışların az olması nedeniyle 2020'de üretim 41 tona kadar gerilemiştir. Ayrıca katılımcılar 2020 yılında ortaya çıkan COVID-19 pandemi sürecinin fındık bahçesinde çalışma ve ulaşım koşullarını olumsuz etkilediğini ifade etmişlerdir.

Fındık üreticileri geçmişten bu yana fındık üretimini devam ettirdiklerini ve fındık yetiştirmenin inceliklerini çok iyi bildikleri için bu ürünün yerini uzun yıllar başka bir ürünün alabileceğini düşünmediklerini söylemişlerdir. Ancak fındık yetiştiriciliğinin devam etmesi noktasında fındığın diğer meyvelere nazaran bakımının daha zor olduğunu ve düzenli olarak budama, ilaçlama ve sulama yapılmasının gerekli olduğunu dile getirerek devlet desteğinin kaçınılmaz olduğunu vurgulamışlardır. Yörede yerel yönetimlerin desteğiyle son yıllarda ceviz ve kivi tarımının yapılıyor olmasının fındığa alternatif ürünlerin de yetiştirildiğini göstermektedir. Katılımcılar bu ürünlerdeki devlet desteği devam ettiği takdirde üreticileri teşvik edeceğini ve fındık meyvesi başta olmak üzere diğer meyvelerin de yetiştirilmesinde destekleyici faktör olacağını belirtmiştir.

Katılımcıların verdiği cevaplar doğrultusunda bazı kelimelerin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu kapsamda fındık yetiştiriciliğinin devam ettirilmesi hususunda eğitim, reklam ve pazarlama, turizmin rolü, tarıma teşvik, nesillere aktarım gibi kelimeler üzerinde

Tablo 4.
Katılımcıların Fındık Bitkisinin Geliştirilmesi Konusundaki Düşünceleri

Fındık Üreticileri	Yörede fındık tarımının genişletilmesi göçü azaltır mı?	Yörede fındık tarımının geliştirilmesi adına yerel yönetimlerden destek aldınız mı?
K-1	Azaltacağını düşünmüyorum. Çünkü yörede yeterli tarım arazisi mevcut değil. Ayrıca fındık üretimi mevsimlik olarak yapılan bir faaliyet olduğundan dışarıya göç yine olacaktır.	Evet, bir defa 2019 yılında verdikleri ilaç ve gübreyi bir sonraki yıl kullandım.
K-2	Çok fazla azaltacağını zannetmiyorum. Bir tarafı ormanlık, bayır ve kepirli alan olduğundan yeterli bir tarım arazisi yoktur.	2019 yılında devlet bir defa ilaç ve gübre verdi. Daha sonra devam ettirmede. Kalekaya suyun bol olduğu bir alan. Devlet her yıl destek verse üretim daha fazla olur.
K-3	Fındık tarımı arttırılrsa göç azalacaktır tabii. Yöremiz suyun bol olduğu bir yer. Ama fındık dikiminin daha fazla yapılacağı bir arazi mevcut değil.	Devlet ilaç ve gübre verdi. Fidan vermesine de zaten gerek yoktur. Çünkü fındık ağaçları dipten sürekli olarak ışık verdiği için onları alıp başka yerlere dikebiliyoruz.
K-4	Yörede fındık tarımı daha fazla yapılırsa göç azalır diye düşünüyorum. Ancak tarım arazilerimizin yeterli olmaması da bir sıkıntı oluşturabilir.	2019 yılında bir defa gübre desteği verdiler ama bir faydasını göremedik. Çünkü ertesi yıl yağışlar az olunca gübre de fındıkları yaktı ve üretimin düşmesine sebep oldu.
K-5	Fındık üretimi arttırılrsa göç azalacaktır. Ancak yöremizin yeterli arazisi olmadığından insanlar farklı geçim kaynaklarına yöneliyor.	Sadece gübre desteği alıyoruz. Başka bir destek almıyoruz.
K-6	Evet, azaltır belki ama fındık tarımını genişletebilecek bir arazi yok. Hazineye ait olan ormanlık alan var. Diğer yerler de zaten bayır.	Şu an hiçbir destek almıyoruz. Bir defa sadece gübre desteği almıştık.

Tablo 5.
Katılımcıların Fındık Bitkisi ve Diğer Tarım Ürünleri İle İlgili Düşünceleri

Fındık Üreticileri	Fındık yetiştiriminin ne gibi zorlukları vardır?	Yörede fındık dışında hangi tarım ürünleri yetiştirilmektedir?
K-1	Bakımı ve işçiliği zor. Sürekli olarak ilacı, gübresi verilmeli ve dipleri temizlenmelidir.	Şu an yöreye 2000 tane devlet destekli ceviz fidesi aldık. Yine devlet destekli olarak 20 dönüm alana kivi dikildi. Bunların haricinde yöremizde elma, armut gibi meyveler de yetiştirilmektedir.
K-2	Fındık biraz zahmetli iştir. Gübreleme, budama, sulama ve diplerini çapalama işlemleri yapılır. Diplerinden çok fazla filiz verdiği için sürekli olarak temizlenip başka yerlere dikilir.	Fındık dışında bağ-bahçe tarımında birçok meyve yetişir. Kivi, ceviz, kiraz, elma, armut gibi ürünlerin tarımı yapılmaktadır.
K-3	Fındık tek tek elle toplanıldığı için biraz uğraştırıcıdır. Dalları ince olduğu için çırpma işlemi uygulanmaz. Bunun haricinde budaması, sulaması, gübrelemesinin düzenli olarak yapılması gerekiyor. Özellikle diplerinden çok filiz verdiği için temizlenmesi önemlidir.	Devlet ceviz ve kivide destek verdiği için son yıllarda bu meyvelerin dikimi yoğunlaştı.
K-4	Yörenin arazisi bayır ve eğimlidir. Bu nedenden fındık bahçelerinde temizliği, budamasını ve gübrelemesini yapmak pek kolay değildir. Ayrıca fındığın dalları ince olduğundan silkeleme olmadan elle toplanır, bu da yorucu bir işlemdir.	Devlet desteklediği için iki senedir kivi yetiştiriliyor. Ayrıca ceviz, elma, armut, kiraz gibi meyvelerin de tarımı yapılmaktadır. Buranın yükseltisi fazla olduğundan zeytin pek yetişmiyor.
K-5	Fındığın bakımı cevizden daha zordur. Sulaması, diplerinin temizliği, gübrelemesi gibi işlemlerin uygulanması gerekiyor.	Ceviz, kivi, incir, elma, erik, kiraz ve üzüm yetiştirilmektedir. Fındığa alternatif olarak ceviz ve kivi ön planda yer almaktadır.
K-6	Fındığın bakımı biraz zor. Diplerinden sürekli filiz verdiği için temizlenip budanması gerekmektedir. Dahası düzenli olarak ilaçlama ve gübreleme de yapılmalıdır.	Devlet destek verdiği için yeni yeni kivi yetiştirilmeye başlandı. Yörede bağ-bahçe tarımı yapılmakta ve ceviz, elma, erik, kiraz, armut gibi meyveler ekilip biçilmektedir.

ortak bir görüşe varmışlardır. Özellikle “Eğitim” “Turizmin Rolü” “Reklam ve Pazarlama” konuları üzerinde hemen hemen her katılımcının durduğu anlaşılmaktadır. Katılımcılar en büyük sorunun çiftçiliğin korunmaması, ekonomik sıkıntılar ile birlikte eğitim ve tanıtım eksikliği olduğuna dikkat çekmektedir. Bu sorunların giderilmesi noktasında katılımcılar yapılan çalışmalarla birlikte planlamanın önemli olduğuna, tarımın bu değerlerin devamlılığı konusunda önemli bir sektör olduğuna, eğitim ve teşviklerle problemlerin ortadan kalkabileceği üzerinde durmuşlardır.

Yöredeki fındık üreticileri genç nüfusun tarımsal üretimde katma değer yaratması açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Çalışmada katılımcı olarak belirlenenler dâhil yükseköğretim mezunu fındık üreticiliği yapan bulunamamıştır. Fındık üreticileri gençlerin yüksek ücret beklentilerinden dolayı yörede yaşamadıklarını ve şehir merkezine göç ettiklerini söylemiştir. Kırsal alan olan yörede yükseköğretim mezunu genç nüfusun korunmasına yönelik destekleyici projeler geliştirilmeli ve devam ettirilmelidir. Bu bağlamda yöreye gelecek uzman kişilerin yöre halkını bilinçlendirme noktasında planlamaların yapılmasının uygun olacağı düşünülmektedir.

Öztürk ve ark. (2019)'nın yaptığı çalışmada fındık üreticilerin bir araya gelerek bir kooperatif oluşturması gerektiği ve üretim, işleme, pazarlama faaliyetlerinde bulunarak ürünlerini kıymetlendirip üreticilerin refah seviyesini arttırabileceği üzerinde durulmuştur. Kalekaya mahallesinde de katılımcıların geçimlerini sadece fındık tarımından sağlayamadıkları, özellikle Adana, Mersin, Osmaniye ve Amasya gibi illere istihdam için gittikleri belirlenmiştir. Kalekaya'da istihdamın artırılması adına etkili bir tanıtım politikasının geliştirilmesi ve fındığı işleyip mamul hale getirecek mikro işletmelerin kurulması önem taşımaktadır. Bu işletmeler sayesinde üreticiler fındık kırma, kavurma ve paketleme gibi işlemleri gerçekleştirerek gelirlerini arttırabilir. Ayrıca fındığın tarımsal üretim noktasından nihai tüketicinin eline geçene kadar geçen hizmet akışında yer alan tüm ticari faaliyetlerde fındık üreticilerinin kazanç sağlaması desteklenebilir.

Dalgın ve ark. (2016)'nın çalışmasında kırsal turizm ile ilgili turistik çekiciliklerin ön plana çıkmasını sağlayacak yöresel ürünlerin sergilendiği ve yöreye özgü özel etkinliklerin yapıldığı festivallerin kırsal turizmin tanıtımı açısından önemli olduğu ifade edilmiştir. Kalekaya mahallesinde de fındık hasat şenliklerinin yapılıyor olması, yerel yönetimlerin fındık üretimini desteklediğini göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca yörede yapılan fındık hasat şenlikleri yörenin tanıtımına ve yörede kırsal turizmin gelişmesine de katkı sağlayabilecektir.

Tarım ve kırsal kalkınmanın gerekli standartlara ulaştırılmasına yönelik çalışmalar zamanla daha fazla önem kazanmıştır. Tarım politikaları içinde kırsal kalkınmanın her geçen gün öneminin arttığı görülmektedir. Türkiye kırsala yapılacak destek ve yatırımlarla güçlü bir kırsal kalkınma yakalamayı hedeflemektedir (Bahtiyar, 2014). Fındık tarımında öne çıkan Kalekaya mahallesinde de tarım politikaları kapsamında kırsal kalkındırmaya yönelik projeler üretilmelidir. Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK)'nin İPARD programı kapsamında desteklenen iller arasında Kahramanmaraş'ta yer almaktadır. Kahramanmaraş'ta TKDK destekleriyle kırsal mekânların geliştirilmesi hedeflenmektedir. Son yıllarda il genelinde 350 projeye 120 milyon TL'lik hibe desteği ile 240 milyon TL'lik yatırım programı gerçekleştirilmiştir (Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu, 2022). TKDK desteği ile üretilen projelerle Kalekaya Mahallesi'ndeki fındık üretiminin de geliştirilmesi ve teşvik edilmesi sağlanabilir. Kalekaya yöresindeki fındık üreticilerinin karşılaştığı problemler arasında başta mazot ve gübre olmak üzere girdi maliyetlerinin yüksek olması yer almaktadır. Eryılmaz ve Kılıç (2019) çalışmalarında Türkiye'nin fındık üretim maliyetini düşürerek kaliteyi artırması gerektiği ve organik fındık üretimiyle ürün yelpazesini genişletmek zorunda olduğunun vurgulanması çalışmayı destekler niteliktedir. Bu durumda fındık üretim sürecinde maliyetlerin azaltılması açısından devlet desteğinin arttırılması önerilebilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Fikir – N.K.; Tasarım – Ş.N.T.; Denetleme – N.K.; Kaynaklar – Ş.N.T.; Malzemeler – Ş.N.T.; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi – Ş.N.T.; Analiz ve/veya Yorum – Ş.N.T.; Literatür Taraması – Ş.N.T.; Yazıyı Yazan – Ş.N.T., N.K.; Eleştirel İnceleme – Ş.N.T., N.K.

Çıkar Çatışması: Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept – N.K.; Design – Ş.N.T.; Supervision – N.K.; Resources – Ş.N.T.; Materials – Ş.N.T.; Data Collection and/or Processing – Ş.N.T.; Analysis and/or Interpretation – Ş.N.T.; Literature Search – Ş.N.T.; Writing Manuscript – Ş.N.T., N.K.; Critical Review – Ş.N.T., N.K.

Declaration of Interests: The authors declare that they have no competing interest.

Funding: The authors did not receive any financial support for this study.

Kaynaklar

- Bahtiyar, K. (2014). Kırsal kalkınma uygulamaları üzerine bir değerlendirme: Tkdk (tarım ve kırsal kalkınmayı destekleme kurumu) örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28. Sayı, 306–324. [CrossRef]
- Baş, T., & Akturan, U. (2017). *Sosyal bilimlerde bilgisayar destekli nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Bayhan, Ü. B. (2018). *Kahramanmaraş Onikişubat ilçesi dağlık bölgelerinin ekoturizm potansiyeli ve turist profiline belirlenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Brinkmann, S. (2018). *The interview*. Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (Eds.), *The SAGE handbook of qualitative research içinde* (ss. 997–1038). SAGE Publications, Inc.
- Dalgın, T., Atak, O., & Çeken, H. (2016). Festivallerin bir kırsal turizm çekiciliği olarak önemi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 47, 1179–1184. [CrossRef]
- Doğanay, H. (2012). Türkiye fındık meyvacılığındaki yeni gelişmeler. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 1–27. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunidcd/issue/2455/31265>
- Eryılmaz, A. G., & Kılıç, O. (2019). Türkiye'nin organik fındık üretimi ve ihracatındaki gelişmeler. *Fırat Üniversitesi İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3, 41–54. <https://www.researchgate.net/publication/337415197>
- Esen, F., & Avcı, V. (2020). Berit dağları'nda (Kahramanmaraş) litolojik ve jeomorfolojik faktörlerin bitki örtüsünün dağılışına etkisi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 19(3), 664–685. [CrossRef]
- Johnson, B., & Christensen, L. (2014). *Eğitim araştırmaları: Nicel, nitel ve karma yaklaşımlar*. Eğiten Kitapçılık.
- Karasar, N. (2020). *Bilimsel araştırma yöntemi kavramlar ilkeler teknikler*. Nobel Yayıncılık.
- Karataş, Z. (2017). Sosyal bilim Araştırmalarında paradigma Değişimi: Nitel Yaklaşımın Yükselişi. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 68–86. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tushad/issue/31792/350444>
- Kaya, E., Agca, M., Adıgüzel, F., & Çetin, M. (2019). Spatial data analysis with r programming for environment. *Human and Ecological Risk Assessment: An International Journal*, 25(6), 1521–1530. [CrossRef]
- Kızılkaya, O. (2018). XX. yüzyılın başlarında Türkiye'de fındık üretimi ve ticareti. *Anadolu İktisat ve İşletme Dergisi*, 2(2), 119–129. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/anadoluiid/issue/39759/466505>
- Maraş Medya Merkezi. (2022). <https://www.marasmedyamerkezi.com>
- Müdürlüğü, M. G. (2022). İllere ait mevsim normalleri. Resmi İstatistikler. <https://www.mgm.gov.tr/veridegerlendirme/il-ve-ilceleristatistik.aspx>
- Öztürk, D., İslam, A., & Cangi, R. (2019). Ordu ili Ünye ilçesinde fındık işletmelerinin mevcut durum analizi ve beklentileri. *Akademik Ziraat Dergisi*, 107–114. <https://www.researchgate.net/publication/338790597>
- Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK). (2022). <https://www.tdk.gov.tr>
- Tarım ve Orman Bakanlığı, Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü. (2022). *Mayıs*. <https://arastirma.tarimorman.gov.tr>
- Toroğlu, E., & Kılınç, N. (2020). *Kalekaya mahallesi*. In İ. Solak (Ed.), *Kahramanmaraş ansiklopedisi* (ss. 398–399). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2023). <https://www.tuik.gov.tr>
- Ünyenethaber. (2022). *TMO Fındık Almaya Başladı*. <https://unyenethaber.com>
- Varol, Ö., & Tatlı, Â. (2003). Çimen dağı (Kahramanmaraş)'nın Floristik özellikleri. *Ekoloji*, 12(46), 17–28. <https://hdl.handle.net/20.500.12438/660>
- Yapar, K. (2008). *Doyumsuz Güzellikleri İle Karadeniz'in İncisi "Giresun"*. Kültür Ofset Yayınları.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yurtoğlu, N. (2018). Türkiye Cumhuriyeti'nin üretimi ve Ticaretiyle dünyada en önde yer alan Mahsulü: Fındık (1923–1950). *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 5(18), 182–209. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/620035>
- Zaman, M. (2004). Türkiye'de fındık bahçelerinin coğrafi dağılışı. *Doğu Coğrafya Dergisi*, Sayı, 9(11), 49–92. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunidcd/issue/2452/30961>
- Zengin, M., & Özbahçe, A. (2014). *Bitkilerin iklim ve toprak istekleri*. Atlas Press Akademi.

Antropojenik Jeomorfoloji Yaklaşımı ile Marmara Adası'nda Mermer Ocaklarından Kaynaklı Değişimlerin Analizi

Analysis of Changes Caused by Marble Quarries in Marmara Island with Anthropogenic Geomorphology Approach

Murat UZUN

Marmara Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Göztepe Yerleşkesi, İstanbul, Türkiye

Bu çalışma 3. İstanbul Uluslararası Coğrafya Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

This study was presented at the 3rd Istanbul International Geography.

Geliş Tarihi/Received: 18.07.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 01.12.2023

Yayın Tarihi/Publication Date: 27.12.2023

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Murat UZUN
E-mail: murat.uzun@marmara.edu.tr

Cite this article as: Uzun, M. (2023). Analysis of changes caused by marble quarries in Marmara Island with anthropogenic geomorphology approach. *Eastern Geographical Review*, 28(50), 75-87.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

ÖZ

Geçmişten günümüze insanoğlunun artan talepleri neticesinde doğal ortam koşulları ile olan etkileşim ve bu ortamlar üzerindeki antropojenik baskı farklı boyutlara ulaşmıştır. Antropojenik kökenli meydana gelen bu baskılar jeomorfolojik süreç ve birimlerde değişimlere yol açabilmektedir. Belirtilen kapsamda bu çalışmada Marmara Adası'ndaki mermer ocaklarından kaynaklı değişimler antropojenik jeomorfoloji yaklaşımı ile analiz edilmiştir. Çalışmada 1975–2020 yılları arası beşer yıllık periyotlar halinde ve 2022 yılına ait uydu görüntülerinden mermer ocaklarındaki değişimin zamansal ve alansal boyutları tespit edilmiştir. Daha sonra 1985 ve 2022 yılları uydu görüntülerine Normalleştirilmiş Bitki Fark İndeksi, Normalleştirilmiş Yapay Alan Farkı İndeksi, Normalleştirilmiş Geçirimsiz Yüzey İndeksi analizleri yapılarak antropojenik değişimin boyutu saptanmıştır. 2022 yılı uydu görüntüsü üzerinden ise adanın yer yüzeyi sıcaklığı tespit edilmiştir. Elde edilen bütün bulgular korelasyona tabi tutulmuş ve tekrar analiz edilerek değişim verileri nokta bulutuna dönüştürülmüştür. Daha sonra bu veriler düzenlenmiş, IDW yöntemi ile enterpole edilerek Marmara Adası'nın antropojenik kaynaklı rölyef değişim modeli oluşturulmuştur. Marmara Adası'nın kuzeyinde son 47 yılda 2,5 artışla doğu-batı yönünde genişleyen mermer ocakları sahasında topoğrafya ortalama 4,3 metre değiştirilmiştir. En yüksek değişim boyutunun 32 metreye ulaştığı mermer ocakları sahasında yer yüzeyi sıcaklığının adadaki diğer arazi kullanım sahalarına göre 1,2°C artış gösterdiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Antropojenik jeomorfoloji, coğrafi bilgi sistemleri, uzaktan algılama, Marmara Adası

ABSTRACT

As a result of the increasing demands of human beings from the past to the present, the interaction with the natural environment conditions and the anthropogenic pressure on these environments have reached different dimensions. These pressures of anthropogenic origin can also lead to changes in geomorphological conditions and elements. In this study, the changes originating from the marble quarries in Marmara Island were analyzed with the anthropogenic geomorphology approach. In the study, the temporal and spatial dimensions of the change in marble quarries were determined in five-year periods between 1975 and 2020 and from satellite images of 2022. Then, the extent of anthropogenic change was determined by analyzing the Normalized Vegetation Difference Index, Normalized Artificial Area Difference Index, and Normalized Impervious Surface Index on the satellite images between 1985 and 2022. The ground surface temperature of the island was determined from the 2022 satellite image. All the data obtained were correlated and reanalyzed, and the change data were converted into point cloud data. Then, these data were interpolated with the modified IDW method, and the anthropogenic-sourced relief change model of Marmara Island was created. In the area of marble quarries, which have expanded in the east-west direction with an increase of 2.5 in the last 47 years in the north of Marmara Island, the topography has changed by an average of 4.3 meters. It has been determined

that the ground surface temperature in the marble quarries area, where the highest change size reaches 32 meters, increased by 1.2°C compared to other sections.

Keywords: Anthropogenic geomorphology, geographic information systems, remote sensing, Marmara Island

Giriş

Geçmişten günümüze doğal ortam koşullarını oluşturan atmosfer, hidrosfer, litosfer ve biyosfer ile beşerî faaliyetler arasında yoğun bir etkileşim ve ilişki bütünü bulunmaktadır. Farklı dönemlerde talep ve ihtiyaçlar doğrultusunda doğal ortam unsurları daima kullanılmış ya da insanoğlunun faaliyetleri, bu koşulların zamansal ve mekânsal unsurlarına göre şekillenmiştir (Goudie, 1993; Uzun, 2020). Ancak insan faaliyetlerinin doğal koşullar üzerindeki baskısının her geçen gün artması ve teknolojik gelişmeler artık antropojenik faaliyetlerin doğanın dinamik sürecine daha fazla etki ettiği yargısını ortaya koymuştur (Cuff, 2008). Bu kapsamda yeni bir jeolojik devir olarak öne sürülen antroposen kavramı aslında birçok bilim dalı içerisinde farklı alanlardaki boşluğu doldurmuş ve üzerine çeşitli analizler yapılmıştır (Brown ve ark., 2017; Ertek, 2017). Antropojenik etkinin doğal unsurların içerisinde jeomorfolojik koşullara, birimlere ve dinamik süreçlere de çok farklı boyutlarda etkisi olmuş ve olmaya devam etmektedir (Szabó, 2010; Li ve ark., 2017). Bu kapsamda jeomorfoloji bilim dalı içerisinde antropojenik jeomorfoloji kavramı ortaya çıkmıştır (Cuff, 2008; Rózsa & Novák, 2011). Yerleşme, sanayi, tarım, ulaşım, turizm, madencilik ve birçok çeşitli antropojenik etken kökeninde geçmişten günümüze jeomorfolojik unsurlar ve topoğrafik yüzey değiştirilmeye çalışılmış (makro veya mikro boyutta) ya da yeniden tanzim edilerek antropojenik faaliyetler tarafından şekillendirilmiştir (Xiang ve ark., 2019). Bu değişim boyutu dünyanın farklı jeomorfolojik birimlerinde çeşitli şekillerde meydana gelmeye devam etmektedir (Byzigiuro ve ark., 2015; Aguilar ve ark., 2020; Henselowsky ve ark., 2021; Pierik, 2021). İnsanoğlunun artan talepleri, genişleyen kentsel alanlar, ulaşım ağlarının artışı, artan madencilik ve turizm faaliyetleri, yeni tarım alanı oluşturma çabası ve yeni kara alanlarının

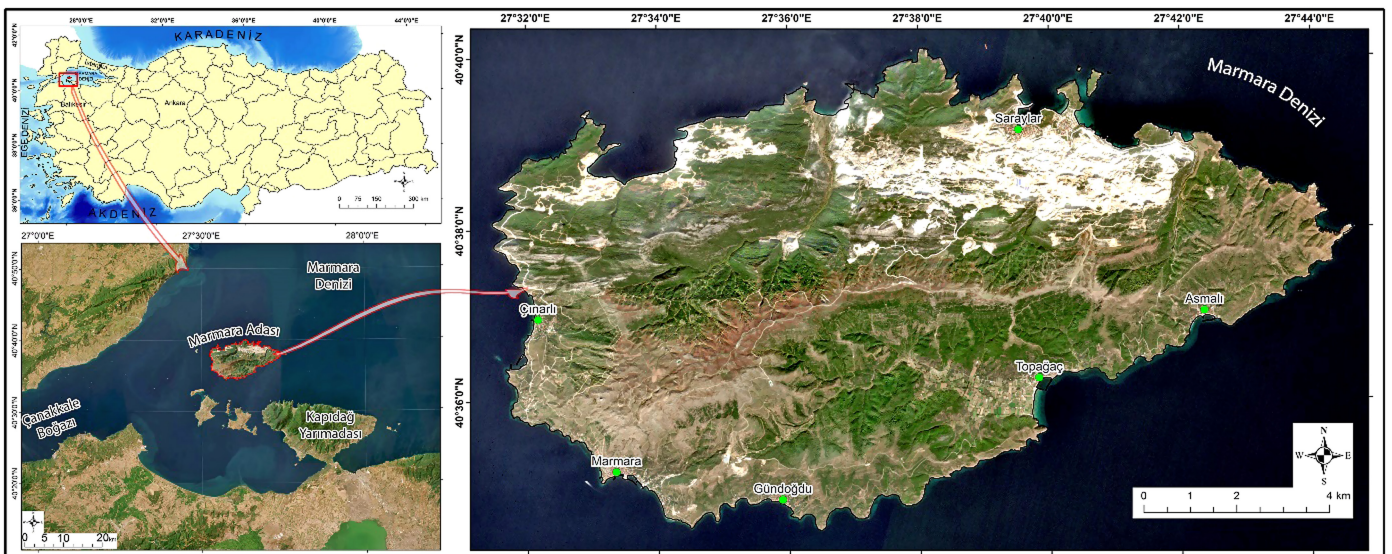
ortaya konması gibi faaliyetler, jeomorfolojik unsur ve süreçlerin değiştirilmesinin ana sebeplerini oluşturmaktadır (Tarolli ve ark., 2019; Cao ve ark., 2020).

Türkiye'de de antik dönemden günümüze insanoğlunun talepleri neticesinde jeomorfolojik unsurlar ve dinamik süreçler antropojenik etki altına girmiştir (Kopar ve ark., 2018; Uzun, 2021). Bu nedenle farklı alanlarda çeşitli antropojenik jeomorfoloji unsurları ortaya çıkmış, rölyef mekânsal, zamansal ve boyutsal olarak değiştirilmiştir. Bu değişim alanlarından biri de Marmara Adası'dır. M.Ö. 3 yy. dan itibaren işletildiği bilinen mermer ocaklarının günümüze kadar gelen değişim ve etkisi rölyef üzerinde farklı boyutlarda ve süreçlerde değişimleri de meydana getirmiştir (Sertkaya Doğan, 2009). Belirtilen kapsam doğrultusunda çalışmada, Marmara Adası'ndaki mermer ocaklarından kaynaklı değişimler Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) ve Uzaktan Algılama (UA) teknikleri kullanılarak antropojenik jeomorfoloji yaklaşımı ile incelenmiştir.

Araştırma kapsamında Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) ve Uzaktan Algılama (UA) tekniklerinin etkin kullanılarak uydu görüntüleri üzerinden NDVI, NISI, NDBI analizlerinin yapılması, sahanın 2022 yılı yer yüzeyi sıcaklığının tespit edilmesi ile diğer topoğrafik verilerin ortak birleşiminde yapılan analiz doğrultusunda rölyef değişiminin modellenmesi çalışmanın özgün kapsamını ve antropojenik jeomorfoloji içerisindeki yaygın etki değerini ortaya koymaktadır.

Çalışma Alanının Lokasyonu ve Genel Özellikleri

Çalışma alanı, Türkiye'nin kuzeybatısında yer alan Marmara Denizi'nin G-GB kesimindeki Marmara Takım Adaları'nın alansal olarak en büyük adasıdır. Adanın yüzölçümü 114,68 km²'dir. Coğrafi koordinat sistemine göre Marmara Adası 40°34'–40°40' kuzey

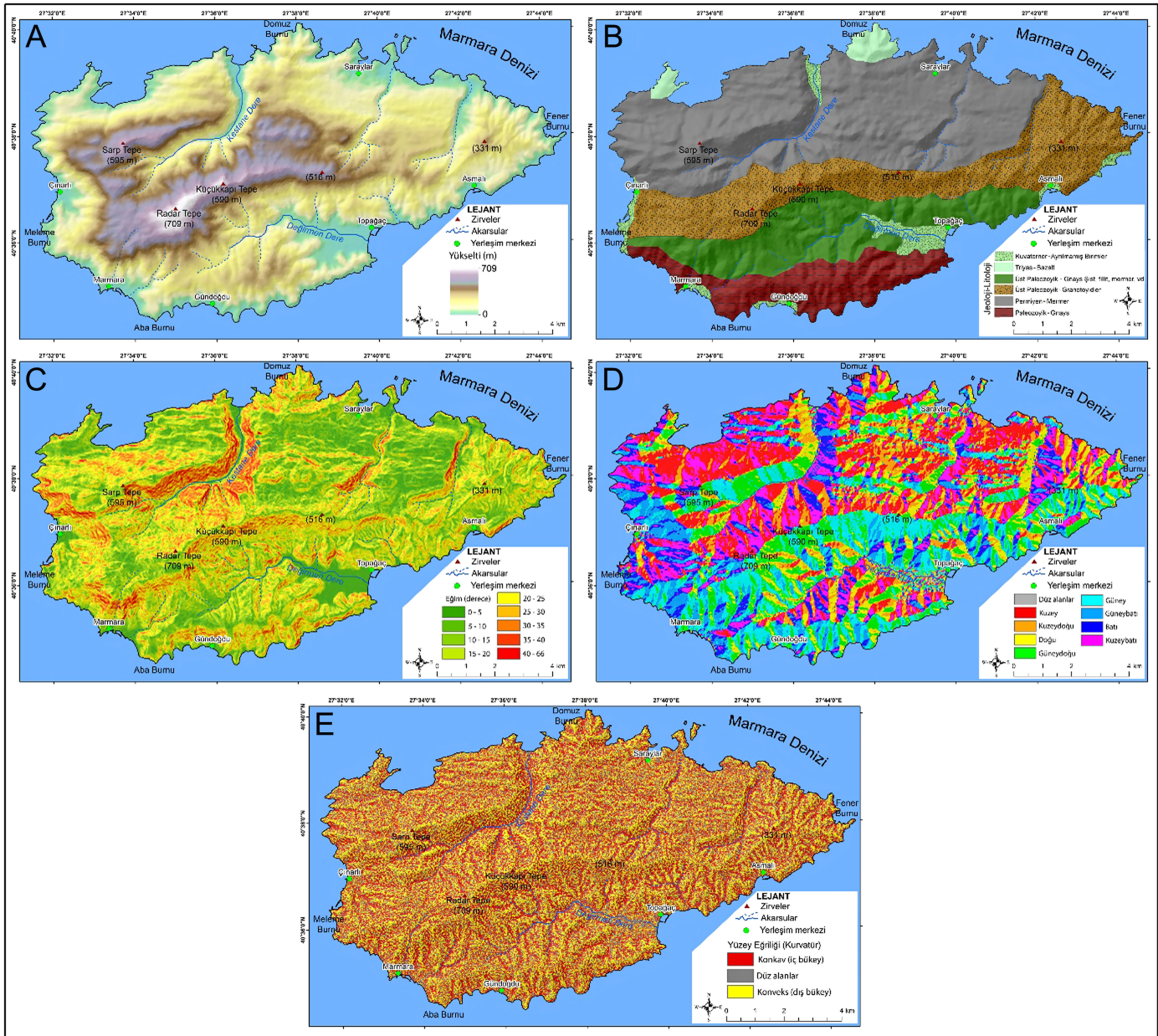

Şekil 1. Marmara Adası'nın lokasyon haritası ve Sentinel uydu görüntüsü (2022).

enlemleri ile 27°30'-27°45' doğu boylamları arasında yer alır (Şekil 1).

Marmara Adası farklı zamanlara ait litolojik birimleri barındırmaktadır. Ada, jeolojik evrimindeki kompleks gelişimler seyretmekte ve neo-tektonik hareketlerle şekillenerek günümüzdeki görünümünü almıştır (Aksoy, 1999; Koç & Gündüz, 2022). Adanın kuzeyinde Permiyen'e ait mermerler metamorfik yapının temelini oluşturur (Şekil 2). Adanın ortasına doğru dokanaklı ve monoklinal yapı gösteren bu litolojik birim Üst Paleozoik granodioritleri ile sınırlandırılmıştır (Aksoy, 1999). Adanın daha güneyinde ise diğer metamorfikleri oluşturan Paleozoik'e ait gnays, şist, fillitler bulunur. Mevsimlik akarsuların ve geçmiş dönemli sedimanların oluşturduğu alüvyonlar en genç birimleri teşekkül eder. Ada neo-tektonik hareketlerle ve östatik etkenlerle son görünümünü

aldığı için en yüksek sahalardan orta kesiminde D-B yönünde uzanmakta ve 700 m seviyesine ulaşmaktadır (Aksoy, 1999) (Şekil 2). Adanın güneyinde Topağaç, Gündoğdu ve Marmara ile kuzeyde Saraylar çevresinde alüvyal düzlükler ve gerilerinde vadiler bulunur. Ada kıyılarının büyük çoğunluğu yüksek ve dik kıyı özelliği gösterirken, mevsimlik akarsu ağızlarında kıyılar alçak özelliktedir (Koç & Gündüz, 2022). Adada, eğim oranı 0°-66° arasında değişirken, en eğimli bölgeler akarsu vadilerinde, adanın batı ve güneyindedir. Marmara geçişi ve Akdeniz iklimi özellikleri adada klimatolojik unsurların temel verilerini oluşturur. Hidrografik olarak mevsimlik akarsuların olduğu (Kestane Dere, Değirmen Dere, Viranköy Deresi, Sallu Dere, Yanar Dere vd.) adanın büyük toprak gruplarını kahverengi orman toprakları, kireçsiz kahverengi orman toprakları, kolüvyal topraklar ve kireçsiz kahverengi topraklar oluşturur (Sertkaya Doğan, 2009).

Şekil 2.

Marmara Adası'nın A) sayısal yükselti modeli B) jeoloji haritası (MTA'dan faydalanılarak) C) eğim, D) bakı, e) yüzey eğriliği (kuvatür) haritaları.

Adanın yerleşme tarihi antik döneme kadar uzanmakta ve bu zamanda adada mermer ocaklarının işletildiği bilinmektedir (Sertkaya Doğan, 2009). Balıkesir iline bağlı Marmara takım adalarının tamamını içine alan Marmara ilçesinin 2022 yılı nüfusu 10,601 kişi iken Marmara Adası'nın 2022 yılı nüfusu 4111 kişidir. Günümüzde madencilik, turizm ve tarım odaklı ekonomik coğrafya yapısına sahip adada yazın turizm faaliyetleri ile nüfus ve antropojenik baskı artmaktadır. Adanın kuzey kesimi mermer ocaklarının temel yayılım alanı iken adanın güney kesimi turizm ve tarım alanların hâkim olduğu sahayı oluşturur.

Yöntem

Çalışmanın amacı, geçmişten günümüze mermer ocaklarının bulunduğu Marmara Adası'nda bu faaliyetten kaynaklı topoğrafik değişimleri antropojenik jeomorfoloji kapsamında Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) ve Uzaktan Algılama (UA) teknikleri kullanarak analiz etmektir.

Araştırmada materyal olarak, Harita Genel Müdürlüğü'nden alınan 1 : 25,000 ölçekli topografya paftaları, MTA'dan 1 : 100,000 ölçekli jeoloji haritası, United States Geological Survey'den (USGS) Landsat uydu görüntüleri, Copernicus'dan Sentinel uydu görüntüsü, Google Earth Engine ve Pro arazi ve uydu görüntüsü verileri ile daha önce yapılmış çalışmalarda yazılı-basılı kaynaklar, fotoğraflar ve arazi çalışması sonucu elde edilen bulgular kullanılmıştır.

Çalışmada ilk olarak Marmara Adası'nın topoğrafik verileri (yüksekti, eğim, baki, yüzey eğriliği) ve jeoloji haritaları üretilmiştir. Daha sonra USGS'den 1975–2020 yılları arasında 5 yıllık periyotlar halinde ve 2022 yılına ait uydu görüntüleri temin edilmiştir (Tablo 1 ve Şekil 3). Daha yüksek çözünürlüklü Sentinel 2A uydu görüntüsü de çalışmada kullanılmak üzere temin edilmiştir. ArcGIS yazılımı kullanılarak uydu görüntülerinin ön işlem düzenlemeleri yapılmıştır. Daha sonra 1975–2005 arası Red-3, Green-2, Blue-1, 2010–2022 arası Red-4, Green-3, Blue-2 (doğal görünüm şeklindeki) bant kombinasyonları üzerinden sonra kontrollü sınıflandırma yöntemi ile mermer ocakları sahaları tespit edilmiştir. Tespit işleminde her bir periyot için uydu görüntülerinden farklı sayıda referans noktaları kullanılmış ve bunlar daha sonra doğruluk analizine tabi tutulmuştur.

Mermer ocaklarındaki antropojenik faaliyetlerinin neden olduğu topoğrafyadaki değişimlerin mekânsal dağılışının karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi amacıyla 1985 ve 2022 yıllarına ait Landsat uydu görüntüleri indis analizleri tabii tutulmuştur (Öztürk, 2022; Su ve ark., 2022). Bu indisleri, Normalleştirilmiş Bitki Fark İndeksi (NDVI), Normalleştirilmiş Yapay Alan Farkı İndeksi (NDBI), Normalleştirilmiş Geçirimsiz Yüzey İndeksi (NISI) oluşturmaktadır (Tablo 2).

Araştırmada kullanılan NDVI, NISI ve NDBI analiz sonuçları -1 ve 1 arasında değerlerle ifade edilir. NDVI analizinde değerler 1'e yaklaşırsa bitki yoğunluğunu, değer -1'e yaklaşırsa çıplak yüzeyleri ve mermer ocakları sahası olduğunu ifade eder. NISI analizinde 1'e yakın değerler geçirimsiz yüzeyleri (mermer ocakları ve çıplak yüzey alanlarını), -1'e yakın değerler geçirimli yüzeyleri ortaya koyar (Su ve ark., 2022). NDBI analizinde 1'e yakın değerler yapay ve antropojenik sahaları, -1'e yakın değerler doğal ve bitki örtüsünün yoğun olduğu alanları ortaya koyar (Zha ve ark., 2003).

Çalışmada NDVI, NISI ve NDBI indis analizlerinden sonra 2022 yılı mermer ocaklarının etkisini ve değişim alanlarını ile topoğrafik

değişimin ön bulgusunu tespit etmek amacıyla Yer Yüzeyi Sıcaklığı (YYS) hesaplanmıştır. Yer yüzeyi sıcaklığı hesaplanması için ilk olarak band 10 ve band 11'in radyans değerleri hesaplanmıştır ($L - \lambda = 'gain * DN + bias'$) (Giannini ve ark., 2015; Mercan, 2020). Daha sonra parlaklık sıcaklığı dağılışı üretilmiştir ($(Tb = K2 / ln) (K1 / L\lambda + 1)$). Daha sonra parlaklık sıcaklığından Santigrad (°C) sıcaklık haritası oluşturulmuştur (Sobrinho ve ark., 2008; Ünsal & Avcı, 2023). Bunun için sabit bir formül kullanılmıştır ($C = K - 273.15$). Yayınırılık değeri ($\epsilon\lambda = \epsilon\nu\lambda Pv + \epsilon s\lambda (1 - Pv) + C\lambda$) formülü ile hesaplanmıştır (Barbieri ve ark., 2018). NDVI ve Bitki Oranı'nın hesaplanmıştır (Chander & Markham, 2003). Son olarak Marmara Adası'nın yer yüzeyi sıcaklığının ortaya konması için ($Ts = Tb/1 + (\lambda \times Tb/h \times c/b) \times ln\epsilon\lambda$) formülü kullanılarak YYS haritası üretilmiştir (Avdan & Jovanovska, 2016; Ünsal & Avcı, 2023).

Marmara Adası'nda mermer ocaklarının zamansal ve mekânsal değişim verileri, NDVI, NDBI, NISI analizleri, yer yüzeyi sıcaklık verilerinde değişim durumları analiz edilmiştir. Elde edilen analiz bulguları nokta bulutuna çevrilmiştir (Wu ve ark., 2019; Nie ve ark., 2022). Daha sonra bu veriler 2 ve 3 boyutlu uydu ve hava fotoğrafı sağlayan açık kaynaklı servislerden alınan bulgular ve yapılan ölçümler sonucu manuel şekilde düzenlemeler yapılarak metre cinsine çevrilmiştir. Bütün noktasal veriler ters ağırlıklı mesafe (Inverse Distance Weighting-IDW) yöntemi ile entepole edilmiş ve Marmara Adası'nın mermer ocaklarından kaynaklı antropojenik kökenli topoğrafik değişim modeli oluşturulmuştur (Şekil 4).

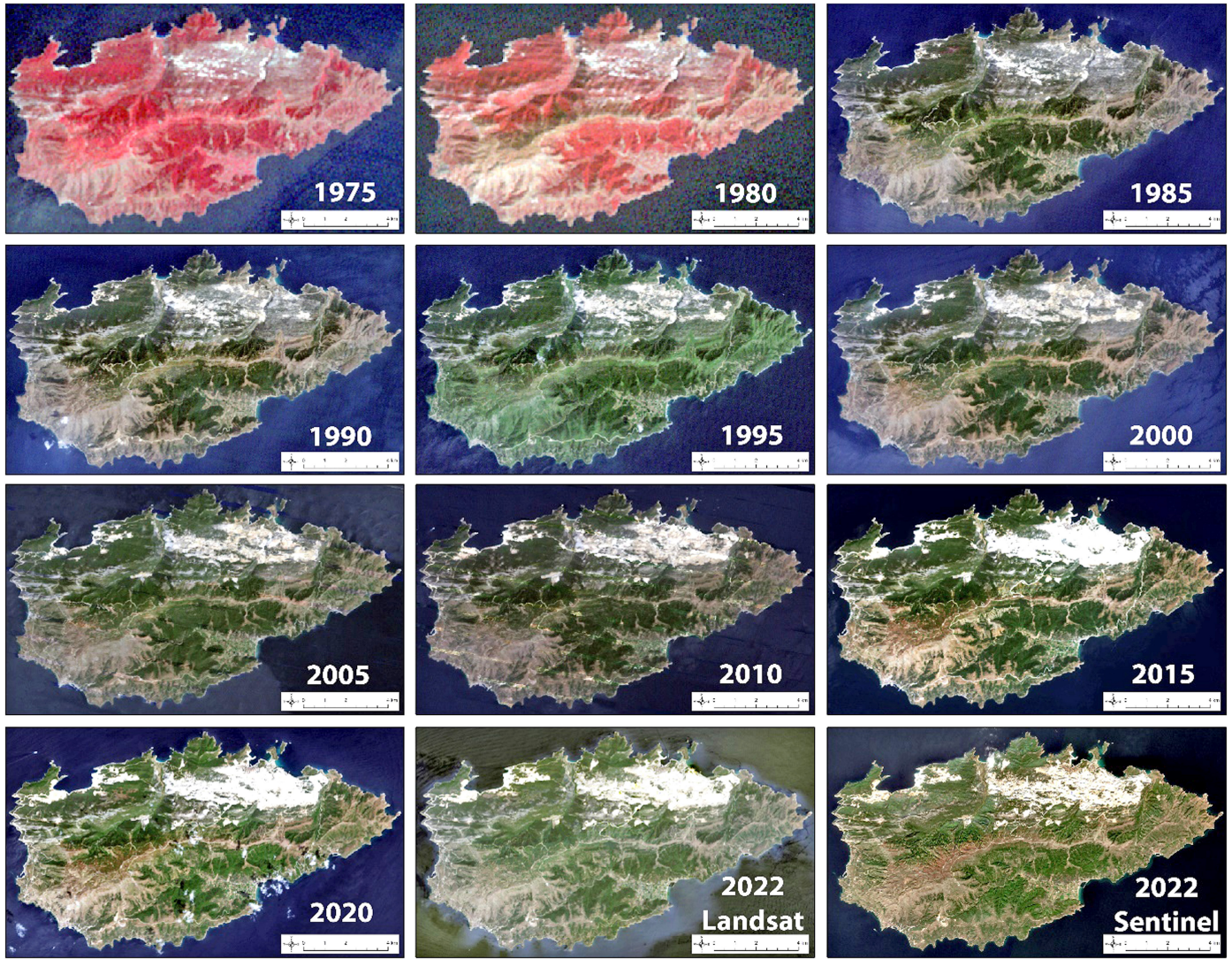
Bulgular

Marmara Adası'nda mermer ocaklarının zamansal ve mekânsal değişimi, çalışmada belirtilen tarihler üzerinden kontrollü sınıflandırma yöntemi kullanılarak ortaya konmuştur (Tablo 3). Çalışmadaki analizlere göre adada 1975 yılında 6,2 km² alan kaplayan mermer ocakları, 1980'de 7,7 km², 1985'de 10,3 km², 1990'da 10,4 km², 1995'de 10,7 km², 2000'de 12,1 km², 2005'de 12,2 km², 2010'da 13,6 km², 2015'de 13,7 km², 2020'de 14,7 km² alan kaplamaktadır (Şekil 5 ve 6). Veriler zamansal olarak mermer ocaklarının daima artış gösterdiğini ve belli periyotlar arasında oransal ve alsal olarak artış miktarlarının fazla olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca mermer ocakları 2022 yılı Landsat uydu görüntüsüne göre 15,1 km² alan kaplarken daha yüksek çözünürlüklü (10 m) Sentinel 2A uydusuna göre 2022 yılında 15,8 km² alan kaplamaktadır.

Tablo 1.

Araştırmada kullanılan uydu görüntülerinin özellikleri (USGS, 2022)

Tarih	Uydu	Uydu Türü	Çözünürlük	Bulutluluk
16.07.1975	Landsat 1-5	MSS	60 m	% 0
13.11.1980	Landsat 1-5	MSS	60 m	% 0
27.07.1985	Landsat 4-5	TM	30 m	% 0
07.08.1990	Landsat 4-5	TM	30 m	% 0
01.05.1995	Landsat 4-5	TM	30 m	% 0
25.07.2000	Landsat 7	ETM	30 m	% 0
08.08.2005	Landsat 7	ETM	30 m	% 1
06.08.2010	Landsat 7	ETM	30 m	% 0
12.08.2015	Landsat 7	ETM	15 m	% 0,25
25.08.2020	Landsat 8	OLI	15 m	% 0,76
22.07.2022	Landsat 8	OLI	15 m	% 0,03
27.11.2022	Sentinel	2A	10 m	% 1,2

Şekil 3. Araştırmada kullanılan uydu görüntüleri (1975–2005 arası Red:-3 Green-2 Blue-1, 2010–2022 arası Red-4 Green-3 Blue-2, doğal görünüm şeklindeki bant kombinasyonları kullanılmıştır).

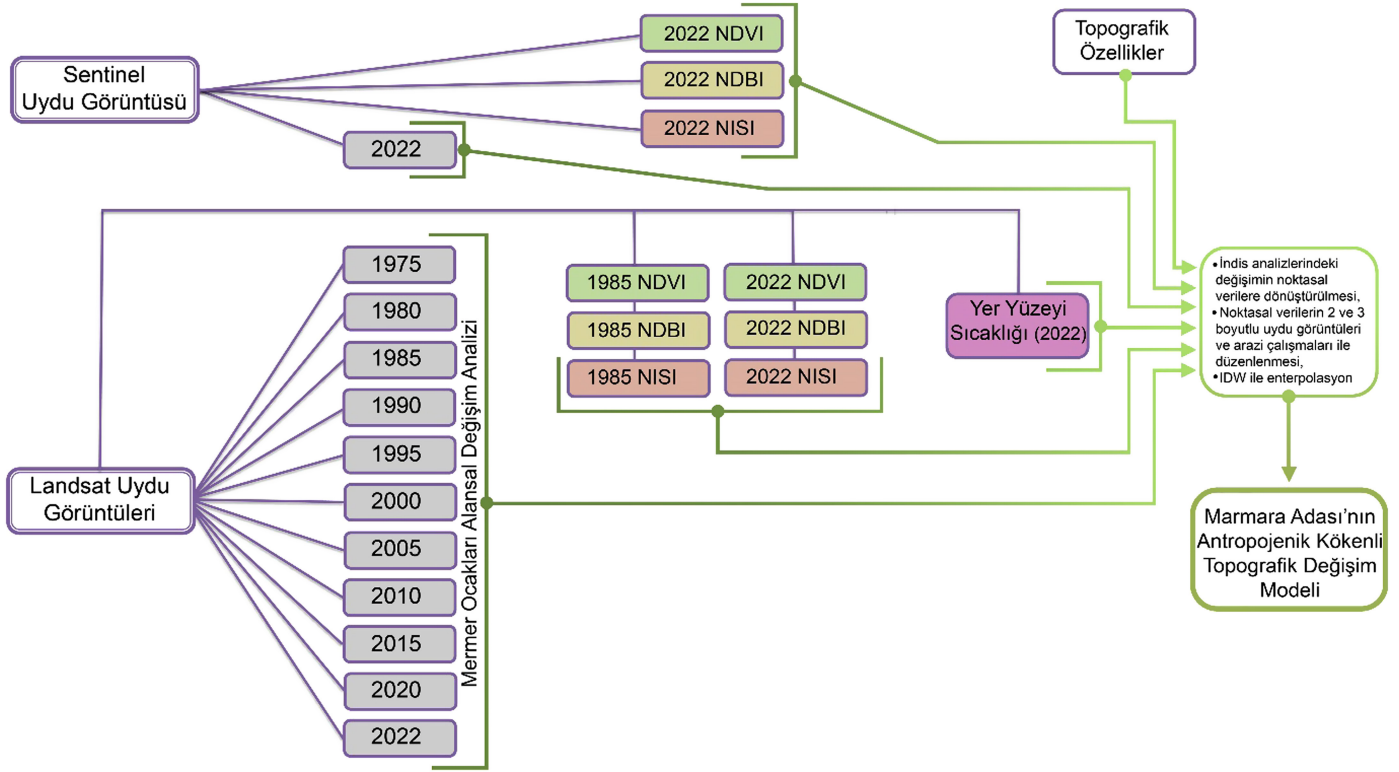
Marmara Adası'nda 1975–2022 yılları arasında mermer ocaklarında zamansal olarak pozitif yönlü değişim yaşandığı tespit edilmiştir. Meydana gelen değişim mekânsal olarak incelendiğinde, ilk

olarak Saraylar yerleşimin kuzeyinde parçalar halinde yoğunlaşan mermer ocakları sahası, 1985 yılı itibarıyla kuzey ve doğu güzerghahında genişlemiştir. 2000 yılında mermer ocaklarının batıdaki

Tablo 2. Araştırmada kullanılan indisler ve formülleri

İndis Adı		Formülü	Kaynak
Normalleştirilmiş Bitki Fark İndeksi	NDVI	$NDVI = \frac{(P_{NIR} - P_{red})}{(P_{NIR} + P_{red})}$	Myneni ve ark., 1995.
Normalleştirilmiş Yapay Alan Farkı İndeksi	NDBI	$NDBI = \frac{P_{SWIR1} - P_{NIR}}{P_{SWIR1} + P_{NIR}}$	Zha, Gao, & Ni, 2003
Normalleştirilmiş Geçirimsiz Yüzeysel İndeksi	NISI	$NISl = \frac{(P_{blue} + P_{grem} + P_{red}) - P_{NIR}}{(P_{blue} + P_{grem} + P_{red}) + P_{NIR}}$	Su, Tian, Dong, Tian, Wang, & Xi, 2022

Teknik Özellikler-1985 ve 2022 Landsat uydu görüntülerinde: bant 2-blue, bant 3 green, bant 4 red, bant 5 NIR (yakın kızılötesi), bant 6 SWIR 1 (birinci kısa dalga kızılötesi)

Şekil 4.

Araştırmanın iş-akış şeması ve antropojenik kökenli topoğrafik değişim modeli.

körfez kıyılarından itibaren yeni ocak sahasında genişleme gösterdiği ayrıca doğu kesiminde de yeni mermer ocakları sahalarının olduğu gözlemlenmiştir (Şekil 5, 6 ve 7). 2010 ve 2020'li yıllarda batıdaki körfez sahasından iç kesimlere doğru genişleyen mermer ocakları ayrıca güneyde adanın yüksek kesimlerine doğru genişleme kaydetmiştir. 2022 yılı uydu görüntüsüne göre yeni mermer ocakları sahası güney kesimdeki yüksek alanlarda ve adanın batısındaki körfez kıyılarından iç kesimlere doğru genişlemiştir. Mermer ocaklarında meydana gelen mekânsal yönelimler adanın jeolojik-litolojik yapısıyla ve işletim alanlarıyla yakından ilgilidir.

Marmara Adası'nda mermer ocaklarından kaynaklı zamansal ve mekânsal değişim geçmiş dönemli antropojenik baskıya ve deformasyona uğrayan sahalardaki değişimin boyutunun daha yüksek seviyede olmasına da neden olmuştur. Bu durum özellikle adanın kuzeyinde doğu-batı istikametinde meydana gelen mekânsal değişimin topografyada daha büyük ölçekli kazma ve aşındırma

işlemini meydana getirdiğini ortaya koyar. Mermer ocaklarından kaynaklı antropojenik kökenli topoğrafik değişimler, açık maden sahasında güvenlik ve prosedür gereği taraçalı deformasyonların olduğu alanlarda yoğun şekilde gözlemlenmektedir. (Fotoğraf 1). Bu durum topoğrafya üzerinde büyük değişimlerin olduğunu göstermektedir. Özellikle daha eski maden sahası olan ve halihazırda işletilebilir mermer yatakları barındıran alanlarda dar yüksek boyutlu topoğrafik değişimler yaşanmıştır. Bu nedenle mermer sahalарının kıydan güneye doğru belli alanlarda yoğun antropojenik kökenli topoğrafik değişimler yaşanmıştır.

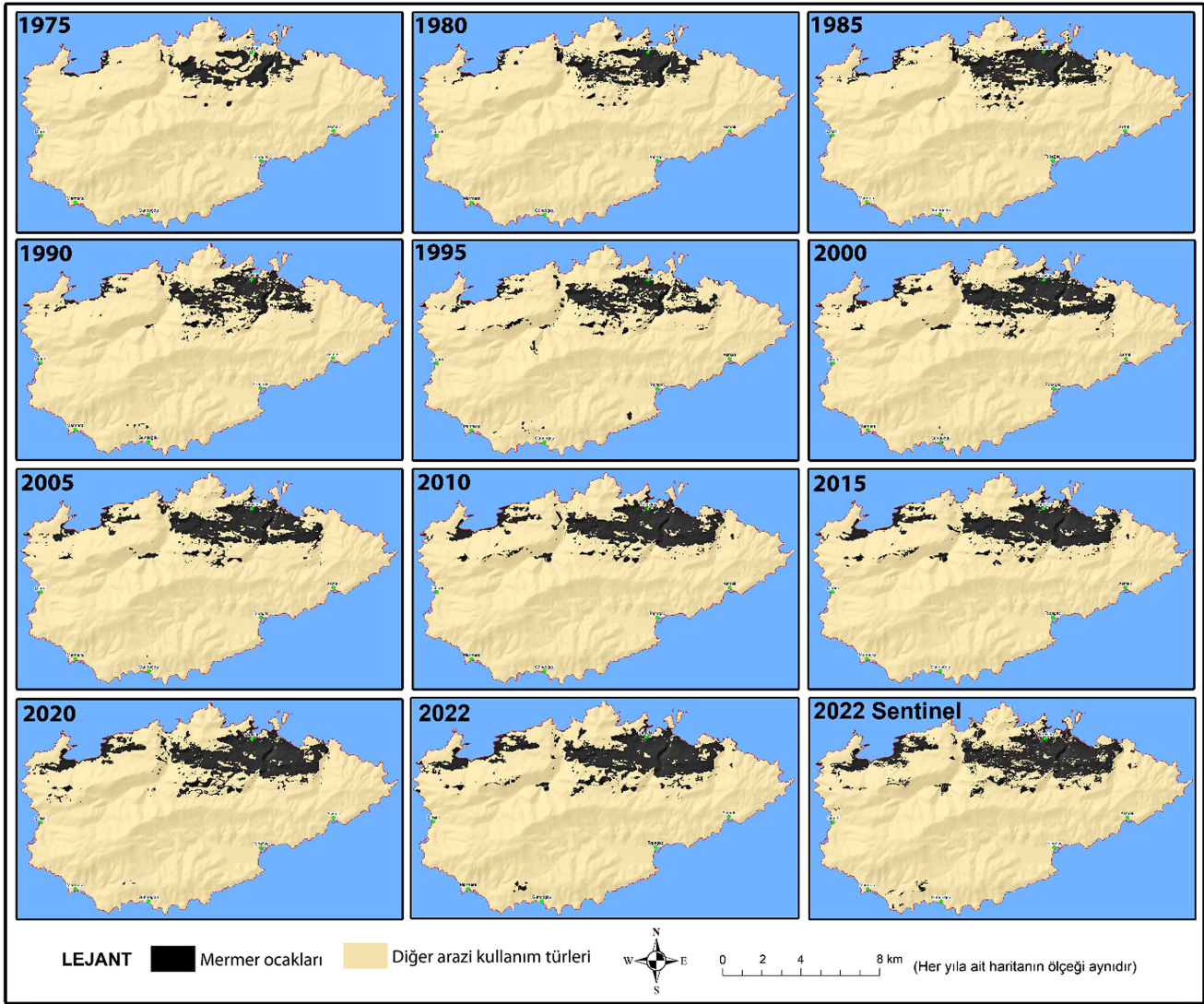
Marmara Adası'nda mermer ocaklarının zamansal ve mekânsal değişimi aynı zamanda adada kapladığı ve etkilediği alanın oransal olarak da değişmesine neden olmuştur. Mermer ocakları, 1975 yılında adanın %5,4'ünü oluştururken, 1980'de %6,7, 1985'de %9,1, 1990'da %9,1, 1995'de %9,3, 2000'de %10,5, 2005'de %10,6, 2010'da %11,9, 2015'de %11,9, 2020'de %12,9 ve 2022 yılında %13,1'lik oranda alan kaplamaktadır (Şekil 6).

Tablo 3.

Araştırmada uydu görüntülerine uygulanan kontrollü sınıflandırmanın doğruluk analizi

Yıl	Referans Nokta Sayısı	Doğru nokta sayısı	Doğruluk Oranı	Yıl	Referans Nokta Sayısı	Doğru nokta sayısı	Doğruluk Oranı
1975	71	56	%80	2005	124	110	%89
1980	76	61	%80	2010	158	143	%91
1985	87	74	%85	2015	163	148	%91
1990	93	81	%87	2020	172	156	%91
1995	105	92	%88	2022 L*	185	170	%92
2000	110	96	%88	2022 S*	193	187	%97

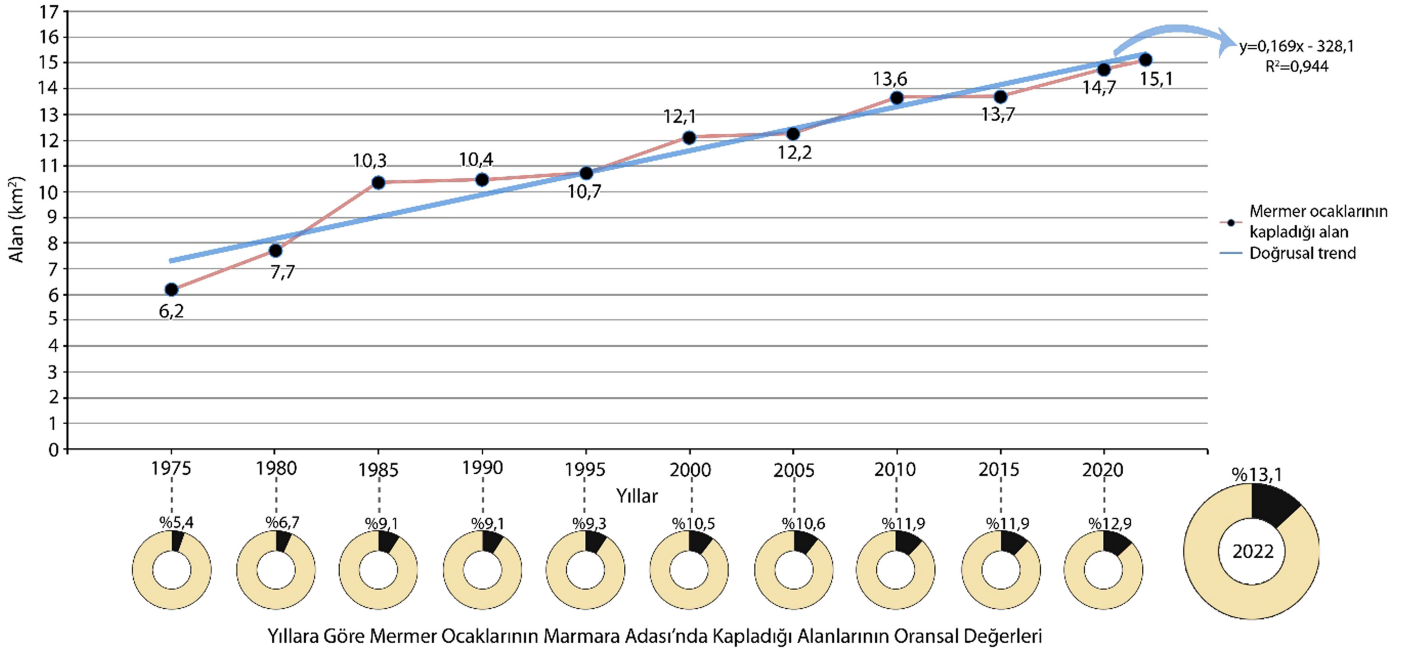
*2022 L Landsat, 2022, S ise Sentinel uydu görüntüsünden elde edilen verilerdir.

Şekil 5.
Marmara Adası'nda mermer ocakları sahasının yıllara göre zamansal ve mekânsal değişimi.

Fotoğraf 1.
Marmara Adası kuzeyindeki (Saraylar çevresi) mermer ocakları sahası ve meydana gelen antropojenik kökenli rölyef değişimi (Web 1, 2 ve 3)

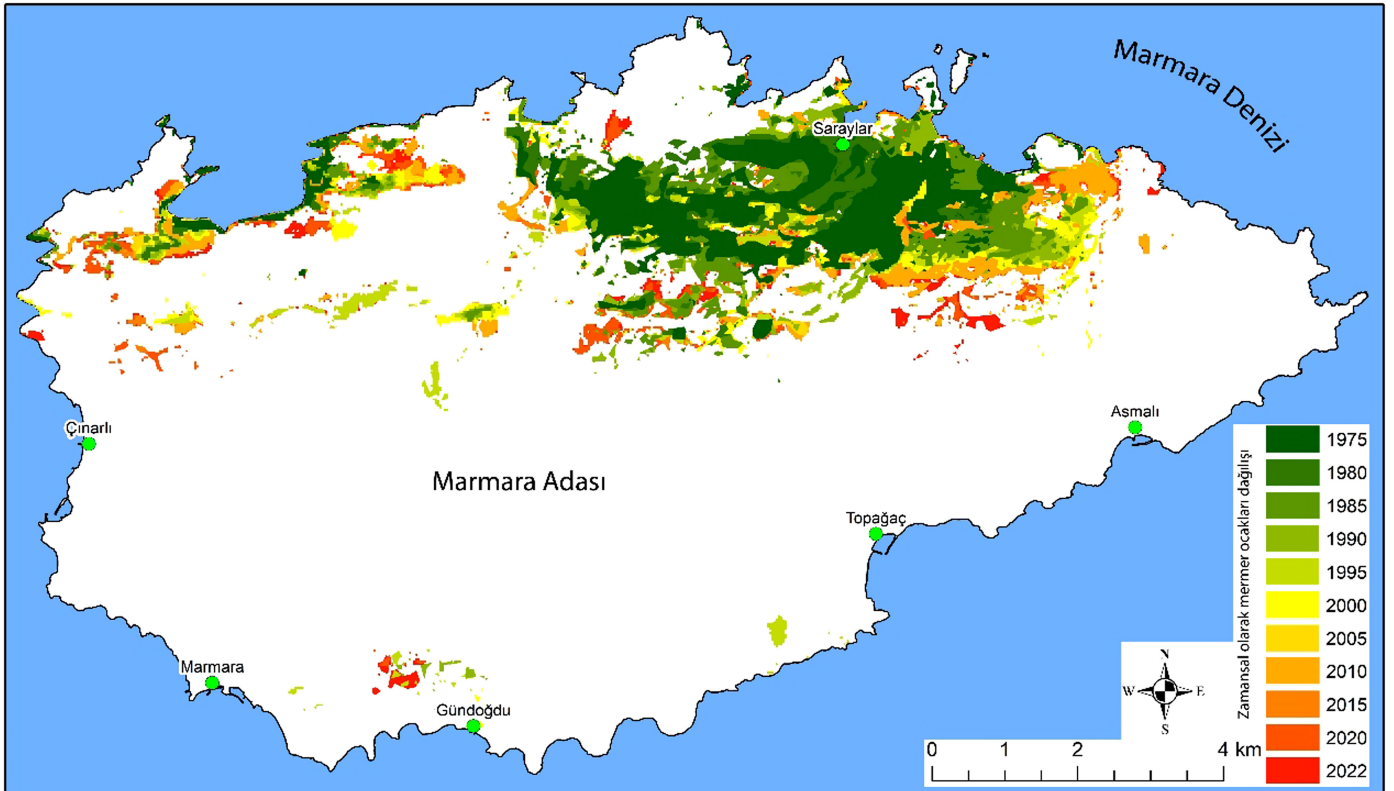

Şekil 6.

Marmara Adası'nda mermer ocaklarındaki zamansal değişimin alansal ve oransal boyutu.

Marmara Adası'nda meydana gelen zamansal değişim sonucu mermer ocakları 1975 yılından 2022 yılına kadar 2,5 kat genişlemiştir. Bu genişlemenin büyük çoğunluğu doğu-batı istikametine ve son yıllarda özellikle adanın batısında ve kuzeyinde yatay ve dikey yönlü arazi örtüsü ve topoğrafik değişimler yaşanmıştır (Şekil 7 ve 8).

Marmara Adası'nda mermer ocaklarının zamansal ve mekânsal değişimi, Normalleştirilmiş Bitki Fark İndeksi (NDVI), Normalleştirilmiş Yapay Alan Farkı İndeksi (NDBI), Normalleştirilmiş Geçirimsiz Yüzey İndeksi (NISI) ile analiz edilmiştir (Şekil 9, 10 ve 11). NDVI analizinde değerlerin -1'e yakın olması NISI ve NDBI analizlerinde ise değerlerin 1'e yakın olması mermer ocakları

Şekil 7.

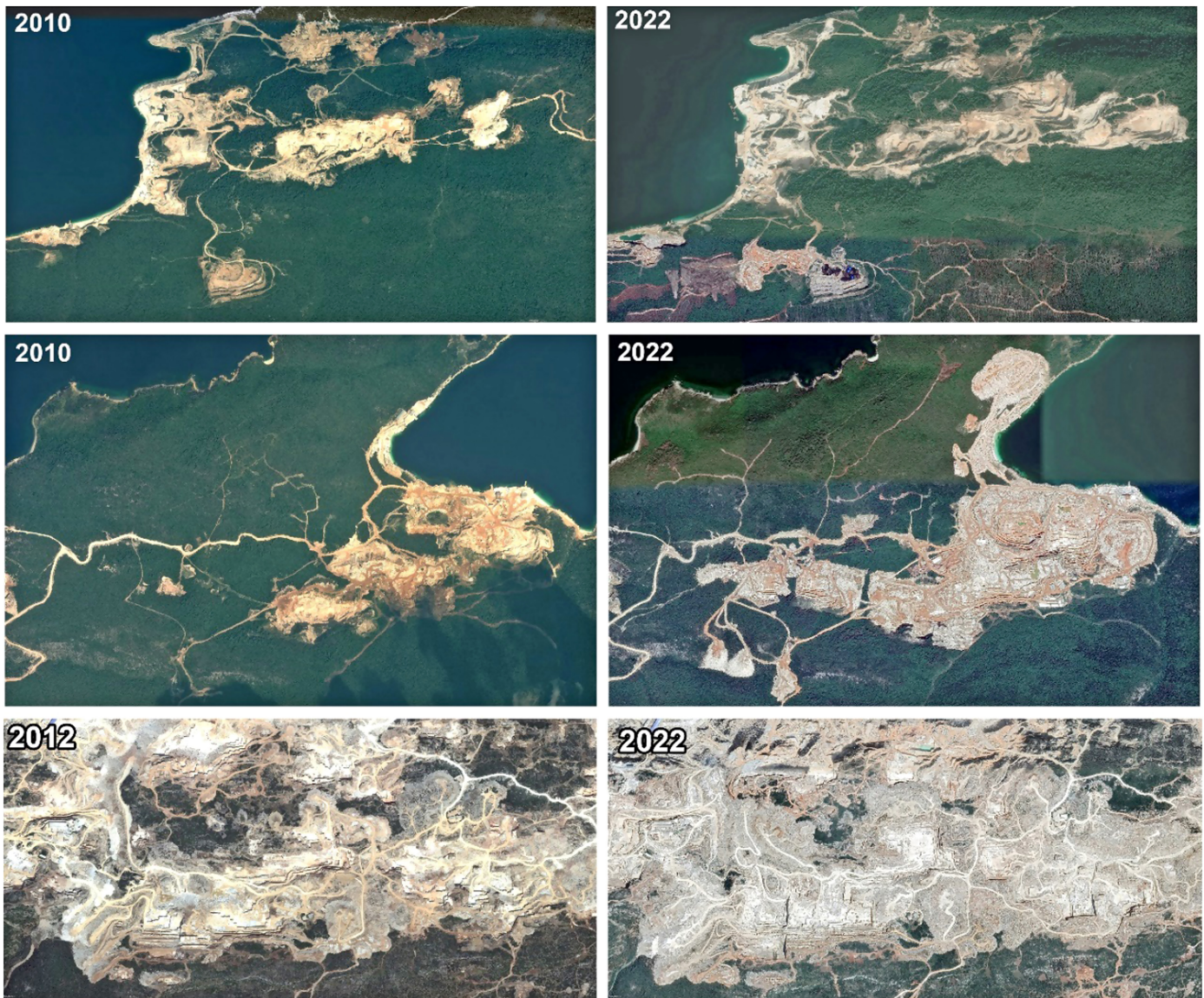
Marmara Adası'nda mermer ocaklarındaki alansal değişimin zamansal boyutu.

sahalarının dağılımını göstermektedir. NDVI analizine göre Marmara Adası'nda mermer ocaklarının kapladığı sahanın 1985 yılından 2022 yılına göre daha belirgin olarak kuzey kesimde yoğunlaştığı anlaşılmaktadır (Şekil 9). Mermer ocaklarının yüzey ve bitki örtüsünü ortadan kaldırması sonucu güneşten gelen ışınların dalga boyu yansımalarının değişmesi NDVI analizinde maden sahalarının daha belirgin olarak tespit edilmesini sağlamıştır.

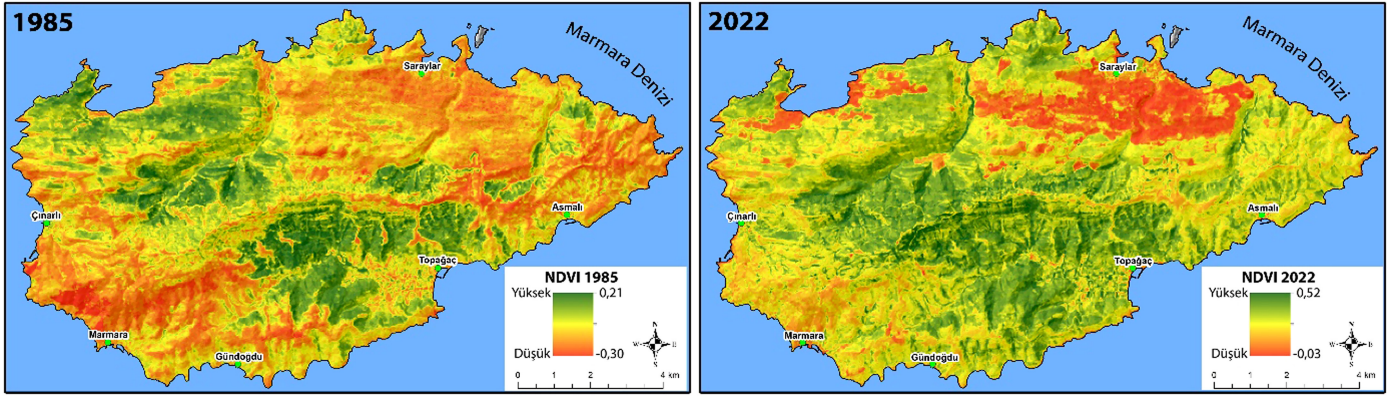
Marmara Adası'nın 1985 ve 2022 yılı uydü görüntülerine uygulanan NDBI ve NISI analizleri, mermer ocaklarının bant görüntülerindeki spektral yansımının farklılaşmasına neden olmuştur. Bu durum 2022 yılında mermer ocakları alanında yapılan antropojenik faaliyetlerin yapay alanı arttırdığı ve geçirimsiz yüzey varlığını genişlettiğini göstermektedir (Şekil 10 ve 11). Özellikle edafik ve floristik örtünün yüzeyden kaldırılması, topografyanın değişmesi sonucu yüzeyin geçirimsizlik düzeyi değişmiştir. Bu durum nedeniyle jeomorfolojik unsurlarda ve dinamik süreçlerde antropojenik olarak değişimler yaşanmıştır.

Topoğrafik yüzeyin değiştirilmesi, arazi örtüsünün kaldırılması sonucu ortaya çıkan litolojik yapının geçirimsiz ve yansyan yapısı nedeniyle yer yüzeyi sıcaklıklarında da değişimler yaşanabilmektedir. Marmara Adası'nda mermer ocaklarından kaynaklı faaliyetlerin topoğrafik değişimlere yol açması yer yüzeyi sıcaklık (YY) dağılımında da etkili olmuştur. Özellikle adanın kuzey kesiminde yoğunlaşan mermer ocakları sahası bakı etkisi nedeniyle güneş radyasyonuna güney yamaçlarından daha az maruz kalmaktadır (Şekil 12).

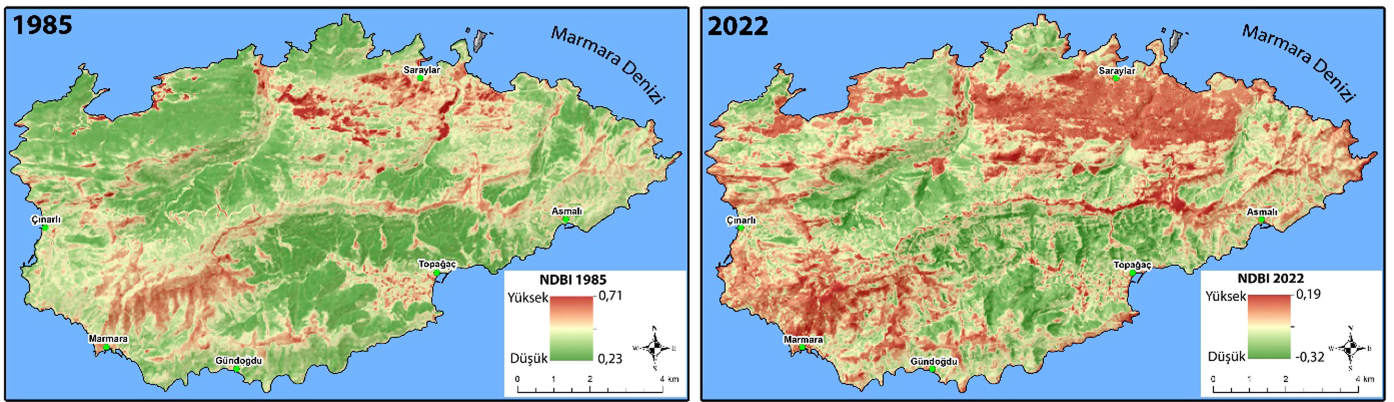
Marmara Adası'nın 2022 yılı YYS haritası incelendiğinde, mermer ocakları sahasında sıcaklıkların kuzey yamaçlara göre daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır (Şekil 12). Adanın bütün kuzey yamaçları ile sadece mermer ocaklarının değişimine uğramış yamaçları arasında antropojenik faktörlerle meydana gelen topoğrafik değişimlerden kaynaklı olarak 1,2°C'lik sıcaklık farkının ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Bu durum maden sahaları, kum taş ocakları, mermer ocaklarında ve bütün açık işletme sahalarında farklı boyutlarda meydana gelmektedir. Marmara Adası'nda da kuzey kesimde

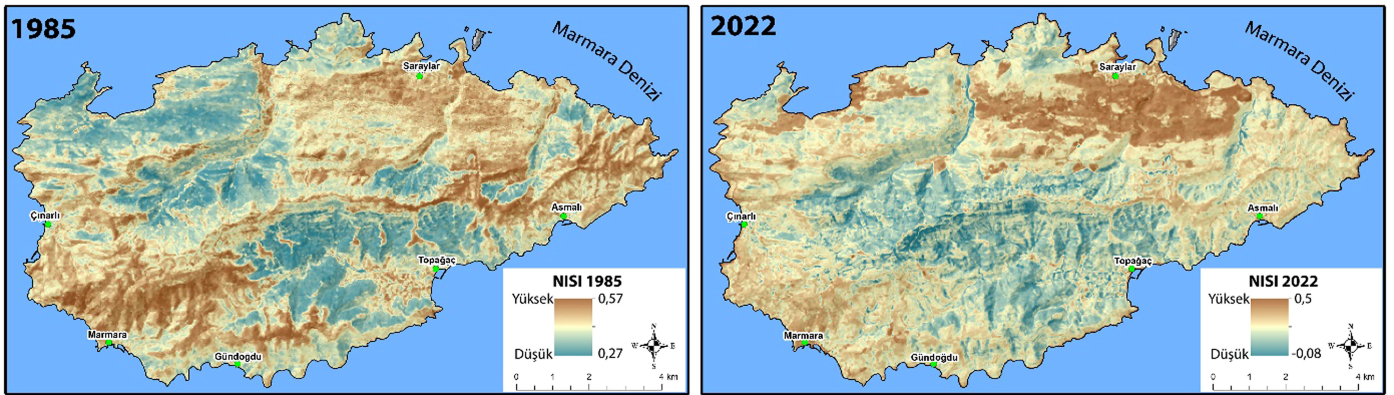
Şekil 8. Marmara Adası'nda mermer ocaklarındaki zamansal ve mekânsal değişim alanlarına örnekler.

Şekil 9.
Marmara Adası'nın 1985 ve 2022 yılları Normalleştirilmiş Bitki Farkı İndeksi (NDVI) analizi.

Şekil 10.
Marmara Adası'nın 1985 ve 2022 yılları Normalleştirilmiş Yapay Alan Farkı İndeksi (NDBI) analizi.

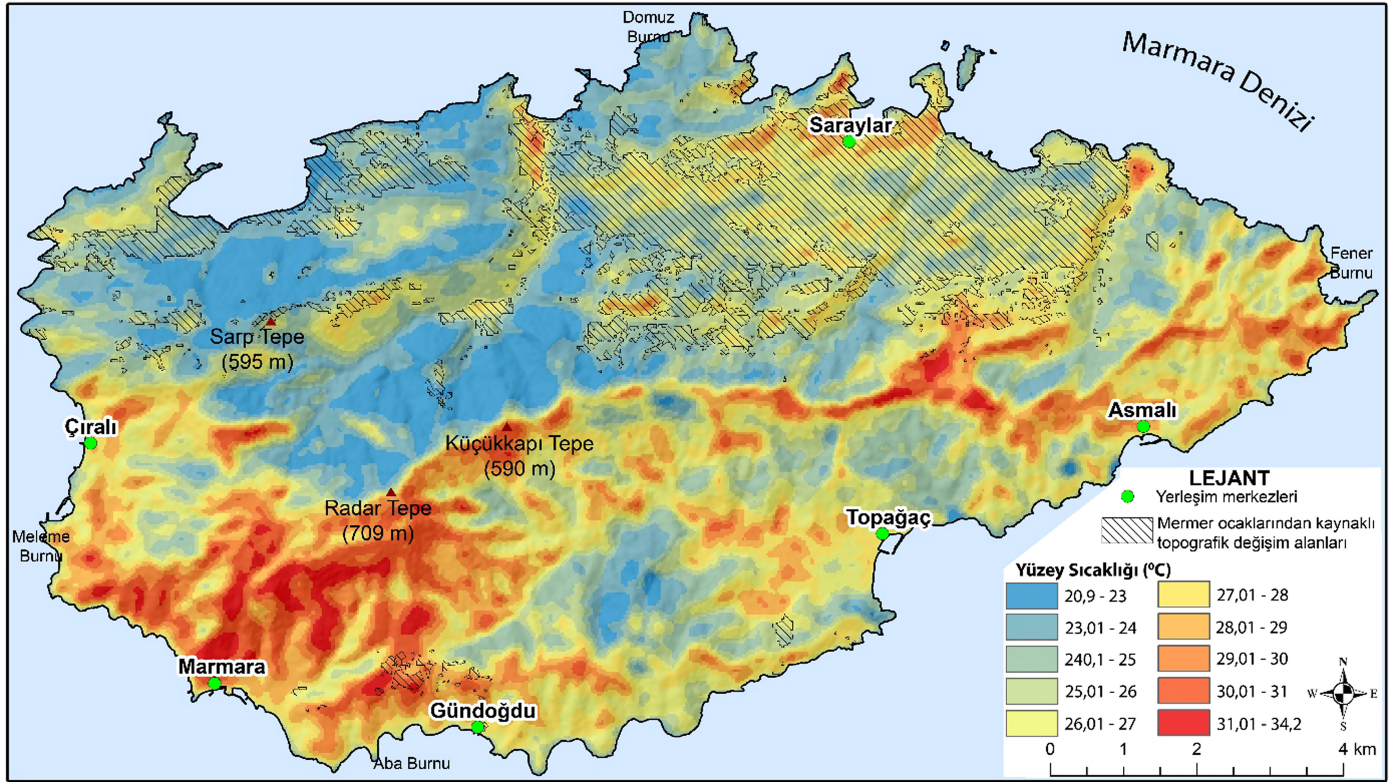
Şekil 11.
Marmara Adası'nın 1985 ve 2022 yılları Normalleştirilmiş Geçirimsiz Yüzey İndeksi (NIS) analizi.

doğu-batı yönde genişleyen mermer ocaklarının yüzeyde meydana getirdiği deformasyon sıcaklığın absorbe edilmesi, tutulması ve yansımaya gibi özelliklerini değiştirdiği için bu durum YYS dağılımına da yansımıştır.

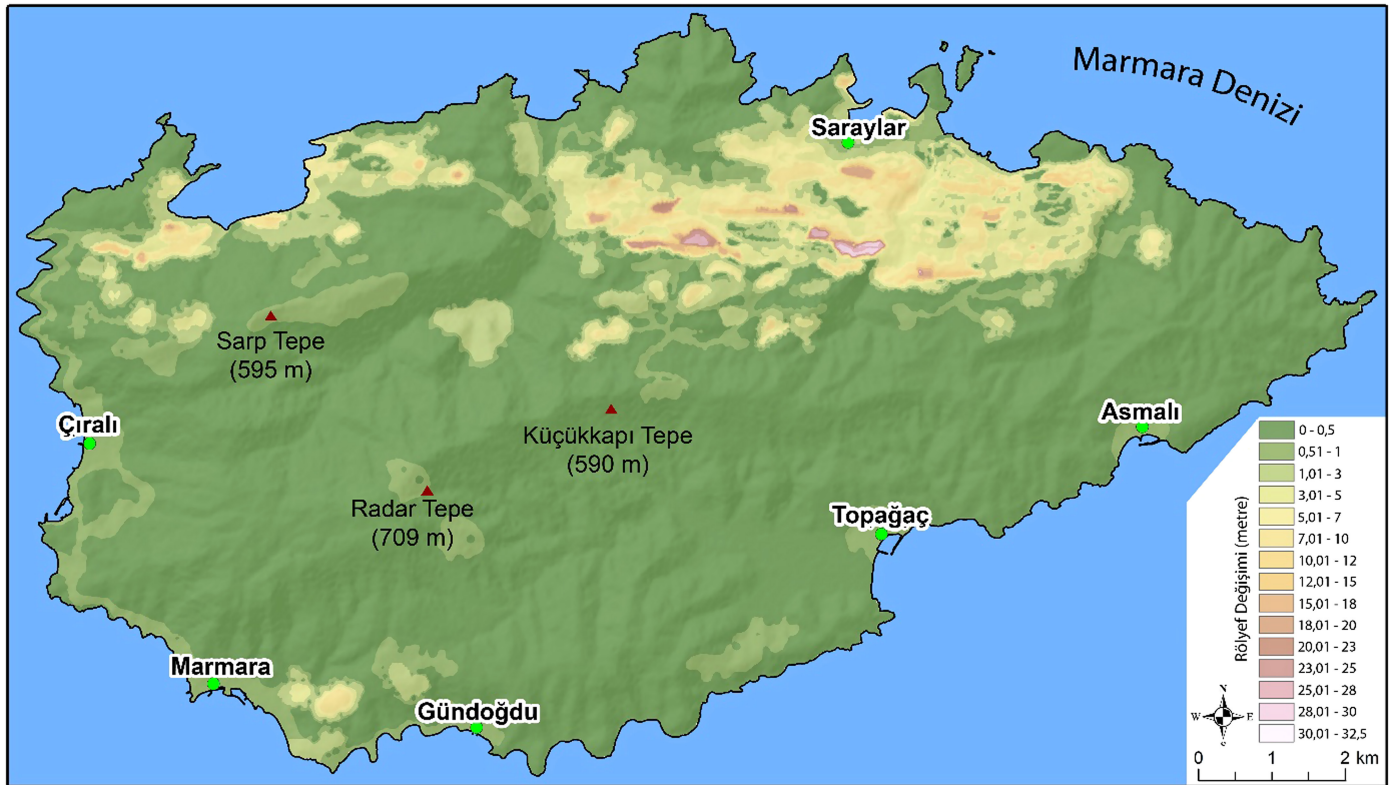
Çalışmadaki bütün analizler kullanılarak farklı yöntemlerin entegrasyonunda ortaya konan topoğrafik değişim modeline göre mermer ocakları sahasında ortalama 4,3 metrelik değişim tespit edilmiştir. Adada mermer ocaklarından kaynaklı değişim boyutu dikey yönlü ve negatif olarak meydana gelmiştir (Şekil 13). En

düşük 1 m, en yüksek 32,5 m'lik değişim saptanmıştır. Özellikle aşındırma faaliyeti yüksek boyutlu topoğrafik değişimlerin oluşmasına neden olurken bazı alanlarda daha düşük boyutlu olarak tesviye-düzleştirme işlemleri meydana gelmiştir.

Topoğrafik değişim modeline göre yüksek boyutlu değişim sahaları mermer ocaklarının güney kesiminde yükselti ve eğimin arttığı alanlarda yoğunlaşmaktadır. Bu sahada D-B yönünde taraçalama ile aşındırmaya maruz kalan rölyef üzerinde derine doğru değişim meydana gelmiştir (Fotoğraf 1).

Şekil 12.
Marmara Adası'nın 2022 yılı yeryüzeyi sıcaklık (YYS) dağılışı.

Şekil 13.
Marmara Adası'nın antropojenik jeomorfoloji kapsamında rölyef değişim dağılışı modeli.

Sonuç

Marmara Adası'nda antik dönemden günümüze mermer ocaklarının varlığı bilinmektedir. Günümüzde de bu saha açık mermer ocakları olarak kullanılmakta ve doğal ortamlarda antropojenik kökenli değişimler meydana gelmektedir. Uydu görüntüleri üzerinden yapılan analizlerde, 1975 yılında adanın %5,4'ü mermer ocakları sahası iken 1990'da %9,1'ini mermer ocakları sahasının oluşturduğu, 2010'da %11,9'unda, 2020'de %12,9'unda mermer ocaklarından kaynaklı antropojenik değişimlerin yaşandığı tespit edilmiştir. 2022 yılı Sentinel uydu görüntüsüne göre mermer ocakları, adada 15,82 km²'lik alan kaplamakta ve toplam ada alanının %13,8'ini oluşturmaktadır. Marmara Adası'nın kuzeyinde genişleyen mermer ocakları sahası ilk olarak Saraylar yerleşmesinin güneyinde D-B yönünde gelişmiş daha sonra adanın kuzeybatısındaki körfez kıyılarından itibaren genişleme göstermiştir. Dolayısıyla bu alanlarda 1985'den 2022' yılına NDVI, NDBI, NISI ve YYS verilerinden belirgin değişimlerin olduğu tespit edilmiştir. Mermer ocakları sahasında arazi örtüsü kaldırılarak bitki formasyonu tahrip edilmiş, antropojenik kökenli yapay alanlar ortaya çıkmış ve geçirimsizlik durumu değişerek bu sahanın geçirimsizliği artmıştır. Bu etkenler aynı zamanda baki açısından kuzey kesimde kalan mermer ocakları sahasında yer yüzeyi sıcaklığının kuzey yamaçlara göre 1,2°C daha yüksek olmasına neden olmuştur. Bu veriler mermer ocakları sahasında farklı boyutlarda, zamansal ve mekânsal ortamda antropojenik kökenli rölyef değişimlerinin yaşandığını ortaya koymaktadır. Bütün verilerin korelasyonu ve entegresinden elde edilen bulgular, adada mermer ocaklarından kaynaklı topoğrafik değişimlerin ortalama 4,3 m boyutunda olduğunu (mermer ocakları sahasında), bazı alanlarda 32 metreye ulaştığını göstermektedir. Antropojenik jeomorfoloji kapsamında adada mermer ocakları işletmelerinin yapay taraçalar oluşturduğu, yamaç yönelimi ve yüzey büküklüğünde değişimlere neden olduğu saptanmıştır. Marmara Adası'nda mermer ocaklarından kaynaklı olarak topoğrafik rölyef üzerinde yoğun şekilde aşındırma işlemi yapılmış ve doğal rölyef görünümü ile jeomorfolojik süreçler değiştirilmiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interests: The author declare that they have no competing interest.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Aguilar, R. G., Owens, R., & Giardino, J. R. (2020). The expanding role of anthropogeomorphology in critical zone studies on the Anthropocene. *Geomorphology*, 366, 1–25. [\[CrossRef\]](#)
- Aksoy, R. (1999). Marmara Adası'nda ilerleyen bölgesel metamorfizma ile tektonik tarihçe arasındaki ilişki. *Türkiye Jeoloji Bülteni*, 42(1), 1–14.
- Avdan, U., & Jovanovska, G. (2016). Algorithm for automated mapping of land surface temperature using LANDSAT 8 satellite data. *Journal of Sensors*, 2016, 1–8. [\[CrossRef\]](#)

- Barbieri, T., Despini, F., & Teggi, S. (2018). A multi-temporal analyses of land surface temperature using landsat- 8 data and open source software: The case study of Modena, Italy. *Sustainability*, 10(5), 1678–1690. [\[CrossRef\]](#)
- Brown, A. G., Tooth, S., Bullard, J. E., Thomas, D. S. G., Chiverrell, R. C., Plater, A. J., Murton, J., Thorndycraft, V. R., Tarolli, P., Rose, J., Wainwright, J., Downs, P., & Aalto, R. (2017). The geomorphology of the Anthropocene: Emergence, status and implications. *Earth Surface Processes and Landforms*, 42(1), 71–90. [\[CrossRef\]](#)
- Byzigiros, R. V., Raab, T., & Maurer, T. (2015). Small-scale opencast mining: An important research field for anthropogenic geomorphology. *Journal of the Geographical Society of Berlin*, 146(4), 213–231. [\[CrossRef\]](#)
- Cao, W., Sofia, G., & Tarolli, P. (2020). Geomorphometric characterisation of natural and anthropogenic land covers. *Progress in Earth and Planetary Science*, 7(1), 1–17. [\[CrossRef\]](#)
- Chander, G., & Markham, B. (2003). Revised Landsat-5 TM radiometric calibration procedures and postcalibration dynamic ranges. *IEEE Transactions on Geoscience and Remote Sensing*, 41(11), 2674–2677. [\[CrossRef\]](#)
- Cuff, D. (2008). Anthropogeomorphology. In D. Cuff & A. Goudie (Eds.), *Oxford companion to global change*. Oxford University Press.
- Ertek, T. A. (2017). Antropojenik jeomorfoloji: Konusu, kökeni ve amacı. *Türk Coğrafya Dergisi*, 69, 69–79. [\[CrossRef\]](#)
- Giannini, M. B., Belfiore, O. R., Parente, C., & Santamaria, R. (2015). Land surface temperature from landsat 5 TM images: Comparison of different methods using airborne thermal data. *Journal of Engineering Science and Technology Review*, 8(3), 83–90. [\[CrossRef\]](#)
- Goudie, A. (1993). Human influence in geomorphology. *Geomorphology*, 7(1–3), 37–59. [\[CrossRef\]](#)
- Henselowsky, F., Rölken, J., Kelterbaum, D., & Bubbenzer, O. (2021). Anthropogenic relief changes in a long-lasting lignite mining area ('Ville', Germany) derived from historic maps and digital elevation models. *Earth Surface Processes and Landforms*, 46(9), 1725–1738. [\[CrossRef\]](#)
- Koç, D. E., & Gündüz, Z. (2022). Marmara Adası'nda jeomorfolojik birimler ile arazi kullanımı arasındaki ilişki. *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(9), 1279–1292. [\[CrossRef\]](#)
- Kopar, İ., Çelik, M. A., & Bayram, H. (2018). Kapadokya volkanik Provensi'ndeki volkan rölyefinin antropojenik degradasyonu üzerine bir analiz. *Türk Coğrafya Dergisi*, 71, 37–46. [\[CrossRef\]](#)
- Li, J., Yang, L., Pu, R., & Liu, Y. (2017). A Review on anthropogenic geomorphology. *Journal of Geographical Sciences*, 27(1), 109–128. [\[CrossRef\]](#)
- Mercan, Ç. (2020). Yer Yüzey sıcaklığının termal uzaktan algılama görüntüleri ile araştırılması: Muş ili örneği. *Türkiye Uzaktan Algılama Dergisi*, 2(2), 42–49. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tuzal/issue/57834/787041>
- Myneni, R. B., Hall, F. G., Sellers, P. J., & Marshak, A. L. (1995). The interpretation of spectral vegetation indexes. *IEEE Transactions on Geoscience and Remote Sensing*, 33(2), 481–486. [\[CrossRef\]](#)
- Nie, X., Hu, Z., Ruan, M., Zhu, Q., & Sun, H. (2022). Remote-sensing evaluation and temporal and spatial change detection of ecological environment quality in coal-mining areas. *Remote Sensing*, 14(2), 345–372. [\[CrossRef\]](#)
- Öztürk, D. (2022). Sentinel-2A MSI ve Landsat-9 OLI-2 görüntüleri kullanılarak farklı geçirimsiz yüzey indekslerinin karşılaştırmalı değerlendirilmesi: Samsun örneği. *Ege Coğrafya Dergisi*, 31(2), 401–423. [\[CrossRef\]](#)
- Pierik, H. J. (2021). Landscape changes and human-landscape interaction during the first millennium AD in the Netherlands. *Netherlands Journal of Geosciences*, 100, e11. [\[CrossRef\]](#)
- Rózsa, P., & Novák, T. (2011). Mapping anthropogenic geomorphological sensitivity on global scale. *Zeitschrift für Geomorphologie*, 55(1), 109–117. [\[CrossRef\]](#)
- Sertkaya Doğan, Ö. (2009). *Beşerî coğrafya açısından Marmara Takımadaları*. Çantay Kitabevi.

- Sobrinho, J. A., Jiménez-Muñoz, J. C., Guillem Sòria, M., Luis Guanter, R., Moreno, J., Plaza, A., & Martínez, P. (2008). Land surface emissivity retrieval from different VNIR and TIR sensors. *IEEE Transactions on Geoscience and Remote Sensing*, 46(2), 316–327.
- Su, S., Tian, J., Dong, X., Tian, Q., Wang, N., & Xi, Y. (2022). An impervious surface spectral index on multispectral imagery using visible and near-infrared bands. *Remote Sensing*, 14(14), 3391. [CrossRef]
- Szabó, J. (2010). *Anthropogenic geomorphology: Subject and system* (J. Szabó, L. David, & D. Loczy, Eds.; pp. 3–10). Springer.
- Tarolli, P., Cao, W., Sofia, G., Evans, D., & Ellis, E. C. (2019). From features to fingerprints: A general diagnostic framework for anthropogenic geomorphology. *Progress in Physical Geography: Earth and Environment*, 43(1), 95–128. [CrossRef]
- United States Geological Survey. (2022). Earth explorer. <https://earthexplorer.usgs.gov>. (son erişim 12.10.2022)
- Ünsal, Ö., & Avcı, V. (2023). Yer Yüzeyi Sıcaklıkları ile Kentsel Arazi Kullanımı Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi: Şanlıurfa, Diyarbakır ve Mardin Örneği. *Turkish Journal of Remote Sensing and GIS*, 4(2), 125–150. [CrossRef]
- Ünsal, Ö., Kuzulugil, A. C., Aytatlı, B., & Demircioğlu Yıldız, N. (2023). Alan kullanım türlerinin yer yüzey sıcaklığı verileri ile zamansal değişiminin belirlenmesi (Erzurum kenti örneği). *Kent Akademisi*, 16(2), 1334–1361. [CrossRef]
- Uzun, M. (2020). Anthropogenic geomorphology in the Dilderesi basin (Gebze-Dilovasi): Changes, dimensions and effects. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 41, 319–345. [CrossRef]
- Uzun, M. (2021). Antropojenik kaynaklı jeomorfolojik değişimlerin oluşmasındaki faktörlerin coğrafi analizi: Maltepe İlçesi (İstanbul) örneği. *Öneri Dergisi*, 16(56), 389–418. [CrossRef]
- Web 1. <https://altintasmarmarble.com/Sayfa/2/Marmara---Ocak> (son erişim 12.20.2022)
- Web 2. <https://tripinview.com/tr/places/port/52498/turkey-balikesir-marmara-port-marmara> (son erişim 01.22.2023)
- Web 3. <https://kuzeyormanlari.org/2014/09/22/marmara-adasini-41-ocak-bitiriyor/> (son erişim 03.14.2023)
- Wu, Z. L., Lei, S., Lu, Q., & Bian, Z. (2019). Impacts of large-scale open-pit coal base on the landscape ecological health of semi-arid grasslands. *Remote Sensing*, 11(15), 1–21. [CrossRef]
- Xiang, J., Li, S., Xiao, K., Chen, J., Sofia, G., & Tarolli, P. (2019). Quantitative analysis of anthropogenic morphologies based on multi-temporal high-resolution topography. *Remote Sensing*, 11(12), 1–20. [CrossRef]
- Zha, Y., Gao, J., & Ni, S. (2003). Use of normalized difference built-up index in automatically mapping urban areas from TM imagery. *International Journal of Remote Sensing*, 24(3), 583–594. [CrossRef]

Lefebvre Henri. (2022). *On the Rural: Economy, Sociology, Geography*. Minneapolis: University of Minnesota Press. Stuart Elden and Adam David Morton (editors). 304 pp.

Rodrigo Tovar CABAÑAS

BA in Political Science, El Colegio de Veracruz, Xalapa, Mexico

The book *On the Rural: Economy, Sociology, and Geography* by Henri Lefebvre, republished by Stuart Elden and Adam David Morton, is an invitation to rethink the practices of the capitalist mode of production of space and to value, in its fair dimension, the epistemological contributions that Lefebvre built in rural theory. This long-winded French Marxist sociologist, intellectual, and philosopher, whose work has come in and out of fashion several times, both in sociology, geography, and political science, left an extraordinarily extensive work that is well worth reviewing periodically, especially for those interested in themes that revolve not only around land ownership, the landowning class, land rent, agriculture but also subterranean and underwater resources, as well as ranching and early 20th-century urbanization. Additionally, in this edition, the last two chapters offer empirical, conceptual, and crucial details of Lefebvre's study of the Pyrenean valley of Campan. In short, rethinking urban growth, daily life, the agrarian community, and class consciousness is the urgent slogan advocated by the work in each of its 12 chapters.

Chapter 1 begins with a radical philosophical critique, since, from a philosophy of necessity, it delves into the contradictions between the industrial and agricultural eras and questions: Can it be said that the contradictions drive growth and development? Urban contradictions, such as the conflict between integration and segregation, between the urban and the State, between private property and the socialization of the production process, or between the proletariat and the bourgeoisie.

Chapter 2 focuses on the village in its sense of community, which cannot be reduced to an accidental mix of people, animals, or things, since its structure reveals balances between the amount of arable land, forests, pastures, and groups of living beings for whom the Earth provides subsistence. This balance has maintained the rural community despite the different modes of production: slave, feudal, capitalist, and socialist, through which it has passed, where collective law, seen as a causal succession of forms of property and community, must be examined.

In Chapter 3, with the case of Tuscany, the sociologist of rural space analyzes the world of sharecropping and how it ceased to be a hereditary and perpetual position as sharecroppers gradually turned toward individualism. Indeed, it narrates how sharecropping may have evolved into capitalist exploitation to become a form of agricultural lease.

In Chapter 4, he pays attention to the study of the peasant reality of France and how the agricultural revolution of the 18th century laid the foundations for the peasant France of later centuries, a period with a horizontal complexity where peasant producers predominated. They did not pay rent to the owner of the land on which they worked, along with the absence of an original peasant culture, with peasants isolated from scientific culture, where religion was the only ruling ideology in such rural areas.

In Chapter 5, from a more geographical approach, he examines class relations in the agrarian structures of underdeveloped countries, as well as their transformations from external impositions of an economic nature, such as industrial mechanization and the introduction of specialized crops typical of a commercial capitalism, or demographic and sociological, as a consequence of its subordination to the needs of colonialism and imperialism, such as social mobility, migration, and resettlement of populations.

In Chapter 6, Lefebvre invites us to remember the two agrarian models: that of the Roman empire, which ensured that the large estates were dominant, and that of Byzantium, which ensured that the primitive community persisted so that the figures of head of the family, members of the village community, the kolkhoz or agricultural cooperatives, as well as the rights of neighbors and other community

Received/Geliş Tarihi: 13.12.2022

Accepted/Kabul Tarihi: 06.10.2023

Publication Date/Yayın Tarihi: 27.10.2023

Corresponding Author/Sorumlu Yazar:
Rodrigo TOVAR CABARIAS
E-mail: rod_geo77@hotmail.com

Cite this article as: Cabañas, R. T. (2023). Lefebvre Henri. (2023). *On the Rural: Economy, sociology, geography*. Minneapolis: University of Minnesota Press. Stuart Elden and Adam David Morton (editors). 304 pp. *Eastern Geographical Review*, 28(50), 88-89.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

laws were not lost. From there, it is easy to understand Lefebvre's questioning about why Marx always assigned greater importance to the agrarian community. Well, Marx assumed that it is possible to move from the agrarian community to socialism.

In Chapter 7, Henri Lefebvre focuses his attention on the theory of rent, or ground rent, with which historical and social facts are usually explained; however, he argues that it is of course incomplete and useless if it is not added to the notion of absolute rent and that of relative rent. Only in this way will it be possible to understand the double monopoly that simultaneously reorganizes the agrarian structure and the distribution of peasant income.

In Chapter 8, he explains the differences between these two types of rent: the differential rent is derived from the production price, and the absolute rent is derived from the surplus of the market price that is located above the production price. This generates a fight between the monopoly of land ownership and the monopoly of exploitation. In such a scenario, commonly, price fixing directed or orchestrated by the State enters the scene.

In Chapter 9, the urban sociologist asks: How can we define everyday life? How to achieve greater awareness of everyday life? In this regard, he points out that the critical understanding of everyday life is defined as an important part of general semantics, where new words and turns of speech are born from everyday life. But it also encompasses forms of sociability and social spontaneity, which leads to understanding the formation of certain social groups within the workplace, home, places of entertainment, or on the street.

In Chapter 10, he pays attention to the new urban centers of the middle of the 20th century, such as the Lacq-Mourenx urban industrial complex, characterized by being part of the group of spontaneous cities produced by "Cantonalizing" or building, based on concrete, rapidly. Now, like any initial phenomenon, Lefebvre says that the new city serves as a social laboratory to study the conflicts between ways of experiencing reality, life, and class consciousness, as well as overpopulation and socio-psychiatry derived from neurosis cephalo-urban, where the new working class, at first, thanks to a strong sense of social cohesion and cultural creativity, refuses to cede its autonomy to state authorities.

In Chapter 11, he raises the question: Is it naive to equip the new city with a university academy so as to provide spaces and artistic vocations to the new members of the community? With this, he makes a severe criticism of the functions of the city and also warns that neither of the two models—the ancient city, despite its beauty, and the medieval city, despite its prodigious vitality—can function as models for the way of living, working, and recreating in the new city. To solve the problem, you say, shouldn't we reinvent or imagine new monuments or various types of monuments? Shouldn't we differentiate the city in another way? With other legislation, shouldn't we create a polycentric city? To better organize traffic.

Finally, in Chapter 12, using the example of the Vallée de Campan agropastoral community, he analyzes the evolution of the concept of land ownership from the evolution of the concept of "fief," which, according to Lefebvre, at the beginning referred only to property rights, a kind of perpetual property where all active owners were represented; thus, the community retained all its territories, collective assets, and private property, but ultimately its rights were reduced and limited by individual appropriation. Since the feudal lords were "inherent" owners of the lands that the community had the right to use, they began to consider themselves as owners in the full sense of the word.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interests: The author declare that they have no competing interest.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

References

Henri, L. (2022). *On the rural: Economy, sociology, geography* (S. Elden & A. D. Morton, Eds.). University of Minnesota Press.

Acknowledgement of Reviewers

Dear Readers,

Our reviewers perform very important and precious role in the evaluation of the scientific articles, make valuable contributions to the increasing quality and the rising at an international level of the Eastern Geographical Review.

Editorial Board would like to thank all the reviewers that are listed below for their support in Eastern Geographical Review in 2023.

Abdullah UĞUR
Alpaslan ALİAĞAOĞLU
Arda BAY
Çağlar Kıvanç KAYMAZ
Ergin CANPOLAT
Faruk AYLAR
Fatih OCAK
Ferhat ORHAN
Ferhat ARSLAN
Gülpınar AKBULUT ÖZPAY
Hamza AKENGİN
Harun Reşit BAĞCI
İbrahim SEZER

İlker EROĞLU
İlker YİĞİT
İskender DÖLEK
Kaan İŞINKARALAR
Mehmet DENİZ
Mehmet RIZVANOĞLU
Mesut DOĞAN
Mucip DEMİR
Muhammed ORAL
Muhammed TOPUZ
Murat KARABULUT
Mutlu KAYA
Muzaffer BAKIRCI

Münir BİLGİLİ
Nazan KARAKAŞ ÖZÜR
Orhan DENİZ
Salih BİRİNCİ
Selver ÖZÖZEN KAHRAMAN
Serhat ZAMAN
Şaban ÇELİKOĞLU
Vedat AVCI
Vedat KARADENİZ
Yavuz AKBAŞ
Yılmaz ARI
Zeki KODAY